

Jan Wrana

Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina

Lublin 2014

W całej historii ludzkiego osadnictwa ulice i place były podstawowymi elementami wokół których organizowano wszystkie miasta. Historia wykazała zalety tych miejsc tak dalece, że dla większości ludzi ulice i place konstituują samą esencję zjawiska „miasto”(…). Integracja różnych działalności oraz funkcji w przestrzeniach publicznych i wokół nich pozwala ludziom zaangażowanym funkcjonować razem, a także stymulować i inspirować się wzajemnie.¹

¹ J. Gehl, *Life between buildings*, *Życie między budynkami*, *Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2009, s. 89.

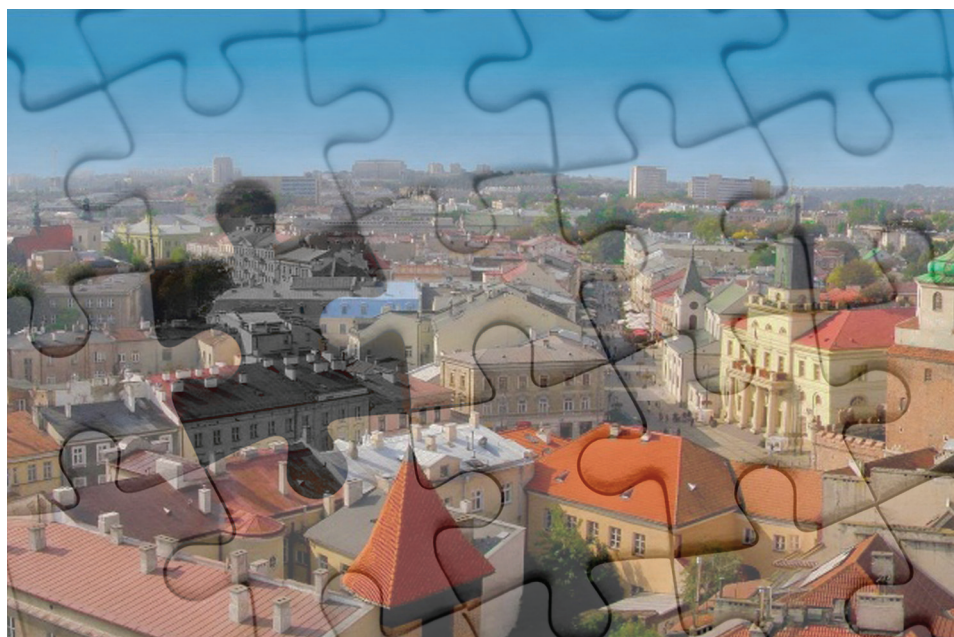
Monografie – Politechnika Lubelska

Politechnika Lubelska
Wydział Budownictwa i Architektury
ul. Nadbystrzycka 40
20-618 Lublin

Jan Wrana

Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina

POLITECHNIKA LUBELSKA
LUBLIN 2014

Recenzenci:

prof. nadzw. dr hab. inż. arch. Marta Tobolczyk, Politechnika Warszawska

prof. zw. dr hab. inż. arch. Wacław Seruga, Politechnika Krakowska

prof. zw. dr hab. inż. arch. Adam Maria Szymiski, Zachodniopomorski

Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Redakcja techniczna:

Agnieszka Fitta

Maria Padło

Katarzyna Pełka-Smętek

Skład:

Foto Art Flash www.fotoartflash.pl

Publikacja wydana za zgodą Rektora Politechniki Lubelskiej

© Copyright by Politechnika Lubelska 2014

ISBN: 978-83-7947-08-5

Wydawca: Politechnika Lubelska

ul. Nadbystrzycka 38D, 20-618 Lublin

Realizacja: Biblioteka Politechniki Lubelskiej

Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej

ul. Nadbystrzycka 36A, 20-618 Lublin

tel. (81) 538-46-59, email: wydawca@pollub.pl

www.biblioteka.pollub.pl

Druk: TOP Agencja Reklamowa Agnieszka Łuczak

www.agencjatorp.pl

Elektroniczna wersja książki dostępna w Bibliotece Cyfrowej PL www.bc.pollub.pl

Nakład: 100 egz.

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I

ZAŁOŻENIA. CEL PRACY I JEJ TEZA. STAN BADAŃ..... 9

1. Wstęp.....	11
1.1. Cel pracy.....	12
1.2. Przedmiot pracy.....	12
1.3. Opis układu pracy.....	14
1.4. Teza pracy.....	16
1.5. Stan badań.....	17

ROZDZIAŁ II

PRZESZŁOŚĆ I TERAŹNIEJSZOŚĆ MIAST. ZNACZENIE ARCHITEKTURY W PROCESIE SCALANIA STRUKTURY PRZESTRZENNEJ MIASTA. „ARCHITEKTURA INTEGRACYJNA”. METODA SCALANIA MIASTA – PRÓBA ZAPISU..... 23

2. Zarys rozwoju idei miast.....	25
2.1. Geneza.....	25
2.2. Miasta na przestrzeni wieków.....	27
2.3. Współczesne miasto.....	35
3. Znaczenie integracji (scalania, łączenia, wypełniania).....	38
4. Przyczyny powstawania wadliwej struktury przestrzennej miasta. Nowa doktryna.....	42
5. Rola i znaczenie architektury w tworzeniu wizerunku miasta i jego kompozycji.....	47
6. Scalanie miasta (integrowanie) – stymulowanie jego rozwoju.....	50
6.1. Proponowana metoda dla scalania struktury przestrzennej miasta. Świadome kształtowanie form architektonicznych.....	54
6.2. Architektura integracyjna – definiowanie.....	58
6.3. Metoda scalania miasta – próba konstruowania zapisu.....	59

ROZDZIAŁ III

PRZYKŁADY ZREALIZOWANYCH ZESPOŁÓW ARCHITEKTONICZNYCH ORAZ PRZESTRZENI PUBLICZNYCH MIAST NA PRZEŁOMIE XX i XXI W. 63

7. Scalanie miasta w „punktach węzłowych”.....	65
7.1. Oslo (Norwegia).....	65
7.2. Berlin (Niemcy).....	66
7.3. Wolfsburg (Niemcy).....	68
7.4. Hamburg (Niemcy).....	69
7.5. Baku (Azerbejdżan).....	72
7.6. Amsterdam (Holandia).....	73
7.7. Graz (Austria).....	75
7.8. Barcelona (Hiszpania).....	76
7.9. Marbach am Neckar (Niemcy).....	78
7.10. Comber Mill (Północna Irlandia).....	79
7.11. Pampeluna (Hiszpania).....	80
7.12. Merate (Włochy).....	81

7.13. Settimo Milanese (Włochy).....	82
7.14. Manchester (Wielka Brytania).....	83
7.15. Forma architektoniczna „architektura integracyjna”, przestrzeń publiczna we współczesnych miastach.....	84
ROZDZIAŁ IV	
ZASTOSOWANIE METODY ŚWIADOMEGO KSZTAŁTOWANIA FORM ARCHITEKTONICZNYCH W PROCESIE SCALANIA STRUKTURY PRZESTRZENNEJ MIASTA NA PRZYKŁADZIE LUBLINA. OCENA ORAZ WYTYCZNE DLA KONTYNUOWANIA ZAMIERZEŃ.....	
8. Zastosowanie metody świadomego kształtowania form architektonicznych w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina.....	87
8.1. Aktualny stan rozwoju miasta.....	89
8.2. Analiza struktury przestrzennej z zaznaczeniem obszarów koniecznej aktywizacji poprzez działania scalające.....	94
8.3. Przykłady praktycznych działań.....	96
8.3.1. Ocena osiągniętych efektów.....	96
8.3.2. Wytyczne dla dalszych działań zaradczych (integrujących).....	99
9. Przykłady rozwiązań scalających i ich skutki dla integracji przestrzennej struktury urbanistycznej Lublina.....	100
9.1. Inwestycje scalające (integrujące) miasto z regionem.....	101
9.1.1. Droga ekspresowa S-17 – Integracja wschód-zachód.....	102
9.1.2. Port Lotniczy w Świdniku k/Lublina – Integracja z regionem.....	103
9.1.3. Centrum Wystawiennicze –Targi Lublin S.A. – Integracja regionu.....	104
9.2. Przestrzeń integracyjna – Wyższe Uczelnie (wybrane przykłady)	105
9.2.1. Lublin ośrodek akademicki. Miasto wiedzy.....	105
9.2.2. Przykłady działań inwestycyjnych (w ramach działań scalających strukturę miasta).....	107
9.2.2.1. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury, Politechnika Lubelska – rozbudowa budynku Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe skrzydło dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka, na terenie Kampusu Uczelni.....	107
9.2.2.2. Instytut Informatyki Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej	113
9.2.2.3. Instytut Biotechnologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II	114
9.3. Śródmieście. Przestrzeń publiczna – przestrzeń integracyjna (wybrane place)	119
9.3.1. Rynek.....	121
9.3.2. Plac Litewski.....	122
9.3.3. Place: Katedralny, po Farze, Rybny i Zamkowy.....	124
9.4. Parki – przestrzeń publiczna (wybrane przykłady).....	126
9.4.1. Park Saski i Ludowy.....	126

9.5. Inwestycje scalające (integrujące) przestrzeń miasta.....	127
9.5.1. Renowacja Starego Miasta.....	129
9.5.2. Renowacja Teatru Starego.....	130
9.5.3. Renowacja Teatru im. Juliusza Osterwy.....	131
9.5.4. Centrum Spotkania Kultur – „Teatr w Budowie”.....	132
9.5.5. Stadion Miejski	134
9.5.6. Miejski Basen Olimpijski.....	135
9.5.7. Modernizacja głównej przestrzeni publicznej – Plac Litewski.....	136
9.5.8. Podzamcze.....	137
9.5.9. Zamkowe tarasy.....	138
9.5.10. Centrum „Atrium Felicity”.....	139
10. Program ożywienia osiedli mieszkaniowych.....	141
11. Program rozwiązań komunikacyjnych scalających miasto.....	145
ROZDZIAŁ V	
PODSUMOWANIE I WNIOSKI KOŃCOWE	149
12. Podsumowanie	151
13. Wnioski końcowe.....	153
ROZDZIAŁ VI	
ANEKSY. SŁOWNIK POJĘĆ. BIBLIOGRAFIA. SPIS ILUSTRACJI	
I TABEL. STRESZCZENIA	157
14. ANEKSY:.....	159
Aneks I. Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania	
Przestrzennego Miasta Lublin. (Kierunki zagospodarowania	
przestrzennego Zał. nr 1 do Uchwały nr 165/XI/2011 Rady Miasta	
Lublin z dnia 30 czerwca 2011r. (wybrane fragmenty).....	
1. Metoda strategii przyjęta w opracowaniu studium.....	159
1.1.Strategia rozwoju a zagospodarowanie przestrzenne.....	159
1.2. Metodyka opracowania	159
2. Wizja miasta.....	160
2.1. Poprawa wizerunku miasta.....	161
3. Kierunki rozwoju miasta.....	161
3.1. Cel generalny i cele warunkujące.....	161
3.2. Dziedziny strategii i cele wiodące.....	161
3.2.1. Funkcje wyższego rzędu.....	161
3.2.1.3. Zakres programowania strategicznego w sferze usług	
wyższego rzędu.....	161
3.2.2. Kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta.....	162
3.2.2.1. Cele wiodące.....	162
3.2.2.2. Zakres programowy kształtowania struktury	
funkcjonalno-przestrzennej miasta.....	163
3.3. Program 2.1. Rozwój struktury funkcjonalnej-przestrzennej miasta.....	164
3.3.1. Funkcje i cele programu.....	164
3.3.2. Elementy programu.....	165
3.3.3. Lokalizacja programu.....	166

3.3.4. Ochrona środowiska kulturowego.....	166
3.3.4.1. Cel wiodący.....	166
3.3.4.2. Cele operacyjne.....	167
3.3.4.3. Zakres programowania strategicznego.....	168
4.1. Scenariusz przyszłości.....	171
4.1.2. Scenariusz szans.....	171
4.2. Uwarunkowania jakościowe rozwoju miasta Lublina w związku z podniesieniem do rangi <i>Europolu</i>	173
Aneks II. Lublin miasto inspiracji. Strategia rozwoju miasta Lublin na lata 2013–2020 (wybrany fragment).....	176
1. Obszary Inspiracji.....	176
1.1. Tożsamość historyczna.....	176
1.2. Rozwój zrównoważony.....	176
1.3. Zamożność i spełnienie.....	177
1.4. Nowa wyobraźnia rozwoju.....	177
1.5. Nowy urbanizm.....	177
1.6. Nadzieje i zaufanie.....	178
1.7. Marka gospodarcza miasta.....	178
1.8. „Miasto 2.0”.....	178
1.9. Dziedzictwo jako szansa.....	179
1.10. 700-lecie lokacji miasta.....	179
1.11. Eksperyment i zabawa.....	179
1.12. Kultura szeroka.....	180
1.13. Partycypacja społeczna.....	180
1.14. Grupy kreatywne.....	180
1.15. Innowacje społeczne.....	181
1.16. Społeczna odpowiedzialność biznesu.....	181
Aneks III. Lublin – przegląd Uczelni lubelskich – w aspekcie integracji.....	182
Aneks IV. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. Wpływ na integrację – aspekt społeczny.....	184
15. Słownik pojęć.....	189
16. Bibliografia.....	217
17. Spis ilustracji.....	237
18. Spis tabel.....	241
19. Streszczenie.....	242
20. Summary.....	243
21. Zusammenfassun.....	244
22. Résumé.....	245
23. Riassunto.....	246

ROZDZIAŁ I

**ZAŁOŻENIA
CEL PRACY I JEJ TEZA
STAN BADAŃ**

1. Wstęp

*Wciąż postępująca urbanizacja niszczy życie, a miasta czyni nieżnośnymi. Jednak sama wielkość miast bywa niekiedy czymś wartościowym i ważnym.*²

Ch. Aleksander

Urbanistyka współczesnych miast przeżywa największy bez mała od 50 lat kryzys. Zawiodły wszelkie dotychczasowe metody, zdolne gwarantować ich kontrolowany rozwój. Planowanie przestrzenne, po przejściu (w Polsce) od „planowania centralnego” do pełnej swobody inwestycyjnej, w której wyłącznym powodem lokalizacji kolejnego obiektu często znaczącego dla wizerunku miasta, staje się jego finansowa opłacalność, doprowadziło w ciągu ostatnich lat jedynie do pogłębienia – już wcześniej dostrzeganego – chaosu przestrzennego miast.

Wydaje się, że jedynym instrumentem możliwym do zastosowania w celu przeciwdziałania tym tendencjom staje się większe niż dotychczas postawienie akcentu na znaczenie samego tworzywa architektonicznego i rolę samej architektury w procesie przeciwdziałania chaosowi – w scalaniu³ struktury przestrzennej współczesnego miasta.⁴

Zauważa się jednocześnie potrzebę zdefiniowania znaczenia roli tworzywa architektonicznego w zapisach planu.

Zważywszy tak na historię, jak i na charakter miasta transgranicznego o wielokulturowej tradycji oraz aktualny stan rozwoju miasta, Lublin⁵ wydaje się być dobrym obszarem badawczym, w którym metoda „scalania struktury miasta za pomocą świadomie kształtowanych form architektonicznych – „architektury integracyjnej” może być poddana ocenie i zweryfikowaniu, dostarczając nowych doświadczeń w celu skorygowania dotychczasowych zasad projektowania i planowania.

² Ch. Aleksander, *Język Wzorców. Miasta – budynek – konstrukcja, Wstęp do wydania w języku polskim*, Lenartowicz K., Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne sp. z o.o. Sopot, 2008 (3. Pasy miejskie i pasy wiejskie, s.21–25).

³ *Wg Słownik Wyrazów Obcych PWN* – integracja to: zespalanie się elementów w całość (scalanie), również wyróżniając znaczenie ekonomiczne, a dodatkowo definiując integrację społeczną – proces scalania się, zespalania zachodzący na różnych szczeblach społecznej (...) wyrażający się częstością kontaktów, ich intensywnością oraz wspólnotą wartości i idei lub proces dostosowywania się do siebie zachowań ludzi w grupie oraz pozytywny skutek tego procesu, wyrażający się w powstaniu jakiegoś systemu społecznego,

⁴ A. Rossi, *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Londyn 1982, s. 21. (...) *Miasto, które jest przedmiotem rozważań w niniejszej książce, powinno być rozumiane jako architektura. Przez architekturę rozumiem nie tylko wizualny obraz miasta i sumę jego różnych elementów architektonicznych – architekturę widzę także jako konstrukcję, budowlę miasta na przestrzeni czasu.*

⁵ Miasto Lublin, znany ośrodek akademicki o wielokulturowych tradycjach, który w okresie integracji europejskiej, poprzez zakładaną w ostatniej dekadzie strategię, przekształca się w ośrodek dynamicznego rozwoju gospodarczego, społecznego i gospodarczego.

1.1. Cel pracy

Niniejsza publikacja ma na celu przedstawienie fenomenu, jakim było w historii rozwoju cywilizacji człowieka i pozostaje nadal, miasto w którym:

architektoniczna wartość budowli tworzących jego „obraz” zyskuje dziś – w dobie kryzysu idei i braku jednoznacznych kryteriów planowania nierzadko pozbawionego jakichkolwiek narzędzi kontroli – szczególne znaczenie w procesie scalania struktury przestrzennej miasta – jej współczesnej integracji na początku XXI wieku.

Szczególnie problem ten dotyka miast polskich poddanych nierzadko brutalnej konfrontacji z „prawami rynku” i bezkompromisowym dyktatem inwestora.

Powyższe przedstawione zostanie na przykładzie miasta Lublina. Temat pracy – zachodzące zmiany w mieście, badanie roli i znaczenia architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przełomie XX i XXI wieku na przykładzie Lublina, jednego z najstarszych miast Polski – w którym analizowanie znaczenia budowli w tworzeniu wizerunku miasta, „obrazu miasta”,⁶ jego harmonijnej kompozycji – podejmowane jest w okresie postindustrialnej koniecznej odnowy miasta.

1.2. Przedmiot pracy

Okres drugiej połowy XX wieku, w którym procesy integracyjne sprzyjają nie tylko koniecznej odnowie miasta w okresie postindustrialnym, ale również pożądanym projektom odnowienia przestrzeni miejskiej – w którym nośnym przesłaniem jest „miasto dla ludzi” – to jest także okres szczególnie dynamicznych przemian następujących w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Szczyt w Lizbonie wyznaczył nowe strategie rozwoju tego regionu, pozwalające na wyrównywanie szans dla krajów przystępujących na przełomie XX i XXI wieku do wspólnoty europejskiej. Przestrzeń miasta, wynik połączonych wspólnych wysiłków pokoleń w kształtowaniu przestrzeni zbudowanej, spowodował widoczne dysproporcje pomiędzy dostrzeganym zewnętrznym ładem panującym w krajobrazie naturalnym a doraźną ingerencją człowieka posługującego się zdobyczami cywilizacji oraz opacznie wprowadzanej wolności rynkowej powodującej coraz groźniejsze zachwianie się równowagi ekosystemu, harmonii oraz ładów przestrzennego.⁷

⁶ K. Lynch, *Obraz miasta*, (The Image of the City), Wydawnictwo Archivolta, Kraków 2011. Za: W. Kosiński (Wstęp do wydania polskiego), s. 15. (...) *Pragnie pomóc ludziom – najpierw w uzyskaniu wiedzy o mieście, a potem w pozyskaniu umiejętności takiej, aby potrafili je skorygować lub od nowa kształtować. Każdy człowiek i każdy zaulek ma swoją charakterystykę i jest dla kogoś ważny a my wraz z Lynchem i z badanymi mieszkańcami, wchodzimy tam i zaglądamy. Tutaj jest klucz do sprawy.*

⁷ K. Kucza-Kuczyński, *O negatywie*, „Architekt” nr 5/2001 Wydawnictwo Kwieciński, Warszawa 2000, s. 14–15, cyt: *Współczesna teoria przestrzeni architektonicznej, między innymi Steen F. Rasmussen*,

W monografii *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych* Aleksander Böhm pisze: *Człowiek staje w obliczu chaosu w tworzonego przez siebie środowisku, jak nigdyś stał w obliczu chaosu nieznanymi mu sił przyrody. Nie sposób nie zauważyć tej analogii (...). W tym miejscu wypada postawić pytanie: Gdzie szukać śladów synergii w architekturze? Największe możliwości stwarza tu właśnie m i a s t o . W jego wnętrzu rodzą się niezliczone związki przestrzenne, które gdy podporządkowane są twórczej idei, owocują w postaci dzieła sztuki (...). W bardzo długim okresie ewolucyjnym miasta nasz wiek zajmuje szczególną pozycję. Spuścizna poprzednich pokoleń zagrożona jest w swej treści i formie.*⁸

Przedmiotem rozważań autora niniejszej monografii jest przedstawienie jednego z możliwych zauważalnych sposobów przemian dla przywrócenia „miasta przyjaznego” na przełomie XX i XXI wieku oraz związanych z tym inicjatyw i procesów integracyjnych dla potrzeby ochrony miasta europejskiego.⁹ W dniu 4 czerwca 1989 roku rozpoczął się w naszym kraju okres transformacji ustrojowej, weryfikacji i odnowy struktur miast, przygotowania programów dla wdrażania koniecznej modernizacji terenów poprzemysłowych oraz reorientacji dla tworzenia miasta przyjaznego, integrującego mieszkańców, a także prowadzenia dialogu społecznego dla koniecznych przekształceń rozwojowych miast. Ten nowy kierunek polityki ekonomicznej państwa powoduje podejmowanie nowych systemów badań i prowadzenie edukacji wynikającej ze zmian będących następstwem rozwoju cywilizacyjnego. Rozważania powyższe przeprowadza się na przykładzie

częściej nazywa negatyw – „pustką” jako kontrastem wobec bryły. Wydaje się, iż negatyw jako dopełnienie pozytywu, a nie kontrast w stosunku do bryły, daje większą jasność w tworzeniu i odczytywaniu przestrzeni. Tak traktował przestrzeń architektoniczną jeden z niewielu polskich architektów teoretyków, którzy wywarli wpływ na moją generację: Oskar Hansen (...). Świat codziennej architektury nowej, rynkowej Polski przestał być porządkiem równowagi pozytywu i negatywu przestrzeni. Zapomniano o przestrzeni między spadłymi często „z nieba” formami pozytywnymi. Żle pojęta wolność rynkowej przestrzeni i niezależność inwestorskich decyzji, przy rozregulowanym i łamanym prawie przestrzennym, daje w sumie pomnożony wskaźnik nieładu.

⁸ A. Böhm, *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Monografia, PK 1981, s. 7, 9, 11.

⁹ S. Gzell, *Miasto zwarte. Problemy terenów granicznych*. Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Rok 2011, Akapit – DTP, Warszawa 2011, rozdział 1.2. *Potrzeba ochrony miasta europejskiego...: Są to miasta, które silniej odróżniają się, w sensie przestrzennym, od innych, w których instytucje prywatne i publiczne przystosowują się do zmieniających się warunków działania w przestrzeni, w których inwestorzy rozumieją, że dbałość o ład przestrzenny jest „polisą ubezpieczeniową” sukcesu, w których dbałość o wygląd jest częścią budowania lokalnego patriotyzmu w których inwestycyjne partnerstwo prywatno-publiczne zwiększa nakłady na przebudowę miasta. Analizując wagę architektury w tworzeniu obrazu miasta nie możemy zapominać, że w większym jeszcze stopniu zależy on od jakości przestrzeni miejskich, w których dzieła architektury są lokowane i w których tworzy się przestrzenne związki między nimi, czyli od tego, co od lat nazywamy kompozycją urbanistyczną, tworzącą ład przestrzenny (...). Strategie te można podzielić na mające swe korzenie wewnątrz miasta i przychodzące z zewnątrz. Pierwsze są pomyślane jako przewodnik przez proces tworzenia katalizatorów, reaktywujących pozytywne wydarzenia w tkance miejskiej. Stąd dla ich tworzenia niezbędne jest zrozumienie miejskiego kontekstu: ludzi, obrazów, tradycji, funkcji itd., aby podkreślając wszystkie cechy dodatnie miasta, podnosić jego siłę. Konieczność analizy przestrzeni miejskiej jest tu oczywista i z reguły odwołujemy się do klasycznych teorii Kevina Lyncha, a w Polsce do teorii Kazimierza Wejcherta.*

Lublina – promującego markę „miasta inicjatyw integrujących przestrzeń – scalania struktury przestrzennej miasta”, ośrodka, który jest przykładem aktywnej roli architektury w rewaloryzacji „wnętrz urbanistycznych” w zdeformowanej przestrzeni istniejącej dotychczas strukturze miasta. Wkomponowane formy, ich czytelność w scalaniu struktury przestrzeni miejskiej i tworzeniu się między nimi związków¹⁰ „synergii” przyjęto nazywać w tej pracy – „architekturą integracyjną.”

1.3. Opis układu pracy

Praca składa się z sześciu głównych rozdziałów (cyfry rzymskie), podzielonych na 23 podrozdziały (cyfry arabskie), z czego 12 tworzy właściwą monografię, pozostałe to uzupełniające całość aneksy i spisy.

W rozdziale I. *Założenia. Cel pracy i jej teza. Stan badań*, zawierającym podrozdział *Wstęp*, zawarty został opis celu i przedmiotu pracy – uzasadnienie wyboru podjętego tematu – oraz opis układu pracy, jej tezę i stan badań.

Rozdział II. *Przeszłość i teraźniejszość miast. Znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta. „Architektura integracyjna”. Metoda scalania miasta – próba zapisu*, poświęcony jest historii miast i genezie integracji, zawiera podrozdziały 2–6. Podrozdział drugi, *Zarys rozwoju idei miast*, zawiera wprowadzanie w tematykę struktur urbanistycznych i podstawę do dalszych rozważań. Podrozdział ten został podzielony na trzy części: *Geneza, Miasta na przestrzeni wieków, Współczesne miasto*, w których poruszane są kolejne kwestie związane z tym zagadnieniem, poczynając od idei powstania miasta, przez historię ośrodków miejskich i ich rozwój oraz przemiany, aż po czasy współczesne. W trzecim podrozdziale, zatytułowanym *Znaczenie integracji (scalania, łączenia, wypełniania)* autor powołując się na poglądy uznanych autorytetów w dziedzinie urbanistyki, omawia genezę zjawiska scalania i przywołuje jego definicje, niezbędne w dalszych analizach. Kolejny podrozdział dotyczy przyczyn powstania wadliwej struktury przestrzennej miasta, m.in. utraty spójności i suburbanizacji. Piąty podrozdział to *Rola i znaczenie architektury dla wizerunku miasta i jego kompozycji*, poświęcony wpływowi architektury na kształt i odbiór społeczny miasta. W podrozdziale szóstym, *Scalanie miasta*, przedstawiono rolę architektury w przywracaniu spójności struktury miasta oraz definicję pojęcia „architektura integracyjna”, opisując jej charakterystyczne cechy i sposób oddziaływania. Wśród cech takiej architektury wymienić można m.in. tworzenie relacji z użytkownikiem, zmienność i dostosowywanie się do otoczenia oraz przyciąganie i zatrzymywanie użytkowników. Integruje ona otoczenie, zarówno w sensie architektonicznym, jak

¹⁰K. Kucza-Kuczyński, *O dodawaniu*, „Architekt” nr 3/2000 Wydawnictwo Kwieciński, Warszawa 2000, s. 10–11, cyt.: *Architektura jest nieustającym dodawaniem do przestrzeni już istniejącej. Nie oznacza to iż, jest matematyką. Dodawanie nowego do przestrzeni już istniejącej daje w wyniku miejsce dla człowieka (to oczywiście Eliade i Hall).*

i społecznym. W podrozdziale przedstawiono wyniki badań oraz propozycję zainicjowania procesu scalania struktur przestrzennych miasta.

Rozdział III *Przykłady zrealizowanych zespołów architektonicznych oraz przestrzeni publicznych, miast na przełomie XX i XXI wieku*, (zarazem siódmy podrozdział) dotyczy scalania struktury miasta w „punktach węzłowych”. Poddano analizie wybrane miasta, w których wdrożono proces integracji części struktury poprzez nowe rozwiązania architektoniczne: Oslo, Berlin, Wolfsburg, Hamburg, Baku, Amsterdam, Graz, Barcelonę, Marbach am Neckar, Comber Mill, Pampe-lunę, Merate, Settimo Milanese oraz Manchester.

Rozdział IV *Zastosowanie metody świadomego kształtowania form architektonicznych w procesie scalania – na przykładzie Lublina. Ocena oraz wytyczne dla kontynuowania zamierzeń*, dotyczy miasta Lublina; znajdują się w nim podrozdziały 8–11. Podrozdział ósmy poświęcony jest analizie struktury przestrzennej miasta z opisem aktywnej ostatniej dekady lubelskich działań inwestycyjnych – form architektonicznych i ich szczególnym znaczeniu w podejmowanym procesie scalania struktur miasta, proponuje się również sukcesywne wprowadzanie metody zapobiegającej rozpraszaniu, oraz analizuje miejsca, które winny być poddane działaniu tej metody. W dziewiątym podrozdziale przedstawiono *Przykłady rozwiązań scalających i ich skutki dla integracji przestrzennej struktury urbanistycznej Lublina*. Opisano inwestycje scalające miasto z regionem (m.in. Port Lotniczy w Świdniku), inwestycje uczelni (Politechnika Lubelska, KUL, UMCS), przestrzenie publiczne (place i parki Lublina) oraz inwestycje scalające przestrzeń miasta (renowacje teatrów, Centrum Spotkania Kultur, Stadion Miejski itd.) Wszystkie te inwestycje rozmaicie oddziałują na Lublin, jednak łączy je fakt scalania miasta. Kolejny, dziesiąty podrozdział poświęcony jest programowi ożywienia osiedli mieszkaniowych. Przedstawiono analizę wybranych osiedli Lublina zmagające się z problemem braku spójności, m.in. Tatary i Czechów, proponując rozwiązania scalające. Jedenasty podrozdział to *Program rozwiązań komunikacyjnych scalających miasto*, opisujący plany komunikacyjne Lublina, mające na celu przywrócenie spójności miasta i scalenie go z regionem.

Rozdział V *Podsumowanie i wnioski*, składają się na niego podrozdziały 12–13, odpowiednio *Podsumowanie* i *Wnioski końcowe*, zamykające właściwą część pracy. Przedstawiono w nich wnioski płynące z przeprowadzonych analiz oraz sugestie dotyczące rozwiązań spornych kwestii.

Rozdział VI *Aneksy. Słownik pojęć. Bibliografia. Streszczenia*, składają się na niego podrozdziały 14–23. W czterech załączonych aneksach znajdują się zmiany zapisu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina (wybrane fragmenty), strategii miasta, opis lubelskich uczelni, społecznej integracji w obiekcie Wschodniego Innowacyjnego Centrum Architektury oraz Słownik), a także podrozdział 16 *Bibliografia*, 17 *Spis ilustracji* 18 *Spis tabel* oraz 19–23 *Streszczenia w języku polskim i językach obcych (angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim)*.

1.4. Teza pracy

W okresie postępującego chaosu przestrzennego miasta – jego rozpraszania, świadome kształtowanie form architektonicznych, jest jednym z narzędzi możliwych do zastosowania by proces ten zatrzymać lub przynajmniej zminimalizować jego skutki.

Tezy pomocnicze:

- Szczególne znaczenie w podejmowanym procesie scalania jego struktury przestrzennej ma rola architektury w tworzeniu związków „synergii” w mieście. Ten zainicjowany proces współczesnej integracji sprzyja powstawaniu harmonijnej przestrzeni miejskiej.
- Do realizacji oczekiwanych procesów scalających potrzebny jest wzrost świadomości i wiedzy społeczności miejskiej o potrzebnym jej aktywnym uczestnictwie. W miastach pretendujących do „miasta wiedzy”, miastach akademickich rozwój przestrzenny kampusów Szkół Wyższych, może stanowić pole eksperymentów na bazie których będzie możliwe wypracowanie metod mających wpływ na integracyjne inicjatywy współkształtowania przestrzeni miejskiej.
- Społeczność lokalna czująca się gospodarzem miasta, winna uczestniczyć w dialogu o potrzebie kształtowania przestrzeni miejskiej, sprzyjać w powstawaniu innowacyjnych rozwiązań architektonicznych, często integrując się z nimi w procesach promujących nową przestrzeń miejską – nowe znaki „architektury integrującej przestrzeń miasta” utrwalające jego logo „Lublin miasto inspiracji”.

Joseph Rykwert w publikacji *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast. (The Seduction of Place. The History and Future of the City)*¹¹ przypomina: *Aby zrozumieć miasto jako dynamiczną trójwymiarową strukturę, aby nadążyć za procesem jego samo stwarzania się i modyfikować ten proces, aby kształtować i powiększać jego tkankę, konieczna jest tolerancyjna dyscyplina i zrozumienie tego, jak doświadczenie przeobraża zbudowane formy w obraz mentalny(...). Żeby kształtować nasze miasta i zwiększać ich komunikatywność potrzebny jest stały udział i zaangażowanie mieszkańców.*

W prezentowanej pracy przedstawiono zarys rozwoju miast oraz integracji w kulturze i architekturze, szczegółowej analizie głównie poddając przypadek Lublina. Omówiono również kilka przykładów zastosowania działań integrujących z wykorzystaniem odpowiednio ukształtowanej formy architektonicznej (nowo powstałej kubatury) „architektury integracyjnej” powstałej w ostatniej dekadzie (odzyskującej oraz scalającej przestrzeń miasta). Na przykładzie miasta Lublina

¹¹ J. Rykwert, *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast. The Seduction of Place. The History and Future of the City*, (tłum.: Biedroń T.) Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2013, s. 328.

przedstawiono dobre i złe przykłady podjętych działań scalających strukturę miasta za pomocą świadomie kształtowanych form architektonicznych „architektury integracyjnej”. Na koniec przedstawiono autorską metodę „świadomego kształtowania formy architektonicznej w procesie scalania”, oraz przedstawiono przykłady w rozpoczynającym się procesie scalania miasta poprzez nowoczesną architekturę z poszanowaniem „kontekstu miejsca” oraz posiadające aktywny walor „o znaczeniu węzłowym”.¹² Przedstawione obiekty będące w realizacji lub w okresie renowacji, a także już oddane do użytkowania, są przykładami aktywnie oddziałujących na otaczającą je przestrzeń oraz pozostają w symbiozie z otaczającymi budowlami komponowanej przestrzeni publicznej.

1.5. Stan badań

POCZĄTKI

Za klasyczną pozycję dotyczącą zasad projektowania, powszechnie uważa się dzieło Witruwiusza *O architekturze ksiąg dziesięć*, ponadczasowe i nadal aktualne kompendium wiedzy zarówno na temat wznoszenia obiektów, jak i planowania miast. Z publikowanych w języku polskim pozycji dotyczących początków osadnictwa i powstawania miast, zwracają uwagę prace; W. Ostrowskiego *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*, (1996) oraz M. Tobolczyk *Narodziny Architektury* (2000), dotycząca badań prowadzonych przez autorkę w rejonie Mezopotamii, oraz w języku angielskim; G. V Childe *The Urban Revolution*, (1950) R. McC Adam'sa *The Evolution of Urban Society*. (1966), T. Chandler'a *Four Thousand Years of Urban Growth. A Historical Census* (1987) oraz *The birth of Architecture. An introduction to the ontogenesis of Architecture* (2008), M. Tobolczyk. Nie do przecenienia jest wkład Patricka Geddes'a, biologa i socjologa, który swoją książką *Cities in evolution* położył podwaliny pod nowoczesną urbanistykę i zapoczątkował badania na temat środowiska, miasta i synergii. Wiernym kontynuatorem podjętych przez Geddesa prac był Lewis Mumford (*The Culture of Cities, The City in History*). Na uwagę zasługuje nazwisko E. Howarda, twórcy idei miasta-ogrodu i autora *Tomorrow: a peaceful path to real reform* oraz *Garden Cities of Tomorrow*, Tony Garniera autora dzieła „*Une cité industrielle*” (*Miasto przemysłowe*), uznane za pierwszy kompleksowy projekt nowatorski, jak również Le Corbusiera, autora m.in. *W stronę architektury* (*Vers une architecture*) oraz *Propos d'Urbanisme* (wyd. angielskie *Concerning Town Planning*).

¹² Przy jej zastosowaniu prezentuje przykłady nowych zrealizowanych obiektów uczelnianych powstałych w ciągu ostatnich lat w Lublinie: Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury Politechniki Lubelskiej, Instytutu Informatyki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Instytutu Biotechnologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II – miejsca, w którym następuje integracja – ludzi, pokoleń, pomysłów, idei, kultur i dyscyplin zwraca uwagę na ich jednocześnie oddziaływanie na otaczającą ich przestrzeń, kampusu uczelni, pierzei ulic.

HISTORIA ROZWOJU MIAST

Wśród opracowań omawiających historię budowy miast warte wymienienia są m.in. następujące pozycje: dwutomowa *Urbanistyka* T. Tołwińskiego, i *Zarys historii rozwoju miast* T. Wróbla. Tematykę tę poruszają również *Miasta polskie w tysiącleciu*, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja*, *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku* W. Kalinowskiego oraz *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej* M. Boguckiej i H. Samsonowicza. Inni autorzy to m.in. A. Kadłuczka (1997, 2009), M. Książek (1988, 1990, 1993, 1994), K. Kuśnierz (1989, 2001), M. Motak (2012), W. Zin (1997).

URBANISTYKA

Klasycznymi dziełami w dorobku nauki polskiej są *Elementy kompozycji urbanistycznej* K. Wejcherta, *Śródmieścia miast polskich* S. Juchnowicza oraz opracowania B. i T. Bartkowiczów, m.in. *Wpływ funkcji wypoczynku na kształtowanie struktury przestrzennej i Przemiany funkcjonalne i przestrzenne miast na tle współczesnych uwarunkowań ekonomiczno-społecznych Polski*. Poruszają one wiele zagadnień związanych z planowaniem przestrzennym i są cenną pomocą dla kolejnych pokoleń urbanistów. Wymienić można też W. Czarneckiego i jego sześciotomowe, wyczerpujące dzieło *Planowanie miast i osiedli*, dotyczące rozmaitych zagadnień związanych z planowaniem przestrzennym, *Teorię urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast* J. W. Chmielewskiego.

Osobna uwaga należy się Sławomirowi Gzellowi, który działając na Politechnice Warszawskiej od lat prowadzi badania związane procesem budowy i przekształceń miast. Na szczególną uwagę zasługuje seria publikacji dotyczących badań rozpraszania się/rozpadu miast: *Reurbanizacja: Uwarunkowania planistyczne – Miasto jako przedmiot badań urbanistyki*, *Uwarunkowania architektoniczne – Architektura metropolii*, *Miasto zwarte. Problem terenów granicznych*, *Suburbanizacja a projektowe strategie urbanistyczne*.

Tematyce związanej z urbanistyką poświęcone są na przykład prace takie jak: J. Gyurkovicha (m.in. *Miasto bez serca, W poszukiwaniu miejskości przestrzeń przyjazna*, *Znaczenie współczesnych transformacji obszarów miejskich dla globalnych procesów urbanizacji*), W. Bonenberga (*Miejska przestrzeń kreatywna*, *Architektura jako marka miasta – na przykładzie aglomeracji poznańskiej*) W środowisku naukowców krakowskich szczególną uwagę prace Z. Zuziaka (*Serca metropolii, Od architektury do urbanistyki i od urbanistyki do architektury*) i W. Kosińskiego (*Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta, Miasto 2000 Plus*).

Wśród zagranicznych pozycji zwraca uwagę publikacja Ildefonso Cerda, *Theorie General de Urbanizacion* (1867) – autora rozbudowy Barcelony i twórcy terminów „urbanizacja” oraz „urbanistyka”, oraz Camillo Sitte (1889) *Budowa miasta na podstawach artystycznych (Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen)* mająca wpływ w ówczesnych europejskich miastach (mających

tradycje historyczne). Książką wręcz kultową jest *Obraz miasta (Image of a City)* Kevina Lyncha (1960), przetłumaczona na język polski w roku 2011 pod redakcją W. Kosińskiego) oraz kolejne: Jane Jacobs *Śmierć i życie wielkich amerykańskich miast (The Death and Life of Great American Cities – 1961)*, Gordona Cullena *Zwarty widok miasta (The Concise Townscape – 1961)*, Aldo Rossiego *Architektura miasta (Architettura della Citta – 1968)*, Roberta Venturiego *Wielość i sprzeczność w architekturze (Complexity and Contradiction in Architecture – 1968)*, Jana Gehla *Życie między domami (Livet mellem husene – 1971, w tłumaczeniu na język polski wydana w roku 2009 jako Życie między budynkami)*, Roberta Venturiego, Denise Scott Brown i Stevena Izenoura *Uczyć się od Las Vegas. Zapomniana symbolika formy architektonicznej (Learning from Las Vegas 1972, wydana w języku polskim w 2013 roku)*. Ważnymi tytułami są również *Przestrzeń i miejsce* autorstwa Yi-Fu Tuana (1987) oraz *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast* Josepha Rykwerta przetłumaczona na język polski w roku 2013 (*The Seduction of Place. The History and Future of the City*).

Zwraca również uwagę twórczość uczestników ruchu Nowy Urbanizm (*New Urbanism*), w tym Christophera Alexandra *Język wzorców* (2008, wydanie oryginalne w 1977 r., *A Pattern Language. Towns-Buldings-Construction*), choć dzieło to wymyka się utartym podziałom, stanowiąc cenną pomoc przy projektowaniu zarówno urbanistycznym, jak i architektonicznym. Inne pozycje tego autora to m.in. *A City is not a Tree* (1965) i *Notes on the Synthesis of Form* (1964). Inni autorzy to m.in. Andrés Duany, Elizabeth Plater-Zyberk *Town and Town-Making Principles* (1992), *Suburban Nation: The Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream* (2000), bracia Krier: Robert Krier *Town Spaces: Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism*; Krier Kohl Architects, Leon Krier *The Architecture of Community* oraz wydana w roku 2011, przetłumaczona na język polski *Architektura wspólnoty* (autorstwa Leona Kiera i Dhiru A. Thadani), a także Spiro Kostoff *The City shaped. Urban Patterns and Meanings Through History* (1991).

Z polskich badaczy zagadnień kształtowania miast XX wieku, zwracają uwagę prace W. Ostrowskiego *Urbanistyka współczesna* (1975). H. Syrkus; *Ku idei osiedla społecznego* (1976), *Společne cele urbanizacji* (1984). Inni autorzy związani z tą tematyką to między innymi; K. Pawłowski (1972), H. Adamczewska-Wejchert (1974), P. Biegański (1974), J. M. Chmielewski (2007, 2010), Fikus (1999, 2013), A. Franta (2002, 2008), V. Gregotti (2005), S. Gzell (1996, 2002, 2010), S. Koziński (1974), Z. Paszkowski (2008), W. Seruga (1999, 2000), A. Spaziant (1998), A. M. Szymiski (2000, 2002, 2009), E. Węclawowicz-Bilska (2008, 2012), E. Węclawowicz-Gyurkovich (2012), A. Wyżykowski (1982, 1993), A. Zachariasz (2008), Z. Ziobrowski (1992, 2007).

ROZWÓJ PRZESTRZENNY LUBLINA

Łublin jest dość szeroko omówiony w *Miastach historycznych* (red. W. Zin, autorzy rozdziału: J. Jamiółkowska, M. Kurzątkowski). Powstały również liczne

opracowania traktujące o samym mieście, jak *Lublin: przeobrażenia urbanistyczne 1814–1939* N. Przesmyckiej, *Rozwój urbanistyczny starego Lublina* Cz. Gawdzika, *Lublin – krajobraz i architektura* H. Gawareckiego i Cz. Gawdzika, *Dzieje Lublina. Próba syntezy* pod redakcją J. Mazurkiewicza, *Historia Lublina w zarysie 1317–1968* pod red. H. Zinsa oraz *O początkach Lublina, czyli geneza układu urbanistycznego Starego Miasta* S. Michalczuka. Problematykę regionu pogranicza i wielokulturowości lubelszczyzny opisują: K. Iglicka (2003), K. Kucza-Kuczyński (2009), G. Kotlarski i M. Figura (1999), A. Lis (2008), Ł. Łotocki (2009), A. Sadowski (2008).

STRUKTURA PRZESTRZENI MIEJSKIEJ.

Zagadnienie ulic w miastach dokładnie omawia Andrzej Gawlikowski w *Ulicy w przestrzeni miasta*, zwracając szczególną uwagę na integracyjną i miastotwórczą rolę sieci ulic. J. Gehl w *Życiu między budynkami oraz New City Spaces* podkreśla rolę przestrzeni publicznych w tkance miejskiej, wskazując na ich znaczenie kulturalne, społeczne i integracyjne oraz sugerując integrację zamiast segregacji. O tym, co znajduje się pomiędzy budynkami pisze również A. Böhm w książce *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, wyczerpująco opisując zagadnienie synergii, czyli wartości dodanej ($2+2=5$), obecnej również w urbanistyce. Warte uwagi są również inne pozycje tego autora, m.in. *Krajobraz miejski podsumowanie i Architektura krajobrazu - jej początki i rozwój*.

Tematykę miasta jako przestrzeni związanej z człowiekiem porusza K. Pawłowska m.in. w opracowaniach *Idea swojskości miasta* oraz *Związek człowieka z miejscem – próba interpretacji zjawiska odrębności terytorialnej w architekturze*. Dotyka w nich kwestii identyfikacji miejsca oraz nawiązywania relacji człowiek-miejsce. Ważną pozycją w obszarze badań dotyczących *Oceny Wizualnej Oddziaływania na Środowisko*, (rozpoznawanie "kontekstu kulturowego", oceny reagowania na bodźce wizualne w procesie percepcji oraz oceny czynników biofizycznych badanego obszaru), jest trzypięciotomowa praca zbiorowa *Foundations for Visual Project Analysis*, (1986) autorów: R. C. Smaron, J. F. Palmer, J. P. Felleman, oraz R. Arnheim (*Art and Visual Perception. Psychology of the Creative Eye*, (1954). Amerykański architekt i artysta James Wines w publikacjach *De-Architecture* (1988) oraz *Green Architecture* (1999) zmierza świadomie w propozycjach rozwiązań utrzymanych w dekonstrukcji oraz architektury ekologicznej do humanizacji przestrzeni zdegradowanych. Zbliżoną kwestię przestrzeni przyjaznej użytkownikowi omawia E. Hall w *Ukrytym wymiarze*, wyróżniając przestrzeń dospołeczną i odspołeczną oraz jej wpływ na zachowanie użytkowników.

Inni badacze związani z tym zagadnieniem to między innymi: P. Zaręba (1974), A. Bańka (1985), R. Blazy (2010), B. Jałowiecki (1980, 1982, 2006), K. Lenartowicz (2000), H. Libura (1990), M. Malikowski (1984), M. Misiągiewicz (2008), J. Pallado (2013), M. Petelenz (2007), K. Racoń-Leja (2008), T. Sumień (1989) oraz A. Losantos, D. Santos Quartino i B. Vranckx (2008).

OBIEKTY UCZELNI

Zagadnienia dotyczące obiektów uczelni wyższych, ich planowania, użytkowania i modernizacji, opisują między innymi: A. Böhm (*Struktura przestrzenna dydaktyki szkoły wyższej na tle rozwoju technologii kształcenia*), A. Pęckowska (*Systemowy model struktury zabudowy wyższych uczelni*), B. Popławski (*Projektowanie szkół wyższych*), J. Samujłło (*Struktura przestrzenna wyższych uczelni*), T. Taczewski (*Architektura Szkoły Wyższej*), a także A. Grudzieński (1979), S. Haar (2003), N. Juzwa (1976), K. Kucza-Kuczyński (1988), D. Kupiec-Hyła (1987), B. Rzegocińska-Tyżuk (1979), M. Staruch (1976), P. V. Turner (1984), S. Wehle-Strzelecka (1978), A. Tokajuk (2008). Socjologiczny aspekt sprawy poruszają m.in. J. Dewey (2005), R. Gaita (1994) i Z. Cygan (2005).

BUDOWA I ODNOWA MIAST

Ważnym głosem w dyskusji na temat krajobrazu miejskiego są prace Janusza Bogdanowskiego, autor m.in. *Architektury krajobrazu, Kompozycji i planowania w architekturze krajobrazu* oraz *Z badań i studiów nad projektami krajobrazu miejskiego* (z A. Böhm i K. Dąbrowską-Budzillo). J. Bogdanowski był również niekwestionowanym autorytetem i dociekliwym badaczem zagadnień związanych ze środowiskiem przyrodniczym w mieście.

W tym kontekście mieszczą się również prace ponownie Z. Zuziaka i jego opracowania, m.in. *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej* (1998) oraz *Rewitalizacja a urbanistyka strategiczna*. (2007).

Z innych autorów poruszających temat należy wymienić: G. J. Ashworth (1993, 1996), P. Bielawska-Roepeke (2008), F. Denieul (1996), K. Gasidło (2008), S. Gzell (1976-2013), A. Kadłuczka (2009), E. Małachowicz (1982, 2007), A. Nadolny (2008), Z. Paszkowski (2008), A. Prior (1993), J. Purchla (1996), W. Seruga, (1982–2001) M. Smagacz (2008), B. Szmygin (2004, 2008), J. Żyłka (1997).

ROZDZIAŁ II

**PRZESZŁOŚĆ I TERAŹNIEJSZOŚĆ MIAST, ZNACZENIE
ARCHITEKTURY W PROCESIE SCALANIA STRUKTURY
PRZESTRZENNEJ MIASTA. „ARCHITEKTURA
INTEGRACYJNA” ORAZ METODA SCALANIA
MIASTA – PRÓBA ZAPISU**

2. Zarys rozwoju idei miast¹³

2.1. Geneza

*Zakorzenie jest zapewne stałą potrzebą natury ludzkiej. Może łączy się to jakoś z prawami ludzkiego organizmu, a ściślej, z prawem rytmu. To, co znane i swojskie, pozwala utrzymać ten sam rytm wewnętrzny, o którym mało wiemy, co nie znaczy, że nie istnieje. Zmiana środowiska powoduje zakłócenie rytmu i duży wydatek energii na przejście do rytmu nowego. Nie ulega wątpliwości, że przywiązanie ludzi do miejsc jest wysoce tajemnicze i pozwala na różne interpretacje.*¹⁴

Cz. Miłosz

Ośrodki miejskie towarzyszą człowiekowi od wieków.¹⁵ Gordon Childe sporządził i opublikował w roku 1950 listę 10 kryteriów dla odróżniania najstarszych miast od osad wiejskich:¹⁶

1. Wielkość osad: koncentracja dość dużej liczby ludzi na ograniczonym terenie.
2. Specjalizacja w rolnictwie i rzemiośle.
3. Płacenie pewnej sumy podatków na rzecz bóstwa i boskiego króla.
4. Prawdziwie monumentalna architektura.
5. Rozwarstwienie społeczne i klasa rządząca utrzymywana dzięki nadwyżkom.
6. Pismo.
7. Pojawienie się ścisłej i prognozującej wiedzy.
8. Ekspresja artystyczna.
9. Zagraniczna wymiana towarowa dla sprowadzenia surowców.
10. Waga przynależności do klasy ponad więzami pokrewieństwa.

¹³ MIASTO, historycznie ukształtowany typ osiedla, wyznaczony istnieniem społeczności, skoncentrowanej na obszarze o odrębnej organizacji, uznanej i określonej prawnie, wytwarzającej zespół trwałych urządzeń materialnych, o specyficznej filozofii, którą można uznać za wyróżniającą się z otoczenia typ krajobrazu, wg Encyklopedii PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 1996, s. 186.

¹⁴ Cz. Miłosz *Miejsca utracone*, z tomu *Szukanie ojczyzny*, Znak, Kraków 2001, s. 189–190.

¹⁵ J. Rykwert, *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast. The Seduction of Place. The History and Future of the City*, (tłumaczenie, Biedroń T.) Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2013. cyt. s. 35. (...) *Legendarna Atlantyda oraz historyczne Ateny i Aleksandria były dla starożytnych wzorcowymi miastami. Pausaniasz, podróżnik który w II wieku n. e. napisał przewodnik po greckim świecie, wylicza, jakie nie powinno być miasto. Po przyjeździe do wiekowego i ufortyfikowanego, ale mocno zrujnowanego Panopeusu w drodze z Delf do Aten, notuje "o ile w ogóle można nazwać miastem i jego mieszkańcami tych, którzy nie mają ani władz municypalnych, ani gimnazjumu, ani teatru, ani agory, ani wody dopływającej do fontanny"* [w:] Pausaniasz, *Wędrowka po Helladzie*, t. 3. *U stóp boga Apollona*, Księgi VIII, IX, X, tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska, H. Podbielski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź 1989, s. 270. Fragment pochodzi z Księgi X w tłum. Henryka Podbielskiego, rozdz. IV, ustęp 1. *Poświęcone bogom bądź zupełnie świeckie, tworzące się samorzutnie lub precyzyjnie rozplanowane, kilkutyśięczne miasteczka i kilkudziesięciomilionowe metropolie. A w centrum tego miasta człowiek – jego twórca i użytkownik.*

¹⁶ [Za:] M. Tobolczyk, *Narodziny Architektury*, PWN Warszawa 2000, s. 144, G. V. Childe, *The Urban Revolution*, „Town Planning Review”, 21; 3–17, 1950: s. 21.

Do powstałych w Mezopotamii IV wieku p.n.e. najstarszych samodzielnych miast-państw należą zlokalizowane w dolnym biegu Eufratu i Tygrysu: Eridu, Uruk i Ur.¹⁷ Do dziś nie ustalono z całą pewnością, które miasto można uznać za najstarsze miasto świata, jednak zapewne leżało ono na terenie Azji Mniejszej lub na Bliskim Wschodzie. Powszechnie za najstarsze siedlisko obronne uważa się Jerycho, za najdłużej nieprzerwanie zamieszkane miasto – Damaszek, lecz archeologowie wciąż odkrywają nowe ślady siedzib ludzkich z przeszłości. W badanym od wielu lat rejonie Mezopotamii, poszukuje się początków powstawania „osad protomiejskich”. Do nich zalicza się: Jerycho, Catal Höyük (Anatolia), Beida (Jordania), Umm Dabagija (Irak), Tell Buqras (Syria) oraz Hacilar (Anatolia). Władysław Czarnecki, autor sześciotomowej publikacji *Planowanie miast i osiedli*, w tomie I, w rozdziale II pt. *Zagadnienia osadnicze* prezentuje typologię osadnictwa ludzkiego.¹⁸

W opublikowanym w roku 1987 dziele *Four Thousand Years of Urban Growth. Historical Census* Tertius Chandler przedstawił rozwój demograficzny największych miast świata w kolejnych okresach historycznych. Analizę zilustrował zestawem tabel prezentujących największe miasta w poszczególnych okresach, rozpoczynając od IV wieku p.n.e.,¹⁹ w której na liście 20 największych wówczas miast świata znalazło się pięć miast z rejonu Morza Śródziemnego: Ateny (3), Syrakuzy (9), Rzym (11), Kartagina (14), Korynt (18). Największe miasto Babilon (1) stolicę Mezopotamii, zamieszkiwało w tym okresie 250 tys. mieszkańców).

¹⁷ M. Tobolczyk, *Narodziny Architektury*, PWN 2000. cyt.: *Miasto nie mogło powstać przed IV tysiącleciem p.n.e., gdyż, jak twierdzi amerykański archeolog Braidwood: „Kultura nie była jeszcze gotowa”*, s. 124, [w:] Arystoteles, *Polityka, Księga Pierwsza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, „Skoro widzimy, że każde państwo jest pewną wspólnotą, a każda wspólnota powstaje dla osiągnięcia jakiegoś dobra, to jasną jest rzeczą, że wprowadzić wszystkie dążą do pewnego dobra, lecz przede wszystkim czyni to najprzedniejsza z wszystkich, która ma najważniejsze z wszystkich zadania i wszystkie inne obejmuje. Jest nią tzw. państwo i wspólnota państwowa.” *Państwo w tamtym okresie oznaczało miasto wraz z obszarem otaczającym*. [w:] Platon, *Prawa*, Polskie wydanie, PWN, Warszawa 1953. „W rzeczywistości każde miasto jest w stanie naturalnej wojny z każdym innym”.

¹⁸ W. Czarnecki, *Planowanie miast i osiedli*, t. 1, Poznań 1965, s. 12–25. cyt.: *Geografia historyczna ujmując zakres badań osadniczych w dwa działy: a) rozmieszczenie i położenie geograficzne osiedli, b) położenie topograficzne i kształty osiedli*.

¹⁹ T. Chandler T, *Four Thousand Years of Urban Growth. A Historical Census*. St. David's University Press, Lewiston 1987. Tabela 3. Największe miasta świata w roku 430 p.n.e. (wg. liczby ludności) 1. Babilon (Mezopotamia) 250 tys., 2. Ektebana (Persja) 200 tys., 3. Ateny (Grecja) 155 tys., 4. Stavasti (Indie) 150 tys., 5. Champa (Indie) 150 tys., 6. Loyang (Chiny) 145 tys.

2.2. Miasta na przestrzeni wieków

*Od swych początków miasto było uprzywilejowanym miejscem powstawania cywilizacji, najlepiej wyrażającym jej cechy kulturalne, społeczne, ekonomiczne, polityczne – znacznie lepiej niż zwykłą rzeczywistość fizyczną nagromadzenia budynków i mieszkańców, które jest miasta najkonkretniejszym wyróżnikiem.*²⁰

A. Spaziente

W minionych stuleciach granica między miastem a jego otoczeniem była wyraźnie nakreślona – wytyczały ją mury obronne, zapewniające bezpieczeństwo tym znajdującym się w środku i odcinające się od tego, co na zewnątrz. Były to miasta zwarte, rozwijające się do wewnątrz, dośrodkowe i zarazem prospołeczne.²¹ Tak wyglądały zarówno starożytne Babilon i Tirynis, jak i liczne średniowieczne miasta warowne (zarówno świeckie – jak Carcassonne Cite, jak i sakralne np. Mt. St. Michel) oraz renesansowe miasta idealne (np. wzorcowa Palma Nuova). Na przestrzeni wieków zmieniały się zarówno charakter miasta, jak i czynniki miasto twórcze.

Początkowo miasto rozwijało się będąc głównym miejscem handlu, jednocześnie zazwyczaj pełniąc funkcję obronną. Często też bywały związane z polityką, jako siedziby władców i rządów, czy to jako stolice, czy miasta rezydencjonalne. W procesie dalszej ewolucji miasta stawały się ośrodkami usługowymi i siedzibami władzy lokalnej a także miejscami rozwoju nauki. Dziś to wielofunkcyjne struktury przestrzenne – mieszkaniowe, usługowe, produkcyjne, naukowe. Również kształt miasta ulegał rozmaitym przekształceniom. Pierwsze miasta²² rozwijały się samorzutnie i chaotycznie, tworząc układy organiczne, dostosowane do topografii terenu. Człowiek jednak z natury dąży do geometryzacji i formy spójnej, stąd stosunkowo szybko pojawiły się miasta ortogonalne, o prostokątnej siatce ulic. Przykładem mogą tu być miasta starożytnej Grecji okresu klasycznego, takie jak Priene i Milet z Agorą – przestrzenią publiczną integrującą mieszkańców, lub też rzymski obóz Castrum Romanum, który w okresie imperium antycznego Rzymu przekształcany w miasta kolonialne z centralnie zlokalizowanym forum – jest „miejscem miejskiego pulsu”, (przykłady z regionu Trypolitanii w północnej

²⁰ A. Spaziente, *O złożoności analizy urbanistycznej*, [w:] praca zbiorowa, *Elementy analizy urbanistycznej*, PK, Kraków 1998, s. 17.

²¹ W. Kosiński, *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, Zeszyty Politechniki Poznańskiej, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007, s. 36.

²² Ostrowski W., *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*, Warszawa 1996. *Intensywny rozwój gospodarki i kultury doprowadza w Mezopotamii w IV tysiącleciu p.n.e. do fenomenu, który Gordon Childe określił mianem „rewolucji urbanistycznej”. Ludność wkracza w nowy ważny etap rozwoju – początek cywilizacji wielkich dolin Tygrysu, Eufratu, Nilu i Induszu, czemu towarzyszy formowanie państwowości i powstawanie miast.*

Afryce: Sabratha, Leptis Magna),²³ który w przyszłości stanie się bazą dla powstania wielu miast europejskich, np. Florencji, Wiednia i Paryża.

Początki średniowiecza przyniosły powrót do układów organicznych – najczęściej adaptujących wcześniejsze osady – lecz już w dojrzałej fazie tej epoki do łask wróciły miasta ortogonalne, zdefiniowane.²⁴ Cztery zasadnicze czynniki mają wówczas wpływ na kształt powstających miast: handel, mieszkanie, komunikacja, obronność; najważniejszym miejscem w mieście jest centralnie usytuowana przestrzeń publiczna – rynek. Doskonałym przykładem są tu sąsiadujące ze sobą Carcassonne Cite (organiczne) i Carcassonne Ville Base (ortogonalne). Kolejnymi przykładami okresu średniowiecza są pierwotne osady organiczne, których lokacje zostały geometrycznie zaplanowane na prawie magdeburskim, na terenie Polski: w wieku XIII: Wrocław – 1241, Poznań – 1253, Kalisz – 1253, Kraków – 1257, w wieku XIV: Lwów – 1365, Przemyśl – 1389. W kolejnym okresie zamorskiej ekspansji kolonialnej Europejczyków (XV–XVIII wieku), powracają miasta – warownie na podbijanych terenach, dające bezpieczeństwo i izolację przed zagrożeniami o życie, zapewniające byt oraz gwarantujące przetrwanie (Daleki Wschód, Ameryka Północna i Południowa).²⁵

Czasy renesansu to okres poszukiwań rozwiązań nowożytnych miast idealnych²⁶ – wtedy to powstały liczne koncepcje takich miast, których celem było zaprojektowanie miasta perfekcyjnego.²⁷ Zdecydowana większość pozostała tylko

²³ D. E. L. Haynes, *The Antiquities of Tripolitania*, Tripolis, T. Bakir, *Historical and archeological guide to Leptis Magna*, Tripolis 1981.

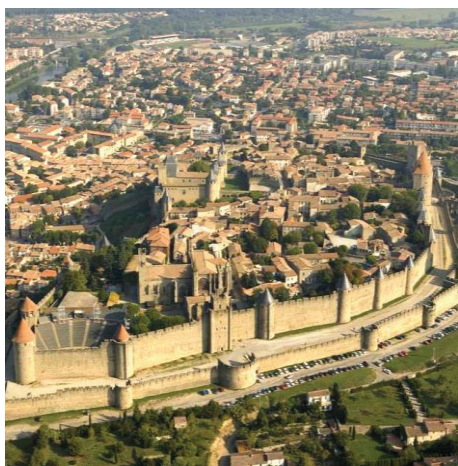
²⁴ A. Böhm, *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Monografia, PK Kraków 1981 s. 41–42, za: Nitsche G., „Ma” *The Japanese sense of „place” in old and new architecture and planning*, Architectural Design 3. 1966, cyt. (...). Japończycy rozróżniają trzy etapy kształtowania przestrzeni kulturowej: 1. Pozorny chaos, w którym człowiek stara się bezwiednie narzucić swój „porządek” naturalnemu otoczeniu. Jest to intuicyjna, pierwotna ekspansja, 2. Porządek geometryczny, w którym świadoma działalność człowieka zmierza do stworzenia ładu opartego na harmonii liczb i geometrii, 3. Przemysłany ład, w którym następuje symbioza porządku geometrycznego z organiczną strukturą otaczającej natury.

²⁵ Nowy York (Nowy Amsterdam), Szczególne miasto (wielokulturowe i wieloreligijne) od początku osadnictwa Europejczyków tj. od XVII wieku. Pierwszymi białymi osadnikami byli Holendrzy, których pokonali Anglicy w III wojnie angielsko-holenderskiej w roku 1674. Od końca XVIII wieku jeden z głównych nadatlantyckich portów imigracyjnych i najważniejszych światowych centrów finansowych.

²⁶ Gawlikowski A., *Ulica w strukturze miasta*, COB-PBO, Warszawa 1989, s. 22. cyt.: *Miasto idealne oświecenia – to miasto bez anargii budowlanej, miasto o sprawnej komunikacji kołowej, bezpiecznym ruchu pieszym, szerokich, prostych ulicach, alejach i bulwarach jak w królewskim ogrodzie, miasto bez gorsetów fortyfikacji, zaplanowane na dość dokładnym podkładzie geodezyjnym i powiązane z regionem.*

²⁷ Tamże, s. 19, cyt.: (...) *Prace twórców renesansowej włoskiej szkoły urbanistycznej, takich jak Leon Battista Alberti, Antonio Averline zwany Filarete, Francesco di Giorgio Martini, Leonardo da Vinci oraz twórców Kontreformacji jak Antonio da Sangalle, Baldassere Peruzzi, Sebastiano Serlio, Pietro Cataneo, Andrea Palladio, Giorgio Vasari lub Vincenzo Scamozzi, uznawane są (za: Zarębska T., Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku, PWN, Warszawa 1971) za fundament koncepcji miasta nowożytnego. Wpływy włoskie przeniknęły nie tylko do innych krajów Europy, w tym do Polski, ale także sięgnęły poza ten kontynent.*

na papierze, jednak kilka przykładów zrealizowano – np. włoską Palmę Nuovę, doskonale zachowany układ koncentryczno-promienisty. To znakomity przykład miasta skrajnie humanistycznego, w którym zaplanowana starannie siatka ulic jest wygodna w użytkowaniu przez mieszkańców. Powstają w tym okresie również miasta rezydencjonalne, połączone z rezydencją właściciela, o ciekawym rysunku planu: Zamość (1580), Żółkiew (1597) i Stanisławów (1662). Okres świadomego kształtowania spójnej kompozycyjnie przestrzeni miasta jako dzieła przemysłanego w czasach renesansu będzie kontynuowany w planowaniu i budowie miast przez kolejne stulecia.²⁸

Ilustracja 1. Charakterystyczna sylweta Carcassonne z murami obronnymi, w głębi nowe miasto

Ilustracja 2. Widok Przemyśla z lotu ptaka

Barok to z kolei epoka wielkich założeń i bogactwa formy. Pełne przepychu rezydencje i towarzyszące im rozległe ogrody, miasta o szerokich arteriach i reprezentacyjnych placach bez wątpienia są spektakularne i efektowne, jednak zaczynają być pozbawione ludzkiej skali. Miasto zaczyna być sztuką dla sztuki,

²⁸ Tamże, s.19–20, cyt.: (...) Ostateczne podsumowanie myśli architektonicznej renesansu stanowił traktat „Dell’Idea dell’Architettura Universale” Scamozziego, który doświadczenia starożytności w dziedzinie projektowania budowy dróg i mostów starał się spożytkować dla współczesnych. (...) Wielkie osie Wersalu to zwiastuny nowej epoki i nowego sposobu myślenia. Ulice i place potrzebne są teraz nie tylko jako korytarze transportowe czy przestrzenie społeczne w mieście; spełniają one także rolę dydaktyczną: mają uświadomić ludowi wielkość i potęgę absolutnego władcy. Są miejscem parad, procesji i innych sformalizowanych czynności, potrzebnych dla podkreślenia dystansu pomiędzy władcą a ludem. Długie wspaniałe osie widokowe, szerokie aleje, wielkie place stworzone pod wpływem tak silnych indywidualności jak Sykstus V (uważany przez Giediona za pierwszego nowoczesnego urbanistę) czy Ludwik XIV (określany przez Le Corbusiera jako Wielki Król i pierwszy urbanista Zachodu od czasu Rzymian), to te elementy, które wносиły, poza twórczymi przekształceniami architektonicznymi tkanki miejskiej, najwięcej nowych wartości do struktury przestrzennej barokowego miasta.

skrupulatnie realizowanym planem, nierzadko kosztem ludzkiego życia. Przykładem może być tu Sankt Petersburg – nowe miasto zbudowane w początkach XVIII wieku przez cara Piotra Wielkiego – nazwane przez W. Kosińskiego „monster city”,²⁹ którego realizacja pochłonęła tysiące ofiar. Oświecenie było chwilowym powrotem do idei odrodzenia i tezy o priorytecie człowieka. To okres powstawania w miastach licznych obiektów użyteczności publicznej-bibliotek, muzeów, teatrów, które przywróciły pierwiastek ludzki do rozległych barokowych założeń. Kolejną zmianę przyniosły czasy rewolucji przemysłowej i triumfu wielkich maszyn, kiedy to właśnie fabryki były motorem napędowym rozwoju miast, które z kolei znowu stały się dość odhumanizowane, gubiąc ludzką skalę w miastach przemysłowych.³⁰

Jako przeciwwaga dla ośrodków przemysłowych powstała idea miasta-ogrodu, zapoczątkowana przez Ebenezera Howarda. Koncepcję miasta ogrodu stworzył w 1889 roku, publikując książkę *Tomorrow: a peaceful path to real reform*. W 1902 roku wydał drugą książkę zatytułowaną *Garden Cities of Tomorrow*.

(...)Howard przedstawił dramatycznej rzeczywistości swoją koncepcję kolejnego w historii miast-miasta idealnego, miasta ogrodu dla 32 000 mieszkańców.³¹ Idea ta, mimo znamion utopijności, znalazła poczesne miejsce we współczesnej urbanistyce.³²

A. Gawlikowski w publikacji *Ulice w strukturze miasta* zwraca uwagę na usytuowanie układu sieci ulic w strukturze miast. Opisując przebudowę Paryża przez Haussmanna (1853–1868) jedno z najbardziej spektakularnych wydarzeń XIX wieku (wyburzono 27 000 domów, tj. prawie połowę budynków Paryża) stwierdza: (...) *Haussmann skoncentrował się na najważniejszych elementach układu komunikacyjnego (a za takie uważał główne ulice w mieście), licząc na to, że w przyszłości zdoła poprawić także strukturę sieci wewnątrz pól wytworzonych przez wielkie nowe arterie i stworzył podstawy do takiej poprawy w przyszłości (...). Problem sieci ulicznej w mieście w pionierski sposób rozwiązał hiszpański architekt i inżynier Ildefonso Cerda, autor pierwszego podręcznika urbanistyki „Theorie General de Urbanizacion” Cerda, długo niedoceniany, należy dziś, podobnie jak*

²⁹ Za: wykładem W. Kosińskiego na Konferencji Naukowej „Idea Miasta – czas, przestrzeń, forma”, Kraków, 10.06.2013.

³⁰ A. Gawlikowski, *Ulica w strukturze miasta*, COB-PBO Warszawa 1989, cyt. s. 26. W tym okresie kapitalistycznego liberalizmu, chaotycznej, koniunkturalnej i spektakularnej rozbudowy miast, jedynym niemal elementem struktury zakładanym i kontrolowanym przez władze miejskie były siatki ulic.

³¹ Tamże, s. 40, cyt.: (...) W 1905 r. według idei Howarda i planu zagospodarowania wykonanego przez B. Parkera i R. Unwina rozpoczęto 50 km na północ od Londynu budowę pierwszego miasta-ogrodu Letchworth, a w 1919 r. wybudowano według koncepcji Howarda i projektu L. Scissons'a następne miasto ogród – Welwyn.

³² Tamże, s. 41. Powodzenie idei Howarda wzmogło prace teoretyczne nad modelem miasta i sieci osadniczej. Poza Letchworth i Welwyn Garden Cities, zrealizowanymi według idei Howarda, może najpóźniej jego myśli usiłował zastosować jako rozwiązanie aktualnych problemów dużego istniejącego miasta, Eliel Saarinen, tworząc w 1918 r. plan Pro Helsingfors.

Sitte (wiedeński urbanista, autor dzieła „Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen” 1889 r.), do najbardziej studiowanych.³³ Pierwsza połowa XX wieku to rozwijający się nurt myślenia zdefiniowany jako „funkcjonalizm”.³⁴ W roku 1917 Tony Garnier publikuje dzieło „Une cité industrielle” (Miasto przemysłowe), uznane za pierwszy kompleksowy projekt nowatorski:(...) Kamień milowy na wielkim szlaku myśli i rozwoju aglomeracji miejskich.³⁵(...) W kolejnych latach XX wieku istotny wpływ na rozwój i planowanie miast ma dynamiczny rozwój „motoryzacji indywidualnej” (samochód zrewolucjonizował styl życia ludzi (...)) istotny wpływ na strukturę przestrzenną współczesnych miast, ma nurt ukształtowany przez Le Corbusiera.³⁶

Szachownicowy plan miasta spełniał swoje zadania w określonej skali, po jej przekroczeniu otrzymujemy efekt odhumanizowania, pozbawienia ludzkiej skali i monotonii. Z takim przypadkiem mamy do czynienia w wielkich amerykańskich miastach – np. Chicago i Detroit, zarówno w centrum – gdzie makro skali układu

³³ A. Gawlikowski, *Ulica w strukturze miasta*, COB-PBO Warszawa 1989, s. 30–34, (...) W zaprojektowanym przez Cerdę w 1863 r. zespole „Societad Fomento del Ensanche de Barcelona” Cerdą stworzył rodzaj superbloku złożonego z dwu bloków, posiadającego wewnątrz wspólną przestrzeń rekreacyjną wydzieloną przez zmniejszenie indywidualnych działek. Jest to załączek idei unikalnej w kulturze europejskiej, rozwiniętej dopiero w kilkadziesiąt lat później przez T. Garniera. [Za:] T. Zarębska, Referat na konferencji PAN, Radziejowice, 1987 /poz. bibl. 127/ T. Zarębska twierdzi, że „swoimi poglądami społecznymi, higienicznymi i technicznymi wyprzedził epokę o całe dziesięciolecie i oddziałal na wiele nurtów rozwojowych XIX i XX wieku (...)”. Ulica i plac to podstawowe komponenty miasta w teorii Sittego. Dał temu wyraz nie tylko w studiach nad historycznymi układami, ale także w pracach projektowych. s. 37.

³⁴ Tamże, s. 46, cyt.: (...) używane tutaj określenie „funkcjonalizm” nie oznacza wąsko pojętego stylu w architekturze czy urbanistyce. Pojęcie to należy rozumieć jako szeroki nurt myślenia w metodologii nauk, w prawie socjologii i psychologii, który ukształtował się w końcu XIX i XX w., znajdując też wyraz w architekturze i urbanistyce.

³⁵ Tamże, cyt. za: H. Syrkus, *Spoleczne cele urbanizacji*, PWN. Warszawa 1984, (...) Garniera pasjonowało zagadnienie kształtu miasta XX w., odpowiadającego zarówno postępowi społecznemu, jak i technicznemu. [Za:] W. Ostrowski, *Urbanistyka współczesna*, Arkady. Warszawa 1975. (...) Za jedną z najistotniejszych nowości w jego koncepcji należy uznać zasadę funkcjonalnego układu miasta. Garnier wyodrębnił strefy funkcjonalne: mieszkaniową, przemysłową i terenów wypoczynkowych, łącząc je układem komunikacyjnym w sprawnie funkcjonującą całość, a więc można go uznać za człowieka, który dał początek idei strefowania funkcjonalnego oraz uformowania w późniejszych latach doktryny funkcjonalistycznej i funkcjonalistycznego modelu miasta. Drugą niezwykle istotną nowością w Cité Industrielle Garniera, na którą zwraca uwagę K. Pawłowski (Miasto przyszłości. PAN. Polska „2000” 1974, z. 1) są załączki przyszłych idei jednostek sąsiedzkich, osiedli, kwartałów i mikrorejónów wyposażonych w sieć podstawowych usług.

³⁶ Tamże, cyt.: Od projektu Ville Contemporaine wykonanego w 1922 r. wspólnie z Pierre Jeanne Reitem, gdzie skala „autostrade de grande traverse” jest, jak pisze P. Ritter, przerażająco trafną wizją, poprzez Plan Voisin z 1925 r. i Ville Radieuse z 1930., Le Corbusier budował swoją doktrynę urbanistyczną(...). Trudno się więc nie zgodzić z W. Ostrowskim, twierdzi, że „spośród wszystkich pionierów współczesnej architektury Le Corbusier spotkał się z najbardziej entuzjastycznym uznaniem, a jednocześnie z najostrzejszą krytyką”. [Za:] W. Ostrowski, *Urbanistyka współczesna*, Arkady, Warszawa 1975, Poglądy swoje tego okresu Le Corbusier zaprezentował w książce ‘Urbanisme’.

szachownicowego towarzyszy coraz wyższa zabudowa, sięgająca kilkudziesięciu pięter, jak i na przedmieściach, gdzie dominują domy jednorodzinne.³⁷

Zmiany ówczesne w strukturze miasta związane z problemami transportu komentuje w publikacji A. Gawlikowski: *Ofiarą konfliktu człowiek-samochód stawała się tradycyjnie rozumiana ulica, a zamiast jej pojawiły się „ciągi piesze”, „jezdnie”, „arterie komunikacyjne” i coraz większe pola parkingowe.*³⁸

Jednocześnie wraz z rozwojem technologii budowlanej, powstają w tym okresie zespoły wielokondygnacyjnych budynków mieszkalnych dla zaspokojenia masowej migracji ludności do miast po pierwszej wojnie światowej, np.: osiedle Neubühl (1930) w Zurychu – projekt Max Ernst Haefelli, Werner M. Moser i Emil Roth, kompleks mieszkalny Karl Marx w Wiedniu – projekt Karl Ehn (1926–1930), osiedle Zehlendorf, Berlin (1926–1931) – projekt Bruno Tafel, Hugo Häring i Otto Rudolf Salvisberg.³⁹ Warte wspomnienia są cztery miasta zbudowane w XX wieku: Asmara, Brasilia, Gdynia i Nowe Tychy. Pierwsze z nich powstało w latach 1935–1941 na terenie Erytrei i jest dziełem włoskich kolonizatorów konsekwentnie wzniesionym miastem w stylu art deco. Ciekawy jest fakt, że po opuszczeniu Erytrei przez Włochów miasto zostało przyjęte przez tubylców jako „swoje” i zasiedlone. Brasilia – nowoczesna stolica kraju, z kolei to dzieło Lucio Costy i Oscara Niemeyera, powstała w latach 1955–1960. Zaprojektowana została dla 500 tys. mieszkańców, dziś mieszka tam ponad 2,5 mln osób, w większości na terenach otaczających właściwe miasto. Gdynia, pierwszy sztuczny port morski w Polsce, zbudowana została w latach 1920–1937, projektantem portu był Tadeusz Wenda. Miasto planowane na 30 tys. mieszkańców w ciągu kilku lat przekroczyło liczbę 100 tys.⁴⁰ Nowe Tychy to dzieło Kazimierza Wejcherta i Hanny Adamczewskiej, realizowane od 1950 roku. Decyzja o budowie nowego miasta była bezpośrednio związana z realizacją planu regionalnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego.

W lata dwudziestych i trzydziestych XX wieku dynamiczny rozwój motoryzacji ma wpływ na styl życia mieszkańców oraz rozwój w planowaniu miast. Stopniowo wprowadzana jest segregacja ruchu (rozdziół ruchu pieszego od kołowego) oraz przyjęcie zasady budownictwa funkcjonalistycznego, zarówno w wielokondygnacyjnych zespołach osiedlowych jak i w niskiej zabudowie jednorodzinnej.

³⁷ A. Böhm, *O budowie i synergii wnętrz urbanistycznych*, Monografia, PK Kraków 1981, cyt.: (...) *Porównując ten proces do zjawisk obserwowanych w środowisku przyrodniczym, można zauważyć analogię do przekroczenia granicy terytorialności, po czym następuje degradacja środowiska i tzw. bagno behawionalne*. Za: E. Hall, *Ukryty wymiar*, PWN, Warszawa 1978.

³⁸ A. Gawlikowski, *Ulica w strukturze miasta*, COB-PBO Warszawa 1989, s. 48. cyt. (...) *W 1952 r. Le Corbusier był jednym z projektantów nowego miasta Chandigarch, gdzie nie pojawiły się ani autostrady na dachach połączonych w planie budynków, tak jak w Algierze i gdzie nie było wielkich superbloków mieszkalnych w parku*.

³⁹ P. Gössel, G. Leuthäuser, *Architektura XX wieku*, TASCHEN GmbH, Kolonia 2006.

⁴⁰ W. Czarnecki, *Planowanie miast i osiedli*, PWN, t. 1, Warszawa 1965, s.179.

Powoduje ona, że miasto odeszło od idei ulicy i mimo pozorów funkcjonalności było nieprzyjazne użytkownikowi oraz trudne do utożsamiania się z nim. Rozwijający się system transportu samochodem spowodował, że powstające nowe centra handlowe – lokalizowane często poza miastem – były praktycznie jedynymi miejscami kontaktu. Postępował proces „obumierania” starej zabudowy miasta i degradacja historycznych centrów pozbawionych funkcji integrujących.⁴¹ Stopniowo też miasta traciły funkcję obronną – już w baroku zaczęto rezygnować z murów i fortyfikacji. W ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat miasto drastycznie zmieniło swój charakter – po raz kolejny w historii. Tym razem zmiana ta związana była z upadkiem tradycyjnych gałęzi przemysłu i znacznym rozwojem komunikacji. Efektem było pojawienie się przedmieść (do których wygodnie dojeżdżać samochodem), gigantycznych dzielnic biedoty oraz opuszczonych obszarów poprzemysłowych, nierzadko zajmujących znaczne, atrakcyjnie położone obszary.

W drugiej połowie XX wieku dokonują się największe zmiany w strukturach przestrzennych miast. Początków tych zmian należy szukać w latach 60. XX wieku, wraz z wydaniem książki Kevina Lyncha *The Image of the City* (*Obraz miasta*), która była ówczesnym protestem przeciwko bezdusznej urbanistyce miejskiej „budowlanego kapitalizmu”.⁴² Jego poglądy w sposób absolutnie klarowny wyraziły zdrowy rozsądek i potwierdziły odwieczne oraz ponadczasowe wartości miasta, obowiązujące, niezależnie od zmian cywilizacyjnych, w tym technologicznych (...). Mianowicie uzmysławiał, jak pomimo stylu międzynarodowego, który wówczas królował, każde miasto, ba każda ważna dzielnica – są inne. Mają tożsamość, ludzie zamieszkujący miejsca identyfikują się z nimi (...).⁴³

W roku 1961 opublikowane zostały kolejne dwie książki: *The Death and Life of Great American Cities* (*Śmierć i życie wielkich amerykańskich miast*)⁴⁴

⁴¹ Za: J. Gehl, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM 2009. cyt.: Termin „planowanie pustynne” [desert planning] wprowadzony przez Gordona Cullena, autora książki pt. „Townscape”, akuratnie oddaje konsekwencje planowania funkcjonalnego, Cullen Gorgon, *Townscape, The Architectural Press*, Londyn 1961 (w tłumaczeniu – Pejzaż miasta).

⁴² K. Lynch, *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Mass, 1960. W. Kosiński, *Wstęp do wydania w języku polskim Obraz miasta*, Wydawnictwo Archivolta, 2011. Urodziła się w roku 1960, jako pierwsze realnie skonkretyzowane dziecko protestu, a chwilami i miejscami wręcz rewolucji, wytoczonej przez światło elity intelektualistów zachodnich, wytoczonej bezdusznej urbanistyce i architekturze miejskiej. Była ona kreowana z woli deweloperów i polityków po II wojnie światowej w formie rozbudowy miast we wzbogaconych wojną Stanach, a także w formie odbudowy – w zniszczonej wojną zachodniej Europie. Wspaniały i ludzki – arcyłudzki modernizm międzywojenny, przedzierzgnięty został po wojnie przez budowlany kapitalizm w odstręczające pudła centrów usługowych, bloki osiedli wielorodzinnych oraz kilometry kwadratowe monotonicznych, pustych treściowo i formalnie dzielnic domów jednorodzinnych (...). Powstawały monstrualne autostrady o praktycznie nieograniczonej przepustowości i możliwej szybkości jazdy – „freeways”.

⁴³ K. Lynch, *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Mass, 1960. W. Kosiński, *Wstęp do wydania w języku polskim Obraz miasta*, Wydawnictwo Archivolta, 2011. s. 9, 14.

⁴⁴ J. Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities, The Failure of Town Planning*, Pelican, 1961.

Jane Jacobs oraz *The Concise Townscape* (Zwarty widok miasta)⁴⁵ Gordona Cullena – których autorzy stali się gorącymi propagatorami humanizacji miast, koniecznych zmian w sposobie ich projektowania i rozbudowy oraz o szczególnie kompozycyjnym pięknie miasta.

W 1968 roku zostają wydane książki stanowiące zapowiedź postmodernizmu: *Architettura della Citta*⁴⁶ (Architektura miasta) autorstwa Aldo Rossiego oraz *Wielkość i sprzeczność w architekturze* (*Complexity and Contradiction in Architecture*)⁴⁷ Roberta Venturiego.⁴⁸ Aldo Rossi w publikacji *Architettura della Citta* (*The Architecture of the City*, *Architektura miasta*) pisze: *Miasta są w rzeczywistości wielkimi obozami do mieszkania i umierania, w których wiele elementów pozostaje w postaci sygnałów, symboli, ostrzeżeń. Kiedy świetność miasta się kończy, to co jest pozostałością architektury, jest pewnego rodzaju bliźną? Nic nie jest w tym wypadku stracone, należy wznović z uporem rekonstrukcję elementów i instrumentów w oczekiwaniu na kolejną świetność miasta.*⁴⁹

A. Gawlikowski w książce *Ulica w strukturze miasta*, w rozdziale 5 *Od segregacji do integracji czyli przesłanki i rozwój koncepcji uspokojenia ruchu* wskazuje na rok 1966 jako datę zapoczątkowania tego procesu: *W 1966 roku w Anglii L. Davies i I. Weeks zaprojektowali miasto Washington, gdzie zakwestionowali, jako jedni z pierwszych, zasadę funkcjonalnego strefowania miasta, dostrzegając niebezpieczeństwo grożące deformacją struktury miast nadmiernie powiększających strefy monofunkcyjne. Drugim zaprojektowanym w cztery lata później przez ten sam zespół miastem, było Milton Keynes. Tu, już w doskonałej formie, zastosowano schemat planu sieciowego, świadomie dekoncentrując i dehierarchizując to wszystko co w funkcjonalistycznym modelu podlegało koncentracji i hierarchizacji. Zarówno Washington, jak i Milton Keynes, są jednymi z pierwszych przykładów uspokojenia ruchu w skali miasta.*⁵⁰

Od lat 60. XX wieku w Stanach Zjednoczonych, a następnie w zachodniej Europie, podejmowane są próby reformy miejskiej przestrzeni (prowadzona walka o humanistyczny obraz miasta), jako radykalna interwencja urbanistyczna określana nieodzowną „strategią prewencyjną” – ratującą zdegradowane i dekapitalizowane przestrzenie miejskie. W roku 1971 w Europie opublikowana została książka autorstwa Jana Gehla *Life between buildings* (*Życie między budynkami*), oraz kolejna (2006) autorstwa Jana Gehl’a & Lars’a Gemzøe *New city spaces* propagatorów miasta zhumanizowanego, twórcy idei uporządkowa-

⁴⁵ C. Gordon, *The Concise Townscape*, London 1961.

⁴⁶ A. Rossi, *The architecture of the City*, The MIT Press, Nowy Jork 1966.

⁴⁷ R. Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, Nowy Jork 1966.

⁴⁸ Termin „późny modernizm i postmodernizm” pojawia się pod koniec lat 70.

⁴⁹ A. Rossi, *The Architecture of the City*, MIT Press, 1982, [za:] A. Nadolny, *Architektura nowoczesna jako uzupełnienie śródmiejskiej zabudowy z przełomu XIX i XX wieku na przykładzie Poznania*, rozdział w monografii *Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod redakcją J. Witeczka, Politechnika Śląska, Gliwice 2010.

⁵⁰ A. Gawlikowski, *Ulica w strukturze miasta*, COB-PBO Warszawa 1989, s. 127.

nia przestrzeni publicznych, wewnątrz międzyblokowych oraz ulic dostosowanych do potrzeb pieszych i rowerzystów – mieszkańców miast.

Podczas drugiej wojnie światowej w europejskich miastach następuje rozpad struktur na skutek dokonanych zniszczeń wojennych, powstałych w trakcie trwania wojny oraz wojennej okupacji. Na terenie Polski w wielu miastach nastąpiło całkowite zniszczenie dzielnic żydowskich wraz z ich pełną infrastrukturą.

Po II wojnie światowej w Polsce, w początkowym okresie budowy „realnego socjalizmu”, na przełomie lat 40. i 50. powstały miejskie klasycystyczne zespoły urbanistyczne m.in.. Nowej Huty k/Krakowa, MDM w Warszawie.

Jednocześnie rozpowszechniany był, program uprzemysłowienia kraju (wsparany rozproszoną zabudową miejskich osiedli blokowych) aż do roku 1989 (okresu rozpoczęcia transformacji ustrojowej). Środowiska akademickie kształcą i walczą w tym okresie na rzecz ładu przestrzennego oraz w imię obrony humanistycznych wartości miast:

- w środowisku warszawskim:
W. Ostrowski, H. Skibniewska, T. Tołwiński, K. Wejchert, H. Adamczewska-Wejchert, J. M. Chmielewski, A. Gawlikowski, Sł. Gzell,
- w środowisku krakowskim:
G. Ciołek, Z. Nowak, J. Bogdanowski, T.P. Szafer, W. Cęckiewicz, Z. Zuziak, St. Juchnowicz, B. Bartkowicz, T. Bartkowicz, A. Böhm, W. Seruga, W. Kosiński, J. Gyurkovich, E. Węclawowicz-Bilska
- i ponadto:
W. Bonenberg, N. Juzwa, M. Fikus, A. Niezabitowski, P. Biegański, K. Pawłowski, Z. Paszkowski, A. M. Szymski.

2.3. Współczesne miasto

(...) niepokój wobec nieznanego jest szczególnie dotkliwy. Ktokolwiek znalazł się kiedyś w obcym mieście, musiał tam zaznać rodzaju zazdrości na widok jego mieszkańców zajętych swoimi sprawami, poruszających się pewnie wśród swoich sklepów urzędów, razem wysnuwających olbrzymie pasmo swojej codziennej krzątaniny. Taki obserwator przybyły z zewnątrz może niekiedy uciekać się do specjalnej strategii, żeby zmniejszyć to poczucie alienacji.⁵¹

Cz. Miłosz

Według danych demograficznych ONZ od 2008 roku po raz pierwszy w historii większość ludzi na świecie mieszka w miastach.⁵²

⁵¹ Cz. Miłosz, *O wygnaniu, z tomu Szukanie ojczyzny*, Znak, Kraków 2001, s. 208–209.

⁵² *Miejskie marzenie*, Redakcja Scientific American, „Świat Nauki” 10/2011, s. 27.

Ilustracja 3. Ulice wielkich miast: Chicago, Amsterdam, Tokio, Londyn

Już w latach 60. XX wieku, idea budowania szczęśliwego życia poprzez ciągłe rozbudowywanie miasta w imię idei funkcjonalizmu, przy jednoczesnym porzucaniu lub wyburzaniu istniejącej zabudowy (niejednokrotnie wartościowej historycznie)⁵³ i powiększanie się stref peryferyjnych, jest przyczyną rosnącego niezadowolenia społecznego, postrzegającego pomimo szczytnych idei to działanie za utopijne, które nie uzyskuje zamierzonych celów.

Dokuczliwy kryzys energetyczny w latach 70. i 80. oraz upadanie tradycyjnych gałęzi przemysłu sprzyja ówczesnemu niezadowoleniu i powstawaniu nieodwracalnych skutków w przestrzeni zbudowanej. Współczesne miasta nie mają już murów obronnych ani wyraźnych granic. Zauważalne jest zjawisko dezurbanizacji oraz *urban sprawl* – niekontrolowanego i bez planu rozrastania się miast, coraz częstsze są niekończące się, monotonne przedmieścia.

⁵³ B. Kuc-Słuszniaik, *Ogólna charakterystyka programów odnowy środowiska zurbanizowanego w krajach Europy Zachodniej i USA*, cyt. [za:] S. Cantacuzino, Re-Architecture. *Old Buildings /New Uses*, Abbeville Press Publishers, New York 1989: (...) *W Wielkiej Brytanii w 1967 r. wprowadzono Civic Amenities Act. Ustawa ta obligowała władze lokalne do wyróżnienia budynków i terenów o szczególnych wartościach historycznych, które należało objąć ochroną. Okazało się, że problem nie dotyczył jedynie pojedynczych obiektów lecz miał znacznie szerszy zasięg obejmujący całe obszary (...). Często również niska jakość nowoczesnej architektury była powodem rosnących emocji względem potrzeby podjęcia przekształcenia starych budynków i odnowy zdegradowanych terenów. Materiały seminaryjne pod redakcją Niny Juzwy, Restrukturyzacja terenów i starych obiektów przemysłowych*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Katedra Architektury i Metodyki Projektowania, Zakład Architektury Przemysłowej, Gliwice 1997.

Ilustracja 4. Mexico City – model zniszczonego przez Hiszpanów pod wodzą Hermana Cortésa (1521–1522) azteckiego miasta Tenochtitlan, umieszczony przed boczną elewacją Katedry (barok-klasycystyczny 1563–1567) usytuowanej na głównym placu miasta – Plaza de la Constitución. Mexico City obecnie jedno z największych miast świata, „megamiasto”,⁵⁴ które zostało zbudowane na gruzach zniszczonego azteckiego miasta

Ilustracja 5. Klasyczne amerykańskie przedmieście – kwintesencja monotonii

Ilustracja 6. Dzielnice biedoty, oblegające „megamiasta”

⁵⁴ T.Chandler, *Four Thousand Years of Urban Growth. A Historical Census*. St. David's University Press, Lewiston. Tabela 9. Największe miasta świata w 2007 roku. (wg liczby ludności) 1. Tokyo (Japonia) 34 200 000 (+Yokohama, Kawasaki, Saitama), 2. Mexico City (Meksyk) 22 800 000 (+Nezahualcóytl, Ecatepec, Naucalpan)+Sanktuarium w Guadalupe największe miejsce kultu w Ameryce obu półkul, 3. Seul (Korea Płd.) 22 300 000 (+Bucheon, Goyang, Incheon, 4. New York (USA) 21 900 000 (+Newark, Peterson), 5. Sao Paulo (Brazylia) 20 200 000 (+Guarulhos), 6. Bombay (Indie) 19 850 000 (+Kalyan, Thane, Ulhasnagar), 7. Delhi (Indie) 19 700 000 (+Faridabad, Ghaziabad).

Miasto zaczęło rozrastać się amorficznie, na zewnątrz, jakby uciekając⁵⁵ – tendencja ta wydaje się postępować. Miasta widoczne z lotu ptaka zdaje się przypominać plamy rozlanego atramentu.

Kolejnym problemem współczesnych miast są dzielnice biedoty. Mimo licznych prób podejmowanych przez miejskie władze, dzielnice zaniedbane (*slumsy*) zamiast zmniejszać się czy znikać – rozrastają się.

S. Gzell w publikacji *Reurbanizacja. Uwarunkowania*. Rozdział 1.1.3. *Miasto po 1982 – nowe zjawiska i stan badań*, zwraca uwagę, że: *Rozpraszanie się miast (urban sprawl, która to nazwa używana jest i w polskiej literaturze) określa się czasem eufemistycznie jako suburbanizację. Ta techniczna nazwa, sugerująca, że mamy do czynienia jedynie z budową pewnej ilości domów pod miastem (czyli poza miastem), nie daje istoty problemu: to nie jest budowa nowych osiedli pod lub poza miastem, to jest przenoszenie miasta w inne miejsce przez osoby, które chcą to robić dla własnej korzyści, bo zapewnia im tę wolność dominacja liberalnej doktryny w gospodarce.*

*W wyniku tych działań zanika obraz miasta tradycyjnego, który uważamy ciągle za rodzaj znaku identyfikacyjnego, za przestrzenną ekspresję miejskiej tożsamości.*⁵⁶

3. Znaczenie integracji⁵⁷ (scalania, łączenia, wypełniania)

*Każdy powstający obiekt architektoniczny staje się elementem większej całości, a więc ulicy, miasta, regionu i właśnie łączenie przestrzeni stało się piętą Achillesową współczesnych koncepcji i realizacji. W przeciwieństwie do podziału, doprowadzonego metodami naukowymi niemal do perfekcji (czego abstrakcyjnym symbolem może być rozbiecie atomu), łączenie elementów przestrzeni kulturowej jest działaniem wyrwykowym*⁵⁸.

A. Böhm

Kontynuowane w drugiej połowie XX wieku prace badawcze zmierzające do odnowy miast – przywrócenia ich wartości przestrzennych i społecznych, potwier-

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ S. Gzell, *Reurbanizacja. Uwarunkowania*, *Reurbanization: Preconditions*, *Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, s. 10.

⁵⁷ Etymologicznie słowo „integracja” wywodzi się z języka łacińskiego; istnieje kilka potencjalnych słów źródłowych: *integratio* „odnowienie”, „odnawiać”, „odtworzyć”; *integer* „nietknięty, cały” (por. dezintegracja); słowniki definiują integrację następująco: *Słownik Języka Polskiego PWN* jako proces tworzenia się całości z części, dodatkowo wyróżniając znaczenie ekonomiczne: jako proces gospodarczy polegający na scalaniu przedsiębiorstw, działów gospodarki lub gospodarek poszczególnych krajów, *Słownik Wyrazów Obcych PWN* – jako zespalandzie się elementów w całość, również wyróżniając znaczenie ekonomiczne, a dodatkowo definiując integrację społeczną – proces scalania się, zespalandzie zachodzący na różnych szczeblach społecznej; *Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny* – integracja to tworzenie całości z części, włączenie jakiegoś elementu w całość, jednocześnie jakichś, osób, grup, instytucji, regionów, państw itd.

⁵⁸ Böhm A., *O budowie i synergii wnętrza urbanistycznych*, Monografia, PK 1981, s. 5.

dzają potrzebę przeciwstawienia się spontanicznemu rozprzestrzenianiu się miast oraz poszukiwaniu długookresowej polityki zaradzenia tej sytuacji.

Aleksander Böhm w rozdziale pierwszym monografii *O budowie i synergii wnętrz urbanistycznych* stwierdza: *A zatem podejmijmy próbę rozwiązania przestrzennych problemów naszego życia w obrębie danych nam wnętrz, zakładając że nie ma „zewnątrza”, wygodnego lamusa niewygodnych spraw (...). Celem niniejszej pracy niech więc będzie odnalezienie genezy tych przesłanek w architekturze, które zmierzają do łą c z e n i a przestrzeni i konfrontacji ich ze współczesnymi potrzebami. Warunkiem jednak jest, aby z połączenia oddzielnych dotąd składników powstała kompozycja reprezentująca wartość większą niż wynik zwykłego dodawania. Dopiero takie właśnie połączenie nazywa się s y n e r g i ą*.⁵⁹

(...) Według T. Kotarbińskiego „s y n e r g i a ” będzie wtedy i tylko wtedy, gdy podmioty działające, jeśli współdziałają, osiągną więcej niż jeśli działają każdy z osobna.⁶⁰ Jednocześnie przypomina, że: *Stosunek człowieka do przestrzeni zawarty jest między dwoma przeciwstawnymi działaniami, a mianowicie: podziałem i łączeniem. Treścią podziału jest dobro części. Treścią łączenia jest dobro całości.*

W rozdziale trzecim autor powyższej monografii przedstawia stan badań sięgając między innymi do prac Patrika Geddesa⁶¹ (*Cities in Evolution*, 1913), Levisa Mumforda⁶² (*The City in History*), Rudolfa Arnheima⁶³ (*Art and Visual Perception. Psychology of the Creative Eye*, 1954), oraz Zygmunta Novaka (*Przyrodnicze elementy planowania regionalnego i udział w nim architekta*, 1950), Janusza Bogdanowskiego, (*Architektura krajobrazu*, 1968), Kevina Lyncha (*The Image of the City*, 1960), a także Lloyda Rodwina (*A Theory of Urban Form*, 1957), Kazimierza Wejcherta (*Elementy kompozycji urbanistycznej*, 1974).

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże. [Za:] *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, PWN, Warszawa 1978.

⁶¹ Tamże, s. 18, cyt.: (...) Patric Geddes był biologiem i socjologiem. Pod wpływem syntetycznych metod badawczych Le Playa przedstawił formułę procesów życiowych, opartą na trzech elementach: środowisko, działanie, organizm. Strona bierna tej formuły /Place, Work, Folk/ znalazła później odbicie w Karcie Ateńskiej jako „mieszkanie”, „praca”, „wypoczynek”. Natomiast w stronie czynnej /Achievement, Synergy, Etho-Polity/ spotykamy po raz pierwszy termin synergia. Synergia rozumiana jako synteza energii znalazła miejsce w diagramach P. Geddesa (*City in Evolution*, 1913). Współcześnie pojęcie to stosował Henri Van Lier (*Le nouvel age*, Paryż 1962) dla określenia stosunków maszyna-maszyna i człowiek-maszyna.

⁶² Tamże, s.19, (...) Diagramy Geddesa wywarły okresowo wpływ w środowisku urbanistów, w osobie Lewisa Mumforda znalazły wiernego kontynuatora idei. L. Mumford, *The City in History*, New York 1961. Technika i cywilizacja, Warszawa 1966.

⁶³ Tamże, s.20, (...) Spośród prac innych autorów zajmujących się tym tematem wymienić należy prace psychologa amerykańskiego R. Arnheima, *Art. and Visual Perception. Psychology of the Creative Eye. Rts of the University of California*, 1954.

W kolejnym rozdziale „Przestrzeń uniwersalna” Aleksander Böhm przypomina: *Brak więzi i poczucia tożsamości człowieka z miejscem zamieszkania oraz rozległe z tego konsekwencje wynikające to jeden z głównych i na ogół nie rozwiązanych problemów dzisiejszej urbanistyki. Środowisko materialne o najwyższym nawet standardzie technicznym, ale pozbawione treści z n a c z q - c y c h , okazuje się być pod względem emocjonalnym – pustynią.*

W końcowych wnioskach autor Monografii stwierdza: *Fundamentem ładu w przestrzeni miasta jest w n ę t r z e , a więc takie uformowanie elementów, które daje wrażenie zorganizowanej całości, a nie sumy składników – dowolnie powiększanej. Działanie w kontekście urbanistycznym sprzyja wielości form, gdyż raczej eliminuje pokusy tworzenia monokultury, bowiem autorzy nie dysponują zbyt dużymi całościami przestrzennymi dla nowego ukształtowania.*⁶⁴

W artykule *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta* Wojciech Kosiński przedstawia Berlin Zachodni, otoczony murem w drugiej połowie XX wieku, jako przykład powrotu formy urbanistycznej miasta posiadającego wspólną przestrzeń integrującą – poprzez zwartość struktury i rozwijanie się w niej życia do wewnątrz. Przywrócone zostało uznanie dla klasycznego układu przestrzeni publicznych – placów i ulic ze zwartą zabudową w formie kamienic, z kontrapunktami w formie parków i ogrodów.⁶⁵

Andrzej Gawlikowski w rozdziale 5 *Od segregacji do integracji czyli przesłanki i rozwój koncepcji uspokojenia ruchu* w publikacji *Ulica w strukturze miasta* poszukuje przyczyn zachwianej równowagi i wskazuje potrzebę uspokojenia ruchu, przypominając, że: *Miasto stanowi system historyczny, którego rozwojem rządzą prawa kształtujące jego wewnętrzną strukturę i formę przestrzenną, a który na przestrzeni wieków ulegał ciągłym transformacjom, wykazując tendencję do coraz większej wewnętrznej komplikacji i coraz bardziej skomplikowanych relacji z otoczeniem.*⁶⁶

O koniecznym powrocie do „integracji, łączenia” elementów przestrzeni w komponowaną całość, zwracając jednocześnie uwagę na przywrócenie postaw mieszkańców tzw. „bycia u siebie”, mówią w swoich publikacjach: Krystyna Pawłowska – w *Idei swojskości miasta: (...)miasto jako dzieło wielu pokoleń – byt jednocześnie historyczny i geograficzny – zmienia swoją przestrzeń w czasie na wiele różnych sposobów. Nie zaprzeczając konieczności tych*

⁶⁴ Tamże, s. 172.

⁶⁵ W. Kosiński, *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, *Architektura i Urbanistyka*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, pod redakcją H. Zaniewskiej, A. Nadolnego Zeszyt 10, *Globalne problemy tożsamości miast*, Poznań 2007, s. 31–42. cyt. *To nowoczesne miasto, w drugiej połowie XX wieku zostało ogrodzone Murem, niemniej niedostępnym jak fortyfikacje miast historycznych. Spowodowało to rozwój – nie obszarowy ale jakościowy – poprzez zwartość struktury i rozwijanie się życia do wewnątrz (niem. Leben in der Stadtmitte – żyć w centrum miasta). Eksponująca te osiągnięcia Międzynarodowa Wystawa Budowlana IBA, rozpowszechniła powrót do miejskości, zwrotu w kierunku tożsamości tradycyjnego miasta europejskiego.*

⁶⁶ Tamże, s. 123.

zmian, aby realizować ideę swojskości należy dbać o ciągłości tradycji miejsca wszędzie tam, gdzie jest to możliwe do akceptowania przez współczesną wspólnotę miejską. Możliwość takiej ciągłości powinna być dana i decyzje w jej sprawie powinny być podejmowane w skali urbanistycznej. Bez takich decyzji wybór właściwych inspiracji dla rozwiązań architektonicznych może być niemożliwy. Podkreślanie wagi zagadnień urbanistycznych dla idei swojskości miasta jest jednym z głównych przesłań niniejszej pracy.⁶⁷

Jan Gehl – w *Życiu między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*. W rozdziale *Integrować czy segregować?* autor zaleca dokonywanie przy opracowywaniu planu zapisów o lokalizowaniu obok dużych jednostek programowych szeregu małych współpracujących funkcji, na przykład: *Zorientowany na integrację plan miasta może być też takim planem, w którym dużych funkcji używa się jako okazji do umieszczenia wielu małych jednostek w szerszym kontekście. Plany urbanistyczne mogą na przykład użyć nowego uniwersytetu jako oczywistej okazji do umieszczenia znacznej ilości mieszkań i firm w zintegrowanej strukturze społecznej – jako miasta uniwersyteckiego z mieszkaniami i siedzibami firm.*⁶⁸

Dla zilustrowania rozwiązań integrujących mieszkańców autor przytacza centra miast Drontem i Eindhoven w Holandii, projektu architekta Kranka van Klingerena (...). *Handel, piłka nożna, wiece polityczne, praktyki religijne, koncerty, teatr, przedstawienia, ogródki kawiarniane na chodnikach, wystawy, zabawa i taniec koegzystować mogą na placu (...). Efektem stał się o wiele wyższy niż w innych, porównywalnych miastach holenderskich poziom partycypacji mieszkańców w różnych działaniach.*⁶⁹ Powyższym przykładem autor zwraca uwagę na potrzebę przywracania aktywnych funkcji zapraszających do spotkań, nawiązywaniu kontaktów, wymiany poglądów w miejskich przestrzeniach publicznych. Autor dzieli się z nami doświadczeniami w tym zakresie w publikacji *New City Spaces*, w której prezentuje 9 zrealizowanych projektów „przywrócenia życia w przestrzeni publicznej miast” (m.in. Lyon)⁷⁰ oraz 39 projektów uaktywnienia ulic i placów w miastach Europy i świata.⁷⁰

⁶⁷ K. Pawłowska, *Idea swojskości miasta*, Monografia 203, PK Kraków 1996, s. 115. cyt. *Swojskość architektury miasta to taka jej cecha lub zestaw cech, które sprawiają, że między mieszkańcami a miastem mogą nawiązać się i istnieć związki przynależności i przywiązania.*

⁶⁸ Tamże, s. 107.

⁶⁹ Tamże, s. 107.

⁷⁰ J. Gehl, L. Gemzøe, *New City spaces*, The Danish Architectural Press, Kopenhaga 2006.

4. Przyczyny powstania wadliwej struktury przestrzennej miasta – nowa doktryna

(...) niektóre przeobrażenia przestrzeni miejskich spowodowane nowymi technologiami mogą mieć ogromny wpływ na rozwój urbanistyczny, (...) a idea marketingu miejskiego wygrywa z wizją miasta różnorodnego (zrównoważonego). Pojęcie „Ekonomia miejska”⁷¹ zastępuje ekonomię przemysłową i co jest najważniejsze, ludność już nie zamieszkuje miast tylko z nich korzysta.⁷²

V. Gregotti

Od II połowy XX wieku możemy obserwować utratę spójności w miastach. Przyczyny tego zjawiska należy szukać w racjonalistycznym funkcjonalizmie. Dominował przemysł, zwłaszcza ciężki; budowano liczne zakłady, zajmujące nierzadko ogromne przestrzenie. Mieszkańcom starano się zapewnić dach nad głową poprzez wznoszenie kolejnych osiedli z wielkiej płyty, często lokalizując je w znacznym oddaleniu od centrum. Zaniedbywano wówczas śródmieścia (w Lublinie szczególnie Podzamcze i Czwartek), podobnie postępowano z historią i dziedzictwem, lekceważąc ją i ignorując.

Bardzo ważną pozycją badawczą dotyczącą oceny zastanej struktury miejskiej jest publikacja Sławomira Gzella *„Reurbanizacja: Uwarunkowania”*.⁷³ W rozdziale 1. *Uwarunkowania planistyczne. 1.1. „Miasto jako przedmiot badań urbanistyki”*⁷⁴ autor określa czasowy zakres badań lata 1982–2008, oraz terytorialny – badań na terenie Polski.

Poddając na wstępie analizie teksty opublikowane w latach 1971 i 1982 przypomina: *Piszący w latach 1971 i 1982 Edmund Goldzamt i Bolesław Malisz, zaczęli w podobny sposób swoje teksty, ale natychmiast przechodzili do omawiania tematów, które były im najbliższe: Goldzman do problemów społecznych występujących (według niego) w mieście, Malisz do wszelkiego rodzaju systematyk, bez których (według niego) problematyki miejskiej nie da się opanować (...). Był to wynik trwania obu autorów na pozycjach projektu modernistycznego w jego odmianie socjalistycznej, co potwierdzają słowa Malisza z 1971 roku, cytowane przez niego*

⁷¹ Pojęcie „nowa ekonomia – przemysł miejski” określane jest poprzez integrację planowania miejskiego, rozwoju kulturalnego, poszanowania dziedzictwa krajobrazowego oraz kreatywnego rozwoju przemysłu i mieszkalnictwa.

⁷² V. Gregotti, *L'urbain au futur: continuités et discontinuités*, [w:] 49 IFHP World Congress, Rome 2–5 October 2005, s. 10–11.

⁷³ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions*, Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. *Uwarunkowania planistyczne. 1. Miasto jako przedmiot badań*, s. 5–30.

⁷⁴ Tamże. Rozdział 1.1. oparto na referacie wygłoszonym przez S. Gzella na konferencji „*Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*”, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych EUROREG, Uniwersytet Warszawski, czerwiec 2008, opublikowany po raz pierwszy [w:] B. Jałowiecki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, EUROREG, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2008.

samego w roku 1982, z których wynika, że „w myśl marksistowskiego ujęcia teorii osadnictwa, formy osadnicze powstają jako wyraz społecznego podziału pracy”.⁷⁵

Spuścizną okresu „realnego socjalizmu” są liczne tereny przemysłowe oraz osiedla bloków wielorodzinnych. Te pierwsze, często ulokowane w strategicznych, cennych inwestycyjnie miejscach, są równie ważne, co niezwykle trudne w modernizacji. Obecnie nierzadko wprowadzają chaos i niespójność w miejską tkankę, gdyż są tam formą obcą (sąsiadując np. z zabudową śródmiejską). Konieczne jest ich przekształcenie i zmiana funkcji – a co za tym idzie zmiana charakteru zabudowy – co pociągnie za sobą poszukiwanie, metody scalenia ich z otoczeniem, a także zaktywizowanie i ożywienie tych obszarów. Rozległe tereny osiedli mieszkaniowych również wymagają zmian – w tym przypadku konieczne jest uzupełnienie ich nowymi obiektami. Zapewnią one mieszkańcom dostęp do koniecznych funkcji (o których zapomniano w dobie PRL) i przez to podniosą jakość życia, a także poprzez swoją architekturę pozytywnie wpłyną na wizualny aspekt osiedli, stanowiąc symbol nowoczesności. XXI wiek przyniósł nową przyczynę utraty spójności: suburbanizację. Pod tą nazwą kryje się powstanie rozległych przedmieść, najczęściej złożonych z domów jednorodzinnych. Zazwyczaj pozbawione są centrów zapewniających usługi, często również infrastruktury (dojazd wyłącznie samochodowy, co pociąga za sobą priorytet dla dróg kołowych i brak ciągów pieszych) oraz przestrzeni publicznych – przez to wydają się być gigantycznymi, monotonnymi w wyrazie sypialniami. Podobną rolę pełniły wcześniej osiedla z wielkiej płyty, mające zaspokoić rosnący głód mieszkaniowy w latach 60. i 70. XX wieku.

S. Gzell w kolejnym podrozdziale *Miasto po roku 1982 – nowe zjawiska i stan badań*⁷⁶ przypomina, że świat w roku 1982 był po rewolucji postmodernistycznej i miał dopiero wkroczyć w fazę „końca historii”:⁷⁷ (...) To znaczy miasto jako takie istnieje, lecz widzimy, że nie jest to takie samo miasto jak przed ćwierćwieczem. Rewolucja liberalna, główna i ogólnoswiatowa sprawczyni zmian ekonomicznych i społecznych, być może właśnie w strukturze i przestrzeni miasta dokonała najbardziej widocznych zmian. Można je scharakteryzować jednym zdaniem: zadowolenie płynące z posiadania, ozdabiane hasłami podnoszącymi konieczność przestrzegania „naturalnych” bądź „konstytucyjnych” wolności, przeważało nad zadowoleniem płynącym z bycia, a zwłaszcza bycia razem w formie społeczeństwa obywatelskiego – jak na razie. Przykładem może być kuriozalna sytuacja w Polsce, gdzie ograniczanie kontroli nad rabunkowym wykorzystywaniem przestrzeni nazywa się „likwidacją barier inwestycyjnych.”⁷⁸ Autor powyższej publikacji,

⁷⁵ Tamże, s. 5.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ F. Fukuyama, *Koniec historii*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań, 1996.

⁷⁸ Tamże, s. 8. Zapomina się o klasycznej pracy o demokracji Lorda Bryce’a, który zapewnia obywatelom wolność od kontroli nad ich poczynaniami, ale tylko w dziedzinach nie mających wpływu na pomyślność wspólnoty. J. Bryce, *Modern Democracies*, Macmillan, New York, 1931.

zwraca uwagę na obecną sytuację w miastach – *nakładanie się tych zjawisk jest przyczyną problemu, jakiego doświadcza współczesne miasto, to jest rozpraszania się: Rozproszenie to stan miasta, z jakim mamy dziś do czynienia. Pochodnymi tego fenomenu są: nowa geografia miasta, co można też nazywać nową centralnością, i metropolizacja przestrzeni w nowej formie.*⁷⁹ Efektem takiego stanu rzeczy jest sytuacja że: *komercjalizacja przestrzeni nowego miasta staje się powszechnie zauważalnym faktem*⁸⁰ powodując powstawanie pustki w przestrzeni miejskiej.⁸¹ Przypomina również, że w roku 2007 podjęto próbę regulacji spraw związanych z własnością terenów w mieście i w konsekwencji stworzenia koncepcji systemu polityki przestrzennej.⁸² Na uwagę zasługuje tworzenie *unctim: kształt przestrzeni – wartość ekonomiczna przestrzeni, równoważenie rozwoju, w aspekcie posiadania przez przestrzeń statusu dobra publicznego. Związek ten to jedna z głównych cech dzisiejszej urbanistyki nie zawsze jednak realizowany.*⁸³ Autor w podrozdziale *Miasto po roku 1982 – nowe zjawiska i stan badań*, ocenia pozycję wydawniczą P. Lorensa *Tematyzacja przestrzeni publicznych*⁸⁴, w której tzw. *tematyzacja przestrzeni miejskiej, fenomen traktowany do tej pory z pewnym lekceważeniem, może stać się podstawowym*

⁷⁹ Tamże, (...) definicje wymienionych zjawisk nie są ostatecznie sformułowane. W Polsce najpełniejszą próbę podjęto w 2006 roku w Komitecie Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, [w:] T. Markowski, T. Marszał (red.) *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa, 2006.

⁸⁰ Tamże, s. 11.

⁸¹ K. Kucza-Kuczyński, *O negatywie*, „Architekt” nr 5/2001 Wydawnictwo Kwieciński, Warszawa 2000, s. 14–15, cyt: *Świat codziennej architektury nowej, rynkowej Polski przestał być porządkiem równowagi pozytywu i negatywu przestrzeni.*

⁸² S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. Uwarunkowania planistyczne. 1.1. Miasto jako przedmiot badań, s. 12. W 2007 roku próba taka została podjęta przez zespół w składzie Jacek Bobiński, Sławomir Gzell, Tadeusz Markowski, Tomasz Ossowicz, pracujący na zlecenie Ministerstwa Budownictwa. W jej wyniku powstać miała koncepcja systemu polityki przestrzennej. Celem jej było, obok utrzymania i podwyższania poziomu ład przestrzennego (we wszystkich skalach), zapewnienie warunków przestrzennych trwałego rozwoju gospodarczego i przestrzennego kraju, przy zachowaniu walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz podnoszenia jakości życia obywateli. Jest tu więc, wymienione na poczesnym miejscu, stwierdzenie wartości porządnego projektowania, opartego o zasady kompozycji urbanistycznej i racjonalność wykorzystania przestrzeni. („Warszawska Szkoła Urbanistyki” prof. Kazimierza Wejcherta i prof. Hanny Adamczewskiej-Wejchert, kontynuowana przez prof. Jana M. Chmielewskiego, Andrzeja Gawlikowskiego, Sławomira Gzella, Zdzisława Hryniaka i Wandę Śliwińską-Ładzińską.)

⁸³ Za: S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. Uwarunkowania planistyczne. 1.1. *Miasto jako przedmiot badań*, s. 12, S. Baker, M. Kousis, D.

⁸⁴ P. Lorens, *Tematyzacja przestrzeni publicznej*, Wyd. Pol. Gd., Gdmińsk, 2007.

sposobem budowania przestrzeni publicznych.⁸⁵ Następnie przypomina o strategiach tworzenia ładu przestrzennego, posługując się listą powszechnie zaakceptowanych wyznaczników ładu przestrzennego, z których dla prowadzonych badań w tej publikacji ważnymi są: zwartość struktury przestrzennej miejskich o wiejskich jednostek osadniczych, przy zachowaniu w strukturach osadniczych równowagi między terenami zabudowanymi i terenami otwartymi, w tym terenami zieleni. *Zwartość struktur to po prostu kształtowanie zabudowy i zagospodarowania przestrzennego w formie spójnych, całościowych i kompletnych zespołów urbanistycznych, w tym odpowiedniość wyposażenia obszarów zabudowanych do ich przeznaczenia.*⁸⁶

S. Gzell określa strategie skierowane na scalanie – *pomyślane jako przewodnik przez proces tworzenia katalizatorów, reaktywujących pozytywne wydarzenia w tkance miejskiej dla których tworzenia niezbędne jest zrozumienie miejskiego kontekstu, ludzi, obrazów, tradycji itd., aby podkreślając wszystkie cechy dodatnie miasta, podnosić jego siłę i jednocześnie zwraca uwagę, pytając – jak konsolidować istniejącą strukturę miasta i jak łączyć z nią nowe struktury, jaką rolę pełnić mają miejskie, podmiejskie i poza miejskie przestrzenie otwarte i jak, i do jakiego stopnia chronić je przed zabudową.*

Jednocześnie przypomina: *Działanie strategiczne nie jest możliwe bez wypracowania zasad nowoczesnego zarządzania rozwojem miast. Jest ono dziś poważną gałęzią urbanistyki, a być może nawet odrębną dziedziną wiedzy nazywaną – g o s p o d a r k ą p r z e s t r z e n n ą.*⁸⁷

Autor powyższej publikacji kieruje kolejną uwagę: *W działaniu strategicznym nie bez znaczenia jest problem elektronicznych technologii informacyjnych i komunikacyjnych ICT, tak bardzo rzutujących na przemiany miasta. Niestety,*

⁸⁵ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. Uwarunkowania planistyczne. 1.1. Miasto jako przedmiot badań, s. 12.

⁸⁶ Tamże, s. 14. *Generalnie strategie te można podzielić na mające swe korzenie wewnątrz miasta i przychodzące z zewnątrz.*

⁸⁷[Za:] S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. Uwarunkowania planistyczne. 1.1. Miasto jako przedmiot badań, s.15. *Wydaje się, że w Polsce na kierunek badań największy wpływ miało opublikowanie w 1961 roku książki A. Loescha *Gospodarka przestrzenna. Teoria lokalizacji* (PWE), a potem, w 1965 roku A. Ginsberta *Zarys polityki komunalnej* (Arkady) i W. Isarda *Metody analizy regionalnej. Wprowadzenie do nauki o regionach* (PWN). Oczywiście znaleźmy inne prace, literatura dotycząca pozaprzestrzennych aspektów rozwoju miasta jest wyjątkowo obfita. Z polskich autorów trzeba wymienić Jerzego Regulskiego (wśród publikacji J. Regulskiego: *System sterowania miastem. Problemy i koncepcje*, PWN, Warszawa, 1976; *Planowanie przestrzenne* (red.), PWE, Warszawa, 1986), R. Domańskiego (R. Domanski, *Gospodarka przestrzenna*, PWN, 1990 i następne wydania), a także działalność wydawnicza KPZK pod kierunkiem T. Markowskiego, Instytutu Spraw Publicznych UJ pod kierunkiem Grażyny Prawelskiej-Skrzypek oraz innych. [w:] A. Noworół, *Instrumenty zarządzania rozwojem miasta*, IGPiK O/Kraków 1998, oraz *Planowanie rozwoju terytorialnego w skali regionalnej i lokalnej*, Wyd. UJ, Kraków, 2007; W. Pęski, *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast*, Arkady, Warszawa, 1999.*

w Polsce nie jest z tym najlepiej. Kilka prac doktorskich i habilitacyjnych, książka Michała Ostrowickiego „Wirtualne realis”. Estetyka w epoce elektroniki (Universitas, Kraków, 2006), dwie jednostki akademickie zajmujące się głębiej ICT,⁸⁸ ale w zakresie architektury, to nie jest potencjał dorównujący ośrodkom zajmującym się sieciami metodycznie i z wytyczonym celem badań.⁸⁹

W kolejnym podrozdziale publikacji *Miasto po 2008 roku – kierunki badań a wiarygodność prognozy* S. Gzell wyjaśnia nowy termin, pojawiający się przy ciągłym przemienianiu się miast wraz ze zmianami otoczenia: Nowe planowanie określa te zmiany w urbanistyce, które zmierzają do dywersyfikacji przestrzeni w zgodzie z rosnącym zapotrzebowaniem na owo zróżnicowanie.⁹⁰

W następnym rozdziale *Doktryna urbanistyczna w czasach zarazy*,⁹¹ w podrozdziale *Otoczenie – władza i pieniądze* autor stawia wniosek: *rozpraszanie się miast i powstawanie coraz to nowych megalopolisów jest skutkiem dominacji doktryny liberalnej (może neoliberalnej) w gospodarce, wykorzystującej hasła o „lepszem mieszkaniu w zielonym habitacie” dla realizacji celu, jakim jest maksymalizacja zysków osób i organizacji związanych z budową owych jakoby lepszych mieszkań.*

W podrozdziale *Otoczenie – nowe zjawiska*⁹² autor definiuje nowe terminy wynikające z zachodzących zmian: w podrozdziale *Otoczenie – oczekiwania*⁹³ autor wyjaśnia: Planowanie to bezsprzecznie kreacja, jako że planowanie jest wprost związane z powstawaniem (kreacją) środowiska zbudowanego (...). Pamiętajmy wszakże, że niezależnie od wszystkiego plan powstający w wyniku tych procedur powinien być także trójwymiarowym projektem przestrzeni – jeśli chcemy dbać o jej harmonijny rozwój (...). Miasto budowane według takiego planu podtrzymywać będzie obraz Miasta Europejskiego. Trzeba więc zastanowić się nad strategiami, które promując wspomniane już projektowanie urbanistyczne, pomogą przetrwać takiemu Miastu. Waga analizy obszarów o wysokich walorach przyrodniczych wynika dziś z powszechnego rozpraszania się zabudowy miejskiej na terenach podmiejskich. Jest to wynik braku nieprzekraczalnej linii zabudowy, wyznaczonej po analizie potrzeb inwestycyjnych miasta (nie poszczególnych deweloperów) i możliwości realizacyjnych, tak aby każdorazowa inwestycja wpisywała się w obraz miasta albo go uzupełniała.

⁸⁸ Tamże s. 16. Prof. St. Wrona, Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej i prof. A. M. Szymiski, Instytut Architektury Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.

⁸⁹ Tamże. s. 16.

⁹⁰ S. Gzell, *Nowe Planowanie integracja kwestii projektowych, ekonomicznych, środowiskowych i społecznych w nowej filozofii planowania rozwoju miast*, [w:] P. Lorens (red), *System zarządzania przestrzenią miast*, Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, 2002.

⁹¹ Tamże, s. 20.

⁹² Tamże, s. 24–26.

⁹³ Tamże, s. 26–27.

W następnym podrozdziale *Harmonijna przestrzeń miejska*⁹⁴ autor przypomina: Powstawanie harmonijnej przestrzeni miejskiej wymaga ustalenia sekwencji działań, zgodnych z logiką dochodzenia do pożądanego przestrzennego rezultatu. W podsumowaniu kolejnego podrozdziału *Doktryna*⁹⁵ autor precyzuje nową doktrynę dla urbanistyki XXI wieku.

Doktrynę harmonijnego rozwoju miast: Działania niosące zmiany w przestrzeni miasta nie mogą swą intensywnością wyjść poza przyjęty dla niego poziom, ustalany w procesie ustawicznego planowania i projektowania urbanistycznego jako harmonijny związek między środowiskiem zbudowanym i naturalnym, oraz pomiędzy nimi obydwooma a potrzebami ekonomicznymi i socjalnymi mieszkańców.

5. Rola i znaczenie architektury dla wizerunku miasta i jego kompozycji

*Przeznaczenie architektury jest poważniejsze: zdolna do wzniosłości, sięga swoją obiektywnością najpierwotniejszych instynktów; ze względu na swoją abstrakcyjność wymaga najwyższych umiejętności. Architektoniczna abstrakcja ma tę szczególną, wspaniałą cechę, że zakorzeniając się w nagim fakcie, uduchawia go, gdyż nagi fakt nie jest niczym innym jak materializacją, symbolem możliwej idei. Nagi fakt należy do idei dopiero dzięki narzucanemu przez nas porządkowi. Emocje jakie budzi architektura, biorą się z nieuchronnych, nieodpartych, fizycznych uwarunkowań dziś zapomnianych.*⁹⁶

Le Corbusier

Architektura jest jednym z podstawowych elementów tworzących miasto. Razem z ulicami, placami i zielenią tworzy miejską tkanę, w której toczy się życie. Dobra architektura, dostosowana do klimatu i warunków naturalnych, czerpiąca z historycznego dziedzictwa, szanująca kontekst i *genius loci* – sprawia, że miasto jest spójne, czytelne i przyjazne użytkownikowi.

Socjolog Jacek Gądecki w publikacji *Architektura i tożsamość – rzecz o antropologii architektury*, stwierdza: *Architektura i przestrzeń architektoniczna stają się dla mnie podstawowym narzędziem do analizy tożsamości człowieka współczesnego. Rola architektury w kształtowaniu tego, co wspólnotowe jest nieporównywalnie większa. Stwierdzenie, że architektura pozostaje tekstem sprawia, że jako taka ma ona zdolność komunikowania.*⁹⁷

⁹⁴ Tamże, s. 27–29.

⁹⁵ Tamże, s. 29–30.

⁹⁶ Le Corbusier, *W stronę architektury*, Fundacja Centrum Architektury, Warszawa 2012. s.79, *Trzy przypomnienia dla Panów Architektów, I. Bryła.*

⁹⁷ J. Gądecki, *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski, Złotoryja 2005, s. 11–13.

Już od starożytności planowano miasta⁹⁸ – wytyczano reprezentacyjne place, przy nich lokowano najważniejsze obiekty, projektowano ulice i zabudowę. Wszystkie te działania nie pozostawały bez wpływu na wizerunek miasta – ośrodki zadbane, otoczone mocnymi obwarowaniami, z potężnymi siedzibami władców, wzniosłymi świątyniami przyciągały nowych mieszkańców, kupców i przyjezdnych, co bezpośrednio wpływało na bogacenie się miasta i jego rozwój. Również dziś charakterystyczna i niepowtarzalna architektura wpływa na wizerunek i markę ośrodków, promując je w świecie. Historyczna zabudowa jest magnesem przyciągającym do miasta, sprzyja turystyce i zapewnieniu miejsc pracy. Rzym, Paryż, Praga – to tylko niektóre z wielu miast, które odwiedzamy ze względu na zabytki architektury, a także na wyjątkowy i niepowtarzalny klimat.

W publikacji *Uwarunkowania architektoniczne. Architektura metropolii* jej autor S. Gzell zwraca uwagę na rolę i znaczenie architektury dla wizerunku miasta, przypominając: *Żyjemy w wieku permanentnej awangardy i stałej metamorfozy, więc architekt codziennie pozwala sobie na odchodzenie od znanych modeli myślenia – dla inności, dla nowości, dla sztuki, która przecież wraz z upływem czasu ma prawo być coraz inna, nawet manieryczna.*⁹⁹ Konkluzja: *Bez współczesnej/nowoczesnej architektury nie ma współczesnego/nowoczesnego miasta, nie ma metropolii. Nie istnieje bez niej ani gdy powstaje, ani gdy umiera. Nie może bez niej istnieć, zarówno ze względów funkcjonalnych jak i estetycznych oraz symbolicznych, a może zwłaszcza z powodu tych ostatnich.*¹⁰⁰

Konieczność przeciwdziałania powstającemu chaosowi w miejskiej przestrzeni sprzyja inicjowaniu spontanicznych, doraźnych działań. Klementyna Świeżewska, przedstawiając problem „mikrointerwencji w przestrzeni miejskiej”, przypomina wykład Grzegorza Piątka w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, zatytuło-

⁹⁸ Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, Warszawa 1956, s. 25. cyt. Gdy Aleksander zauważył tam przystań z samego położenia bezpieczną, wyborne miejsce na skład towarów, żyzne pola w całym Egipcie i wielkie korzyści, jakie niósł niezmierny Nil, kazał Dejnokratesowi założyć miasto Aleksandrię, nazwane jego imieniem.

⁹⁹ [Za:] S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania. Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Rok 2010, Rozdział 2.1. *Architektura metropolii*, cyt. s. 37 (tekst oparto na referacie wygłoszonym przez S. Gzella na konferencji Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych EUROREG, Uniwersytet Warszawski, „Czy metropolia jest jeszcze miastem?”, czerwiec 2009, opublikowany po raz pierwszy [w:] B. Jałowiecki (red), *Czy metropolia jest miastem?*, EUROREG, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

¹⁰⁰ Tamże, cyt. s. 61., oraz. Sł. Gzell, *Z Radości do Rozpaczy*, „Polityka” 2/2000, (Fragmenty tekstu z cyklu Pytania na XXI w.) *To co w przeszłości ludzi zbliżało, w przyszłości podzieli... w przestrzeni wyrazi się to wychodzeniem, może ucieczką osób zamożniejszych z obszarów intensywnej zabudowy na obszary, gdzie będzie odseparowana od nieestetycznych widoków nędzy... bogaci zabiorą ze sobą swoje miejsca pracy i wypoczynku... zabiorą to, co dziś jest muzeum, filharmonią, pachnącym kinem, uniwersytem, parkiem i cmentarzem. Nastąpi podporządkowanie władzy światowych korporacji, co nie musi oznaczać globalnej homogenizowania kultury, a to nieźle rokuje powstawaniu architektur lokalnego gustu... przyszłość – krojenie domu na miarę, także nie będzie powodu do narzekania na architekturę ani na miasto.*

wany *Architektura jako proces. Ku naprawdę dynamicznej architekturze*.¹⁰¹ Autor nawołuje do rozszerzenia definicji architektury. Według niego *architektura to nie tylko budynki, ale „wszystko, co pozwala nam się poczuć na świecie jak w domu”*. Jeśli tak, to „architekturą są też działania niebudowlane, niewidoczne a architekci nie muszą pracować wyłącznie z materią. Mogą uruchamiać procesy, aktywizować ukryty potencjał miejsca, dopuszczać działanie przypadku, akceptować tymczasowość i spontaniczne zmiany”.

Niekiedy również nowa architektura, sygnowana znanym nazwiskiem, staje się motorem napędowym rozwoju miasta i przyczyną jego przemian – klasycznym przykładem takiej sytuacji jest hiszpańskie Bilbao. Niegdyś niewielki ośrodek, nieszczerze często odwiedzany przez turystów, dziś jest jednym z najpopularniejszych miast Hiszpanii – a to wszystko dzięki Muzeum Guggenheima autorstwa Franka Gehry’ego, futurystycznemu budynkowi z tytanowej blachy, który stał się symbolem miasta. Zjawisko to zostało ochrzczone „efektem Bilbao” i stało się udziałem kolejnych miast; możemy zaobserwować je m.in. w Santa Cruz na Teneryfie (audytorium Santiago Calatravy). Nowoczesna, odważna architektura stała się tam magnesem przyciągającym turystów.

Autor tej publikacji przypomina w podrozdziale 7 pozytywne przykłady roli i znaczenia nowej formy architektonicznej we współczesnych, głównie europejskich, miastach: Oslo (Norwegia), Berlin, Wolfsburg, Hamburg (Niemcy), Baku (Azerbejdżan), Amsterdam (Holandia), Graz (Austria), Barcelona (Hiszpania), Narbach am Neckar (Niemcy), Comber Mill (Północna Irlandia), Pampeluna (Hiszpania), Merate (Włochy), Settimo Milanese (Włochy), Manchester (Wielka Brytania).

Istnieje jednak również druga strona medalu – zaniedbane, zniszczone budynki, monotonne i niebezpieczne osiedla, chaotyczna zabudowa – zdecydowanie zniechęcają do przebywania w danym mieście, odstraszać zarówno turystów, jak i mieszkańców, którzy przenoszą się do bardziej przyjaznych ośrodków. Architektura może pomóc takiemu miastu w jego ożywieniu i swoistej „naprawie”. Aktywizacja zapomnianych dzielnic poprzez nowe obiekty, uzupełnienie luk w zabudowie, podniesienie jakości życia – to wszystko można osiągnąć poprzez odpowiednią architekturę.

Ważną publikacją dotyczącą badań związku „architektura-miasto” jest praca Ewy Kuryłowicz *Miasto jako przedmiot badań architektury*, poruszająca aktywny udział architektury w procesie integracji:

- *Powinny zredukować swój wpływ na globalne środowisko poprzez promowanie gęstej i zwartej zabudowy i zatrzymanie rozpełzania na przedmieścia.*

¹⁰¹ [Za:] Świeżewska K., *Mikrointerwencje jako alternatywne narzędzia rewitalizacji współczesnych miast*, IV.1. *Działania spontaniczne w przestrzeni. Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011, Warszawa 2011, s. 107. (...) wygłoszony w listopadzie 2008 roku w ramach cyklu pod nazwą „Architekt – czytając współczesną architekturę”.

- *Powinny inspirować mieszkańców piękną i dostępną architekturą i przestrzeniami publicznymi. Poprzez dobre projekty i zarządzanie miasta powinny korzystać z fundamentalnego prawa polis do stworzenia sprawiedliwego i demokratycznego otoczenia dla ponad 4 miliardów ludzi, którzy zamieszkują miasta XXI wieku*
- *Jakie nowe prawdy o mieście może odkryć badanie nie samego miasta a badanie tworzącej go architektury? – Prawda o globalizacji – analiza na ile nowe typy budynków charakterystyczne dla zmian będących efektami procesów globalizacyjnych – np. obiekty architektoniczne stanowiące obudowę infrastruktury komunikacyjnej (...) wyznaczają nowy obraz miasta, bez poprzedzających ich budowę działań planistycznych.*
- *Na ile architektura do samego miasta się odnosi, jest miastotwórcza bądź nie i co to znaczy współcześnie? – Analiza w obszarze społecznych oddziaływań architektury, w tym architektury przestrzeni publicznych i jej roli integracyjnej z włączeniem w to badań nad współczesną symboliką architektury.*
- *(...) architektura miastotwórcza to taka, która (...) buduje wspólnotowość, wzmacnia integrację mieszkających w mieście ludzi (...) jest to architektura która umiejętnie wykorzystuje odczucia i emocje, potrafi je uruchomić.*¹⁰²

6. Scalanie miasta (integrowanie) – stymulowanie jego rozwoju

*Miasto ponowoczesne w XXI wieku – post-polis, jak chce wielu jego krytyków, przeżywa kryzys, traci sens swego istnienia. Przyczyny niepowodzeń współczesnych miast tkwią między innymi w ich strukturze przestrzennej. Nowa geografia miast rozbitych przez sieć dróg szybkiego ruchu, pozorna demokratyzacja przestrzeni miasta opartej na siatce szachownicowej, tworzącej równorzędne podziały struktury bez granic i miejsc charakterystycznych, system gospodarczy, w którym wielkie korporacje handlowe wypierają z przestrzeni i niszczą wszelkie przejawy lokalności – to charakterystyczne cechy negatywne.*¹⁰³

J. Gyurkovich

Miasto nierozzerwalnie związane jest z pojęciem miejsca, które jest oswojoną, „uczłowieczoną” przestrzenią i zarazem całością, na którą składają się zespoły materialnych obiektów, ludzie, relacje społeczne, tożsamości i zwyczaje. Współcześnie, w związku z zachodzącymi w miastach przemianami, miejsce również zmieniło swój wyraz, nie jest już zamkniętą całością, stało się otwarte na zmiany,

¹⁰² E. Kuryłowicz, *Miasto jako przedmiot badań architektury*, [w:] B. Jałowiecki (red.) *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, 2008, s. 5.

¹⁰³ J. Gyurkovich, *Dzieło architektury w mieście – wstęp*, Czasopismo Techniczne PK, 6-A/2008, s. 69.

można je określić jako miejsce – przejście.¹⁰⁴ W erze globalizacji, przemieszczania się i ciągłego ruchu miejsce utraciło status pewnego schronienia, zaczęło przypominać motel lub przystanek.¹⁰⁵ Tożsamość tworzy się więc już nie tylko w bezruchu, ale i przy wymianie z innymi miejscami. Globalizacja sprzyja także unifikacji miejsc i zatraceniu ich cech charakterystycznych – upodabniają się one do siebie; w związku z tym miejsca wyróżniające się są coraz bardziej zauważane. W skomercjalizowanej przestrzeni miasta to właśnie miejsca są w stanie przywrócić równowagę chaotycznej i pozbawionej wartości przestrzeni miejskiej.

Holenderski architekt Aldo van Eyck¹⁰⁶ uważał, że w *ludzkiej wyobraźni przestrzeń jest miejscem*.¹⁰⁷ Szwajcar Peter Zumthor z kolei twierdzi, że *dobry budynek musi mieć zdolność wchłaniania ludzkiego życia, które dokonuje się w miejscach, w szczególny sposób napędzając je energią*.¹⁰⁸

W oparciu o nauki Martina Heideggera¹⁰⁹ można stwierdzić, że znaczenie bycia w miejscu, które wynika z ludzkiego z nim współistnienia, jest ważniejsze niż samo miejsce w swej fizyczności. W dzisiejszych czasach, dobie Internetu i wirtualnego kontaktu, jesteśmy zarazem blisko i daleko od siebie. Potężnie rozbudowana komunikacja (telefony, SMSy, e-maile) pozwala nam porozumiewać się z praktycznie każdego zakątka świata, lecz jednocześnie coraz rzadziej wychodzimy z domu i spotykamy się; zanika bezpośredni kontakt „na żywo”. Coraz częściej na ulicach można spotkać osoby, które tylko przemieszczają się z miejsca na miejsce, odcinając się od świata zewnętrznego słuchawkami w uszach i ciemnymi okularami. Powstaje coraz więcej miejsc, w których nie występuje życie społeczne, a użytkownicy tylko mijają się, załatwiając swoje sprawy – takich jak lotniska, dworce kolejowe, stacje benzynowe. Panuje tam „zbędność interakcji”, która jest zaprzeczeniem idei miejsca. W takiej sytuacji architekci stają przed trudnym zadaniem: jak zaprojektować budynek, który przyciągnie uwagę, zainteresuje, sprawi, że przechodzień zdejmie okulary, wyłączy muzykę i wejdzie do środka? Jaką funkcję zaplanować, by pozostał wewnątrz na dłużej i wrócił? Gdzie zlokalizować obiekt, by wpasował się w istniejącą tkankę, a zarazem był potrzebny mieszkańcom? Jak stworzyć architekturę, która będzie integrować – zarówno wizualnie (otoczenie, pierzeję), jak i społecznie? Na te pytania muszą odpowiedzieć sobie współcześni architekci.¹¹⁰

¹⁰⁴ M. Dymnicka, *Od miejsca do nie-miejsca*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 36, Łódź 2011, s. 35.

¹⁰⁵ Tamże, [za:] J. Urry, *Spojrzenie turysty*, PWN, Warszawa 2007, s.252.

¹⁰⁶ Członek CIAM i Teamu X, modernista – strukturalista.

¹⁰⁷ M. Dymnicka, *Od miejsca do nie-miejsca*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 36, Łódź 2011, s. 39, [za:] Ch. Jencks, *Ruch nowoczesny w architekturze*, Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1987.

¹⁰⁸ Tamże, [za:] P. Zumthor, *Myslenie architekturą*, Karakter, Kraków 2010.

¹⁰⁹ Filozof, reprezentant fenomenologii, por. M. Dymnicka, *Od miejsca do nie-miejsca*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 36, Łódź 2011, s. 41.

¹¹⁰ Prowadzone badania prezentowane są w publikacjach naukowych, np.

W publikacji *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, Grażyna Schneider-Skalska zwraca uwagę: Człowiek musi w okresie wielkich, gwałtownych zmian, niepewności i podważania dotychczasowych norm i wartości, szukać miejsc stałych i zrozumiałych symboli, stwarzających poczucie przynależności do kręgu kulturowego, pozwalających na zachowanie tożsamości oraz stawia tezę: Są miejsca, które tworzą kontekst wymagający twórczej kontynuacji i takie, w których autor realizując całkowicie nową ideę tworzy zaczątek nowej wartości i kontekst dla następców. Istotne jest, aby autor nowego dzieła poznał kontekst miejsca i oceniając go jako bezwartościowy, robił to świadomie. Żeby decyzje podejmowane były wynikiem wiedzy, talentu i wrażliwości, a nie braku wiedzy i arogancji. Z całą pewnością można posłużyć się zasadą – *primum non nocere*.¹¹¹

Christian Norberg-Schulz w publikacji *Bycie, przestrzeń, architektura* stawia pytanie: Czego zatem powinniśmy wymagać od przestrzeni architektonicznej, by człowiek mógł wciąż nazywać się istotą ludzką? na które pada próba odpowiedzi: Przede wszystkim musimy wymagać dającej się przedstawić struktury, oferującej bogate możliwości identyfikacji. W wieloznacznej, złożonej lecz zorganizowanej przestrzeni architektonicznej widzimy zatem alternatywę dla śmiertelnej idei mobilności i dezintegracji.¹¹²

Miasto spójne, scalone, zintegrowane to miasto przyjazne, dostosowane do człowieka, bez wyrw, luk, braków, które burzą harmonię i wprowadzają element niepokoju. W takim mieście użytkownik jest najważniejszy, do niego dostosowane są funkcje i wygląd miasta – jego struktura, ścieżki, wielkość. Podstawowymi elementami tworzącymi miasto są: zabudowa mieszkaniowa i usługowa oraz struktura komunikacyjna – ulice i place. Racjonalnie zaplanowane, przemyślane i dostosowane do potrzeb mieszkańców sprawiają, że miasto jest przyjazne użytkownikowi i spójne. Ulice w dobie postmodernizmu wracają do łask. Nie są

1. J. Wrana, *Konieczne nowe przestrzenie publiczne stymulujące rozwój miast i regionów podnoszących poziom ich konkurencyjności*, Wydawnictwo PK, Kraków 2003, s. 182–186.

2. Tenże., *Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych*, „Teka” KAU i SK PAN o/Lublin, Lublin 2006, s. 139–150.

3. Tenże, *Przywracanie przestrzeni publicznej mieszkańcom miasta, rozdział w monografii Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod. red. J. Witeczka, Gliwice 2009, s. 291–297. Doświadczenia XX wieku potwierdziły, że „kreatywne miasta” przyciągają inwestorów powodując rozwój gospodarczy i kulturalny regionu, przywracając również świadomość tożsamości lokalnej i ożywienie życia publicznego mieszkańców.

4. Tenże, *Przekraczanie granicy pamięci*, „Przestrzeń i Forma”, czasopismo naukowo-dydaktyczne PAN o/Gdańsk, nr 11/2009, s. 225–232.

5. Tenże, *W trosce o nowoczesną architekturę w postindustrialnym regionie lubelskim, rozdział w monografii Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod. red. J. Witeczka, Gliwice 2011, s. 55–61.

¹¹¹ G. Schneider-Skalska, *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, „Czasopismo Techniczne” PK, nr 15/2008.

¹¹² Ch. Norbert-Schulz, *Bycie, przestrzeń, architektura*, „Murator” Warszawa 2000, s. 114.

już, jak w czasach okresu modernizmu, zbędnym elementem, echem minionych epok, lecz znów podstawowym budulcem miejskiej struktury, jej „kręgosłupem”.

To właśnie wokół siatki ulic tworzy się tkanka miejska, same ulice zaś nie są tylko trasą służącą do transportu, lecz także miejscem handlu, spotkań i wydarzeń. Żyjemy w czasach dominacji samochodów, na szczęście coraz częściej w miastach – zwłaszcza w ich centrach – możemy spotkać strefy zamknięte dla ruchu kołowego. Przyjazne użytkownikom deptaki i place są często miejscem integracji – mieszkańcy i turyści nie tylko mijają się tam, lecz także spotykają się. XX wiek to okres rosnącego znaczenia miejskich placów,¹¹³ na których pojawia się coraz więcej małej architektury i zarazem elementów sprzyjających integracji, jak ławki, zieleń czy miejsca do uprawiania sportu. Przestrzenie publiczne ponownie stają się miejscami tętniącymi życiem, miejscami spotkań, aktywności, różnorodnych wydarzeń i jednocześnie miejscami integracji mieszkańców. To tam znów toczy się miejskie życie.

Rozwiązaniem, które jest proponowane dla przywrócenia spójności jest scalanie miasta poprzez architekturę. Obiekty, które możemy określać mianem a r c h i - t e k t u r y i n t e g r a c y j n e j, wypełniają luki powstałe w mieście w wyniku wieloletnich zaniedbań lub złej polityki przestrzennej. Uzupełniają i dopełniają pierzeje uliczne, podkreślają osie, zespalają otoczenie – a także sprzyjają łączeniu się ludzi, integrując ich za pomocą wydarzeń i aktywności. Scalać można również poprzez modernizację – przede wszystkim przestrzeni publicznych, które są podstawowymi elementami tkanki miejskiej, a także całych dzielnic i kwartałów.

Realizowana zgodnie z założonym programem, modernizacja połączona ze zmianą charakteru i wizerunku danej dzielnicy czy rejonu to także element scalania struktury miasta – przekształcenie np. terenów przemysłowych w mieszkaniowo-usługowe pozwala na przywrócenie spójności, która została utracona poprzez niekorzystną dla miasta, przemysłową funkcję.

¹¹³ A. Losantos, D. Santos Quartino, B. Vranckx, *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc, Warszawa 2008, s. 41–46. Przykładem placu wręcz stworzonego do integracji, jest pieczolowicie zaprojektowany Plac Incontro tra i Popoli w Settimo Milanese we Włoszech, autorstwa De Amicis Architetti. Jego nazwa dosłownie znaczy „zgromadzenie ludzi”, co automatycznie nasuwa skojarzenia z integracją. Spokojna architektura placu, zainspirowana ideą schronienia, tworzy środowisko naturalnie sprzyjające nawiązywaniu kontaktowi wymianie myśli.

J. Gehl, L. Gemzøe, *New city spaces*, Kopenhaga 2006, s. 170–173. Interesującym przykładem jest plac Maison Carrée w Nîmes, gdzie integrują się zarówno ludzie, jak i kultury, zaś świątynia z okresu cesarstwa rzymskiego zgodnie współlistnieje z Carrée d'Arts, nowoczesną biblioteką i galerią sztuki projektu sir Normana Fostera. Plac jest bardzo popularnym miejscem spotkań – zarówno mieszkańców, jak i licznych turystów, prześiadujących czy to w ogródkach kawiarnianych, czy po prostu na schodach wiodących do świątyni i biblioteki; tętni życiem przez całą dobę.

6.1. Proponowana metoda "synergii" dla scalania struktury przestrzennej miasta – świadome kształtowanie form architektonicznych

Proponowana metoda winna prowadzić do opanowania chaosu układu przestrzennego poprzez zdefiniowanie "węzłów" integrujących o określonej funkcji aktywizującej strefy (kształt ich jest zależny od kontekstu miejsca). Metoda powinna przeciwdziałać pogłębiającemu się chaosowi w przestrzeni miasta oraz umożliwić przywrócenie harmonijnego rozwoju za pomocą „instrumentów architektonicznych”. *Zabudowa miasta cechuje się nierównomiernym rozmieszczeniem. Najbardziej zagospodarowana jest centralna i zachodnia część miast, a co za tym idzie, w tych obszarach najsilniej rozwinięty jest układ drogowo-uliczny. W strukturze Lublina można wyodrębnić:*

- wielofunkcyjną dzielnicę śródmiejską;
- 6 dzielnic mieszkaniowych położonych wokół dzielnicy śródmiejskiej;
- cztery zgrupowania przemysłowo-składowe (w tym dwa duże: Wrotków i Tatarski-Zagłębie ;
- system terenów otwartych (w tym dolinę Bystrzycy)¹¹⁴

Aby zapobiec utracie „kontekstu miejsca”¹¹⁵ w mieście oraz przygotowania „Metody scalania miasta” – poprzez postawienie akcentu na znaczenie tworzy-

¹¹⁴ Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin. Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Załącznik Nr1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011. Główny Projektant Zmian Studium: mgr inż. arch. Elżbieta Kraszewska z zespołem. Urząd Miasta Lublin. Wydział Planowania. Lubelska Pracownia Urbanistyczna, Lublin 2011, s. 9–225. Aneksy 4.1. *Scenariusze przyszłości*, s. 227–241. 4.5. *Uwarunkowania jakościowe rozwoju Miasta Lublina w związku z podniesieniem do rangi europolu*, s. 268–272, oraz w przyjętej w roku 2005 Strategii Rozwoju Miasta przez Radę Miasta Lublina oraz jej aktualizację w 2008 roku wynikającą z wdrażanego programu „Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013”. *Lublin miasto inspiracji. Strategia rozwoju miasta Lublin. Część pierwsza diagnoza stanu wyjściowego*, wrzesień 2008 (aktualizacja Strategii dla Miasta Lublina zaakceptowanej przez Radę Miasta w roku 2005). Lublin. Wieloletni plan inwestycyjny na lata 2009–2015 (załącznik do uchwały nr 467/ XXV/2008 Rady Miasta Lublin z dnia 16 października 2008 r. s. 7, 10, 13, 14, 15.

W Uchwalonym w roku 2011 dokumencie *Zmiana Studium Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin* przypomniana została Koncepcja Polityki Przestrzennej Kraju, która zaliczyła aglomerację lubelską do jednego z ośmiu potencjalnych europoli, tj. europejskich ośrodków rozwoju. W *Koncepcji Polityki Przestrzennej Zagospodarowania Kraju z 2005 r. Lublin występuje jako miasto duże pełniące funkcje krajowe i miasto rdzeniowe obszaru metropolitalnego Polski wschodniej obok Białegostoku i Rzeszowa. Wskazuje się jednak na fakt, że konieczne jest stymulowanie rozwoju tych miast, gdyż niedorozwój funkcji metropolitalnych jest barierą rozwojową dla tego obszaru.*

¹¹⁵ Ch. Norbert-Schulz, *Bycie, przestrzeń, architektura*, „Murator”, Warszawa 2000, s. 154. *Mówiąc o architekturze i używając słowa kontekst myślimy zarówno o fizycznym sąsiedztwie tworzonej przez nas nowej „rzeczy”, jak też o tradycji miejsca, wartościach kulturowych, zaszczytach historycznych. Wydaje się, że nie ma pytania czy kontekst powinien przestać wpływać na dzieła współczesnych architektów, tylko na jakim poziomie i w jakich warunkach powinien być czy jest uwzględniony.*

wa architektonicznego i samej architektury, prowadzone były w zespole autora tej publikacji prace badawcze dla określenia Znaczenia tożsamości miejsca w regionie wielokulturowym (na przykładzie Lublina) w oddzielnych grupach tematycznych:

a) postrzeganie architektury

Ważnym aspektem rozpatrywanych tematów jest przekaz przestrzenny architektury, jego geneza, zrozumiałość, rozpoznawalność oraz metamorfoza jego zapisu jako „kodu genetycznego”. Badania podkreślają jak ważny jest wpływ kultury i tradycji regionu na projektowaną zabudowę. Architektura winna być tworzona z poszanowaniem miejsca, zastanej tożsamości zaś w wypadku jej braku tworzyć ma nową tożsamość. Przekaz przestrzenny powinien być łatwy do odczytania.

b) projektowanie architektoniczne w kontekście kulturowym

Projektowanie architektoniczne w kontekście kulturowym zwraca uwagę na ocenę wizualną oddziaływania na środowisko kulturowe. Prowadzone badania pokazały, iż możliwym jest pogodzenie architektury z kontekstem miejsca, co stanowi o jej późniejszym oddziaływaniu na środowisko kulturowe. Ważnym aspektem jest również stosowanie nowej architektury w starej zabudowie, co ostatnio jest szczególnie istotnym elementem realizowanych prac projektowych. Skoncentrowano się również na odczuciach odbiorców i ich reakcjach dotyczących nowej zabudowy.

c) czynniki biofizyczne badanego obszaru

Istotny czynnik mający wpływ na prace projektowe jakim jest krajobraz naturalny oraz wpływ fizjologii badanego obszaru na architekturę. Podkreślono, że ów krajobraz również może być wyrazem tożsamości wymagającego szacunku. Architektura powinna wpasowywać się i współgrać z krajobrazem oraz fizjografią, a zarazem podkreślać, oddawać lub tworzyć ducha miejsca.

d) innowacyjność – wpływ tych działań na tożsamość miejsca

To umiejętne stosowanie innowacyjnych rozwiązań projektowych (po przeprowadzeniu analiz wpływu tych działań na poszanowanie miejsca), które powodują, że użytkownik mocniej identyfikuje się z obiektem. Użytkownik nie jest już biernym obserwatorem – staje się współtwórcą i jest w interakcji z architekturą.

e) identyfikacja – system identyfikacji prowadzący do aktywnych postaw mieszkańców

Zasady stosowania rozwiązań innowacyjnych w architekturze, wspomagających identyfikację z miejscem oraz promocję nowej przestrzeni miejskiej, nowych znaków „architektury integrującej przestrzeń miasta”. Każda dzielnica, obiekt odzyskuje swoją tożsamość a zamieszkujący w tych miejscach ludzie odzyskują poczucie identyfikacji z nimi.

f) procesy integracyjne wpływające na przestrzeń miasta

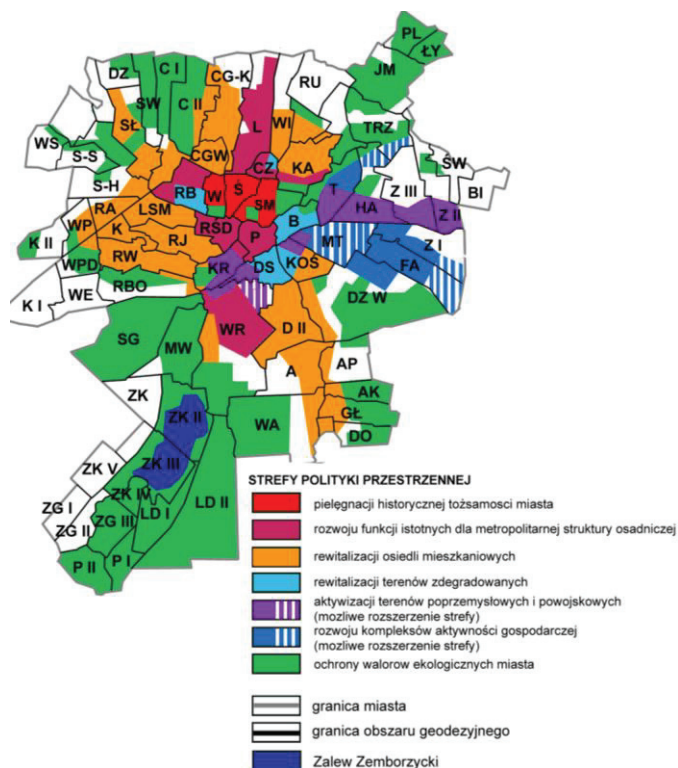
Podczas prowadzonych badań zwrócono uwagę na precyzowanie procesów integracyjnych wpływających na przekształcenia w jego przestrzeni, określenie roli i znaczenia architektury w kompozycji zwartego miasta, z pożądanym poczuciem swojskości jego mieszkańców. Zwrócono uwagę na jakość wkomponowanej nowej formy jest czytelną rolą w scalaniu struktury przestrzeni miejskiej, a także budowanie świadomości że powstaje między nią a otoczeniem związek „synergii”.

Przyjęte priorytety strategii¹¹⁶ przestrzennej – zostały uwzględnione w proponowanej metodzie scalania miasta – *dla świadomego kształtowania form architektonicznych (jako działania pożądane)* oraz zidentyfikowane (dla harmonijnego rozwoju miasta):

- Strefa pielęgnacji historycznej tożsamości miasta – *dotyczy obszaru uznanego za Pomnik Historii Państwa Polskiego oraz strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowego zespołu architektoniczno-urbanistyczny Miasta Lublina wraz z otoczeniem stanowiącym obszar ekspozycji panoramy zespołu staromiejskiego i śródmiejskiego, a w tym obiektów wpisanych na listę Dziedzictwa Europejskiego (kaplica zamkowa, pomnik Unii Polsko-Litewskiej).*
Działania pożądane obejmują renowację pojedynczych obiektów oraz zespołów obiektów będących w strefie ochrony, rewaloryzację zespołów zieleni, zabudowy plombowej „w kontekście” – architektury integracyjnej, oraz kreatywne rozwiązania przestrzeni publicznej.
- Strefy rozwoju funkcji metropolitarnej struktury osadniczej – *dotyczy obszarów Podzamcza i rejon dworca kolejowego (w dalszej przyszłości także otoczenia lotniska), jako przyległych do historycznego centrum miasta, a związanych z ważnymi elementami układu komunikacyjnego miasta i metropolii.*
Działania pożądane: strefy byłyby obszarem realizacji aspiracji rozwojowych miasta, z lokalizacją funkcji dla jej obsługi (zespoły tworzące związek synergii form w architekturze integracyjnej).
- Strefy modernizacji i rewitalizacji osiedli mieszkaniowych – *dotyczą zabudowy osiedlowej powstałej w latach 1960–1990, jako prefabrykowane osiedla mieszkaniowe o dość monotonnej zabudowie i ograniczonej ofercie miejsc pracy i usług.*
Działania pożądane: modernizacja obiektów, uzupełnienie programu i oferty usług, kompensacja jakości, estetyka zabudowy, oferta zespołów rekreacyjnych, forma architektury integracyjnej.
- Strefy terenów zdegradowanych – *tereny o wyraźnej złej kondycji technicznej.*
Działania pożądane: stymulowanie inwestycji rozwojowych, kształtowanie formy architektury integracyjnej.

¹¹⁶ [Za:] przypis 114.

- Strefy aktywizacji terenów przemysłowych – oraz powojaskowych.
Działania pożądane: inspirowanie prorozwojowych inwestycji z towarzyszącymi mniejszymi współpracującymi inwestycjami – z formą architektury integracyjnej.
- Strefa rozwoju kompleksów aktywności gospodarczej – *tereny lubelskiej strefy ekonomicznej (będącej podstrefą Mieleckiej SSE „Europark Mielec”) i Parku Naukowo-Technologicznego oraz dzielnice Bursaki i Helenów.*
Działania pożądane: rozwój nowych, pożądanych w mieście kierunków rozwoju dla aspiracji zawodowych i wykształcenia młodych pokoleń, przełamywanie barier rozwojowych.
- Strefy ochrony walorów ekologicznych miasta – *obejmują doliny rzeczne, kompleksy leśne i tereny biologicznie czynne.*
Działania pożądane: harmonijny związek proponowanej przestrzeni o funkcje rekreacyjne i formie architektury integracyjnej z potrzebą ochrony terenów zielonych.

Ilustracja 7. Lublin. Przyjęte strefy polityki przestrzennej¹¹⁷

¹¹⁷ [Za:] przypis 114.

6.2. Architektura integracyjna – definiowanie

Kształt formy architektonicznej „architektury integracyjnej” o znaczeniu „węzłowym” w zdefiniowanych strefach jest, wynikiem poszanowania kontekstu miejsca, wpisania się w wartości krajobrazowe miejsca. Jakość rozwiązań projektowych powinny mieć wpływ na aktywne postawy użytkowników, a czytelne wkomponowanie nowej formy potwierdzać winno ich uczestnictwo w procesie scalania struktury miasta. oraz dbałość o miasta wizerunek.

Architektura integracyjna łączy z regionem i krajem

- jej funkcja i forma daje użytkownikom poczucie łączności z regionem, krajem, światem; jest wyznacznikiem postępu wiedzy, komunikacji, łączności, jednocześnie umacniając pozycję „bycia u siebie” – potwierdza usytuowanie w pozycji międzynarodowego oddziaływania.

Architektura integracyjna łączy ludzi

- jest miejscem spotkań (czy to planowanych czy spontanicznych), nawiązywania kontaktów, przełamywania barier, a w dalszym etapie rozmów, wymiany myśli i poglądów. To miejsce, do którego się wraca, bo szybko staje się „oswojone”, a użytkownik łatwo się w niej odnajduje.

Architektura integracyjna

- nawiązuje relację z użytkownikiem, który ma wpływ na jej kształt i wygląd. Dzięki użytkownikowi obiekt może zmieniać się zarówno z zewnątrz (np. poprzez innowacyjne elewacje – żaluzje, łamacze światła itd.), jak i wewnątrz (np. przez ruchome przesłony i ścianki, które pozwalają na wydzielanie mniejszych pomieszczeń).

Architektura integracyjna

- to taka, w której każdy użytkownik czuje się swobodnie, „jak u siebie”. To architektura związana z kontekstem miejsca, wpasowana w tradycję, dzięki czemu jest dla użytkownika naturalna, przyjmowana jako „coś swojego” i łatwo akceptowana.

Architektura integracyjna

- to przestrzeń społeczna (wg podziału Edwarda Halla),¹¹⁸ która skłania ludzi do trzymania się razem, do rozmowy, do kontaktowania się i do wydłużania tego kontaktu. Ludzie czują się w niej komfortowo i bezpiecznie, integrują się, skracają odległości między sobą.

Architektura integracyjna

- jest to również przestrzeń na pół trwała, gdyż może ulegać zmianom, może być zorganizowana przez człowieka, np. poprzez ustawienie mebli. Ma jednocześnie cechy przestrzeni trwałej (np. czerpanie z zakorzenionych wzorców) i przestrzeni nietrwałej (zmiany).

¹¹⁸ E. Hal, *Ukryty wymiar*, PIW, 1976, s.5.

Architektura integracyjna

- żyje, gdyż: tętni w niej życie, przybywają i przebywają w niej ludzie, wymienia się w niej poglądy i myśli, rodzą się w niej pomysły i inicjatywy,
- przyciąga, gromadzi, zaprasza: użytkowników, inicjatywy, wydarzenia,
- generuje: emocje, relacje, działania, inicjatywy,
- scala: przestrzeń miasta, zabudowę dzielnicy, pierzeję ulicy,
- ożywia: miasto, dzielnicę, ulicę, społeczność lokalną,
- łączy: użytkowników, mieszkańców, pokolenia.
- zmienia się w zależności od: od pory dnia, pory roku,
- wpływa na użytkownika: wpływ użytkownika na elewacje, na wnętrze; wpływa na użytkownika, który integruje się z miejscem, sprawia, że użytkownik zostaje na dłużej, a później wraca,

6.3. Metoda scalania miasta – próba konstruowania zapisu

*W 1317 roku LUBLINOWI został wszczepiony „kod genetyczny” europejskiej cywilizacji. Jej charakterystyczną cechą jest miejska obywatelskość, która obecnie przeżywa w Polsce swój renesans. Przyjęto wówczas zasady, według których zaczął następować rozwój przestrzenny miasta i jego kontakty ze światem. Dlatego 2017 rok może być datą symbolicznej „drugiej lokacji” miasta, która pozwoli połączyć i wnieść w kolejny wiek rozwoju Lublina naszą międzynarodową pozycję i dobrze pojętą lojalność, nasze dziedzictwo i wyobraźnię przyszłości. Możemy wtedy pokazać, jak wyobrażamy sobie Lublin pielęgnujący europejską tradycję, którego społeczność jest przygotowana do wejścia w nowy etap swojej historii.*¹¹⁹

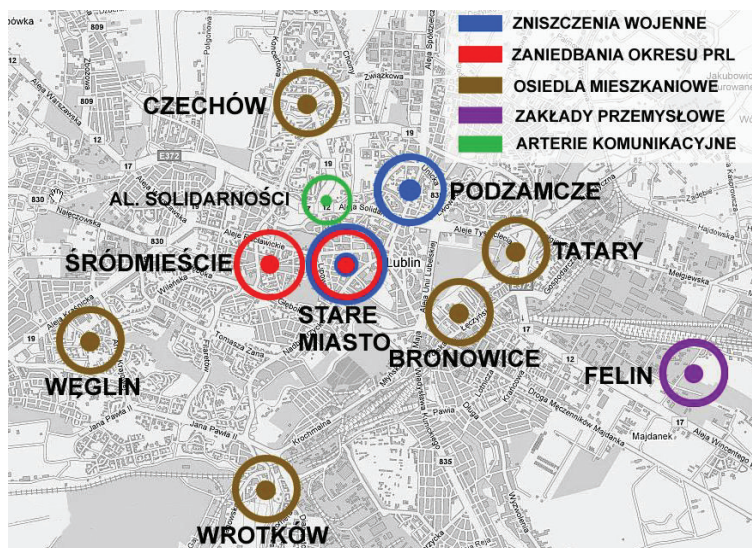
W ostatniej dekadzie podejmowane są skuteczne działania zmierzające do przekształcania przemysłowej struktury Lublina w miasto przyjazne, rozwijające się harmonijnie, w którym mieszkańcy i pracujący nie tylko doświadczają inspiracji ale przede wszystkim mogą zrealizować swoje marzenia, wzbogacane są prowadzonymi aktywnymi spotkaniami i dialogiem z mieszkańcami. W roku bieżącym poszerza się zakres świadomości mieszkańców, podczas organizowanych publicznych spotkań „Lublin potrzebuje lepszych przestrzeni publicznych”¹²⁰ – o kolejne ich uczestnictwo w programie „o nową jakość przestrzeni publicznej”: generowanie wysokiej jakości ulic i placów, ochrony zielonych wąwozów nazywając to działanie „skrótem cywilizacyjnym”.

¹¹⁹ Lublin Miasto inspiracji. Strategia Rozwoju Lublina na lata 2013–2020. 6. Obszary inspiracji. 700-lecie lokacji Lublina. s.71. Rok 2017 jest wyjątkową szansą zintegrowanie tożsamości miasta i wyznaczenia drogowskazu jego rozwoju dla kilku następnych pokoleń. (Załącznik nr 2. do Uchwały nr 693/XXVIII/2013, Rady Miasta Lublin z dnia 28 lutego 2013).

¹²⁰ Inicjatywa roku 2014 w Lublinie (Społeczna Rada Kultury Przestrzeni, Stowarzyszenie Architektura Krajobrazu, Urząd Miasta), nagłaśniana przez prasę: „Gazeta Wyborcza” – Obudźmy martwe place – dotyczy regeneracji przestrzeni publicznych pod potrzeby mieszkańców, użytkowników: pieszych, rowerzystów, dzieci, rodzin, niepełnosprawnych, seniorów. (Publiczne spotkania Marcina Skrzypka – Teatr NN, Brama Grodzka, Jana Kamińskiego – Stowarzyszenie Architektura Krajobrazu).

Celem, dla którego powstały miasta, było spotkanie się ludzi i wspólne rozwijanie gospodarki i kultury. Miejsce spotkań to najważniejsza rzecz. W ubiegłym stuleciu doszło jednak do inwazji samochodów. Zaczęliśmy myśleć, że głównym celem istnienia miejskich ośrodków jest zapewnienie im miejsca i zapomnieliśmy, co jest naprawdę ważne.

J. Gehl¹²¹

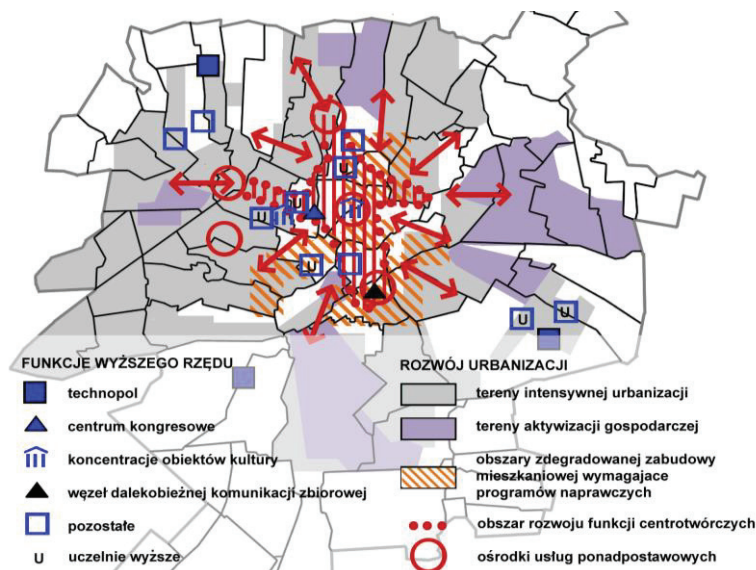
Ilustracja 8. Lublin – mapa przedstawiająca miejsca utraty spójności miasta (warstwy zapisu pamięci 1939–2013)

W podrozdziale 6.1. opisane zostały rejony miasta, w których określone zostały wstępnie – pożądane działania dla zainspirowania procesu przywracania spójności struktury miasta – scalania (poprzez tworzenie związków synergii „wnętrzowej struktury miasta”). Postuluje się zatem działania posługując się świadomie kształtowaną formą architektoniczną „architekturą integracyjną”). W proponowanej autor-skiej metodzie świadomego kształtowania formy architektonicznej w procesie scalania – wdrażanej dla przywrócenia spójności struktury przestrzennej miasta – proponuje się inicjowanie procesu scalania poprzez nowoczesną architekturę – „architekturę integracyjną” o znaczeniu „węzłowym” (w opisanych strefach), która poprzez aktywny jej zdefiniowany walor wynikający z poszanowania „kontekstu miejsca” tworzy we wnętrzach synergiczne związki i otwiera przestrzeń dla następców – kolejnych współpracujących inwestycji – wzbogacając jednocześnie wizerunek miasta.

¹²¹ Jan Gehl w roku 2008 (prowadził Międzynarodowe Warsztaty dotyczące „Przekształceń Placu Litewskiego” w Lublinie), jest często cytowany przez Teatr NN „Brama Grodzka” Lublin w działalności propagującej dialog społeczny jako „Rozmowy o kulturze przestrzeni”, oraz poprzez cykl w wydawnictwie Scriptor „Pamięć, Miejsce, Obecność”. W Lublinie rok 2014 obchodzony jest jako rok J. Gehla (przewiduje się kolejny przyjazd prof. J. Gehla do Lublina jesienią 2014 roku).

Propozycja zapisu:

Dla wdrażania procesu zespalandy organizmu miejskiego za pomocą obiektów kubaturowych o określonych walorach formalnych „architektury integracyjnej” – mając na uwadze zapisy dotyczące: a) obszaru dla rozwoju funkcji centrotwórczych, b) ośrodków usług ponadpodstawowych, c) strefy ochrony konserwatorskiej, d) lokalizacji funkcji wyższego rzędu, e) terenów intensywnej urbanizacji, f) terenów ochrony krajobrazowej.¹²²

Ilustracja 9. Centrum – fragment miasta. Wnioskowany schemat zamierzeń scalających. Proces scalania miasta poprzez nowe obiekty kubaturowe o znaczących walorach architektonicznych o znaczeniu węzłowym, która poprzez aktywny jej zdefiniowany walor wynikający z poszanowania kontekstu miejsca powinna tworzyć we wnętrzach synergiczne związki i otwiera przestrzeń dla następców, wzbogacając wizerunek miasta (zał. graficzny nr 1 do Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina)

Proponuje się uszczegółowienia zapisu planu zagospodarowania przestrzennego o następujące elementy uwzględnione tak w części graficznej jak i opisowej, na kolejnym etapie opracowywania planu oraz uwzględnienie poniższych zapisów: punkty „a” do „h” z podaniem ilustracji odpowiadających kolejnym krokom

¹²² Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin. Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011, Główny Projektant Zmian Studium: mgr inż. arch. Elżbieta Kraszewska z zespołem, Urząd Miasta Lublin, Wydział Planowania, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, Lublin 2001, s. 9–225. (Funkcje Wyższego Rzędu): 1. Rozwój Ośrodka Szkolnictwa Wyższego, 2. Regionalne Centrum Naukowo-Innowacyjne „Technopol”, 3. Rozwój i podnoszenie standardów Lecznictwa zamkniętego, 4. Wielofunkcyjne Centrum Kongresowe, 5. Urząd Celny, 6. Międzynarodowe Targi Lubelskie, 7. Rozrachunkowa Izba Barterowa, 8. Rozwój regionalnego węzła komunikacyjnego, w tym Budowa Portu Lotniczego, 9. Rozwój i udostępnienie turystycznego systemu komunikacyjnego).

realizacji planu zgodnie z autorską metodą „synergii” – scalania struktury przestrzennej miasta (drogą świadomego kształtowanie form architektonicznych):

- a) aktualizacja inwentaryzacji urbanistycznej i architektonicznej stanu zastanego – istniejącego; zebranie materiałów dotyczących rozumienia miejskiego kontekstu:
 - postrzeganie architektury – rozumienie i rozpoznanie zapisu (architektura w kontekście kulturowym),
 - czynniki biofizyczne badanego obszaru,
- b) inwentaryzacja przy pomocy skanera przestrzennego 3D, poczynając od poszczególnych rozpatrywanych wewnątrz urbanistycznych, zespołów, dzielnic, po skan zbiorowy obrazu miasta (tzw. model – „matka”),
- c) tworzenie modeli przestrzennych poszczególnych fragmentów miasta przygotowywanych dla poddania procesowi scalania,
- d) przy rozpatrywaniu poszczególnych lokalizacji proponowanych inwestycji poddawanie analizie (między innymi pod kątem zjawiska „synergii”) tworzonych modeli nowych mających cechy „architektury integracyjnej”, a także uzupełniających inwestycji (o tych cechach) – umieszczając je w utworzonym modelu „matce”,
- e) takie działania winno być poddawane publicznej dyskusji dotyczącej m.in. spójności z wizerunkiem miasta oraz społecznej akceptacji mieszkańców,
- f) poddaje się ocenie technicznej aspekty nowej formy architektonicznej o cechach „architektury integracyjnej” i jej relacje z historycznym sąsiedztwem,
- g) w rozwiązaniach materiałowych, jakościowych, nowych inwestycji powinno się przewidzieć możliwość uczestniczenia użytkownika zarówno w powstawaniu, jak też w późniejszych relacjach interaktywnych podczas ich użytkowania,
- h) zatwierdzone modele winny być dostępne przez cały okres inwestowania – m.in. w celu umożliwienia porównywania postępu prac z zatwierdzonym projektem.¹²³

¹²³ Tekst zapisów skonsultować pod względem poprawności prawnej.

ROZDZIAŁ III

**PRZYKŁADY ZREALIZOWANYCH ZESPOŁÓW
ARCHITEKTONICZNYCH ORAZ PRZESTRZENI
PUBLICZNYCH MIAST NA PRZEŁOMIE XX i XXI W.**

7. Scalanie struktury miasta w „punktach węzłowych”

7.1. Oslo (Norwegia)

Oslo, stolica Norwegii, założona w 1048 roku, położona jest nad fiordem o tej samej nazwie; zdaje się obejmować go ramionami. Za czasów duńskich nosiła nazwę Christiania lub Kristiania, „Oslo” zaś można tłumaczyć jako „Dolina Bogów”.¹²⁴ Miasto stanowi gospodarcze, naukowe, administracyjne i kulturalne centrum Norwegii. Najważniejsza ulica, swoista oś miasta to Karl Johans Gate, biegnąca równolegle do nabrzeża; pierwotnie łączyła Pałac Królewski z „Kvadraturen” – historycznym obszarem Christianii. Samo miasto jest stosunkowo zwarte i niezbyt rozległe, co wynika z ograniczeń topograficznych – otoczone jest wzgórzami, które uniemożliwiają niekontrolowane „rozlewanie się” zabudowy.

Ilustracja 10. „Fasada nadmorska Oslo” – czyli Fjord City z Gmachem Narodowej Opery i Baletu

Oslo od lat 80. realizuje projekt synergicznej spójności architektonicznej nabrzeża portowego pt. „Fasada nadmorska Oslo” – czyli Fjord City. Kolejne dzielnice, np. Aker Brygge (od 1980 roku), Bjørvik (od 2000), Tjuvholmen (od 2005), ulegają przemianom wizerunkowym i funkcjonalnym. W efekcie tych działań przestrzeń nabrzeża zasadniczo zmieniła funkcję: z magazynowo-transportowej na

¹²⁴ E. Cisek, *Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*, „Czasopismo Techniczne” PK, zeszyt 15, 6-A/2008, Kraków 2008, s. 268. *Inwestycje związane z kulturą stały się, zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu, ważnymi elementami porządkującymi przestrzeń miasta i podkreślającymi tożsamość narodową Norwegów poprzez nawiązywanie do lokalnych artefaktów z przeszłości i archetypowych motywów doświadczenia świata. Nowy budynek Opery Narodowej Den Norske Opera & Ballet w Bjørvika w Oslo położony nad Oslofjordem – „Wrotami Norwegii” jest tego doskonałym przykładem.*

E. Cisek, *Współczesne Oslo – „serce miasta” na granicy gór i morza*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 2-A/2008, Kraków 2008; H. Petryshyn, *Fasada nadmorska Oslo: koncepcja projektowa a materiały budowlane*, *Czasopismo Techniczne*” PK, zeszyt 11, 2-A/1/2011, Kraków 2011.

wą. Budynek projektu pracowni Snøhetta, futurystyczny, lecz elegancki obiekt ze szkła i białego marmuru – zbudowany został na miejscu dawnego placu targowego, który stanowił centrum średniowiecznego miasta. Błyskawicznie stał się dominantą wybrzeża i symbolem całego miasta.

*Budynek Opery Narodowej w Oslo wskazuje na konsekwentnie realizowaną tendencję projektową jak ochrona istniejącej tkanki miejskiej połączona z wielokierunkowym rozwojem, przeobrażającym miejsce (...). Założenie to jest znakiem miejsca, miasta i symbolem Norwegii.*¹²⁵

Opera przypominać może projekt sali koncertowej w Espoo, fińskim mieście sąsiadującym z Helsinkami, którego układ urbanistyczny to wynik konkursu.¹²⁶

7.2. Berlin (Niemcy)

Berlin, (to specyficzny przykład) ze względów politycznych miasto sztucznie podzielone, na część Wschodnią i Zachodnią, wciąż jest na etapie scalania – zarówno przestrzennego, jak i społecznego – oraz niwelowania różnic, narosłych ze względów ekonomicznych. Od roku 1989 miasto jest wielkim placem budowy, a nowe obiekty projektowali m.in. N. Foster, R. Piano, R. Rogers, J. Nouvel i H. Jahn. Berlin, który przed wojną był jednym z najważniejszych europejskich miast, z powodu podziału zdecydowanie stracił na znaczeniu.

Po obaleniu „muru berlińskiego” rozpoczął się proces zjednoczenia struktury przestrzennej miasta i poszukiwanie nowej roli w jednoczącej się Europie. Część Wschodnią (przemysłową, surowcowo- i energochłonną) i Zachodnią (samowystarczającą, lecz też przemysłową) łączyło ogólne opóźnienie rozwoju oraz zacofanie w sektorze usługowym, notabene będące motorem napędowym rozwoju Berlina połączonych. Dziś miasto to kojarzy się z kulturą i sztuką – muzeami, modą, filmem – co jest niewątpliwym sukcesem jego władz.

Podstawą scalania Berlina był plan zatwierdzony przez Izbę Przedstawicieli Berlina w 1994 roku,¹²⁷ który wyodrębnił na inwestycje przemysłowe i komercyjne

¹²⁵ E. Cisek, *Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*, „Czasopismo Techniczne PK”, zeszyt 15, 6-A/2008, Kraków 2008, s. 267.

¹²⁶ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania*, *Reurbanization: Preconditions*, Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Rok 2010, Urbanista, Warszawa 2010. Rozdział 2.1.4. Architektura ekologiczna, s. 41, cyt. (...) *Za pierwszy, wyprzedzający swój czas przykład podać trzeba wyniki konkursu na centrum gminy Espoo na zachód od Helsinek. Konkurs rozstrzygnięto w 1967 roku. Pierwszą nagrodę otrzymał zespół warszawski w składzie Jan Maciej Chmielewski, Janusz Kazubiński i Krzysztof Kuras. (...) kiedy dziś patrzymy na projekt śródmieścia Espoo, z łatwością dostrzegamy wspaniałe przestrzenie publiczne z budynkami, które inni architekci mają odwagę dopiero dziś realizować. Na przykład sala koncertowa w Espoo to nic innego jak obsypany nagrodami gmach opery w Oslo, otwarty w 2008 roku, projektu firmy Snøhetta – wystarczy porównać bryły sali opery.*

¹²⁷ K. Chwalibóg, *Berlińskie notatki – odcinek trzeci*, „Architekt” nr 5 (17)/2001, s. 45.

P. Ciechanowski, *Berlin – globalna metropolia? Między mitem a rzeczywistością*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 1(5)/2001, Warszawa 2001; M. Lange, *Potsdamer Platz – „serce Berlina”*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 3-A/2008, Kraków 2008.

500 ha terenu. Symbolem scalania Berlina są Plac Poczdamski i Friedrichstrasse. Plac Poczdamski, przed wojną centrum kulturalno-finance Berlina, w 1945 roku znalazł się na styku trzech stref, a po wzniesieniu muru podzielony został na dwie części.

Ilustracja 11. Sony Center projektu Helmuta Jahna

Ilustracja 12. Daimler Chrysler, projektu Renzo Piano i Richarda Rogersa

Ilustracja 13. Budynek Kanclerza, projektu Axela Schultes'a

P. Ciechanowski, *Berlin – globalna metropolia? Między mitem a rzeczywistością*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 1(5)/2001, Warszawa 2001; M. Lange, *Potsdamer Platz – „serce Berlina”*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 3-A/2008, Kraków 2008.

Po ponownym scaleniu placu powstała niezagospodarowana, opuszczona przestrzeń, która stała się największym placem budowy w Europie. To tu powstały spektakularne realizacje znanych architektów, m.in. Sony Center projektu Helmuta Jahna oraz Daimler Chrysler, autorstwa Renzo Piano i Richarda Rogersa. Mimo licznych kontrowersji (realizacji zarzucano zbyt eklektizm i wymknięcie obiektów) plac stał się niezwykle popularnym miejscem spotkań, zarówno mieszkańców, jak i turystów. B. Jałowiecki stawia hipotezę, że plac stał się płaszczyzną integracji Niemców ze swoją nową-starą stolicą.¹²⁸

Friedrichstrasse, niegdyś najbardziej ekskluzywna i reprezentacyjna ulica Berlina, stała się granicą podziału miasta; mieścił się przy niej jeden z nielicznych punktów granicznych, tzw. *Checkpoint Charlie*. Efektem było jej zupełne obumarcie, utrata znaczenia i wyburzenie większości budynków. Po połączeniu Berlina podjęto próby jej ożywienia, jednak mimo nakładu finansowego i wizualnych zmian, pozostaje wciąż niezbyt popularnym miejscem, głównie ze względów społeczno-psychologicznych. Podzielone części miasta scalane były również poprzez zespoły funkcji rządowych. Powstała wówczas rządowa i parlamentarna dzielnica w Spreebogen i Sprainsel – konkurs na projekt wygrał Axel Schultes, pokonując 800 konkurentów. Charakterystycznym budynkiem wzniesionym w tym rejonie był Urząd Kanclerza Niemiec, również autorstwa Schultesa.

7.3. Wolfsburg (Niemcy)

Wolfsburg to miasto położone w środkowych Niemczech, w Dolnej Saksonii, znane głównie z fabryki samochodów Volkswagen. W ostatnich latach obserwujemy zmianę i ewolucję charakteru miasta – z przemysłowego na usługowo-naukowy.

W ramach przemian wizerunkowych Wolfsburga w mieście pojawiły się m.in. Muzeum Sztuki Kunstmuseum, Planetarium, Autostadt (42-hektarowy teren parkowo-usługowy połączony z muzeum Volkswagena), Badeland (centrum sportowo-rozrywkowe) oraz Centrum Nauki Phaneo autorstwa Zahy Hadid. Ostatni z wymienionych obiektów najbardziej zwraca na siebie uwagę architekturą – odważną, awangardową, dość surową w wyrazie, lecz o miękkich, opływowych liniach – która przyciąga uwagę, ale nie razi.

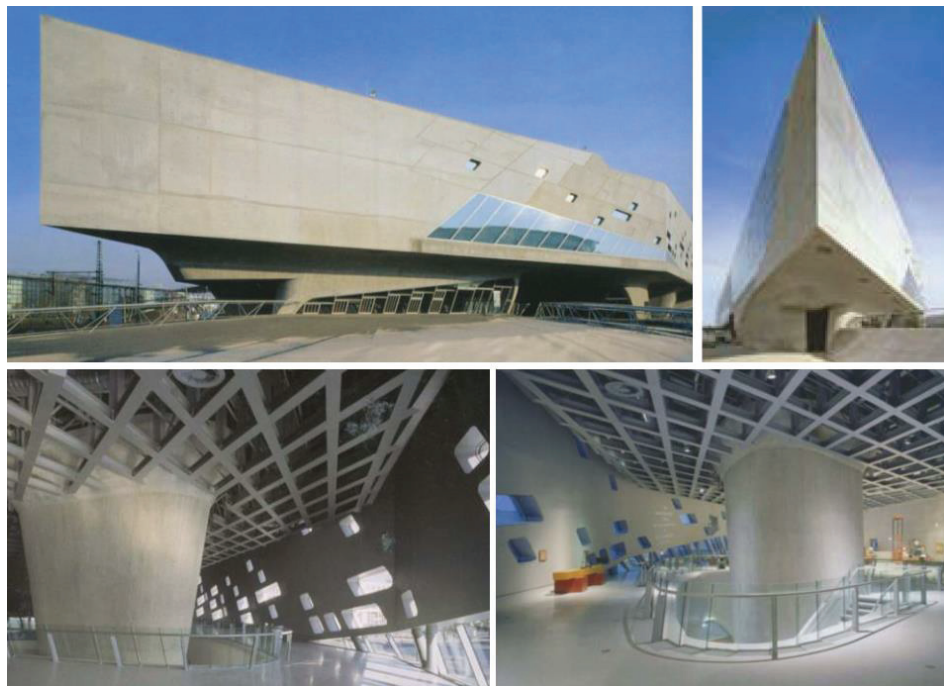
Skalą budynek dopasowany jest do otoczenia, w którym przeważają wielkogabarytowe obiekty, jednak nie jest masywny ani ciężki – osiągnięto to poprzez rozbicie elewacji oraz oderwanie od ziemi (budynek oparto na 10 słupach), a całość wygląda jak betonowa rzeźba. Wewnątrz znajduje się m.in. przestrzeń wystawieniowa i trzy sale konferencyjne.

Phaneo ukończono w 2006 roku. Tak jak kiedyś jeździło się do Wolfsburga dla dzieł Alvara Aalto (Dom Kultury i kościół św. Ducha), Hansa Scharouna

¹²⁸ B. Jałowiecki, *Berlin Potsdamer Platz – integracja i dezintegracja metropolii*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 4 (18)/2004, Warszawa 2004, s. 105.

*(teatr) czy Petera Schwegera (Muzeum Sztuki), tak dzisiaj ono jest prawdziwym magnesem (...). Phaneo, flankując przydworcowy kraniec głównej ulicy Wolfsburga, ma szansę tworzenia wokół siebie nowego punktu centralnego wspomnianej zurbanizowanej strefy.*¹²⁹

Nietypowa geometria obiektu i interesujący układ funkcjonalny wzbudzają zainteresowanie i zapraszają użytkownika do środka, celem poznania Phaneo.

Ilustracja 14. Centrum Nauki Phaneo, proj. Zaha Hadid

Budynek scala również przestrzeń miasta – jest łącznikiem pomiędzy centrum Wolfsburga a terenem Autostadt, uzupełniając lukę w zabudowie.

7.4. Hamburg (Niemcy)

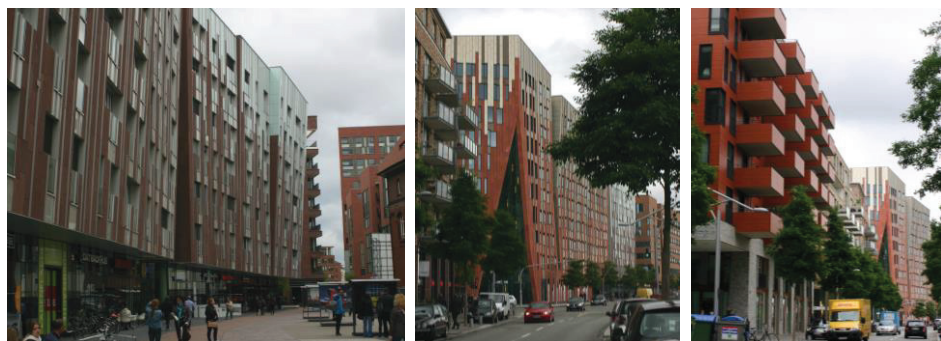
Hamburg, dawne miasto hanzeatyckie, przechodzi w ostatnich latach spektakularną przemianę – głównie za przyczyną Hafen City. Projekt ten zakłada wzniesienie nowego miasta o pow. 157 ha na terenie dawnych doków portowych. W ramach założenia przewidziano między innymi liczne budynki usługowe i mieszkaniowe, place miejskie (m.in. główny – Tarasy Magellana), trzy parki i marinę.

¹²⁹ Gzell S., Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Rok 2010, Urbanista, Warszawa 2010. *Metropolia, czyli miasto jako kontekst dla architektury*. cyt. s. 41.

Wśród obiektów użyteczności publicznej warto wymienić uniwersytet, muzeum i przede wszystkim symbol Hafen City, filharmonię projektu duetu Herzog & de Meuron, nazywaną Elbphi. Obiekt ten to transformacja jednego z dwóch największych magazynów dawnego Speicherstadt, zaprojektowanego w latach 60. przez Wernera Kallmorgena. Szwajcarski duet wzniósł na dachu magazynu halę koncertową; usuwając jednocześnie rdzeń dawnej struktury. Ceglane elewacje magazynu pozostają jednak nienaruszone; mamy więc do czynienia z unikalną hybrydą architektoniczną. Całość uzupełnia pięciogwiazdkowy hotel z 250 pokojami. Interesującym obiektem jest również Sumatra, budynek biurowo-usługowy projektu Erica van Egeraata. Spokojna bryła uatrakcyjniona została rzeźbiarską, pochyloną fasadą z charakterystycznymi wycięciami. Kolorystyką obiekt nawiązuje zarówno do estetyki portowej (fragmenty ceglano-czerwone), jak i do tradycyjnych białych fasad w centrum miasta. Architektura nowego miasta jest spójna, ale nie nudna.

Ilustracja 15. HafenCity-Masterplan (model) Kees Christiaanse, ASTOC

Ilustracja 16. Sumatra, proj. Erick van Egeraat, Überseeboulevard 4–10

Ilustracja 17. Elbphilharmonie (Elphi), Herzog & de Meuron 2017

Czerpie z poprzemysłowego dziedzictwa (np. elewacje nierzadko nawiązują do czerwono-ceglanej estetyki zabudowań portowych historycznego Speicherstadt), umiejętnie dostosowując je do współczesnych standardów. W efekcie powstaje przemyślana i harmonijna całość, a budynki idealnie ze sobą współgrają, mimo indywidualnego wyrazu poszczególnych brył. Hafen City nie tylko przyciąga uwagę architekturą, lecz również rozmachem przedsięwzięcia – powiększa bowiem teren miasta o 40%. To jeden z najbardziej wyróżniających się projektów śródmiejskich na świecie; w odróżnieniu od innych podobnych koncepcji położony w centrum Hamburga. Całość ma być zrealizowana w wysokim standardzie, a uzyskać końcowy efekt – doskonale dobraną mieszaniną funkcji, o wysokiej jakości architektury i innowacyjnym procesie rozwoju.

Ilustracja 18. Rewitalizacja byłych magazynów portowych – obecnie obiekty użyteczności publicznej (biura, hotele)

Nowe obiekty wypełniają również przestrzeń istniejącą miasta Hamburga wyprowadzając atrakcyjne akcenty współczesnych form architektury użytkowej i mieszkalnej (przykłady – ilustracje 19, 20).

Ilustracja 19. Empire Riverside Hotel, Bard-Nocht-Straße 97, David Chipperfield 2007 (pięciogwiazdkowy hotel – 20 pięter) i budynek handlowo-biurowy (pow. 110 000 m²)

Ilustracja 20. Bogenallee Wohnen, Bogenallee 10–12, Blauroom Architekten 2003. Adaptacja istniejącego budynku biurowego z 1970 r. na mieszkania (niedaleko słynnej dzielnicy bloków Brindel)

Szczególną uwagę należy zwrócić na rolę wody w mieście – jest ona integralną częścią promenad i placów, zaś struktura kanałów i ulic może przypominać zwiedzającemu Wenecję. Z pewnością jest elementem uatrakcyjniamym miejską strukturę, jednak pociąga za sobą utrudnienia techniczne, konieczność ochrony przed podmakaniem, wysoką wilgotnością, okresowym zalewaniem itd. W Hafen City zwrócono na ten aspekt szczególną uwagę, m.in. przewidziano, że główny plac miejski, Tarasy Magellana, może być kilka razy w roku zalewany i w związku z tym dostosowano do tego zjawiska rozplanowanie funkcji.

7.5. Baku (Azerbejdżan)

Azerbejdżan, była republika ZSRR, kojarzy się raczej z postkomunistycznym dziedzictwem niż z dobrą, nowoczesną architekturą. Ostatnie lata przyniosły jednak w tej kwestii zasadniczą zmianę: kraj ten, który wzbogacił się po rozpoczęciu wydobywania złóż ropy naftowej odkrytych na Morzu Kaspijskim i dziś jest najszybciej rozwijającym się państwem Kaukazu, zdecydował się zmienić swój wizerunek właśnie poprzez architekturę, a przemiany te rozpoczął od modernizacji stolicy Baku. Symbolem zmiany wizerunku jest Centrum Kultury im. Hajdara Alijewa projektu Zahy Hadid, odważny, futurystyczny budynek otwarty w 2012 roku. Obłą, biomorficzna bryła kryje między innymi audytorium, przestrzeń wystawową, bibliotekę, galerię i kawiarnię. Konstrukcyjnie budynek można podzielić na dwie zasadnicze części: żelbetowy trzon z pomieszczeniami użytkowymi oraz stalową, białą elewację z wieloprzestrzennymi przeszkleniami.¹³⁰ Budynek kontrastuje z otoczeniem formą jest miękki i łagodny, w porównaniu do kanciastego, prostokreślnego sąsiedztwa; współgra z nim jednak poprzez gradację wysokości.

¹³⁰ M. Lewandowski, *Centrum Kultury w Baku*, „Architektura – Murator”, nr 2/2014, s. 83.

Ilustracja 21. Centrum Kultury im. Hajdara Alijewa, proj. Zaha Hadid

Centrum rośnie w zależności od potrzeb danego skrzydła, podobnie jak zmienia się wysokość otaczających budynków – od niskich po wysokościowe.¹³¹

Jest to nawiązanie interesującego dialogu i zarazem próba scalenia chaotycznego otoczenia. Oprócz Centrum Kultury w ostatnich latach wzniesiono m.in. Flames Tower projekt tu Salvatore Freni, salę koncertową oraz Crystall Hall.

Mimo licznych, nowych inwestycji, w Baku wciąż jest wiele do zrobienia – stolica jest miastem ogromnych kontrastów, gdzie nowoczesne „szklane domy” sąsiadują z budynkami z wielkiej płyty, a przeciętny mieszkaniec może tylko pomarzyć o wygodnym mieszkaniu. Zmiana wizerunku i modernizacja miasta to proces długotrwały, na szczęście pierwsze – najtrudniejsze i najważniejsze kroki w tym celu zostały już podjęte.

7.6. Amsterdam (Holandia)

Instytut Filmowy Eye – autorstwa biura Delugan Meissl Associated Architects – zlokalizowany został na terenach po przemysłowych nad rzeką IJ. Jest to ściśle centrum Amsterdamu, które jeszcze niedawno było niedostępne dla mieszkańców ze względu na zabudowania centrum badawczego koncernu Shell.

¹³¹ M. Agajew, *Baku – wizja przyszłości miasta*, „Czasopismo Techniczne PK”, zeszyt 1, z. 1-A/1/ 2012, Kraków 2012, s. 11.

W chwili obecnej to rejon zmian i przekształceń, które mają na celu zmianę charakteru dzielnicy: z przemysłowej na kulturalno-usługową; w sąsiedztwie Eye ma powstać nowa zabudowa wielofunkcyjna, mieszkalno-usługowa.

Ilustracja 22. Instytut Filmowy Eye proj. Delugan Meissl Associated Architects – na terenach po przemysłowych nad rzeką IJ

Do Starego Miasta można dostać się w kilka minut promem lub rowerem – obiekt położony jest niedaleko terminala promowego i jednocześnie przy ścieżce pieszo-rowerowej.¹³²

Budynek z wyglądu przypomina rekina, co dodatkowo podkreślone zostało neonem w kształcie oka, nawiązującym do nazwy obiektu. Elewacja z aluminiowych paneli z delikatnymi podziałami z pewnej odległości sprawia wrażenie jednolitej, białej płaszczyzny, całość zaś, mimo dynamicznego, zdecydowanego kształtu, jest wyważona, lekka i elegancka.

W Instytucie mieści się muzeum kinematografii (liczące 46 000 filmów i 35 000 plakatów) a także sale kinowe, sklep i kawiarnia. Charakterystycznym i niezwykle popularnym elementem budynku są schody – zarówno te zewnętrzne, z widokiem na historyczne centrum miasta, jak i wewnętrzne, amfitea-

¹³² M. Lewandowski, *Instytut filmowy Eye*, „Architektura – Murator”, nr 4/2013, s. 94.

tralnie rozchodzące się z holu – na których chętnie przysiadają odwiedzający. Instytut Eye zwiastuje przemiany, jakim poddana ma być poprzemysłowa część Amsterdamu – a celem tych przemian jest modernizacja i aktywizacja dawnych terenów przemysłowych i portowych oraz zespolenie ich z tkanką miasta.

7.7. Graz (Austria)

Graz to 255 tysięcyne ¹³³ miasto położone w południowo-wschodniej Austrii, stolica Styrii. Centrum miasta wraz z zamkiem Eggenberg jest od 1999 roku wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, jednak sam Graz pogrążony był w swoistej stagnacji i nie był szczególnie popularnym miejscem wycieczek.

Ilustracja 23. Graz. Kunsthaus, proj. Peter Cook, Colin Founier

Kunsthaus ¹³⁴(Muzeum Sztuki) projektu Petera Cooka i Colina Founiera, nazywany „przyjaznym Obcym”, to awangardowy obiekt o obłych kształtach z chara-

¹³³ Dane ze stycznia 2009 roku, za: wikipedia.org [dostęp: 25.02.2014].

¹³⁴ Kunsthaus to powiew światowej architektury – odważnej, nietypowej, antyprowincjonalnej i zarazem element zaskoczenia. Mieszkańcy szybko zaakceptowali i oswoiili kontrowersyjny budynek, w efekcie tętni on życiem przez całą dobę. Zmienia się także wizualnie w zależności od pory dnia – dzięki mobilnej, inteligentnej powłoce wykonanej z akrylu i szkła, w którą wbudowano 925 okrągłych neonów. W Grazu

kterystycznymi świetlikami – „wypustkami”, który „przysiadł” pomiędzy historycznymi kamienicami. Gabarytem wpisany został w otaczającą tkanę, zdecydowanie kontrastuje z nią jeśli chodzi o styl i wykorzystane materiały. Butelkowo-zielona, organiczna, biomorficzna bryła wyłaniająca się spomiędzy prostokreślnych budynków pozytywnie szokuje i wzbudza zainteresowanie. Zmienia się także wizualnie w zależności od pory dnia – dzięki mobilnej, inteligentnej powłoce wykonanej z akrylu i szkła, w którą wbudowano 925 okrągłych neonów.¹³⁵

7.8. Barcelona (Hiszpania)

Forum 2004 – budynek autorstwa duetu Herzog & De Meuron – to kolejny etap uaktywnienia przemysłowego nabrzeża Barcelony – El Poblenou, stosunkowo zdegradowanego i opuszczonego obszaru.¹³⁶ Początki przemian w tym rejonie datuje się na wczesne lata 90. XX wieku, kiedy to Barcelona została gospodarzem Igrzysk Olimpijskich, a w El Poblenou zlokalizowano wioskę olimpijską.¹³⁷ Autorem planu zagospodarowania przestrzennego był Albert Puig-Domènech z biurem MBM. Powstała wówczas nowa dzielnica o funkcji mieszkaniowej oraz towarzysząca jej infrastruktura (m.in. obwodnica miejska – La Ronda Litoral).

Budynek Forum 2004 to największa inwestycja użyteczności publicznej w okolicy. Odważna, trójkątna bryła Forum oraz towarzyszący jej plac przyciągają użytkowników do tej nieco zapomnianej części miasta, a także wprowadzają do dzielnicy nową, interesującą architekturę. Elewacja budynku to gra kolorów i struktury: gładkie, błyszczące, lustrzane przeszklenia kontrastują z matowym, chropowatym betonem, pomalowanym na ciemny, granatowy kolor.

Lekkości budynkowi nadaje oderwanie od ziemi poprzez cofnięcie parteru, a także ostry, zdecydowany kształt. Boki trójkąta mierzą 180 m, wysokość budynku 25 m. Wewnątrz obiektu znajdziemy m.in. audytorium na 3 200 osób i przestrzeń wystawienniczą (ok. 5000 m²).

Budynek był symbolem odbywającego się w 2004 roku Światowego Forum Kultury, jednak po jego zakończeniu opustoszał i stracił na popularności, przede wszystkim ze względu na peryferyjne położenie i wysokie koszty utrzymania.

¹³⁵ B. Makowska, *Tendencje w kształtowaniu powierzchni współczesnych form architektonicznych*, „Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych”, PAN, Lublin 2008, s.123; M. Sroka-Bizoń, *Architektura definiowana geometrią?*, „Czasopismo Techniczne” PK, z.10-A/2008, Kraków 2010, s. 349.

¹³⁶ M. Gyurkovich, *22@Barcelona – miasto cywilizacji wiedzy*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 13, 4-A/2012, Kraków 2012, s. 29.

¹³⁷ Igrzyska miały miejsce w 1992 roku, a nazwa „Villa Olimpica” funkcjonuje do dziś.

Ilustracja 24. Forum 2004 Exhibition and Assembly Building, proj. Herzog & De Meuron.

Ilustracja 25. Torre Zero Diagonal, arch. Eric Massip-Bosch, EMBA_Estudi Massip Bosch Arquitectes, 2001.

Obiekt zdecydowanie ożył wiosną 2011 roku – wówczas otwarto w nim Muzeum Historii Naturalnej, czemu towarzyszyła głośna akcja promocyjna, przyciągająca liczne grono odwiedzających. W 2001 roku w sąsiedztwie poja-

wił się wieżowiec Torre Telefonica (zwany również Torre Zero Diagonal), którego jasny, wertykalny, również trójkątny kształt stanowi doskonałą przeciwwagę dla budynku Forum, dopełniając kompozycję okolicy.

7.9. Marbach Am Neckar (Niemcy)

Marbach to miasto położone nad rzeką Neckar, miejsce narodzin Friedricha Schillera, jednego z najbardziej znanych niemieckich poetów doby romantyzmu, autora „Ody do radości”. Budynek nowego Muzeum Literatury Współczesnej sąsiaduje z Narodowym Muzeum Schillera, położonym w zabytkowym, historycznym obiekcie.

Ilustracja 26. Muzeum Literatury Współczesnej, David Chipperfield 2003–2005

Bryła nowego Muzeum jest spokojna i elegancka, uproszczoną kolumnadą nawiązuje do klasycznych świątyń, dzięki minimalizmowi jest jednak nowoczesna w wyrazie. Z zabytkowym sąsiedztwem prowadzi twórczy dialog – nie przytłacza otoczenia, łagodnie się od niego odcina stylem i formą. Nowy obiekt jest wtopiony w otaczający krajobraz – jego forma wykorzystuje spadek terenu, umożliwiając podziwianie widoku przez panoramiczne okna. Sale ekspozycyjne są oświetlone wyłącznie sztucznym światłem, ze względu na wrażliwość eksponatów (m.in. starych książek) na światło dzienne. Pomieszczenia te sąsiadują z galerią oświetloną naturalnym światłem, by *zrównoważyć spojrzenie zwiedzających* – jak mówi David Chipperfield, autor budynku.¹³⁸

¹³⁸ P. Jodidio, *Architecture now! 5*, Taschen, Köln 2008, s. 156.

Obiekt wykończony jest m.in. dekoracyjnym betonem z kruszywem wapiennym, drewnem, szkłem, kamieniem wapiennym. Użyte materiały podkreślają ascetyczny i elegancki charakter obiektu; całość prezentuje się nowocześnie (lecz nie agresywnie!) i lekko, a zarazem solidnie.

7.10. Comber Mill (Północna Irlandia)

Miasteczko Comber Mill, położone w północnej Irlandii 9 km od Belfastu – wyposażone jest w system kanałów i sztucznych jezior, które uznawane są za najlepiej zachowane XIX-wieczne systemy produkcyjne. Kanały te związane były z istnieniem fabryki włókienniczej, która przez wiele lat tworzyła podstawę ekonomiczną tego regionu. Jej obecność trwale odzwierciedliła się w krajobrazie tego miejsca; dlatego projekt zakładający rozbudowę i częściowe przekształcenie obecnej zabudowy¹³⁹ na ekskluzywne parkowe rezydencje postawił przed architektem spore wyzwanie.

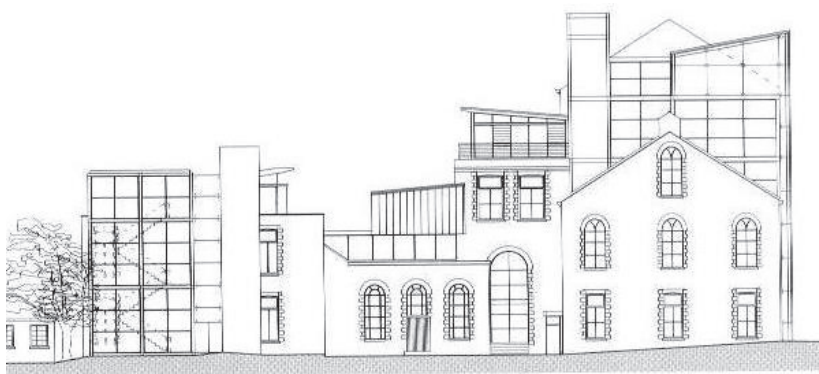
Ilustracja 27. Szklano-żeliwna zewnętrzna klatka schodowa (Comber Mill Village)

Ilustracja 28. Widok na nadbudowany apartament (Comber Mill Village)

Ilustracja 29. Kuchnia apartamentu (Comber Mill Village)

Ilustracja 30. Elewacja północna Comber Mill Village

¹³⁹ Flores Zanchi, Robinson&McIlwaine + K.A. Dean&Associates, MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 49, s. 48–53.

Długo zastanawiano się nad funkcją tworzącą nowy przemysłowy krajobraz Comber Mill. Dopiero po jakimś czasie stwierdzono, że architektura mieszkaniowa stanowiłaby lepszą odpowiedź na potrzeby lokalnego rynku, a odpowiednio wkomponowana, stałaby się dodatkowo atrakcją krajobrazową. Zaprojektowano apartamenty mieszkalne, SPA, basen, system ochrony całodobowej, elastyczne połączenie dróg dojazdowych z głównymi, nadając obszarowi niezwykle ekskluzywną funkcję mieszkaniową. Wszystkie apartamenty są typowe pod względem gabarytów; wysokie kondygnacje, sklepienia, żeliwne kolumny doskonale zintegrowane z najbardziej zaawansowanymi technologiami.

Klatki schodowe, oszklone i umieszczone na zewnątrz kamienic nie ingerują w konstrukcję budynku. Wszystkie nowo dodane elementy wykonane ze szkła i żelaza, konstrukcyjnie nawiązują do XIX-wiecznej estetyki przemysłowej. Mimo tego ułonu w stronę kontekstu miejsca, doskonale czytelne są współczesne intencje. Wnętrza charakteryzują się minimalistyczną elegancją. Różne przestrzenie domu są otwarte dla publiczności; pokój matki w suterenie jest małym starym muzeum. Przez studio fotograficzne stale przewija się tłum ludzi.

Projekt stanowi idealny przykład na to, że można nie tylko naprawić przemysłowy krajobraz, lecz także nadać mu zupełnie inną funkcję i jednocześnie wkomponować go w otoczenie nawiązując do tradycji regionu. Dzięki intuicji inwestorów i projektantów udało się wcielić nowe życie w zastaną podupadającą przestrzeń.

Projekt bardzo dobrze wpisał się w kontekst miejsca, urozmaicając go o nowe, współczesne elementy, które dodają lekkości całemu założeniu, uzupełniając ciężkie ceglane kamienice. Szacunek do tradycji w połączeniu z najnowszymi rozwiązaniami technologicznymi stanowi atrakcję nie tylko dla koneserów tego typu rozwiązania, ale i dla zwykłych mieszkańców, podnosząc standard życia.

7.11. Pampeluna (Hiszpania)

Pampeluna (Pamplona), stolica prowincji Nawarra, położona jest w północnej Hiszpanii, liczy niespełna 200 tysięcy mieszkańców. Jej najslawniejszym zabytkiem jest imponujący pałac królów Nawarry, pochodzący z XII wieku, położony na wysokim płaskowyżu. Jego majestatyczna sylweta góruje nad miastem i jest ważnym punktem w jego sylwecie.

W 1996 roku obiekt odnowiono i przekształcono na Królewskie Generalne Archiwum Nawarry. Autorem projektu modernizacji został Rafael Moneo, architekt silnie związany z regionem Nawarry – urodził się w Tudeli, na południe od Pampeluny. Ponowne użycie i adaptacja historycznej budowli często bywa problematyczne, jednak ten przykład modernizacji należy uznać za szczególnie udany. Ze względu na zaniedbania i zły stan techniczny obiektu konieczny był kompleksowy remont, który pozwolił architektowi na wprowadzenie unowocześnień i dostosowanie obiektu do współczesnych wymogów technicznych i użytkowych. Zdecy-

dowano się również na wzniesienie nowych fragmentów, które wykonano z betonu i wykończono takim samym kamieniem, jakim wykończone były historyczne części.

Dzisiaj w pałacu mieści się nowe archiwum regionalne, gromadzące akta, mapy, zdjęcia, oraz centrum dla celów studenckich. Znajdują się w nim m.in.: pomieszczenia archiwów, biblioteka, czytelnia, sala konferencyjna oraz bar kawowy. Nowy budynek promieniuje ascetyczną elegancją, która jest znakiem rozpoznawczym architekta. Surowa elewacja podkreśla średniowieczny rodowód budynku, a nowoczesne wyposażenie przytłacza wnętrze, usuwając się w cień.

Ilustracja 31. Królewskie Generalne Archiwum Nawarry, Rafael Moneo, 1996

7.12. Merate (Włochy)

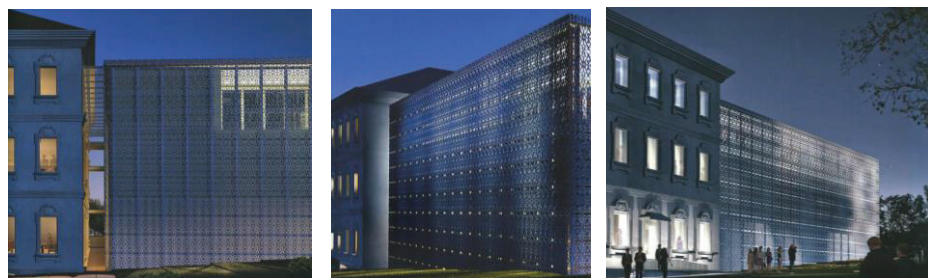
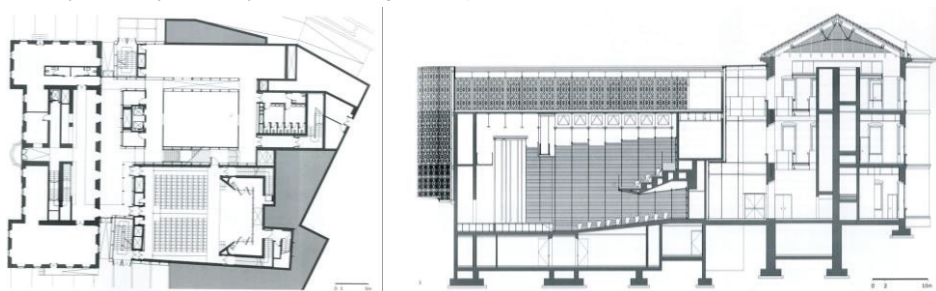
Merate to niewielka włoska miejscowość, licząca nieco ponad 14 tys. mieszkańców, położona w regionie Lombardii. W 2007 roku miejscowość wzbogaciła się o nowe skrzydło ratusza – harmonijne połączenie przeszłości i teraźniejszości. Budynek jest dziełem pracowni Archea Associati.¹⁴⁰ Stary ratusz, wzniesiony końcem XIX wieku, uzupełniony został nowym fragmentem – długim skrzydłem, umieszczonym prostopadłe do pierwotnego budynku.

Prosta, przeszklona bryła nowego obiektu, złożona z czterech prostokątów, uatrakcyjniona jest dzięki ażurowym wzorom na elewacji, które pełnią

¹⁴⁰ P. Valandro, *New Merate Town Hall*, „Materia” nr 51, wrzesień 2006, s. 134.

również funkcję przeciwsłoneczną. Współczesna i historyczna część harmonijnie ze sobą egzystują. Kontrast pomiędzy „starym” i „nowym” złagodzony został poprzez dekorację dzięki zastosowaniu misternego wzoru na elewacji nowego skrzydła nie kontrastuje on z zabytkowym obiektem tak mocno, jakby miało to miejsce w przypadku gładkich tafli szkła.

Nowy obiekt zapewnia komfort użytkowania, zarówno pracownikom jak i pententom; dodatkowo może być miejscem spotkań i wydarzeń – posiada salę audytorijną na prawie 200 osób. Oś centralna prowadzi od wejścia z placu przed starym budynkiem – do trzykondygnacyjnego foyer w kształcie litery T, które łączy stary i nowy budynek. Zmodernizowano również wnętrza starego ratusza, dzięki czemu tworzy z nowym skrzydłem funkcjonalną całość.

Ilustracja 32. Ratusz Miejski – rozbudowa o nowe skrzydło, Archea Associati, 2007

7.13. Settimo Milanese (Włochy)

Settimo Milanese to niewielka miejscowość położona niedaleko Mediolanu, walcząca o utrzymanie własnej tożsamości kulturalnej.¹⁴¹

Podjęmowane są próby przeciwdziałania wchłonięciu przez sąsiednią metropolię i przekształcenia w kolejne miasto-sypialnię. Jednym z takich działań jest modernizacja miejskiej przestrzeni publicznej – placu Incontro tra i Popoli.

¹⁴¹ A. Losantos, D. Santos Quartino, B. Vranckx, *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc, Warszawa 2008, s. 41.

Nowy projekt placu, autorstwa De Amicis Architetti, jest wynikiem konkursu ogłoszonego przez władze miasta w 1997 roku. Incontro tra i Popoli jest przykładem placu wręcz stworzonego do integracji – jego nazwa dosłownie znaczy „zgromadzenie ludzi”, co automatycznie nasuwa skojarzenia z integracją. Spokojna architektura placu, zainspirowana ideą schronienia, tworzy środowisko naturalnie sprzyjające nawiązywaniu kontaktów i wymianie myśli.

Głównymi elementami placu są ławki w kształcie kół, umieszczone wokół klombów z drzewami, oraz ściany z wbudowanym oświetleniem i instalacjami. Rozmieszczenie tych elementów określa granice między strefami pełniącymi różne funkcje i rozdziela obszar ruchu ulicznego od innych. W realizacji wykorzystano proste materiały – miedź, sosnę, stal Corte, kamienie z regionu Lessinii oraz nieoszlifowany hinduski porfir. Doskonale współgrają one ze sobą, tworząc spokojną, wyważoną, znakomicie skomponowaną całość.

Ilustracja 33. Plac Incontro tra i Popoli, De Amicis Architetti, 1997

7.14. Manchester (Wielka Brytania)

Manchester to liczące prawie 500 tys. mieszkańców miasto kojarzące się przede wszystkim z przemysłem ciężkim, położone w północno-zachodniej.

Anglii. Piccadilly Gardens to plac-park znajdujący się w centrum Manchesteru, otoczony ulicami oraz infrastrukturą komunikacyjną (linie tramwajowe, dworzec autobusowy itd). Biuro EDAW¹⁴² przekształciło zaniedbany, porośnięty krzewami

¹⁴² A. Losantos, D. Santos Quartino, B. Vranckx, *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc, Warszawa 2008, s. 119.

teren w interesujący, zielony plac miejski – przestrzeń publiczną na światowym poziomie. Projekt zakładał urozmaicenie przestrzeni placu i „oddanie jej miastu” – przed modernizacją plac uważany był za niebezpieczne miejsce, szczególnie po zmroku. W efekcie powstała urozmaicona przestrzeń, na której wyraźnie rysują się mocne, geometryczne kształty fontanny, pawilonu i ciągów pieszych, otoczone zielenią trawników. Sercem założenia jest eliptyczna fontanna wykonana z granitu (proj. Peter Fink, Art2Architecture); na uwagę zasługuje również zaokrąglony pawilon zaprojektowany przez Tadao Ando, oddzielający plac i ruchliwą ulicę, mieszczący kawiarnię i punkt informacyjny. Zmodernizowany plac tętni życiem przez całą dobę, jest miejscem relaksu i spędzania wolnego czasu, a także charakterystycznym punktem na mapie miasta.

Ilustracja 34. Manchester, Piccadilly Gardens, EDAW

7.15. Forma architektoniczna w „punktach węzłowych” – przestrzeń publiczna we współczesnych miastach

Obiekty opisane w poprzednich podrozdziałach mają wyraźny wpływ na otoczenie, w którym się znajdują; oddziałują również na krajobraz całego miasta. Ze względu na swoją lokalizację – w punktach węzłowych, są obiektami ważnymi strategicznie i funkcjonalnie.

W ostatnich latach obserwujemy liczne próby rewitalizacji dzielnic poprzemysłowych oraz portowych – zaniedbanych i zdegradowanych. W ich przypadku konieczna jest kompleksowa zmiana wizerunku całej dzielnicy – wprowadzenie do

niej obiektów usługowych, handlowych, kulturalnych, zabudowy mieszkaniowej, a także organizacja przestrzeni publicznej i rekreacyjnej. Charakterystyczne obiekty, cechujące się wysoką jakością architektury, mogą być „motorem napędowym” przemian takich dzielnic przyciągają bowiem uwagę odwiedzających, jak również podnoszą jakość środowiska architektonicznego.

Najbardziej znanym obiektem, który wpłynął na ożywienie dzielnicy poprzemysłowej, jest Muzeum Guggenheima w Bilbao; do grona takich obiektów zaliczają się również m.in. Opera w Oslo (tereny poportowe), Centrum Nauki Phaneo w Wolfsburgu (dzielnica poprzemysłowa), Instytut Filmowy Eye w Amsterdamie (rejon przemysłowo-portowy), Forum 2004 w Barcelonie (poprzemysłowe nabrzeże), osiedle w Comber Mill (adaptacja fabryki włókienniczej). Przykładem modernizacji całej dzielnicy jest Hafen City w Hamburgu. Odważna, charakterystyczna architektura, zaakceptowana społecznie i dopasowana do istniejącej zabudowy (czy to na zasadzie podobieństwa, czy przemysłanego kontrastu), może scalać i uatrakcyjnić także dzielnice śródmiejskie.

Przykładem może być Kunsthaus w Grazu i Centrum Kultury im. Hajdara Alijewa w Baku, które zdecydowanie pozytywnie wpłynęły na swoje otoczenie (historyczne centrum Grazu i socrealistyczną mieszkaniówkę w Baku).

Architektura, poprzez aktywizację zaniedbanych dzielnic, poprzez świadomie kreowaną formę może wpłynąć również na krajobraz całego miasta, „jego obraz”. Dzielnice poprzemysłowe, nierzadko zlokalizowane blisko centrów miast, są wizualnie od nich oderwane. Konieczne zmiany wizerunku i charakteru tych rejonów sprawia, że dzielnice te „wróca” do miast, stając się ich integralną częścią. Dobrymi przykładami są rewitalizowane oraz nowo projektowane obiekty na terenie miasta Hamburga „wpisujące się w istniejącą zabudowę”. Punkty „węzłowe” nie zawsze znajdują się w dzielnicach wymagających rewitalizacji – nierzadko są to śródmieścia miast, miejsca o ugruntowanej historii i wizerunku. W tym przypadku nowa architektura musi zwrócić szczególną uwagę na zastany kontekst i uszanować go. W takich przypadkach znakomicie sprawdza się architektura „wyciszona”, o nieagresywnej bryle i spokojna w wyrazie. Obiekty, które można określić tym mianem to m.in. zespoły hotelowo-biurowe oraz mieszkalne w wyciszonych zespołach miasta Hamburga, nowe skrzydło ratusza w Merate, Archiwum Nawarry w Pampelunie oraz Muzeum Literatury Współczesnej w Marbach.

Punktami „węzłowymi” mogą być również place – znakomitym przykładem jest tu Piccadilly Gardens, plac-ogród zlokalizowany w centrum Manchesteru, w sąsiedztwie ważnych arterii komunikacyjnych. Jest on miejscem wyciszenia i zatrzymania w tętniącym życiem mieście, podobnie jak plac Incontrotra i Popoli w Settimo Milanese, plac stworzony do integracji.

Kolejne przykłady zrewitalizowanych przestrzeni publicznych w miastach Europy, Azji, Bliskiego wschodu, Ameryki Północnej i Południowej oraz Australii znajdujemy w publikacjach: Agaty Losantos, Danieli Santos Quartino,

Bridget Vranckx *Urban Landscape: New Tendencies, New Solutions (Krajobraz miejski. Nowe trendy. Nowe inspiracje. Nowe rozwiązania*,¹⁴³ np.: Parque Linear de Ourém – arch. PROAP (Portugalia), Place Aristide Briand – arch. Agence APS (Walencja, Francja), Stadtlounge – arch. Carlos Martinez & Pipilotti Rist (St. Gallen, Szwajcaria), Piazza Vittorio Veneto – arch. Studio Lazzaretto (Galliate, Włochy), Federation Square – arch. LAB ARCHITECTURE STUDIO (Melbourne, Australia), Plac Samira Kassira – arch. Vladimir Djurovic (Bejrut, Liban), Nadbrzeże rzeki Hai He – arch. EDAW (Tianjin, Chiny) oraz Jana Gehl i Larsa Gemzøe *New city spaces*.¹⁴⁴ np.: Place des Terreaux – arch. Christian Drevet (Lyon, Francja), Place Maison Carrée – arch. Sir Norman Foster & Partners (Nimes, Francja), Parc del Clot – arch. Dani Frexes and Vicenc Miranda (Barcelona, Hiszpania), Piazza Matteotti – arch. Franco Zagari (Catanzaro, Włochy), Cloud Gardens – arch. Oleson Worland Architects (Toronto, Ontario, Kanada), Tsukuba Centre Square – arch. Arata Isozaki & Associates (Tsukuba, Japonia).

¹⁴³ A. Losantos, D. Santos Quartino, B. Vranckx, *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc, Warszawa 2008 (*Urban Landscape: New Tendencies, New Solutions*)

¹⁴⁴ J. Gehl, L. Gemzøe, *New city spaces*, Copenhagen 2006,

ROZDZIAŁ IV

**ZASTOSOWANIE METODY ŚWIADOMEGO
KSZTAŁTOWANIA FORM ARCHITEKTONICZNYCH
W PROCESIE SCALANIA STRUKTURY PRZESTRZENNEJ
MIASTA NA PRZYKŁADZIE LUBLINA. OCENA ORAZ
WYTTCZNE DLA KONTYNUOWANIA ZAMIERZEŃ**

8. Zastosowanie metody świadomego kształtowania form architektonicznych w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina

Ilustracja 35. Rycina przedstawiająca średniowieczny Lublin

8.1. Aktualny stan rozwoju miasta

Lublin jest miastem wojewódzkim, położonym na Wyżynie Lubelskiej, nad rzeką Bystrzycą – lewobrzeżnym dopływem Wieprza. Początki osadnictwa na wzgórzu Czwartek archeolodzy datują na VI–VII wiek. Korzystne warunki geograficzne i położenie na skrzyżowaniu głównych dróg handlowych sprawiły, że Lublin od wczesnego średniowiecza pełnił ważną rolę w kontaktach między Wschodem a Zachodem.

Miasto położone jest w ważnym miejscu na mapie Europy – mówi się, że jest „bramą Wschodu i Zachodu” i „centrum spotkań”. Region lubelski stał się kolebką wielokulturowości między innymi ze względu na swoje położenie geograficzne – znajdował się na skraju polskich ziem etnicznych, a jednocześnie stanowił znaczący ośrodek handlu położony na skrzyżowaniu ważnych szlaków kupieckich. W tym regionie wiele narodów przez tysiąclecie kształtowało kulturą tożsamość obecnego pogranicza Wspólnoty Europejskiej,¹⁴⁵ gdzie podstawowym elementem

¹⁴⁵ Lublin po raz pierwszy wymieniony został na piśmie w 1198 roku, prawa miejskie na prawie magdeburskim uzyskał za panowania Władysława Łokietka w 1317 roku. Wieki XIV–XVI to najpomyślniejszy okres dla Lublina – miasto stało się jednym z głównych ośrodków władzy królewskiej. Król Władysław Jagiełło uczynił je miejscem stałych zjazdów polsko-litewskich, a Kazimierz Jagiellończyk – stolicą województwa. W wiekach XV–XVI miasto przeżywało rozkwit dzięki szlakowi handlowemu znad Morza Czarnego na zachód Europy, czego efektem jest piękna lubelska starówka. 28 czerwca 1569 roku to ważna data w dziejach Lublina i całej Polski. To wtedy, po pokonaniu, nie bez trudności, początkowych oporów i sprzeciwów, doprowadzono do ścisłej unii państwowej Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Cztery lata przed powstaniem Unii Europejskiej to właśnie w Lublinie przetarto szlaki ku wielkiej, pełnej integracji narodów. Cytując

współistnienia była i jest współcześnie – tolerancja. Lublinianie – i nie tylko oni, w Unii Lubelskiej upatrują genezy Unii Europejskiej, a swoje miasto uznają za przyczółek europejskiej integracji. Obchody 440-lecia tych wydarzeń odbywały się 28 czerwca 2009 roku w atmosferze dyskusji o przywróceniu Placu Litewskiemu funkcji głównej przestrzeni publicznej – jako salonu miejskiego.

Ilustracja 36. Z lewej wejście do budynku Urzędu Miasta, w głębi wejście na Stare Miasto z Placu Łokietka przez Bramę Krakowską

Ilustracja 37. Plac Łokietka, po prawej budynek Urzędu Miasta Lublin, w głębi deptak miejski „Krakowskie Przedmieście” prowadzący do Placu Litewskiego

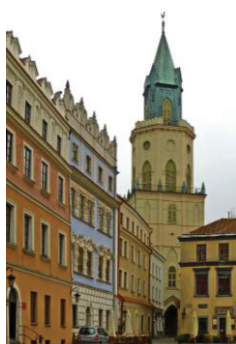
Budynek Urzędu Miasta, możemy zaliczyć do architektury „łączenia przeszłości z przyszłością”. To miejsce spotkań, przedsięwzięć i wydarzeń, podczas których ich uczestnicy integrują się ze sobą, wymieniając myśli i poglądy.

W strukturze istniejącej miasta można wyodrębnić:

- wielofunkcyjną dzielnicę śródmiejską z zespołem średniowiecznych ulic Starego Miasta, wieżą Trynitarską oraz Bramami: Krakowską i Grodzką, a także zamek z XIV-wieczną Kaplicą św. Trójcy;
- system terenów otwartych (w tym dolinę Bystrzycy);
- 6 dzielnic mieszkaniowych, zlokalizowanych wokół dzielnicy śródmiejskiej, cztery zgrupowania przemysłowo-składowe (w tym dwa duże: Wrotków i Tatary-Zadębie).¹⁴⁶

Unii Europejskiej to właśnie w Lublinie przetarto szlaki ku wielkiej, pełnej integracji narodów. Cytując jednego z najwybitniejszych historyków polskich, Władysława Konopczyńskiego: *Nigdy w dziejach odrębne narody nie zawarły trwalszego ślubu przy mniejszym zastosoowaniu nacisku (...) unia lubelska doniosłością równa kalmarskiej, przewyższy swą trwałością wszystkie nowożytne związki państw Europy lądowej, nie obróci się w niczyj ucisk ani wyzysk.* Za: Wójcik Z., *Wojny kozackie w dawnej Polsce. Dzieje narodu i państwa polskiego*, Kraj. Agencja Wyd., Kraków 1989, s. 9.

¹⁴⁶ Strategia Rozwoju miasta. Diagnoza stanu wyjściowego. Wrzesień 2008. s.10. cyt. *Do dzielnic typowo mieszkaniowych zalicza się: Czechów, Sławin, Sławinek, Konstantynów, Węglin, Czuby, Rury, LSM, Abramowice, Dziesiątą, Bronowice, Kośminę, Kalinowszczyznę i Ponikwode. Główne dzielnice przemysłowe to: Wrotków, Zadębie, Hajdów, Majdan Tatarski i Bursaki. Dzielnicą handlową jest Śródmieście, natomiast do dzielnic zabytkowych zalicza się: Śródmieście i Stare Miasto. Obie dzielnice*

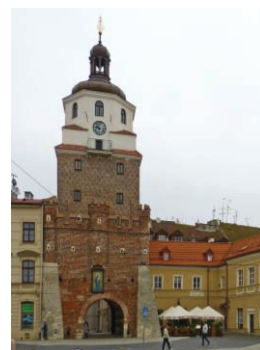
Ilustracja 38. Wieża Trynitariska (widok ze Starego Miasta)

Ilustracja 39. Brama Grodzka (widok ze Starego Miasta)

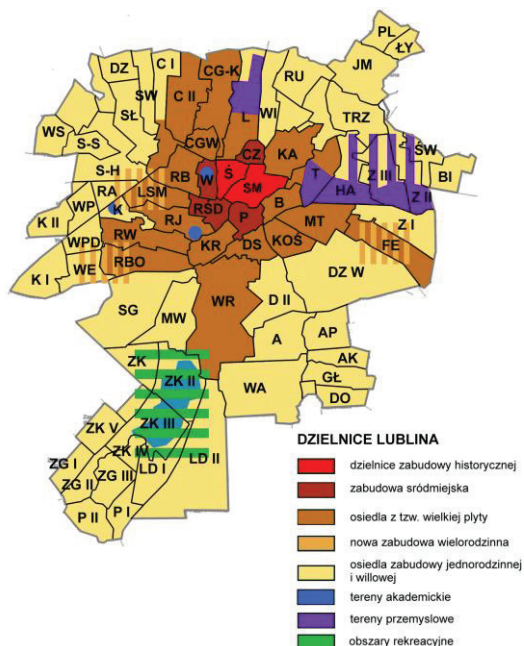
Ilustracja 40. Brama Krakowska (widok od Starego Miasta)

Ilustracja 41. Plac Łokietka przed Bramą Krakowską i zabudowaniami Starego Miasta

Lublin jest miastem zróżnicowanym urbanistycznie – jego zabytkowe śródmieście zasadniczo różni się od rozległych osiedli mieszkaniowych czy dzielnic willowych. Przełom XX i XXI wieku, zaznacza się wprowadzaniem idei demokratycznych, rozpowszechnianiem zmian społecznych, kreowaniem przestrzeni prospołecznych, proponowaniem modeli rewitalizacji zdegradowanych fragmentów miasta, w rezultacie oczekiwań „dobrego miasta”, przyjaznego człowiekowi.

pełnią funkcje usługowe i turystyczne. Wieniawa i Czwartek, zlokalizowane również w centrum miasta najstarsze dzielnice Lublina, pełnią przede wszystkim funkcje mieszkalne. Dookoła rozciągają się nowe osiedla, budowane głównie w latach 1945–1989 – na północy jednej z największych osiedli mieszkaniowych – Czechów i Kalinowszczyzna, na zachodzie – Czuby i osiedla Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (położone wzdłuż ul. Zana), na wschodzie – Tatary i Bronowice. Na południu, w bezpośrednim sąsiedztwie Zalewu Zemborzyckiego wybudowano Osiedle Nałkowskich. Najdalej wysunięte na wschód jest lubelskie osiedle Felin, znacznie oddalone od centrum miasta. Oprócz bloków mieszkalnych, mieści się tam część budynków Akademii Rolniczej i gospodarstwo hodowlane uczelni. Przemysł skupia się głównie w części północno-wschodniej miasta (Zadębie, Majdan Tatarski) oraz w okolicach dworca kolejowego (na południu). Osiedla domków jednorodzinnych (Choiny, Zimne Doły, Ponikwoda, Osiedle Świt, Szerokie, Sławinek, Sławin, Botanik, Węglin, Konstantynów, Dziesiąta, Abramowice, Zemborzyce) przeplatają się wśród osiedli bloków mieszkalnych. Tereny rekreacyjne skupiają się wokół Zalewu Zemborzyckiego i Starego Lasu. Zwarty obszar stanowi teren Miasteczka Akademickiego UMCS wraz z przyległymi terenami innych lubelskich uczelni (KUL i Akademii Rolniczej. Około kilometr dalej znajduje się miasteczko Politechniki). s.14. Lokalny Program Rewitalizacji Lublina z maja 2005 roku wskazuje na obszary i dzielnice miasta, które zostały objęte działaniami rewitalizacyjnymi. Obszary te dotknięte są szczególnymi problemami, a ich rozwiązanie warunkuje możliwości rozwoju miasta. Granice zasięgu obejmują: Stare Miasto i Śródmieście wymagające działań specjalnych jako strefa Zabytkowego Zespołu Miasta Lublina; tereny dworców autobusowych i głównego dworca kolejowego PKP (Czwartek, Podzamcze, rejon placu Bychawskiego i dworca kolejowego); tereny zaniedbanych dzielnic miasta doprowadzone do degradacji technicznej, społecznej i ekologicznej (rejon ul. Kunickiego, Kośminek, Stare Bronowice, „stara” Kalinowszczyzna, Tatary, także Gluck); tereny przemysłowe i przemysłowe o niskiej efektywności wykorzystania terenu oraz dotknięte skutkami restrukturyzacji przemysłu, położone wzdłuż linii kolejowej (rejon ul. Krochmalnej, Hajdów-Zadębie); tereny powojenne przy al. Kraśnickiej; rejon Wrotkowa oraz tereny trzech dolin rzecznych (i wąwozów) wymagające rekultywacji i zagospodarowania zieleni.

Ilustracja 42. Dzielnice Lublina.

Przypomnieć należy że już w latach 60. i 70. budżet państwa finansował prace związane z Rewaloryzacją Starego Miasta w Lublinie. Program ten zaktualizowano w roku 1995 po zweryfikowaniu stanu własności gruntów. W obecnym programie podkreśla się unikalny krajobraz miejski Starego Miasta decydujący o tożsamości miasta, i potrzebę nakładów inwestycyjnych przed zbliżającą się rocznicą 700-lecia lokacji Lublina na prawie magdeburskim.¹⁴⁷

Osiedla wielorodzinnych bloków z II połowy XX wieku, starannie planowane urbanistycznie, wymagają rewitalizacji zazwyczaj są one dość zaniedbane. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku wznoszonych w ostatnich latach zamkniętych, ekskluzywnych osiedli, gdzie procent powierzchni biologicznie czynnej – a co za tym idzie zieleni rekreacyjnej – jest zdecydowanie niższy. Osiedla domów jednorodzinnych również mają braki w tej kwestii, lecz są one częściowo rekompensowane poprzez ogródki przydomowe.

¹⁴⁷ Program Rewitalizacji dla Lublina uchwała nr 752XXXIII/2009 Rady Miasta Lublin z dnia 18. VI. 2009 (aktualizacja w roku 2010) s.13 *W strategii Rozwoju Miasta Lublin Stare Miasto zostało zaliczone do „strefy pielęgnacji historycznej tożsamości miasta”. Jako rozpoczęcie kompleksowych działań renowacyjnych należy uznać Program Rewaloryzacji Starego Miasta ustanowiony na przełomie lat 60. i 70. ubiegłego wieku (...). W ciągu 20 lat realizacji programu (do 1990 r.) dokonano renowacji około 10 % budynków, nie realizując jednocześnie niemal żadnych zadań związanych z kompleksową poprawą infrastruktury podziemnej, czy też aranżacji przestrzeni publicznych.*

Lublin to w chwili obecnej¹⁴⁸ prawie 350-tysięczne miasto, borykające się z trudnym postindustrialnym dziedzictwem. Położony we wschodniej Polsce – która określana jest jako „Polska B” – stara się nadgonić wieloletnie opóźnienia. Lublin „Miasto inspiracji” – faktycznie takim miastem się staje. Mnożą się ciekawe przedsięwzięcia i inwestycje, przyciągające turystów i studentów, sam Lublin można zaś nazwać „miastem młodych”, ze względu na stosunkowo dużą liczbę studentów w stosunku do liczby mieszkańców.

Lublin stawia na przyszłość, szanując przeszłość i swoje bogate, wielokulturowe dziedzictwo. Z „Wieloletniego Planu Inwestycyjnego na lata 2009–2015”,¹⁴⁹ „Strategii rozwoju miasta Lublin 2013–2020 oraz z zapisu „Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin, Kierunki zagospodarowania przestrzennego 2013–2020”¹⁵⁰ wyłania się obraz miasta o olbrzymim programie rozwojowym, zarówno pod względem ekonomiczno-biznesowym, jak i kulturowym, edukacyjnym i turystycznym. Atutami Lublina są niewątpliwie barwna historia i cenne zabytki, a także położenie na styku Wschodu i Zachodu, a co za tym idzie – wielokulturowość i wieloreligijność.

¹⁴⁸ W dniu 31.12.2012 roku miasto liczyło 347 678 mieszkańców, za: Lublin w liczbach 2012, Urząd Statystyczny w Lublinie, s. 65.

¹⁴⁹ *Lublin. Wieloletni plan inwestycyjny na lata 2009–2015* (załącznik do uchwały nr 467/XXV/ 2008 Rady Miasta Lublin z dnia 16 października 2008 r.).

¹⁵⁰ *Lublin miasto inspiracji. Strategia rozwoju miasta Lublin. Część pierwsza – diagnoza stanu wyjściowego*, wrzesień 2008 (aktualizacja Strategii dla Miasta Lublina zaakceptowanej przez Radę Miasta w roku 2005). Obejmuje okres od roku 2008 do 2015 włącznie. Z załączonego do Strategii Rozwoju Miasta wykazu planowanych, a obecnie wdrażanych zintegrowanych zadań i inicjatyw należy zwrócić szczególną uwagę na następujące projekty: wypracowanie i promocja „marki” Lublin, jako atrakcyjnego miasta, które dostarcza inspiracji do pracy i pozwala ludziom realizować swoje aspiracje, kontynuacja programu „Lublin „miasto wiedzy”, kontynuowanie rozwoju Lubelskiego Parku Naukowo-Technologicznego, zachowanie i wzmocnienie integralności i wizualnej tożsamości miasta, rozwój kontaktów akademickich z sąsiadami ze Wschodu, wsparcie dla organizacji kongresów i imprez promujących gospodarność regionu, wzmocnienie historycznego charakteru zabytkowej przestrzeni Lublina, zwiększenie jej dostępności dla turystów oraz wykorzystanie jej jako miejsca spotkań mieszkańców miasta, kontynuacja renowacji lubelskiego Starego Miasta wraz ze staraniami o wpisanie go na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, wsparcie dla rozwoju działalności kulturalnej i artystycznej w obrębie Starego Miasta, utrzymanie i rozwój infrastruktury społecznej służącej integracji społeczności lokalnej i aktywności kulturalnej, a w tym szczególnie: renowacja Teatru Starego, klasztoru powiatkowego dla Centrum Kultury oraz budowa Centrum Spotkania Kultur w Teatrze w Budowie, wspieranie powiązań kulturalnych i ekonomicznych z sąsiadującymi regionami i krajami, rozwój krajowych i międzynarodowych połączeń transportowych, a w tym: a) Budowa lotniska w Świdniku, b) budowa dróg ekspresowych do Warszawy, Białegostoku, Rzeszowa i Lwowa, ochrona i pielęgnacja miejskich kompleksów zieleni parkowej i cmentarnej wraz ze zwiększeniem ich wykorzystania i dostępności dla turystów i mieszkańców miasta, przekształcanie zaniedbanych i zdegradowanych rejonów miasta (rewitalizacja zespołów urbanistycznych zagrożonych degradacją). Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin, Kierunki zagospodarowania przestrzennego, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011.

8.2. Analiza struktury przestrzennej z zaznaczeniem obszarów koniecznej aktywizacji poprzez działania scalające

*Każda przestrzeń jest znacząca, chociaż oczywiście nie każda ma z góry zakodowane znaczenie. Aby zrozumieć znaczenie przestrzeni miejskiej niezbędna jest znajomość kodów, a więc swoistego „języka”, który zapisany jest w materialnych i niematerialnych formach. Języka tego człowiek uczy się jak języka naturalnego, w toku poznawania i przyswajania przestrzeni miejskiej. Jest on częścią wyposażenia kulturowego społeczeństw należących do kręgu określonej kultury i stanowi fragment wspólnego ich dziedzictwa.*¹⁵¹

B. Jałowiecki

Do przyczyn utraty spójności miasta w drugiej połowie XX wieku „szanując warstwy zapisu pamięci” należy kolejno zaliczyć:

- zniszczenia z okresu wojennego – od września 1939 do lipca 1944 miasto znajdowało się pod okupacją niemiecką; w tym czasie Niemcy utworzyli tu obóz koncentracyjny – Majdanek – oraz getto dla ludności żydowskiej. Podczas Holokaustu zginęło około 40 tys. lubelskich Żydów, stanowiących przed 1939 ponad 1/3 ludności miasta. Z mapy Lublina zostało wymazane całe tzw. Miasto Żydowskie, kompleks budynków wokół zamku, czyli 3/4 zabudowań staromiejskich i cała dzielnica Wieniawa, zamieszkała głównie przez Żydów. Od 23 lipca 1944 przez następne 164 dni miasto pełniło rolę stolicy Polski wyzwalonej spod okupacji niemieckiej.
- zaniedbania okresu PRL – po okresie PRL-u i silnym nacisku na monolityczność kulturową, widzimy proces odwrotny. Kilka lat temu na terenie miasta został wytyczony szlak wielokulturowy. Otwartość granic sprzyja migracjom, dochodzą do tego ułatwienia komunikacyjne. Położenie Lublina na wschodnim krańcu Unii Europejskiej tworzy z niego bramę. Dobrym symbolem wielokulturowego Lublina jest Kaplica Św. Trójcy o gotyckiej zachodniej kubaturze z zewnątrz, w środku zaś z wschodnimi, bizantyjskimi freskami.
- rozległe osiedla z wielkiej płyty, które przez swój rozmach i monumentalność były pozbawione ludzkiej skali, mimo dobrze zaprojektowanej urbanistyki, zlokalizowane poza centrum – nie posiadały należytej infrastruktury i łączności z miastem.
- zakłady przemysłowe (lokalizowane na obrzeżach, daleko poza miastem, bez zapewnienia ciągłości z miastem) ale też w dzielnicach śródmiejskich.

Scalania wymaga Śródmieście Lublina, a także dzielnica staromiejska. Podzamecze, Czwartek, Wieniawa, Stare Miasto – wszystkie te rejony były zaniedbywane w okresie realnego socjalizmu. Koniec XX i początek XXI wieku przyniósł pierwsze zmiany i przeobrażenia – rozpoczęto stopniową aktywizację niektórych dzielnic, modernizację placów, odnawianie budynków. Wciąż jest

¹⁵¹ B. Jałowiecki, *Proces waloryzacji przestrzeni miejskiej*, [w:] Z. Pióro (red.), *Przestrzeń i społeczeństwo*, K i W, Warszawa 1982.

jednak wiele do zrobienia – plac Litewski, główna przestrzeń publiczna Lublina, wciąż czeka na modernizację, podobnie Podzamcze – dawna dzielnica żydowska, obecnie skupisko chaotycznej zabudowy.

Wśród zakładów przemysłowych zlokalizowanych poza Lublinem wymienić można WSK (Wytwórnię Sprzętu Komunikacyjnego) „PZL-Świdnik” (Polskie Zakłady Lotnicze), będące motorem napędowym idei i budowy lotniska w Świdniku, które dziś przybliża Lublin do Europy, zapewniając dogodną i szybką komunikację lotniczą oraz Lubelskie Zagłębie Węglowe – „KWK Bogdanka”. Na obrzeżach miasta położona jest dawna Lubelska Fabryka Samochodów Ciężarowych (FSC), zakupiona przez koncern Daewoo, który ogłosił upadłość w 2001 roku, obecnie należąca do DZT Tymińscy SJ i działająca pod nazwą Fabryka Samochodów Honker. Wywarła ona duży wpływ na kształtowanie się dzielnic Tatary i Bronowice, a także na powstający układ komunikacyjny, ze względu na swoją rolę i znaczenie (wówczas jeden z największych zakładów produkcyjnych w branży motoryzacyjnej w kraju). W centrum miasta znajduje się dawna cegielnia.

Osiedla mieszkaniowe, które wymagają aktywizacji poprzez scalanie, to przede wszystkim osiedla wielorodzinne z budynkami z tzw. wielkiej płyty:

- Tatary, Bronowice (os. Motor),
- Czechów (osiedla: Moniuszki, Chopina, Lipińskiego, Nowowiejskiego, Szymanowskiego, Paderewskiego, Młodej Polski),
- Wrotków,
- Rury (osiedla Ruta i Skarpa),
- Węglin (osiedla Świt, Błonie, Łęgi),
- Czuby (osiedla Widok i Poręba),
a także, choć w mniejszym stopniu:
- LSM (m.in. os. Mickiewicza, Prusa, Piastowskie).

Szeroki zakres planowanych prac przewidzianych w zatwierdzonym programie odnowy Miasta Lublina¹⁵² jest potwierdzeniem świadomości władz i mieszkańców stanu zaniedbań, a zatem *spójne traktowanie zjawisk współzależnych właściwe dla metod zrównoważonego rozwoju (...)*.¹⁵³ Program aktywizacji dla Miasta

¹⁵² *Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin. Kierunki zagospodarowania przestrzennego*. Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011. Główny Projektant Zmian Studium: mgr inż. arch. Elżbieta Kraszewska z zespołem. Urząd Miasta Lublin. Wydział Planowania. Lubelska Pracownia Urbanistyczna. Lublin 2011. (fragmenty s. 9–100). Wnioski końcowe. s. 224. *Pojęcie rozwoju jakościowego, kluczowe dla tego opracowania, definiuje się tutaj jako długotrwały proces poprawy funkcjonowania i zagospodarowania miasta, zmierzający do wzrostu prestiżu miasta i rozwoju jego funkcji zewnętrznych oraz do poprawy jakości życia w mieście*. ANEKS I.

¹⁵³ Od roku 2008 Lublin uczestniczy w projekcie „Heritage as Opportunity” (HERO) realizowanym w ramach programu URBACT II, a polegającym na promowaniu metod zintegrowanego zarządzania rozwojem miast i dziedzictwem kulturowym. Jest to szansa na wypracowanie zarówno regulacji przestrzennych jak i innych, sprawdzonych form zarządzania sprzyjających wzmocnieniu atrakcyjności miast historycznych. Może też stanowić pomoc w staraniach o wpis na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO.

Lublina jest to oferta modelu współdziałania wszystkich podmiotów tworzących wspólnotę miasta na rzecz poprawy stanu obszarów problemowych lub zagrożonych, tak, aby stawały się one w coraz większym stopniu akceptowanymi częściami miasta.

8.3. Przykłady praktycznych działań

W rozdziale dziewiątym autor przedstawia realizowane w ostatniej dekadzie w Lublinie przykłady inwestycji, aktywnych w rozpoczynającym się procesie scalania miasta oraz poprzez nowoczesną architekturę „architekturę integracyjną” z poszanowaniem „kontekstu miejsca” oraz posiadające aktywny walor „o znaczeniu węzłowym”.

8.3.1. Ocena osiągniętych efektów

W rozdziale 9 wybrane zostały przykłady działań z obecnej dekady – nowych realizowanych inwestycji komunikacyjnych, kubaturowych oraz modernizacyjnych inspirowanych oraz scalających których tworzywem jest forma architektoniczna posiadająca cechy „architektury integracyjnej”:

a) scalanie, integrowanie miasta z regionem, krajem:

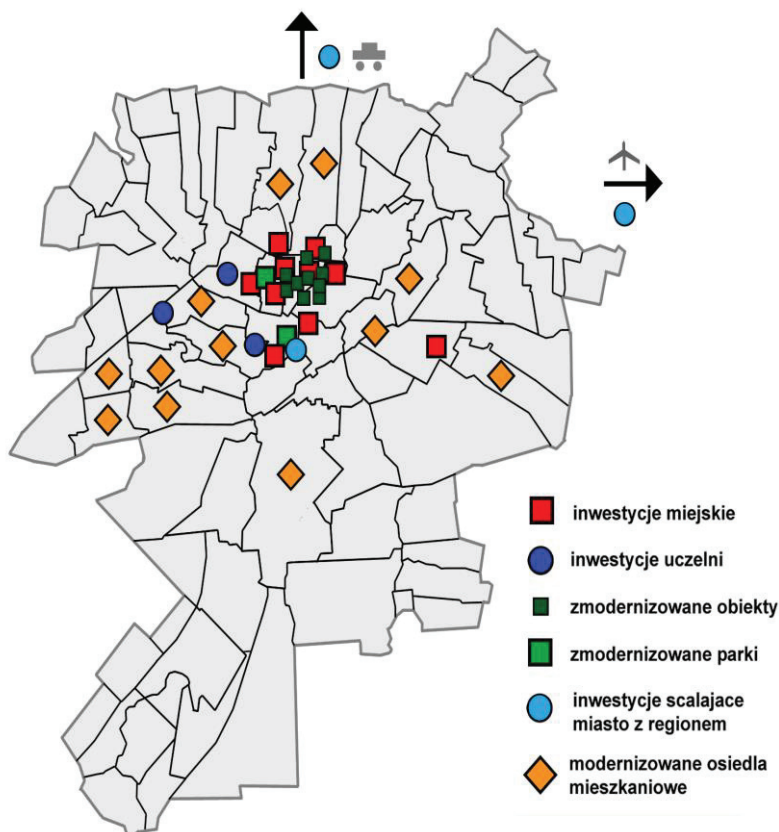
1. Droga ekspresowa S-17 Warszawa-Hrebenne: odcinek od Kurowa do Piaszków z północnym fragmentem obwodnicy Lublina (wraz z węzłami komunikacyjnymi) przygotowany jest do przekazania w użytkowanie w miesiącu sierpniu 2014 (trasa jest już w 70% użytkowana oraz wyposażana sukcesywnie w stacje benzynowe oraz parkingi dla samochodów ciężarowych), odcinki Jastków–Lublin, Sławinek–Lublin oraz Lublin–Rudnik oraz Rudnik–Felin są na ukończeniu; w roku 2018 planowane jest połączenie z Warszawą i poprzez stolicę z Europą.
2. Nowy Port Lotniczy w Świdniku k/Lublina, połączony podmiejską koleją z miastem – otwarty w roku 2012, jest oknem na świat regionu lubelskiego. Połączenia krajowe (4): Katowice, Szczecin, Warszawa, Wrocław oraz międzynarodowe (12): Amsterdam, Bruksela, Edynburg, Frankfurt, Gdańsk, Londyn, Mediolan, Oslo, Paryż, Rzym, Sztokholm, Zurych – zintegrowały region i miasto z krajem i Europą bezpośrednią komunikacją lotniczą.
3. Centrum Wystawiennicze – Targi Lublin S.A. – wśród licznych wystaw i imprez targowych zorganizowanych po rozbudowie wymienić można: Targi Edukacyjne (18–19.02.2014), Cavaliada Lublin (6–9.03.2014) Targi Budowlane LUBDOM (28-30.03.2014), Moto Session (10–11.05. 2014), planowane są m.in. Targi Sakralne LUBSACRO (23–25.09.2014), ARANŻACJE Targi Wyposażenia Wnętrz (11–12/10.2014) Targi Technologii Szerokopasmowych Infostrada (18–20.11. 2014) oraz Targi Energetyczne ENERGETICS (18–20.11. 2014).

- b) przestrzenie integracyjne – Wyższe Uczelnie:
dobrymi przykładami działań scalających są zrealizowane inwestycje na terenie kampusów Wyższych Uczelni, Lubelskich. Prezentowane inwestycje: Wschodniego Innowacyjnego Centrum Architektury PL, Instytut Informatyki UMCS oraz Instytut Biotechnologii KUL im. Jana Pawła II to przykłady współczesnej architektury szanującej „kontekst miejsca” tworzącej związki synergii we „wnętrzach” kampusów i w ich otoczeniu; przywołane ich cechy powodują: integrację przestrzeni kampusu, integrację form architektonicznych otoczenia, integrację pierzei ulicy, integrację kształcenia, podnoszą jakość przestrzeni w mieście,
- c) przestrzeń publiczna – integracyjna w śródmieściu miasta:
powrót do aktywnych przestrzeni w śródmieściu, znaczenia ulicy, placu, parku dla wzajemnych relacji mieszkańców – widoczny jest w zrealizowanych pracach w obecnej dekadzie; kontynuowanie programu regeneracji przestrzeni publicznej „obudźmy martwe place” przewidziane jest poprzez kolejne inwestowanie w „nową jakość” oraz propagowanie sposobu wspólnego jej wykorzystania pod nazwą „kultura przestrzeni”,
- d) inwestycje scalające – integrujące przestrzeń miasta:
ruszyły od lat oczekiwane inwestycje które umożliwią przekształcenie wizerunku miasta bogatego w historyczne dziedzictwo w europejskie miasto średniej wielkości, atrakcyjne kulturowo, o harmonijnym rozwoju – „miasto drugiej szansy”,¹⁵⁴ do inwestycji tych posiadających cechy „architektury integracyjnej” należą: Renowacja Starego Miasta, Renowacja Teatru Starego, Renowacja Teatru Miejskiego im. J. Osterwy, Centrum Spotkania Kultur „Teatr w budowie”, Stadion Miejski, Basen Olimpijski, Renowacja głównej przestrzeni publicznej Miasta, Podzamcze, Tarasy Zamkowe, Centrum „Atrium Felicity”,
- e) program ożywienia osiedli mieszkaniowych: rozpoczęty jest długoletni program ożywienia osiedli mieszkaniowych oraz uzupełnienia o konieczne usługi, a także powiązanie komunikacyjne oddalonych osiedli mieszkalnych poprzez trasy trolejbusowe,
- f) program rozwiązań komunikacyjnych – scalających miasto:
rozpoczęte prace przy rozbudowie i przebudowie układu komunikacyjnego miasta powstawanie nowych skrzyżowań i węzłów komunikacyjnych są związane z podjętym programem modernizacji infrastruktury miejskiej koniecznej dla rozpoczętego procesu scalania miasta, rozwoju regionalnego węzła komunikacyjnego (dworzec autobusowy, dworzec kolejowy) oraz ich połączeń poprzez obwodnicę z drogą ekspresową oraz modernizowaną przez miasto linią kolejową do Warszawy.

¹⁵⁴ Określane obecnie „miasta drugiej szansy” – to ośrodki wykorzystujące postindustrialny model rozwoju. Przykładami takich ośrodków są m. in. Edynburg, York na Wyspach Brytyjskich, Nancy, Montpellier, Avignon we Francji, szereg miast niemieckich, Toledo i Barcelona w Hiszpanii, czy Turku w Finlandii (Aneks I)

Tabela 1. Wybranych inwestycji w Lublinie w latach 2002–2014

INWESTYCJE LUBLINA		
NAZWA	CEL	LATA
INTEGRUJĄCE Z REGIONEM		
Droga ekspresowa S-17	Połączenie Polski Wschodniej, w tym Lublina z Warszawą, „przybliżenie” do stolicy	2007 – 2015
Port Lotniczy w Świdniku k. Lublina	Ułatwienie komunikacji, wzrost dostępności regionu, a co za tym idzie jego atrakcyjności	III kwartał 2010 – II kwartał 2012
Centrum wystawiennicze – Targi Lublin S.A.	umożliwienie organizacji wystaw, targów i ekspozycji na europejskim poziomie	2011 – 2012
INTEGRUJĄCE PRZESTRZEŃ MIASTA		
Renowacja Starego Miasta	wzrost potencjału turystycznego, zapewnienie komfortu dla mieszkańców, ochrona zabytkowej tkanki	X 2002–V 2004
Renowacja Teatru Starego	przywrócenie do życia i funkcjonowania teatru, a także uratowanie zabytku przed zniszczeniem	I 2007–X 2012
Renowacja Teatru Miejskiego im. J. Osterwy	odnowienie zabytku, zapewnienie komfortowego użytkowania	2001–2006
Centrum Spotkania Kultur – „Teatr w Budowie”	utworzenie miejsca spotkania kultur, tętniącego życiem „hipermarketu kultury”	2012–2015
Stadion Miejski	zapewnienia zaplecza sportowego (treningi, zajęcia dla młodzieży) i możliwość organizowania imprez sportowych o zasięgu ponadlokalnym	01.09.2009 – 30.11.2014
Basen Olimpijski		2013–2015
Plac Litewski	renowacja głównej przestrzeni publicznej Starego Miasta, utworzenie atrakcyjnego placu miejskiego	2013–2014
Podzamcze	odnowienie i ożywienie zaniedbanej części Lublina, wzrost jej atrakcyjności	2014–2020
Tarasy Zamkowe	utworzenie atrakcyjnego miejsca handlu i rozrywki o zasięgu ponadlokalnym aktywizacja Podzamcza	X 2012–X 2014
Centrum „Atrium Felicity”	utworzenie atrakcyjnego miejsca handlu i rozrywki o zasięgu ponadlokalnym, aktywizacja dzielnicy Felin	2006–III 2014
INWESTYCJE UCZELNI WYŻSZYCH		
WICA – Politechnika Lubelska	zapewnienie zaplecza lokalowego dla kierunku Architektura i Urbanistyka, podniesienie prestiżu uczelni, uzupełnienie kampusu	2011–2013
Inst. Informatyki UMCS	zapewnienie zaplecza lokalowego dla kierunku Informatyka, uzupełnienie kampusu	2011
Inst. Biotechnologii KUL	zapewnienie zaplecza lokalowego dla kierunku Biotechnologia, stworzenie komfortowego miejsca do prowadzenia badań, rozwój kampusu	2009–2011
PLACE I PARKI MIEJSKIE		
Rynek	ochrona i zachowanie dziedzictwa	b.d.
Plac Litewski	modernizacja głównej przestrzeni publicznej miasta, utworzenie „miejskiego salonu”	planowane 2014–2015
Plac Katedralny	likwidacja parkingu, utworzenie atrakcyjnej przestrzeni publicznej	b.d.
Plac po Farze	upamiętnienie nieistniejącej Fary	lata 90. XX wieku
Plac Zamkowy	likwidacja parkingu, utworzenie atrakcyjnej przestrzeni publicznej	b.d.
Plac Łokietka	–	
Plac Wolności	–	
Plac Czechowicza	utworzenie aneksu Placu Litewskiego	
Plac przed DT Centrum	utworzenie aneksu Placu Litewskiego	
Plac Rybny	uporządkowanie placu	2012–2014
Park Saski	modernizacja sieci ścieżek i zieleni, utworzenie atrakcyjnego miejsca rekreacji	
Park Ludowy	modernizacja sieci ścieżek i zieleni	b.d.

Ilustracja 43. Mapa inwestycji realizowanych w Lublinie w latach 2002–2014

8.3.2. Wytyczne dla dalszych działań zaradczych (integrujących):

- Kontynuowanie działań w celu przyciągania potencjalnych inwestorów kolejnych inwestycji; poprawiających wizerunek miasta, sprzyjających scalaniu miasta, integrowaniu miasta z regionem, budowaniu struktur ponadregionalnych.
- Rozszerzanie współpracy Lubelskiego Ośrodka Akademickiego, Uczelni Lubelskich z Władzami Miasta i Województwa Lubelskiego dla współdziałania w propagowaniu wiedzy, w procesie scalania struktur przestrzennych miasta, uwzględnianie w nim potrzeb społecznych oraz aktywnego w ich uczestnictwa mieszkańców.
- Prowadzenie seminariów, konferencji, spotkań środowiskowych, warsztatów o potrzebie świadomego tworzenia form architektonicznych, „architektury integracyjnej” które mają wpływ na obraz miasta oraz ich znaczenie w procesie scalania jego struktury.

- Prowadzenie kolejnych przygotowań programowych (przedinwestycyjnych) w obszarze funkcji centrotwórczych (centrum miasta) oraz w strefie ochrony konserwatorskiej, a także planowanych obszarach lokalizacji inwestycji „węzłowych” – Funkcji Wyższego Rzędu.
- Prowadzenie kolejnych przygotowań programowych (przedinwestycyjnych) w obszarze ośrodków usług ponadpodstawowych, terenów intensywnej oraz ekstensywnej urbanizacji:
 - a) aktualizacja inwentaryzacji tradycyjnej architektonicznej i urbanistycznej istniejącej zabudowy oraz układu komunikacyjnego wraz z infrastrukturą, prowadzenie badań aktualizujących wiedzę o istniejącej zabudowie z możliwą oceną jej stanu technicznego,
 - b) skanowanie przestrzenne wybranych fragmentów miasta przygotowywanych pod działania inwestycyjne i dyskusje publiczne,
 - c) przygotowywanie modeli przestrzennych wybranych fragmentów miasta, poddawanie ich analizie oraz ocenie istniejącego stanu zabudowy pod kątem nowej (proponowanej) zabudowy we wnętrzu „zbudowaym”,
 - d) działalność tę należy opisywać, badać zachodzące relacje, porównywać wyniki, tworząc tabelaryczne wyniki wzajemnych oddziaływań,
 - e) przygotowany materiał służyć powinien w podejmowaniu kolejnych działań inwestycyjnych w procesie scalania struktury miasta, uwzględniając jednocześnie potrzeby mieszkańców.

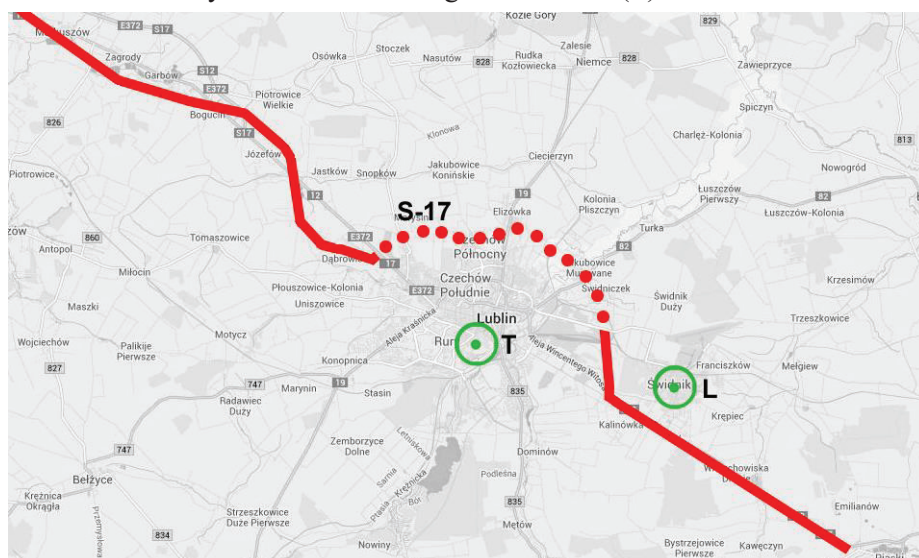
9. Przykłady rozwiązań scalających i ich skutki dla integracji przestrzennej struktury urbanistycznej Lublina

9.1. Inwestycje Lublina scalające przestrzeń miasta i integrujące z regionem (Strategia Rozwoju Miasta Lublina 2008–2015. Lublin Wieloletni Plan Inwestycyjny –2015)

9.1.1. Droga ekspresowa (S-17)

9.1.2. Port lotniczy w Świdniku k/LUBLINA (L)

9.1.3. Centrum wystawiennicze – Targi Lublin S.A. (T)

Ilustracja 44. Mapa Inwestycji integrujących Lublin z regionem i krajem

Tabela 2. Inwestycje integrujące z regionem

INWESTYCJE LUBLINA – INTEGRUJĄCE Z REGIONEM			
NAZWA	CEL	KOSZT	LATA
Droga ekspresowa S-17	Połączenie Polski Wschodniej, w tym Lublina z Warszawą, „przybliżenie” do stolicy	3,4 mld PLN	2007–2015
Port Lotniczy w Świdniku k. Lublina	Ułatwienie komunikacji, wzrost dostępności regionu, a co za tym idzie jego atrakcyjności	350 000 000 PLN	III kwartał 2010–II kwartał 2012
Centrum wystawiennicze – Targi Lublin S.A.	umożliwienie organizacji wystaw, targów i ekspozycji na europejskim poziomie	46 553 231,76 PLN	2011–2012

9.1.1. Droga ekspresowa S-17, WARSZAWA–HREBENNE

Odcinki istniejące (08.2013): obwodnica Garwolina, Kurów Zach. –Jastków, Lublin Felin–Piaski Zach., obwodnica Piasków, obwodnica Hrebennego, Odcinki w budowie (08.2013): Jastków–Lublin, Sławinek–Lublin, Rudnik–Lublin Rudnik–Felin

Koszt inwestycji: odcinek Kurów–Lublin–Piaski – 3,4 mld PLN, w tym 2,4 mld PLN, dofinansowanie z Unii Europejskiej (Fundusz Spójności, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko)

Termin realizacji: 2007–2015, Generalny wykonawca: Budimex

Ilustracja 45. Trasa S-17 – jej lubelski odcinek

Budowana w ciągu trasy europejskiej E372, połączy aglomerację warszawską z Lubelszczyzną i poprowadzi dalej w kierunku Lwowa. Odcinek wspólny z drogą ekspresową S12 (pomiędzy Kurowem a Piaskami) tworzy główną oś transportową w województwie lubelskim. Dogodna komunikacja „przybliży” Lublin do stolicy, integrując pogranicze z centrum kraju.

9.1.2. Port Lotniczy w Świdniku k/Lublina

Historia lotniska w Świdniku zaczęła się już w okresie międzywojennym – pierwsza decyzja o lokalizacji lotniska w Świdniku zapadła w roku 1934, a już rok później rozpoczęto budowę. 4 czerwca 1939 roku odbyło się uroczyste otwarcie lotniska, któremu nadano imię Marszałka Śmigłego-Rydza, oraz szkoły pilotów. Trzy miesiące później szkoła została zbombardowana w wyniku nalotu Luftwaffe, lotnisko z kolei było użytkowane przez okupantów przez cały okres wojny – wysadzili je dopiero w 1945 roku, podczas wycofywania się przed ofensywą radziecką.

Lata powojenne to czasy użytkowania lotniska przez Wytwórnię Sprzętu Komunikacyjnego „PZL-Świdnik” oraz Aeroklub Robotniczy w Świdniku. Od lat rozgrywane są tu także Zawody w Akrobacji Samolotowej im. Janusza Kasperka oraz Lubelskie Zimowe Zawody Samolotowe (jedyne na świecie organizowane zimą).

Ilustracja 46. Lotnisko w Świdniku k/Lublina

W 2007 roku, po wieloletnich staraniach, zapadła decyzja o budowie cywilnego portu lotniczego. W ciągu pięciu lat udało się zorganizować konkurs i zrealizować zwycięski projekt polsko-hiszpańskiego konsorcjum Sener-ARE-Polconsult.

Pierwszy lot odbył się 17 grudnia 2012 roku, obecnie¹⁵⁵ do Lublina przylatują regularnie trzy linie lotnicze – WizzAir, Ryan Air i Eurolot, realizowane są także przeloty czarterowe.

Decyzja o zlokalizowaniu lotniska dla Lublina w Świdniku wzbudzała pewne kontrowersje (lokalizacja w Niedźwizdzie k/Lubartowa uznawana była za bardziej perspektywiczną – o większych możliwościach rozbudowy); sprawdziła się jednak i pociągnęła za sobą rozwój Świdnika, m.in. w zakresie infrastruktury drogowej.

Dzięki zlokalizowaniu w bezpośrednim sąsiedztwie Lublina międzynarodowego lotniska znacznie zwiększyła się atrakcyjność samego miasta. Nie jest już ono

¹⁵⁵ Stan na luty 2014.

położone „na uboczu”, można się do niego dostać drogą lotniczą w komfortowych warunkach. Sam obiekt Terminalu Pasażerskiego zdobył uznanie i sympatię użytkowników, którzy nagrodzili go tytułem „Ulubieniec Polski” roku 2012 w plebiscycie ARCHITEKTURA „Murator”.

Koszt inwestycji: 350 000 000 PLN

Wartość dofinansowania: 200 000 000 PLN (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego – Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007–2013)

Lokalizacja: Świdnik k./ Lublina

Projektant: Grzegorz Stiasny, Jakub Waclawek – ARE Sp. z o.o.

Generalny wykonawca: Budimex (Warszawa)

Termin realizacji: III kwartał 2010–II kwartał 2012

9.1.3. Centrum wystawiennicze – Targi Lublin S.A.

Kompleks wystawienniczy zlokalizowany jest na terenie Parku Ludowego, niedaleko dworca kolejowego oraz terenów sportowych MOSiR. W pobliżu znajduje się również Rondo Lubelskiego Lipca 80, będące ważnym węzłem komunikacyjnym. Centra wystawiennicze od zawsze pełnią funkcję integracyjną, występuje w nich wymiana myśli, nowinek i technologii. W ostatnich latach Lublin wzbogacił się o nową halę wystawienniczą położoną w Parku Ludowym, w sąsiedztwie istniejącego Centrum.

W przyszłości można rozważyć dalszą rozbudowę i rozwój Centrum, jednak sugerowana jest zmiana jego lokalizacji – na tereny dogodniej skomunikowane i położone poza obszarem miejskim, najlepiej w sąsiedztwie drogi szybkiego ruchu i portu lotniczego.

Koszt inwestycji: 46 553 231,76 PLN

Wartość dofinansowania: 18 924 077,97 PLN (Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007–2013)

Projektant: Jacek Gurbiel, Andrzej Chóldziński

Generalny wykonawca: Mirbud S.A.

Termin realizacji: 2011–2012

Lokalizacja: Lublin, ul. Dworcowa, Park Ludowy

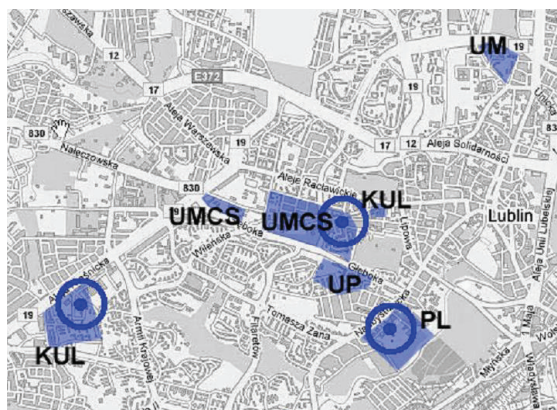
Ilustracja 47. Centrum wystawiennicze – Targi Lublin

9.2. Przestrzeń integracyjna – Wyższe Uczelnie (wybrane przykłady)

9.2.1. Lublin jako ośrodek akademicki – „Miasto wiedzy”, „Społeczeństwo wiedzy”¹⁵⁶

Lublin jest największym ośrodkiem akademickim we wschodniej części Polski. W roku 2009 na Lubelszczyźnie funkcjonowało 19 szkół wyższych, w tym:

- 8 uczelni państwowych (z czego 5 w Lublinie): Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Przyrodniczy, Akademia Medyczna im. Prof. Feliksa Skubiszewskiego – wszystkie w Lublinie
- 3 Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe (w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu),
- 11 uczelni niepaństwowych (z czego 5 w Lublinie), przy czym pierwsza uczelnia prywatna w województwie powstała dopiero w roku 1998.

KAMPUSY:

- KUL – Aleje Racławickie (centrum),
Konstantynów (obrzeża)
- PL – ul. Nadbystrzycka
- UM – Uniwersytet Medyczny,
„Chodźkowo”, rejon
ul. W. Chodźki
- UMCS – Miasteczko Akademickie
przy Akademickiej, obiekty
przy ul. Głębokiej
- UP – Uniwersytet Przyrodniczy,
rejon ul. Głębokiej i T. Zana

OBIEKTY:

- KUL – Instytut Biotechnologii (na Konstantynowie)
- PL – Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury, Politechnika Lubelska
- UMCS – Instytut Informatyki

Ilustracja 48. Mapa Lublina z zaznaczonymi obiektami i kampusami uczelni

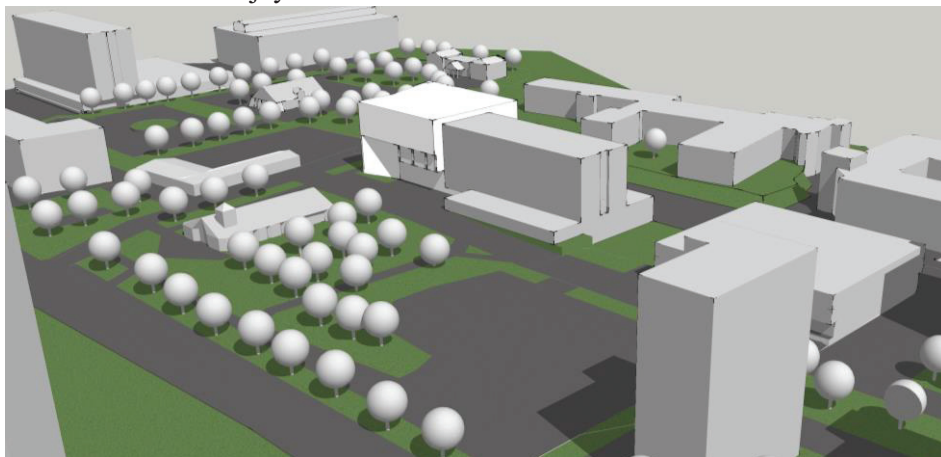
¹⁵⁶ [Za:] A. Bonenberg, *Architektura społeczeństwa informacyjnego – interpretacje współczesnych procesów społecznych i kulturowych*, „Czasopismo Techniczne” PK, Zeszyt 2-A/2010, Kraków 2010, s. 25–32, cyt.: *Społeczeństwo wiedzy to termin określający sytuację, w której generowanie, dystrybucja, wykorzystywanie, integracja informacji są istotnymi czynnikami rozwoju społecznego. Ma on wiele odniesień obejmujących gospodarkę, politykę, kulturę, naukę, oświatę, obyczajowość, zachowanie. Wiele terminów związanych z tym pojęciem na stałe weszło do powszechnego użycia: mówi się o gospodarce opartej na wiedzy, społeczeństwie telematycznym, społeczeństwie sieciowym, społeczeństwie post-przemysłowym.*

Tabela 3. Analiza porównawcza inwestycji Uczelni

PORÓWNANIE INWESTYCJI UCZELNI WYŻSZYCH W LUBLINIE			
	WICA – Politechnika Lubelska	Inst. Informatyki UMCS	Inst. Biotechnologii KUL
Lata budowy	2011–2013	2011	2009–2011
Pow. netto	bd.	bd.	4590 m ²
Pow. całkowita	7189 m ²	6533 m ²	bd.
Pow. użytkowa	6702,61 m ²	2899 m ²	bd.
Il. kondygnacji	6	6	5
Koszt	34 635 345,58 PLN	38 788 106 PLN	35 353 112 PLN
W tym z fund. UE	28 748 719,55 PLN	bd.	25 178 135 PLN

Trzy główne uczelnie Lublina w ostatnim czasie wzbogaciły się o nowe, interesujące obiekty, które zaliczyć można do „architektury integracyjnej” (powyżej – tabela porównawcza nowych inwestycji). Są to przykłady nowoczesnej architektury na wysokim poziomie, które wpisały się już w krajobraz miasta, podnosząc jego jakość.

Poświęcone są różnym kierunkom nauki, mają jednak podobne cele: zapewniać komfortowe miejsce pracy i nauki, integrować użytkowników, podnosić prestiż samej uczelni. Łączy je także podobny koszt powstania (34–38 mln. zł) i dofinansowanie ze środków unijnych.

Ilustracja 49. Model kampusu Politechniki Lubelskiej (w części środkowej przy głównym wjeździe na kampus – rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe skrzydło WICA – „Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury” dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka)

9.2.2. Przykłady działań integracyjnych (w ramach działań scalających strukturę miasta

9.2.2.1. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury, Politechnika Lubelska – rozbudowa budynku Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe skrzydło dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka, na terenie Kampusu Uczelni

Zespół autorski: Jan Wrana – architekt prowadzący, Bartłomiej Kwiatkowski, konsorcjum Metropolis-Redan (Szczecin): Remigiusz Smolik, Ewa Sadowska, Aleksandra Kantor

Konstrukcja: Andrzej Bayer, Sławomir Szyszko

Instalacje sanitarne: Grzegorz Kecman, Krzysztof Imbra

Instalacje elektryczne: Marcin Tymochowicz, Monika Sobiech

Instalacje teletechniczne: Zbigniew Rybicki, Krzysztof Miazgowski

Konsultacje: Prof. dr hab. inż. Bogusław Szmygin, dziekan WBiA w latach 2004–2012 (programowe oraz rozwiązań połączenia obiektów), prof. rzeźby, arch. Andrzej Getter, Wydział Rzeźby, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie (formowanie przestrzenne, na etapie wstępnej koncepcji)

Współpraca: Piotr Skalny, Marcin Dąbek, Piotr Zapał, Krzysztof Gnat, Konrad Krupa, Olga Skoczylas (Kopycińska), Aleksandra Jarocka-Mikrut

Zespół koordynacyjny realizacji inwestycji WICA: Wiesław Sikora – Pełnomocnik Rektora Politechniki ds. Projektu, Jan Wrana – Przewodniczący zespołu, Bartłomiej Kwiatkowski, Radosław Dolecki, Katarzyna Choroś, Izabela Fil, Maryla Mazurek-Milczek, Mirosław Borowski

Generalny wykonawca: Budimex S.A, Projekt: 2009–2010, Realizacja: 2011–2013

MAPA KAMPUSU PL:

- 1 – WICA (Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury),
- 2 – istniejący budynek WBiA,
- 3 – stołówka,
- 4 – domy akademickie,
- 5 – Wydział Inżynierii Środowiska,
- 6 – Wydział Podstaw Techniki i Wydział Zarządzania,
- 7 – rektorat,
- 8 – Wydział Mechaniczny,
- 9 – Wydział Elektroniki i Informatyki,
- 10 – restauracja "Spichlerz",
- 11 – budynki gospodarcze,
- 12 – kościół (planowane wyburzenie, nowy kościół jest w budowie na osiedlu po drugiej stronie ul. Nadbystrzyckiej)

Ilustracja 50. Mapa kampusu Politechniki Lubelskiej

Obiekt zlokalizowany przy głównym wjeździe na kampus uczelni już w okresie realizacji zwracał uwagę czytelną, nieagresywną współczesną formą, świadomie szanującą kontekst miejsca. Z projektem wiązały się dwa główne wyzwania: związania funkcjonalnego nowej bryły z obiektem istniejącym oraz pokonania konfiguracji terenu. Obie kwestie rozwiązano zamieniając trudności w zalety projektu: w przypadku sąsiedztwa budynku świadomie wykorzystano ciąg korytarzowy w istniejącym budynku, kontynuując go w nowym obiekcie, ale doświetlając poprzez pełne światła patio. Formę rzeźby przestrzennej uzyskano poprzez wyprowadzenie skośnej ściany wychodzącej z linii rysunku elewacji, łącząc w ten sposób obie bryły – starą i nową. Ściana ta, wraz z trzema kubicznymi elementami, wspiera nadwieszoną aulę dla 200 widzów wraz z foyer.

Ilustracja 53. Widok obiektu od głównego wjazdu na Kampus

Konfigurację terenu wykorzystano wyprowadzając z układu komunikacyjnego Kampusu wjazd do parkingu podziemnego dla ok. 40 aut oraz wykonując na tym poziomie przyłącza dla mediów.¹⁵⁷ Zrealizowany obiekt jest „integracyjną strefą praktycznej edukacji”. Poprzez zastosowane rozwiązania materiałowe wewnątrz obiektu (zastosowane zależnie od funkcji użytkowej typy rozsuniętych celowo stropów podwieszonych, odsłaniają widoczne i estetycznie wykończone niezbędne instalacje wewnętrzne oraz kanały wentylacji mechanicznej) wzbogacając wiedzę przyszłego architekta-projektanta o potrzebie koordynacji międzybranżowej. Z zewnątrz poprzez zastosowane elektronicznie sterowane żaluzje elewacyjne, uzyskuje się komfort oraz „image” obiektu w relacjach z otaczającym zespołem obiektów. Żaluzje, umieszczone na mocno przeszklonych elewacjach: południowo-wschodniej i południowo-zachodniej, umożliwiają regulację dopływu światła, a co

¹⁵⁷ Fragment tekstu autora w publikacji *Nowe oblicze Wydziału Budownictwa i Architektury*, Public & office design 2/2012, Warszawa 2012, s. 30–31.

za tym idzie chronią budynek przed nadmiernym nagrzewaniem. Stanowią również ochronę przed wiatrem, gdyż w przypadku zbyt silnych podmuchów następuje ich automatyczne zamknięcie. Całość jest podzielona na sekcje i sterowana za pomocą systemu, który pozwala na zasłonięcie jednego modułu lub kilku, a także na sterowanie nimi w poszczególnych sekcjach co pozwala na „interaktywne uczestnictwo” użytkowników w estetycznym kształtowaniu elewacji poprzez odsłanianie lub przechylanie położenia zespołu listew.

Ilustracja 51. Widok obiektu od strony Rektoratu

Ilustracja 52. Widok obiektu z terenu kampusu od strony Wydziału Inżynierii Środowiska

Ilustracja 53. Estetyka elewacji – żaluzje sterowane elektronicznie

Ilustracja 54. Widok obiektu z terenu kampusu od strony Wydziału Zarządzania

Żaluzje pełnią również funkcję estetyczną uatrakcyjnijają spokojne, przeszklone fasady, stając się „technicznym” detalem. Zarówno złożone, jak i rozsunięte, stanowią atrakcyjny element elewacji, dodatkowo wręcz dosłownie – ożywiają ją, gdyż właśnie dzięki żaluzjom budynek może łatwo zmieniać swój image. Regulacja zewnętrznymi strefami zasłon i ich częściowe lub całkowite przesłanianie, połączone ze zmiennym położeniem listew, tworzy za każdym

razem nową kompozycję zróżnicowanych kolorystycznie materiałów elewacyjnych: biało-kremowych modularnych płyt elewacyjnych, przestrzeni pokrycia modularnych segmentów w konstrukcji aluminiowej w kolorze przeszklonej elewacji oraz przemiennie przysłoniętych segmentów przeszklonej elewacji żaluzjami w zależności od pory dnia oraz nasłonecznienia.

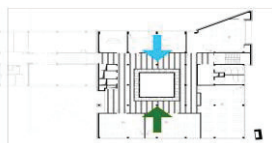
WSCHODNIE INNOWACYJNE CENTRUM ARCHITEKTURY, WBIA PL W LUBLINIE – SCHEMATY FUNKCJI INTEGRUJĄCYCH.¹⁵⁸

A. parter

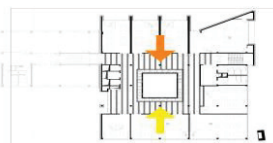
Integracja wielokulturowa,
Integracja środowiskowa
D. III piętro

B. I piętro

Integracja pokoleniowa,

C. II piętro

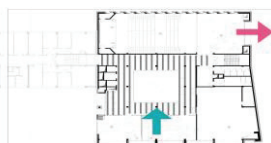
Integracja inicjatyw,

E. IV piętro

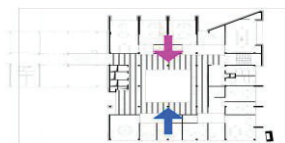

Integracja interdyscyplinarna

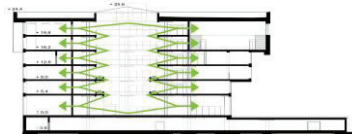
F. V piętro

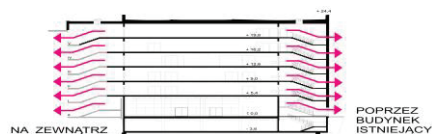
Integracja wielokulturowa

Integracja kształcenia

Przestrzeń integrująca

Ewakuacja

Ilustracja 55. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury w Lublinie – schematy funkcji integrujących

¹⁵⁸ A. Rzut parteru: hall, dziekanat, klatka schodowa, toalety, administracja kierunku, sala multimedialna, biblioteka multimedialna, aneks studencki, pracownia rzeźby, magazyn gliny, szatnia; kolor zielony – komunikacja.

B. Rzut I piętra: hall, zakład technik komputerowych, sale wykładowe, klatka schodowa, toalety, sale wykładowe; kolor zielony – komunikacja.

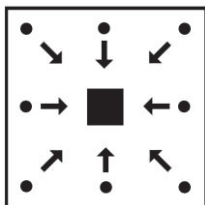
C. Rzut II piętra: hall, sale ćwiczeń, sala wykładowa, klatka schodowa, toalety, sala ćwiczeń, sale wykładowe, zakład.

D. Rzut III piętra: hall, pomieszczenia katedr i zakładów z zapleczem, klatka schodowa, toalety, pomieszczenia katedr i zakładów z zapleczem.

E. Rzut IV piętra: hall, pomieszczenie techniczne, laboratorium multimedialne, klatka schodowa, toalety, pokoje gościnne z łazienkami, sale.

F. Rzut V piętra: hall, aula, kuluary, klatka schodowa, toalety, sala rysunku, sale wykładowe z mobilnymi ściankami; kolor zielony – komunikacja.

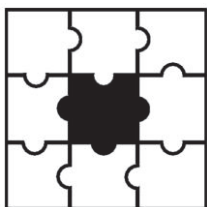
ZAGADNIENIA INTEGRACJI INTEGRACJA PRZESTRZENI KAMPUSU

Ilustracja 56. Obiekt integrujący przestrzeń kampusu

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury stanowi uzupełnienie tkanki uczelni, stając się ważnym jej elementem, miejscem różnorodnej aktywności (konferencje, wystawy, sympozja), integrującym osoby związane z Politechniką oraz te spoza uczelni. Dzięki aktywnemu użytkowaniu i ciekawym wydarzeniom, WICA ma szansę stać się „sercem” zarówno uczelni, jak i tego rejonu Lublina (np. poprzez konferencje czy wystawy organizowane przez Urząd Miasta). Politechnice brakowało nie tylko obiektu dla kierunku Architektura i Urbanistyka, lecz także obiektu, w którym można by organizować konferencje i wystawy na światowym poziomie. I takim właśnie obiektem jest Centrum – jest miejscem zarówno kształcenia, pracy naukowej jak i rozmaitych wydarzeń, których organizacja jest możliwa dzięki dwukondygnacyjnej auli na około 200 osób i holowi ekspozycyjnemu w parterze.

INTEGRACJA FORM ARCHITEKTONICZNYCH OTOCZENIA

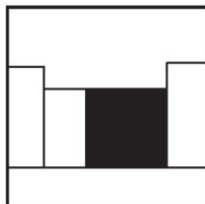

Ilustracja 57. Obiekt integruje się z otoczeniem. „Prowadzi z nim dialog”

Lokalizacja w centrum kampusu Wschodniego Innowacyjnego Centrum Architektury zobligowała projektantów do zwrócenia uwagi na istniejące otoczenie

i dostosowanie nowego obiektu do sąsiadujących budynków, a zwłaszcza do siedziby WBiA. Obiekt uzupełnia przestrzenną lukę w kampusie Politechniki, stając się jego pointą i zwieńczeniem; dzięki architekturze nawiązującej do okresu modernizmu dobrze wpasowuje się w istniejące otoczenie, tworząc jego naturalne przedłużenie (a nie kontrastując). Centrum jest także nowym skrzydłem istniejącego budynku Wydziału – projektanci zwrócili więc szczególną uwagę na to, by była to spójna kontynuacja: nie kopia, nie sztuczne „doklejenie” nowej architektury, tylko nawiązanie i wkomponowanie w większą całość, wypowiedziane wspólnym językiem. W efekcie powstała prosta, elegancka białoszara bryła, doskonale komponująca się z sąsiednimi obiektami, „flirtująca” z architekturą okresu modernizmu. Również kształt budynku i jego rzeźbiarska forma to nawiązanie do otoczenia i budynków kampusu. Na pierwszy rzut oka nowy budynek pozbawiony jest detali, dopiero po chwili obserwator zauważa, że jest ich całe mnóstwo: odpowiedni rysunek kamiennych płyt elewacyjnych, podział szyb, gra światła we wcięciach, nawet forma zewnętrznych żaluzji; samą majestatycznie zawieszoną w powietrzu aulę można również uznać za swoisty detal, a już na pewno za najbardziej charakterystyczny fragment bryły. Wszystkie te elementy tworzą spójną całość, a dzięki precyzji, z jaką zostały zaprojektowane, sprawiają, że dość oszczędny w formie budynek nie sprawia wrażenia niedokończonego – jest wręcz dokładnie odwrotnie: każdy dodatkowy element burzyłby harmonię całości. Mocnym akcentem bryły jest również słup, na którym opierają się balkony, a także układ zewnętrznych żaluzji.

INTEGRACJA PIERZEI ULICY NADBYSTRZYCKIEJ

Ilustracja 58. Obiekt wypełnia i integruje pierzeję ul. Nadbystrzyckiej

Ulica Nadbystrzycka jest ważną, ruchliwą ulicą Lublina, prowadzącą z północy na południe miasta. Wzdłuż niej ulokowane są dwa wydziały Politechniki (Mechaniczny i Elektryczny), stołówka i akademiki. Budynki te powstały w latach 70. XX wieku, wzniesiono je w stylu modernistycznym. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury uzupełnia i zamyka pierzeję ulicy, likwidując „wyrwę” w jej ciągłości – dzięki temu ulica Nadbystrzycka staje się spójną całością. Budynek gabarytem nawiązuje do innych obiektów kampusu, stanowiąc z nimi wspólny

„skyline”. Dodatkowo, obiekt dzięki newralgicznemu położeniu stanowi swoistą bramę na teren uczelni, co dodatkowo podkreśla jego rangę.

INTEGRACJA KSZTAŁCENIA

Ilustracja 59. Poziom Katedr, Pracowni i Zakładów: integracja kształcenia

W obiekcie następuje połączenie teorii i praktyki, kompleksowe kształcenie, również poprzez obserwację samego budynku – m.in. dzięki odsłoniętej konstrukcji – oraz procesu jego powstawania.

Podstawowym zadaniem Centrum jest umożliwienie kształcenia studentów i prowadzenia prac naukowo-badawczych na kierunku Architektura Politechniki Lubelskiej w odpowiednim komforcie, z wyposażeniem urządzeń stających się standardem na światowym rynku edukacyjnym. Do realizacji tego celu niezbędne są specjalistyczne pracownie (rysunku, rzeźby, projektowe) wyposażone w konieczny sprzęt (rzutniki, projektory, miejsca przeznaczone na ekspozycję prac studenckich) Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury dysponuje takimi pracowniami, umożliwiając wygodną pracę i naukę środowisku spełniającym wszelkie wymogi ergonomii. W budynku wykorzystano wiele innowacyjnych rozwiązań, zapewniających realizację obiektu na najwyższym, światowym poziomie. Centrum to żywy dowód dla studentów, że można zaprojektować budynek współpracujący z otoczeniem, a jednocześnie wykorzystujący nowoczesne technologie i zarazem wskazówka, jak powinno wyglądać kompleksowe projektowanie. Kierunek architektury, cieszący się niesłabnącą popularnością wśród kandydatów na studia, jest kierunkiem mocno interdyscyplinarnym łączącym zagadnienia techniczne i artystyczne. Podczas kształcenia młodych architektów, nauczyciele akademicki pracujący w Centrum kładą nacisk na harmonijne połączenie tych dyscyplin, a także podkreślają rolę praktyki zawodowej, umożliwiającej zdobycie doświadczenia. Dzięki tym działaniom absolwenci kierunku architektura i urbanistyka są nie tylko doskonale wykształconymi specjalistami, ale i poszukiwanymi pracownikami.¹⁵⁹

¹⁵⁹ „Biuletyn informacyjny Politechniki Lubelskiej” nr 1 (32) 2013, s. 25–26. H. Trammer: Dla czworga absolwentów, którzy w 2012 roku ukończyli kierunek architektura i urbanistyka na Wydziale Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej, moment ukończenia studiów był także czasem sukcesów o wymiarze ogólnopolskim. Dwoje absolwentów

9.2.2.2 Instytut Informatyki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

Autorzy: Biuro Architektoniczne Plewa, arch. Mariusz Plewa (architekt prowadzący),
Karolina Plewa, Marta Plewa

Współpraca autorska: Tomasz Michalak

Architektura wnętrz: Biuro Architektoniczne Plewa, arch. Marta Plewa

Architektura krajobrazu: Garden Concept Architekti Krajobrazu, Wojciech Januszczyk, Piotr Szkołut

Konstrukcja: Pracownia Projektowa Jarosław Gębał

Generalny wykonawca: Budimex

Projekt: 2008

Realizacja: 2011

Koszt inwestycji: 38 788 106 PLN, w tym ze środków UE: nie podano

Trójkątny budynek Instytutu Informatyki UMCS zlokalizowany jest na terenie leżącego w centrum Lublina Kampusu uczelni, w sąsiedztwie modernistycznych obiektów Wydziału Matematyki, Fizyki i Informatyki. Stanowi domknięcie założenia od strony ulicy Akademickiej i swoiste wejście na teren kampusu – autorzy wykorzystali istniejący tu wcześniej trakt pieszy, projektując na jego przedłużeniu hol wejściowy. Sam kampus jest założeniem w przeważającej części modernistycznym; projektanci uszanowali zastany kontekst i zaprojektowali bryłę spokojną w wyrazie, nie dominującą nad otoczeniem. Z powodu trudnej działki o nietypowym kształcie budynek zaprojektowano jako wydłużony trójkąt o charakterystycznym, ostro zakończonym narożniku od strony północnej. Elewacja od ulicy Akademickiej jest całkowicie przeszklona – wtapia się w otoczenie, jest lekka i transparentna; elewacja od strony budynków Wydziału Matematyki, Fizyki i Informatyki jest neutralnie szara, urozmaicona kolorowymi wykuszami. Podział elewacji na wiązuje do pionowych rytmów położonych w sąsiedztwie biblioteki i rektoratu,¹⁶⁰ stanowiąc element łączący „stare” z „nowym”. Wschodnia elewacja obiektu jest

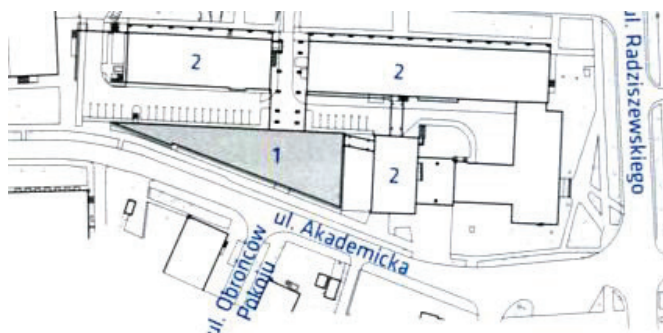
zdobyło wyróżnienia w organizowanym przez Stowarzyszenie Producentów Cementu oraz Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej w konkursie Architektura Betonowa – architekci Natalia Czubacka oraz Damian Hołownia. Dwaj kolejni absolwenci WBiA – architekci Michał Bartnicki i Mateusz Pakuła jeszcze przed ukończeniem studiów magisterskich odnieśli sukces w ogólnopolskim konkursie na koncepcję plastyczno-przestrzenną ekspozycji stałej Muzeum Historii Polskiej w Warszawie (I nagroda zespołowa – pracownia WWAA i firma Platige Image). W roku 2013 wyróżnienie w organizowanym przez Stowarzyszenie Producentów Cementu oraz Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej w konkursie Architektura Betonowa – otrzymał architekt Oskar Ciuryło.

„ARCH” – Magazyn Architektoniczny SARP, nr 4(18), lipiec/sierpień 2013, s. 15. Konkurs „Dyplom Roku 2013”, wyróżnienie równorzędne w konkursie uzyskała absolwentka WBiA PL architekt Dorota Flor za pracę „Dom muzyki dawnej w Lublinie”.

„Architektura-Murator” 02/2014, PROJEKTY STUDENCKIE STAR-ARCHITEKCI '13, Nagrodzone w Konkursie Projekty Dyplomowe studentów Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej. Nagrodzeni: Rafał Wesołowski, Mariusz Stachyra, Agnieszka Kalita, Aneta Kuć. Trzy pierwsze powyższe prace były Nominowane do Nagrody SARP „Projekt Roku” im. Z. Zawistowskiego, w którym praca arch. Mariusza Stachyry została wyróżniona. Podczas Targów Poznań „Budwa 2014” w Konkursie im. J. Nowickiego prace dyplomowe – 2014, zostały zauważone, trzy studentki Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej za dyplomy stopnia Inżynierskiego; Magdalena Banach – I nagroda praca „Dom dla architekta”, prace – Miłeny Winnickiej „Centrum tańca”, oraz Patrycji Szwedo „Centrum książki” otrzymały wyróżnienia.

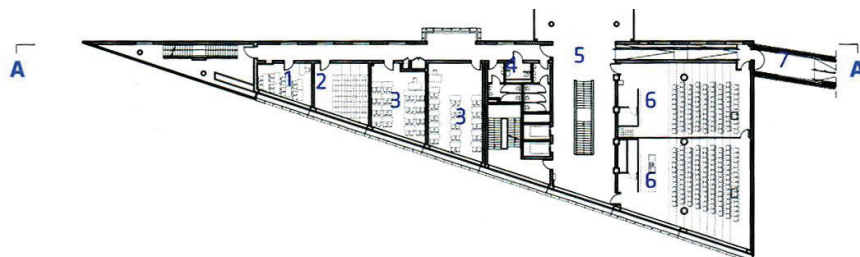
¹⁶⁰ Za: „Architektura – Murator”, nr 7/2012, s. 66.

bardzo lekka wizualnie i całkowicie przeszklona, zachodnia zaś jest jej przeciwieństwem – jest masywna, urozmaicona barwnymi wykuszami.

Ilustracja 60. Sytuacja:¹⁶¹ 1 – Instytut Informatyki, 2 – budynki Wydziału Matematyki, Fizyki i Informatyki

Różnokolorowe „zaułki” poszerzają korytarze przy salach, tworząc nieformalne miejsca spotkań i integracji studentów, a także pełnią funkcję estetyczną, uatrakcyjnając przestrzeń komunikacyjną kolorowym światłem. Wewnątrz autorzy zaprojektowali liczne sale dydaktyczne (wykładowe, ćwiczeniowe, seminaryjne), laboratoria i pokoje pracownicze (głównie na V piętrze), a także pomieszczenia organizacji studenckich i administracji.

Ilustracja 61. Rzut pierwszego piętra:¹⁶² 1 – sala seminaryjna, 2 – sala wykładowa, 3 – sala ćwiczeń, 4 – toalety, 5 – hol, 6 – sala wykładowa, 7 – łącznik

Ilustracja 62. Przekrój A – A¹⁶³

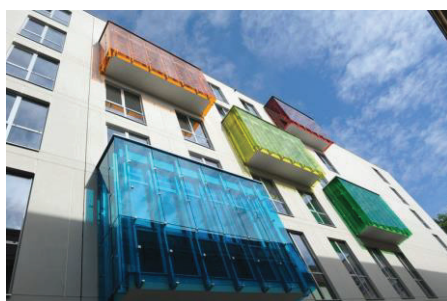
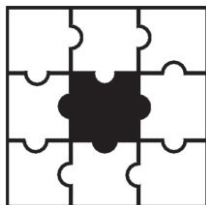
¹⁶¹ Reprodukacja za: „Architektura – Murator”, nr 7/2012, s. 66.

¹⁶² Reprodukacja za: „Architektura – Murator”, nr 7/2012, s. 66.

¹⁶³ Reprodukacja za: „Architektura – Murator”, nr 7/2012, s. 66.

Dzięki połączeniu z innymi budynkami WMFiI za pomocą dwóch łączników obiekt Instytutu stanowi nierozrwalną całość z resztą Wydziału, stając się jego wizytówką i architektonicznym symbolem naszych czasów.

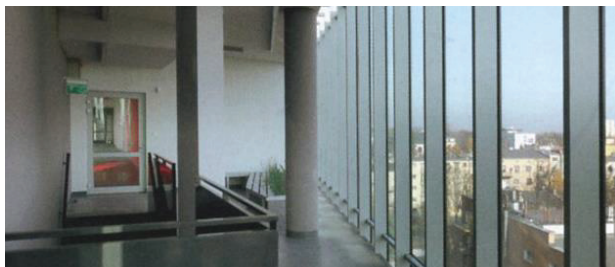
ZAGADNIENIA INTEGRACJI. INTEGRACJA KAMPUSU

Ilustracja 63. Obiekt integruje przestrzeń kampusu

Obiekt stanowi zamknięcie ul. Obrońców Pokoju i zarazem swoistą bramę na teren Uczelni, rozdzielając strefę miejską i uniwersytecką. Architekci detalem – np. pionowymi podziałami nawiązali do istniejących budynków uniwersyteckich – tu: żyłetek Rektoratu oraz wąskich okien Biblioteki. Sam kampus powstawał przez lata – sukcesywnie wznoszono kolejne obiekty; budynek Instytutu Informatyki to „cegiełka” dołożona już w XXI wieku, znak naszych czasów.

INTEGRACJA KSZTAŁCENIA

Ilustracja 64. Przestrzeń dla integracji

W budynku Instytutu następuje połączenie kształcenia teoretycznego z praktyką, a obok sal wykładowych znajdują się laboratoria, pracownie i ciemnia. Uczelnia podąża za wiodącym trendem kształcenia studentów na różnych płaszczyznach – to przekazywanie nie tylko wiedzy teoretycznej, ale i doświadczeń oraz praktycznych umiejętności.

9.2.2.3. Instytut Biotechnologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Autorzy: Bieńkowski, Lis, Mierzwa – Architekci sp. z o.o., arch. Paweł Mierzwa (architekt prowadzący), Maria Podniesińska-Mierzwa

Współpraca: arch. Jacek Bieńkowski (współautor koncepcji)

Architektura wnętrz: arch. Andrzej Lis, Maria Podniesińska-Mierzwa, Marzena Chojecka, Paweł Mierzwa, Marcin Rzeźnik (projekt mebli)

Konstrukcja: Biuro Konstrukcyjne Wójtowicz

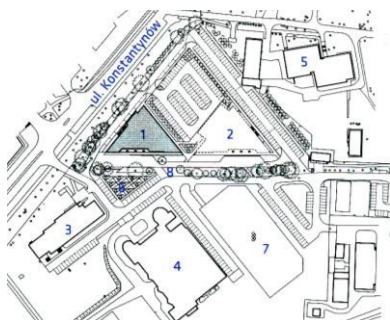
Instalacje sanitarne: HVAC S.C.

Generalny wykonawca: Warbud S.A.

Projekt: 2007–2010, Realizacja: 2009–2011

Koszt inwestycji: 35 353 112 PLN, w tym ze środków UE: 25 178 135 PLN

Budynek Instytutu Biotechnologii to oryginalna, trójkątna bryła, położona na terenie dawnego folwarku Konstantynów, gdzie dziś mieści się satelitarny kampus KUL-u. Docelowo ma tworzyć całość z Centrum Badań Naukowych, zaprojektowanym jako jego lustrzane odbicie i porządkować trudny kontekst otoczenia. Agresywny kształt budynku łagodzony jest spokojną kolorystyką i prostotą elewacji, których fakturę tworzą okiennice – zacienienia okien laboratoriów. Według architektów najważniejszymi cechami obiektów o funkcji naukowo-dydaktycznej powinny być racjonalność, prostota oraz neutralność.¹⁶⁴ W nowopowstałym budynku starali się je uzyskać za pomocą dyskretnej kolorystyki oraz modularnych podziałów, nadających całości rytmiczność i prostotę.

- 1 – Instytut Biotechnologii,
- 2 – Interdyscyplinarne Centrum Badań Naukowych
(w trakcie realizacji),
- 3 – Wydział Matematyczno-Przyrodniczy,
- 4 – hala sportowa,
- 5 – Dom Akademicki,
- 6 – plac centralny,
- 7 – kort tenisowy,
- 8 – aleja lip.

Ilustracja 65. Sytuacja¹⁶⁵

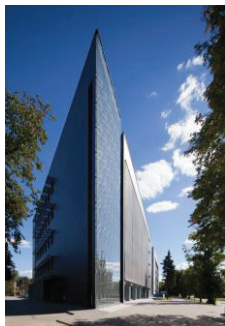
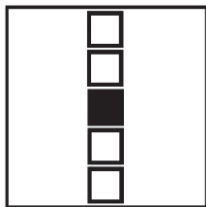
Elewacja utrzymana jest w spokojnej, neutralnej, ciemnoszarej kolorystyce, jednak kontrastowe zestawienia różnych materiałów, refleksy świetlne oraz cienie rzucane przez drzewa sprawiają, że bryła zmienia się w zależności od pór dnia i roku. Wnętrze również utrzymane jest w gamie szarości i szkła, z urozmaicheniem w postaci drewna – to wyraźne nawiązanie do lipowej alei. Starannie zaplanowany układ funkcjonalny zaspokaja potrzeby zarówno pracowników naukowych jak i studentów. Ci pierwsi mają do dyspozycji liczne laboratoria, biura i pracownie, drudzy zaś komfortowe sale wykładowe i seminaryjne, czytelnie oraz pomiesz-

¹⁶⁴ Za: „Architektura – Murator”, nr 4/2012, s. 74.

¹⁶⁵ Reprodukacja za: „Architektura – Murator”, nr 4/2012, s. 76.

czenia kół naukowych. Wewnętrzny hol-atrium to miejsce spotkań i integracji, to właśnie tu toczy się studenckie życie, czemu sprzyjają zarówno strefa wypoczynku zlokalizowana na stropie sali konferencyjnej, doskonałe doświetlenie (światlik dachowy), jak i fakt, że wszystkie funkcje otwierają się do wewnątrz, co w naturalny sposób tworzy z atrium „serce” budynku. Projektanci postanowili wyeksponować szpaler ponad stuletnich lip, który stał się główną osią nowego założenia.

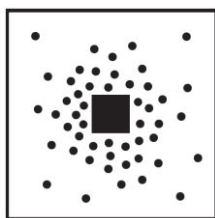
ZAGADNIENIA INTEGRACJI INTEGRACJA PIERZEI – GŁÓWNEJ OSI ZAŁOŻENIA

Ilustracja 66. Obiekt wyznacza i integruje pierzeję kampusu

W zamyśle architektów obiekty Instytutu Biotechnologii i Centrum Badań Naukowych tworzyć będą pierzeje wzdłuż głównej osi założenia – lipowej alei prowadzącej do dawnego dworu Gałęckich. Rozwiązanie to pozwoli uporządkować chaotyczną przestrzeń kampusu i nadać jej rysy regularności, a także przywrócić znaczenie alei jako reprezentacyjnego deptaka.

INTEGRACJA UŻYTKOWNIKÓW

Ilustracja 67. Przestrzeń otwarta integrująca użytkowników

Obiekt Instytutu Biotechnologii otwiera się „do środka” – to zasługa atrium, „serca” budynku. To tu spotykają się studenci, czy to w specjalnej strefie wypoczynkowej, czy po prostu podążając z jednych zajęć na drugie. Atrium cały dzień tętni życiem, integrując swoich użytkowników.

9.3. Śródmieście. Przestrzeń publiczna – przestrzeń integracyjna (wybrane place)

*Wszystkie odpowiedzi dotyczące przestrzeni publicznej znajdują się w ludzkim ciele.*¹⁶⁶

J. Gehl

Centrum miasta Lublina to zwarta struktura urbanistyczna, z dość wąskimi, organicznie ukształtowanymi ulicami (poza reprezentacyjnym Krakowskim Przedmieściem), niewielkimi placami i historyczną zabudową – dzięki „ludzkiej” skali naturalnie sprzyjająca integracji.

Przez lata marginalizowano znaczenie przestrzeni publicznych w mieście, na szczęście sytuacja ta ostatnimi czasy uległa zmianie. Na powrót docenia się rolę i znaczenie placów i skwerów, postuluje się ograniczenie ruchu kołowego na rzecz pieszego i tworzenie zamkniętych dla samochodów deptaków. Publiczne place, skwery i parki zyskują na znaczeniu. Mieszkańcy coraz chętniej wychodzą „na zewnątrz”, do łasek wracają kawiarniane ogródki i place zabaw.

Reprezentacyjny deptak – Krakowskie Przedmieście – jest dziś chętnie uczęszczanym miejscem spacerów, choć jeszcze kilka lat temu decyzja o zamknięciu tej ulicy dla ruchu kołowego wzbudzała spore kontrowersje. Zwiększa się także znaczenie ulicy – nie jest już tylko ciągiem komunikacyjnym; coraz częstsze są usługi w parterach i ich otwarcie na ulicę, odchodzi się od dominacji ruchu samochodowego na rzecz pieszych i rowerzystów.

Ilustracja 68. Główny deptak miasta. Istniejący deptak od Bramy Krakowskiej do Placu Litewskiego

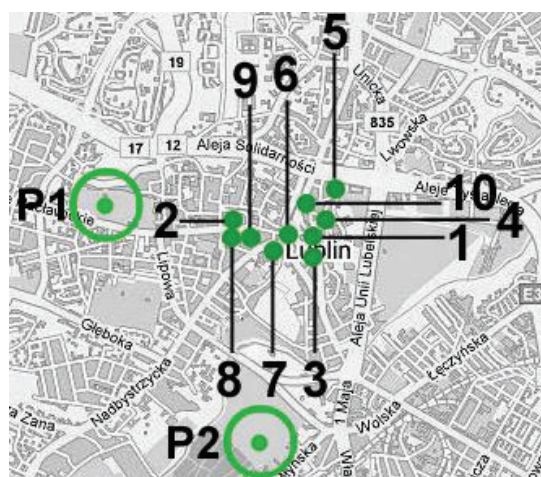
Ilustracja 69. Planowane przedłużenie deptaku do końca Placu Litewskiego (zaakceptowany wniosek Warsztatów z 2008 r.)

¹⁶⁶ „Człowiek w mieście, miasto w człowieku”, Noc Kultury 2009 w Lublinie.

Tabela 4. Zestawienie Placów w Śródmieściu Lublina

WYBRANE PLACE I PARKI MIASTA LUBLINA A INTEGRACJA ¹⁶⁷					
NAZWA PLACU	SCHEMAT	OBECNA FUNKCJA placu oraz obiektów otaczających	FUNKCJA DOCELOWA	INTEGRACJA	
				CZY WYSTĘPUJE	CZY JEST PLANOWANA
Rynek		usługowa (gastronomia), kulturalna, targowa	jak obecna	tak	
Plac Litewski		kulturalna, administracyjna, oświatowa (UMCS)	kulturalna, integracyjna		
Plac Katedralny		religijna, komunikacyjna - parking	bd., sugerowana likwidacja parkingu	nie	bd.
Plac po Farze		usługowa (gastronomia), kulturalna	jak obecna	tak, w małej skali	tak
Plac Zamkowy		usługowa, komunikacyjna - parking	bd., sugerowana likwidacja parkingu	nie	bd.
Plac Łokietka		usługowa, administracyjna, kulturalna	bd.	tak, w małej skali	
Plac Wolności		usługowa (handel, gastronomia), religijna			
Plac Czechowicz		handlowa, komunikacyjna	usługowa, integracyjna (aneks Pl. Litewskiego)	nie	tak
Plac przed DT Centrum		usługowa, religijna	usługowa, integracyjna (aneks Pl. Litewskiego)		
Plac Rybny		kulturalna, integracyjna	jak obecna	tak, w małej skali	
Park Saski		rekreacyjna, kulturalna		tak	
Park Ludowy		rekreacyjna		tak, w małej skali	

¹⁶⁷ Korzystano z: *Plac Litewski – wytyczne urbanistyczne*, Urząd Miasta Lublin, Wydział Architektury, Budownictwa i Urbanistyki, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, Lublin 2009 oraz własnych obserwacji.

Place:

1. Rynek,
2. Plac Litewski,
3. Plac Katedralny,
4. Plac po Farze,
5. Plac Zamkowy,
6. Plac Łokietka,
7. Plac Wolności,
8. Plac Czechowa,
9. Plac przed DT Centrum,
10. Plac Rybny.

Parki:

- P1. Park Saski,
- P2. Park Ludowy

Ilustracja 70. Wybrane place i parki Lublina

9.3.1. Rynek

Szczególnym rodzajem miejskiego placu jest rynek – serce miasta. Genealogię swoją rynki wiążą z agorami i forami – jako miejscami spotkań mieszkańców – pełniły jednak także funkcję handlową.

Lubelski Rynek – serce miasta – w Programie Renowacji Starego Miasta objęty jest specjalną „strefą pielęgnacji historycznej tożsamości miasta.”¹⁶⁸ Prace renowacyjne prowadzone są zgodnie z programem.

Ilustracja 71. W centralnym miejscu: budynek Trybunału Koronnego na Rynku Starego Miasta

¹⁶⁸ Program Rewitalizacji dla Lublina uchwała nr 752XXXIII/2009 Rady Miasta Lublin z dnia 18. VI. 2009 (aktualizacja w roku 2010) s. 19 *W świetle diagnozy stanu, opisu zachodzących zmian i wniosków na przyszłość, cele operacyjne Programu przyjęto zasadniczo jako kontynuację zapisów wcześniejszej strategii rewitalizacji z 1995 r. dotyczących historii Lublina, zespołu staromiejskiego* Jako cel główny zdefiniowano: *Doprowadzenie Starego Miasta do stanu odpowiadającego aspiracjom Lublina i Lubelszczyzny (w tym do prezentowania wyjątkowych walorów kulturalnych i atrakcyjności turystycznej).*

9.3.2. Plac Litewski¹⁶⁹

W Lublinie warto zwrócić uwagę na Plac Litewski, położony w centrum miasta, przy Krakowskim Przedmieściu. Oprócz historii otaczających go budynków m.in. kościoła i klasztoru kapucynów, pałacu Sieniawskich, Gmachu Rządu Gubernalnego czy Hotelu „Europejskiego”, interesujące i burzliwe są dzieje samego placu.

Na przestrzeni wieków był świadkiem wielu wydarzeń i ulegał licznym przemianom, m.in.: według tradycji właśnie tutaj obradowała w 1569 roku szlachta polska i litewska przed zawarciem związku obu krajów, niedługo później wzniesiono pomnik Unii Polsko-Litewskiej, następnie sobór prawosławny (wyburzony), a w wieku XX zbudowano pomnik „Wdzięczności Armii Radzieckiej”.

Dziś plac jest stosunkowo zaniedbany i czeka na modernizację, która ukaże w pełni jego niewątpliwe walory. Od kilku lat coraz częściej poruszany jest problem placu – największej i najważniejszej przestrzeni publicznej Starego Miasta – i jego renowacji w celu przekształcenia w rodzaj „miejskiego salonu”.¹⁷⁰

W roku 2008 odbyły się warsztaty, podczas których międzynarodowe ekipy – z Litwy, Niemiec, Włoch i Polski zaprezentowały swoje koncepcje modernizacji tego placu.¹⁷¹

Projekty będące efektami warsztatów zostały zaprezentowane na wystawie przed lubelskim Ratuszem. Podsumowaniem warsztatów było przygotowanie wniosków (w konsultacji z prof. J. Gehlem)¹⁷² na konkurs dotyczący przekształceń tej głównej przestrzeni miejskiej.

¹⁶⁹ Program prac związanych z planowaną rewitalizacją głównej przestrzeni publicznej miasta, przedstawiony jest w rozdziale 9.5.7.

¹⁷⁰ R. Maga-Jagielnicka, *Place miejskie – zjawiska kulturowe, kształtujące tożsamość przestrzeni*, s. 32, cyt. *Poszukiwanie obecności genius loci w miejskich przestrzeniach wymagają identyfikacji procesów i zjawisk wpływających na funkcjonowanie miasta jako struktury społecznej [w:] Fenomen genius loci. Tożsamość miejsca w kontekście historycznym i współczesnym, Materiały Konferencji zorganizowanej przez Muzeum Pałac w Wilanowie, Instytut Historii i Sztuki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, grudzień 2007, pod redakcją B. Gutowskiego.*

¹⁷¹ Warsztaty zorganizował Urząd Miasta Lublina w współpracy z Politechniką Lubelską (zespołem organizacyjnym kierował autor). Zaproszonym prowadzącym był prof. Jan Gehl (Kopenhaga), znany autorytet w dziedzinie przestrzeni publicznych.

¹⁷² Prof. Gehl jest autorem licznych publikacji poświęconych zagadnieniom przestrzeni publicznych, m.in. *Life between buildings – Using public space* (Kopenhaga 2006, wydanie w języku polskim: *Życie między budynkami – Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2010), *New city spaces* (wspólnie z J. Gemzoe, Kopenhaga 2003), *New City Life* (wspólnie z S. Kaes i S. B. S., Sondehagen Kopenhaga 2004).

Wrana J., *Przywracanie przestrzeni publicznej mieszkańcom miasta*, rozdział w Monografii *Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod redakcją J. Witeczka, Politechnika Śląska w Gliwicach, Wydział Architektury 2009, s. 291–297. (...) *Przykładem działań samorządu miasta Lublina inspirującego do miana metropolii będącego również pomostem transgranicznym w wielokulturowym regionie było podjęcie międzynarodowego dialogu oraz zorganizowanie w roku 2008 międzynarodowych*

W latach 90. zrealizowano pierwszy odcinek pasażu pieszego, przyczółek do zmiany wizerunku. Główny deptak Lublina – Krakowskie Przedmieście, wiodący od Bramy Krakowskiej do początku Placu Litewskiego, będzie w najbliższym czasie wydłużony do ulicy Kołłątaja, czyli praktycznie dwukrotnie.

Dzięki temu zabiegowi zarówno Plac Litewski, jak mniejsze place Czechowicza oraz ten znajdujący się przed DT Centrum staną się jego „aneksami”, tworząc spójne założenie urbanistyczne. Aktywizacji Placu Litewskiego towarzyszyć będzie także renowacja i rekompozycja zieleni znajdującej się na nim, obecnie dość chaotycznej i nieuporządkowanej.

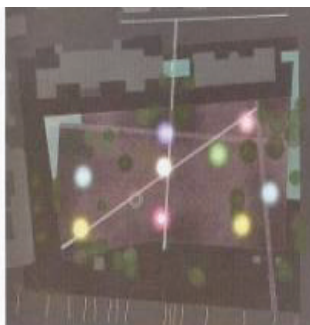
Ilustracja 72. Plac Litewski w zimowej aurze – w 2008 rok

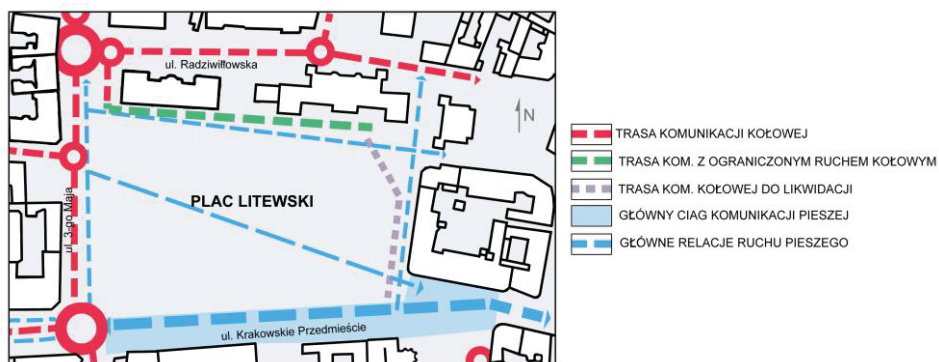
Ilustracja 73. Prof. Jan Gehl podczas warsztatów w Trybunale Koronnym

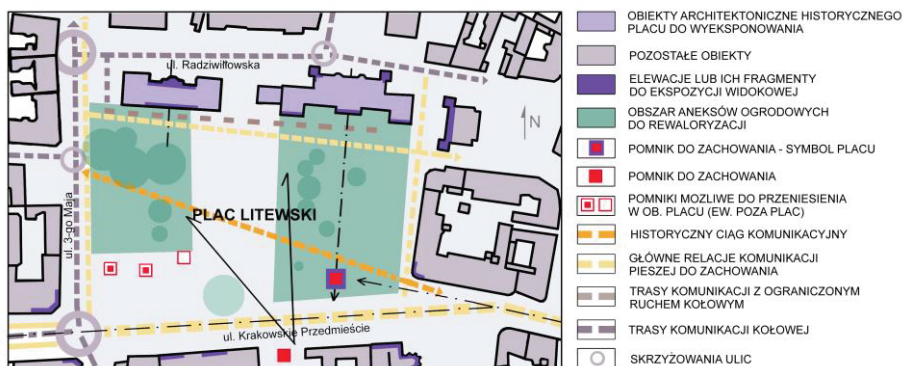
Ilustracja 74. Projekt zespołu włoskiego (Mediolan) – najbardziej innowacyjny

Ilustracja 75. Wystawa prac uczestników warsztatów przed budynkiem Ratusza

Ilustracja 76. Po wykonaniu analizy komunikacyjnej Śródmieścia – wyłączenie ruchu kołowego i przedłużenie traktu pieszego od Starego Miasta do końca Placu Litewskiego

Ilustracja 77. Zachowanie trójpodzielności Placu dla funkcji „przeszłość – teraźniejszość – przyszłość”, z możliwością usytuowania funkcji całorocznej pod płytą placu, z neutralnym akcentem wejściowym na Placu Litewskim

9.3.3. Place: Katedralny, po Farze, Rybny i Zamkowy

Coraz większy nacisk kładzie się na odnawianie istniejących przestrzeni publicznych i powstawanie nowych. Kilka lat temu zmodernizowano Plac Rybny i Plac po Farze; planowana jest dalsza ich aktywizacja, w celu uczynienia z nich chętnie odwiedzanych miejskich salonów.¹⁷³ Solą w oku mieszkańców są Place Katedralny i Zamkowy, zajmowane dziś w większości przez samochody. Wspomniana powyżej patowa sytuacja ma miejsce w przypadku placów Katedralnego i Zamkowego, gdzie do dziś (stan na początek lutego 2014) wciąż mieszczą się parkingi – funkcja zdecydowanie kolidująca ze śródmiejską, zabytkową tkanką.

¹⁷³ *Plac Po Farze potrzebuje rewolucji: Wyburzyć murki!*, wywiad z Janem Kamińskim, Gazeta Wyborcza, www.lublin.gazeta.pl_lublin_1,48724,13989202,Plac_Po_Farze_pl [dostęp: 4.07.2013]

Ilustracja 78. Plac Katedralny

Ilustracja 79. Plac po Farze.¹⁷⁴

Ilustracja 80. Pasaż do Placu Rybnego

Ilustracja 81. Plac Zamkowy¹⁷⁵

Pojawił się pomysł parkingu podziemnego przy Urzędzie Miasta – który odciążałby ww. place – jednak niestety na razie pozostaje on w fazie idei.

¹⁷⁴ Plac uporządkowany na Starym Mieście w Latach 90. XX wieku. Wyeksponowane zostały fundamenty z rysunkiem konturów dawnej budowli. Według przekazów fundatorem kościoła w tym miejscu pod wezwaniem św. Michała Anioła w roku 1282 roku był książę krakowsko-sandomierski Leszek Czarny. Do roku 1826 kościół był kolegiatą. Po rozbudowie poza murami Starego Miasta kościół św. Jana który przejął funkcję Katedry, decyzją rajców miejskich w roku 1846 kościół pod wezwaniem św. Michała Archaniola rozebrano. Świadkiem prac archeologicznych w latach 1936–1938 był lubelski poeta Józef Czechowicz (ur. 15.03.1903 – zm. 9.09.1939) który odnotował żal po nie istniejącym już kościele: „*Kto przyjdzie na to miejsce, ujrzeć może wzruszający zarys kościoła, którego nie ma. Jeśli umie wyobraźnią widzieć, z powietrza wyprowadzi sobie na tych fundamentach mury nawy, wieży i kaplic*”.

¹⁷⁵ W roku 2013 rozpoczęte prace renowacyjne, w głębi Stare Miasto (renowacja rozpoczęta w 2002, wciąż kontynuowana).

9.4. Parki – przestrzeń publiczna (wybrane przykłady)

Tereny parkowe i ogrodowe od wieków wpisane są w krajobraz miasta. Od czasów rewolucji przemysłowej datuje się powstawanie ogólnodostępnych parków, stanowiących miejsce odpoczynku i rekreacji mieszkańców miast, a także „zielone płuca” tych ośrodków. W XX wieku parki zmieniły jednak swój charakter, nie są już tylko zadrzewionymi połaciami zieleni, lecz miejscem aktywnego spędzania wolnego czasu i integracji jednocześnie. Rosnąca popularność sportów uprawianych na świeżym powietrzu, takich jak bieganie, nordic walking, jazda na rolkach, sprawia, że w parkach coraz częściej możemy spotkać ćwiczące osoby.

9.4.1. Park Saski i Ludowy

Powoli, lecz systematycznie poprawia się stan lubelskich parków. Od 2012 roku trwają prace nad modernizacją Ogrodu Saskiego przy al. Racławickich (wartość remontu to ponad 10 mln zł, w tym 7 mln pochodzi z funduszy europejskich). Zakończenie planowane jest na jesień 2013 roku, a do tego czasu Ogród wzbogaci się o nowe nawierzchnie placów i alejek, ogrodzenie, elementy małej architektury i zmodernizowany układ wodny; renowacji poddana zostanie także zieleni.

Wszystkie te prace mają na celu przywrócenie założonemu już w 1837 roku Ogrodowi funkcji społecznych, kulturalnych i turystycznych.

Ilustracja 82. Ogród Saski w Śródmieściu Lublina po rewaloryzacji, miejsce zatrzymania w ogrodzie

Ilustracja 83. Muszla koncertowa z widownią w Ogródzie Saskim

Park Ludowy utworzony został po II wojnie światowej na terenach nad Bystrzycą. W pierwszych dekadach swojego istnienia był miejscem chętnie odwiedzanym przez mieszkańców, później jego znaczenie stopniowo malało. Obecnie w południowo-wschodniej części parku znajdują się hale Międzynarodowych Targów Lubelskich, po wymknięciu tego terenu z parku.

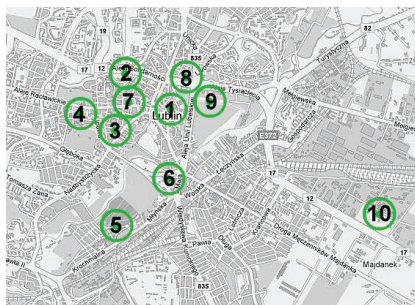
9.5. Inwestycje scalające (integrujące) przestrzeń miasta

*Kapitał kulturowy obejmuje dobra kultury, które są przedmiotem w globalnym społeczeństwie: wiedzę, umiejętność, kreatywność. Zasadniczą cechą kapitału kulturowego jest to, że może on być zamieniony na kapitał ekonomiczny.*¹⁷⁶

W. Bonenberg

Liczne inwestycje Lublina z zakresu kultury i infrastruktury mają na celu podniesienie jakości życia w mieście oraz podniesienie jego atrakcyjności, zarówno względem turystów, jak i potencjalnych mieszkańców. Lublin, przez lata niedoinwestowany i nieco „zapomniany”, stara się dziś nadrobić braki i „dogonić” miasta zachodniej Polski.

W tym celu stawia na promocję kultury i nauki, starając się być miastem interesującym i inspirującym, jak zresztą głosi jego nowe promujące hasło: *Lublin – miasto inspiracji*. W związku z tym powstają – lub są remontowane kolejne obiekty użyteczności publicznej (sportowe, kulturowe, uczelniane), modernizowane są place i parki, podnoszona jest także jakość komunikacji.

1. Renowacja Starego Miasta,
2. Renowacja Teatru Starego,
3. Renowacja Teatru Miejskiego im. J. Osterwy,
4. Centrum Spotkania Kultur – „Teatr w Budowie”,
5. Stadion Miejski,
6. Basen Olimpijski,
7. Plac Litewski,
8. Podzamcze,
9. Tarasy Zamkowe,
10. Centrum „Atrium Felicity”.

Ilustracja 84. Mapa inwestycji scalających (integrujących) przestrzeń miasta

¹⁷⁶ W. Bonenberg, *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Politechniki Poznańskiej, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007, s. 11–12. W. Bonenberg: *Pojęcie kapitału kulturowego zostało sformułowane przez Pierre Bourdieu dla zdefiniowania wartości kulturowych, które ludzie zdobywają (często bardzo dużym wysiłkiem), aby odnieść sukces w życiu zawodowym i społecznym.* (por.: Bourdieu P. *Teoria obiektów kulturowych*, tłum. Andrzej Zawadzki, [w:] *Odkrywanie modernizmu*, (red.) Nycz R., Universalis, Kraków 1998, s. 259–281); *Kapitał kulturowy obejmuje dobra kultury, które są przedmiotem w globalnym społeczeństwie: wiedzę, umiejętność, kreatywność. Zasadniczą cechą kapitału kulturowego jest to, że może on być zamieniony na kapitał ekonomiczny. Dotyczy to zarówno kapitału kulturowego mającego formę materialną (obrazy, płyty z nagraniami muzycznymi, przedmioty modne i luksusowe) jak i niematerialną (umiejętności, pomysły, innowacyjność, wykształcenie, itp.). Zwraca uwagę fakt, że kapitał kulturowy jest najbardziej stabilnym typem kapitału, a jego akumulacja przebiegać może przez wiele pokoleń. Ponadto jest to wyjątkowo bezpieczna lokata kapitału, trudna do zdobycia, ale i bardzo trudna do utraty. Kapitał kulturowy miasta ma istotne znaczenie praktyczne. Jest to niedoceniony potencjał ekonomiczny, dotychczas nie bilansowany jako zasoby miejskie (...). Proces ekonomizacji kultury związany jest z nowymi potrzebami na styku produkcji, konsumpcji i stylu życia. Toffler nazywa to zjawisko „Eksplzją kulturalną”, której oznaką jest indywidualizacja potrzeb, dostępność do dóbr kultury, wzrost kapitału kulturowego społeczeństwa.* Por.: Toffler A., *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1980.

Tabela 5. Inwestycje scalające (intergrujące) przestrzeń miasta

INWESTYCJE LUBLINA – INTEGRUJĄCE PRZESTRZEŃ MIASTA.				
NAZWA		CEL	KOSZT	LATA
1	Renowacja Starego Miasta	wzrost potencjału turystycznego, zapewnienie komfortu dla mieszkańców, ochrona zabytkowej tkanki	16 200 000 PLN	X 2002–V 2004
2	Renowacja Teatru Starego	przywrócenie do życia i funkcjonowania teatru, a także uratowanie zabytku przed zniszczeniem	25 033 009,59 PLN	I 2007–X 2012
3	Renowacja Teatru Miejskiego im. J. Osterwy	odnowienie zabytku, zapewnienie komfortowego użytkowania	bd.	2001–2006
4	Centrum Spotkania Kultur – „Teatr w Budowie”	utworzenie miejsca spotkania kultur, tętniącego życiem „hipermarketu kultury”	201 000 000,00 PLN	2012–2015
5	Stadion Miejski	zapewnienia zaplecza sportowego (treningi, zajęcia dla młodzieży)	155 000 000,00 PLN	01.09.2009–30.11.2014
6	Basen Olimpijski	i możliwość organizowania imprez sportowych o zasięgu ponadlokalnym	131 000 000,00 PLN	2013–2015
7	Plac Litewski	renowacja głównej przestrzeni publicznej Starego Miasta, utworzenie atrakcyjnego placu miejskiego	ok. 40 000 000 PLN	2013–2014
8	Podzamcze	odnowienie i ożywienie zaniedbanej części Lublina, wzrost jej atrakcyjności	ok. 700 000 000 PLN	2014–2020
9	Tarasy Zamkowe	utworzenie atrakcyjnego miejsca handlu i rozrywki o zasięgu ponadlokalnym aktywizacja Podzamcza	ok. 500 000 000 PLN	X 2012–X 2014
10	Centrum „Atrium Felicity”	utworzenie atrakcyjnego miejsca handlu i rozrywki o zasięgu ponadlokalnym, aktywizacja dzielnicy Felin	ok. 130 000 000 EUR	2006–III 2014

Większość inwestycji jest częściowo finansowana ze środków Unii Europejskiej. Efektem tych działań jest ciągły wzrost atrakcyjności i popularności miasta, które nieustannie „zbliża się do Europy”. Obiekty zlokalizowane są w przeważającej części w śródmieściu Lublina.

9.5.1. Renowacja Starego Miasta

Lubelska starówka – jedna z najstarszych w Polsce – to rejon miasta o wysokich walorach zarówno historycznych, jak i kulturowych; zachowana w prawie nienaruszonym kształcie stanowi wizytówkę naszego miasta. Niestety, w wyniku wieloletnich zaniedbań straciła należyty jej blask. W 2002 roku w celu ratowania dziedzictwa i zachowania walorów wizualnych rozpoczęto realizację projektu pt. „Renowacja Starego Miasta w Lublinie”.

Ilustracja 85. Panorama Starego Miasta – po pierwszym okresie renowacji

Ilustracja 86. Stare Miasto w Lublinie, stan na koniec roku 2013

W ramach projektu zmodernizowano dwa Place Rybny i Wolności, a także liczne ulice, m.in. Jezuicką, Dominikańską, Szambelańską, Olejną, Królewską, Narutowicza i Kapucyńską. Projekt ten przyniósł nie tylko zmiany w estetyce, lecz także w sferze ekonomicznej i kulturalnej. Renowacja pociągnęła za sobą także aktywizację – czyli wprowadzenie nowego życia w starą tkankę. Objawiło się to m. in. powstaniem wielu nowych lokali¹⁷⁷ – restauracji, kawiarni, galerii, sklepów, antykwariatów – oraz rozwojem istniejących, a także skupieniem na Starym Mieście życia kulturalno-artystycznego Lublina.

Koszt inwestycji: 16 200 000 PLN

Wartość dofinansowania: 9 973 361,86 PLN (Program Phare 2000 SSG)

Termin realizacji projektu (etap I): październik 2002 – maj 2004

¹⁷⁷ W chwili obecnej na terenie Starego Miasta znajduje się ponad 300 podmiotów gospodarczych, za: *Projekt Europejski: Dziedzictwo kulturowe – Renowacja Starego Miasta w Lublinie*, oficjalna strona Urzędu Miasta Lublin, www.lublin.pl [dostęp: 10.02.2014]

Renowacja Starego Miasta ma także na celu zwiększenie atrakcyjności Lublina, zarówno pod kątem turystów, jak i mieszkańców. Historyczne centra miast to zazwyczaj rejony chętnie odwiedzane i zarazem miejsca naturalnej integracji – czy to w muzeach, kawiarniach czy na licznych miejskich placach. Warto jednak pamiętać, że wymagają one ciągłej troski, zaś renowacja powinna być nie jednorazowym przedsięwzięciem, a stałym procesem. Renowacja Starego Miasta (która wciąż trwa) ma na celu scalanie Lublina – „łączenie przeszłości z przyszłością” miasta.

9.5.2. Renowacja Teatru Starego

Teatr Stary w Lublinie to najstarszy po krakowskim Teatrze Starym zachowany budynek teatralny w Polsce.¹⁷⁸ Obiekt zaprojektowany i wzniesiony został przez Łukasza Rodakiewicza w latach 20. XIX wieku w stylu klasycystycznym; była to jego prywatna inicjatywa. Losy budynku były burzliwe – służył m.in. jako kino, kilkakrotnie wybuchały w nim pożary, od 1994 niszczał właściwie opuszczony (mimo formalnego właściciela – Fundacji Galeria na Prowincji).

Ilustracja 87. Obiekt po renowacji

Ilustracja 88. Obiekt po renowacji (wnętrze)

¹⁷⁸ Za: *Teatr Stary w Lublinie*, Leksykon Lublin, www.teatrn.pl [dostęp: 10.02.2014]

W 2007 roku teatr przejęło miasto, niezwłocznie rozpoczynając remont. Budynek został kompletnie zmodernizowany – odnowiono elewacje, pomieszczenia dostosowano do współczesnych standardów, wymieniono dach itd. Zmodernizowana sala teatralna może pomieścić 165 widzów. Obiekt wzbogacił się również o dwie kondygnacje podziemne, mieszczące magazyny oraz zaplecze sanitarne.

Obecnie mieści się w nim teatr impresaryjny, jednak działalność prowadzona w obiekcie wykracza poza ramy „klasycznego” teatru – oprócz spektakli organizowane są tu także koncerty, projekcje filmowe, spotkania z zaproszonymi gośćmi oraz zwiedzanie budynku dla najmłodszych.

Teatr Stary, położony na rogu ulic Dominikańskiej i Jezuickiej, ulokowany jest w sercu Lublina, na Starym Mieście. Otaczają go zabytkowe kamienice mieszczańskie; sam teatr gabarytem i stylistyką dobrze wpasowuje się w sąsiedztwo.

Koszt inwestycji: 25 033 009,59 PLN

Wartość dofinansowania: 18 746 831,53 PLN (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko)

Termin realizacji projektu: styczeń 2007 – październik 2012

Projektant: Autorskie Biuro Architektury „Inwestprojekt Partner 6”

Generalny wykonawca: Polskie Pracownice Konserwacji Zabytków o/Lublin

Lokalizacja: Lublin, ul. Jezuicka 18

9.5.3 Renowacja Teatru im. Juliusza Osterwy

Historia obiektu znanego jako Teatr Zimowy, Wielki, Miejski i w końcu Teatr im. J. Osterwy liczy już prawie 130 lat i rozpoczyna się 6 lutego 1886 roku, kiedy to oddano do użytkowania gmach według projektu Karola Kozłowskiego, wybudowany w przeciągu zaledwie dwóch lat. Położony przy ul. Narutowicza (wówczas Namiestnikowskiej) obiekt, wzniesiony w stylu włoskiego renesansu, mógł pomieścić 671 widzów.

Ilustracja 89. Teatr im. J. Osterwy – elewacja frontowa

Ilustracja 90. Wnętrze teatru – hol wejściowy

Późniejsze dzieje bywały burzliwe – teatr wielokrotnie zmieniał nazwę, kierownictwo, zespół aktorski. Lata 30. przyniosły kryzys w działalności (władze miasta zrezygnowały z prowadzenia w Lublinie stałego Teatru),¹⁷⁹ nie oszczędzały go również wojny – w trakcie pierwszej mieścił się w nim lazaret, podczas drugiej funkcjonował jako Stadttheater Lublin.

Współcześnie Teatr Osterwy jest teatrem dramatycznym i repertuarowym, przedstawia się głównie na młodego odbiorcę i popularne sztuki. Jest największym i najważniejszym teatrem Lubelszczyzny. Teatr znajduje się w śródmieściu Lublina – przy ul. Narutowicza. Naprzeciwko wejścia do obiektu mieści się budynek kościoła pw. Matki Boskiej Zwycięskiej; od pozostałych stron budynek graniczy z kamienicami i sklepami.

Obiekt jest sukcesywnie remontowany i odnawiany. W 2001 roku wymieniono siedzenia i przemalowano wnętrza, w 2003 roku przeprowadzono remont elewacji i przywrócono jej oryginalny zielony kolor, w 2006 roku ponownie odświeżono wnętrza. Budynek już w 1967 roku został wpisany (pod numerem A/263) do rejestru zabytków województwa lubelskiego.

9.5.4. Centrum Spotkania Kultur – „Teatr w Budowie”

Początki tzw. „Teatru w Budowie” sięgają lat 70. Wówczas to zdecydowano się na wzniesienie nowego teatru – w pierwotnym zamyśle niewielkiego, ale utrzymanego w nowoczesnym stylu. Współautorem tej koncepcji był Kazimierz Braun, ówczesny dyrektor Teatru im. Osterwy – z jego badań wynikało, że w Lublinie (w którym do teatru uczęszcza ok. 500 osób dziennie) nie ma potrzeby budowania dużej sali teatralnej.¹⁸⁰ Niestety, pomysł ten nie spotkał się z aprobatą władz i w wyniku decyzji politycznych zdecydowano się na budowę znacznie większego gmachu – ostatecznie planowany metraż wyniósł 10 000 m², zaś widownie trzech sal widowiskowych liczyć miały około 2300 osób.

Budowę rozpoczęto w 1974 roku, szybko jednak została ona przerwana z przyczyn finansowych. Obiekt wiele lat stał nieukończony – ze względu na brak dotacji, środki otrzymywane z budżetu wykorzystywano na utrzymanie i zabezpieczenie istniejącego budynku – czemu zawdzięcza swoją potoczną nazwę. W latach 1996–2000 ukończono remont części gmachu i przeniesiono lubelski tam Teatr Muzyczny oraz Lubelską Filharmonię; całość jednak nadal pozostawała nieukończona. Dopiero niedawno zakończenie wieloletniej budowy nabrało cech realności – dzięki funduszom unijnym, które w znacznej części pokryją niezbędne koszty. W październiku i listopadzie 2012 nastąpiła rozbiórka nieużywanych fragmentów gmachu, koniec budowy zaplanowany jest na 2015 rok.

¹⁷⁹ *O teatrze – Historia*, oficjalna strona Teatru www.teatrosterwy.pl [dostęp: 10.02.2014]

¹⁸⁰ T. Pietrasiewicz, *Co dalej z Teatrem w Budowie?*, www.teatrn.pl, [za:] K. Braun, „Akcent” nr 2, 2007 [dostęp: 10.02.2014]

Ilustracja 91. Projekt Centrum w realizacji – Elewacje

Ilustracja 92. Wizualizacja Centrum

Ilustracja 93. Zdjęcia z budowy, stan – marzec 2014

Lokalizacja obiektu to śródmieście Lublina, jego sąsiedztwo – zwarta tkanka miejska. W pobliżu teatru znajduje się dzielnica akademicka oraz Park Saski, a także ulica Radziszewskiego, jeden z najstarszych lubelskich traktów. Powstały

obiekt ma łączyć funkcje kulturalne i rozrywkowe, określany jest jako „hipermarket kultury”.¹⁸¹ Z tematem integracji związany jest mocno, począwszy od samej nazwy, zawierającej słowo „spotkanie”. Spotykać się w nim mają kultury, wydarzenia i ludzie, a sam obiekt stać się może tętniącym życiem punktem na mapie Lublina, zwłaszcza dzięki bliskości dzielnicy akademickiej. Planowane są tu festiwale, koncerty, spektakle i wystawy twórców z całego świata.

Koszt inwestycji: 201 000 000,00 PLN

Wartość dofinansowania: 114 000 000,00 PLN (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego – Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007–2013)

Termin realizacji projektu: 2012–2015 (początki idei teatru i opery–1974 r.)

Projektant: Bolesław Stelmach (Lublin)

Generalny wykonawca: Budimex (Warszawa)

Lokalizacja: Lublin, ul. Grottgera

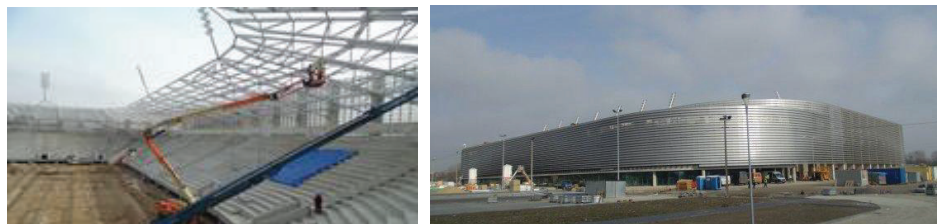
9.5.5. Stadion Miejski

Ilustracja 94. Wizualizacja stadionu

Ilustracja 95. Stadion – stan zaawansowanie realizacji – Grudzień 2013 r.

Ilustracja 96. Stadion – stan zaawansowanie realizacji – Luty 2014 r.

¹⁸¹ Za: open.door.pl/lubelskie/hipermarket-kultury [dostęp 6.08.2013]

Stadion zlokalizowano przy ul. Krochmalnej w dzielnicy Piaski, w południowej części Lublina, blisko dworca PKP, na terenie dawnej cukrowni. W sąsiedztwie znajdują się: Park Ludowy, Targi Lublin S.A, oraz Bystrzyca, po przeciwnej stronie rzeki mieści się kampus Politechniki Lubelskiej.

Koszt inwestycji: 155 000 000,00 PLN

Wartość dofinansowania: 67 398 200,00 PLN (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego - Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007–2013)

Termin realizacji projektu: 01.09.2009–30.11.2014

Lokalizacja: Lublin, ul. Krochmalna

Projektant: Estudio Lamela (Hiszpania)

Generalny wykonawca: Budimex (Warszawa)

9.5.6. Miejski Basen Olimpijski

Basen będzie się mieścić na terenach sportowych MOSiR, położonych u zbiegu Alei Piłsudskiego i Zygmuntońskich. Zlokalizowane są tam stadiony MKS „Start” i MOSiR „Bystrzyca”, a także korty tenisowe, hala sportowa i hotel.

Koszt inwestycji: 131 000 000,00 PLN

Wartość dofinansowania: 45 000 000,00 PLN (Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej Ministerstwa Sportu i Turystyki)

Termin realizacji projektu: 2013–2015

Projektant: Paweł Tęplow (Warszawa), wizualizacje: Viz Design Andrzej Kierlewicz

Generalny wykonawca: Unipet (Bielsk Podlaski)

Lokalizacja: Lublin, al. Zygmuntońskie

Ilustracja 97. Widok ogólny kompleksu (animacja komputerowa)

Ilustracja 98. Realizacja (stan na koniec 2013 r.)

Rozpiętość łuku nad torami wynosić będzie 110m, głębokość niecki – dzięki zastosowaniu technologii ruchomego dna – sięgać będzie 3,9 m. W założeniu obiekt basenu ma nawiązywać swoją architekturą do sąsiedniej hali MOSiR

Olimpijskie wymiary basenu (tor o długości 50m, widownia mogąca pomieścić 2 tysiące widzów) zapewnią możliwość organizowania krajowych i międzynarodowych imprez i zawodów; towarzyszący sportowej części aquapark z jacuzzi, zjeżdżalnią, sztuczną rzeką i mniejszymi basenami pozwoli na komercyjne wykorzystanie placówki, która w zamierzeniu inwestora ma się sama finansować. Obiekty sportowe pozwalają na integrację poprzez aktywność fizyczną czynną (np. pływanie, jazda na łyżwach) lub bierną (wspólne kibicowanie), bądź też poprzez uczestnictwo w imprezach kulturalnych organizowanych na stadionie. Budowa stadionu i basenu uzupełnia widoczną lukę w lubelskich obiektach użyteczności publicznej.

9.5.7. Modernizacja głównej przestrzeni publicznej – Plac Litewski

Plac Litewski to główna przestrzeń publiczna lubelskiej starówki, od lat stanowiąca przedmiot dyskusji i opracowań. W chwili obecnej zaplanowany jest program jej modernizacji, przewidziany na lata 2014–2015.

Ilustracja 99. Plac Litewski (stan na koniec 2013 roku) – przestrzeń publiczna historycznego centrum Lublina

Ilustracja 100.
Pomnik Unii
Polsko-Litewskiej

Ilustracja 101. Wizualizacja Placu

Koncepcja modernizacji autorstwa biura IDEA wyłoniona została w wyniku otwartego konkursu; musiała ona spełnić liczne wymagania, m.in. wytyczne ustalone podczas warsztatów w roku 2008, została także poddana publicznej dyskusji. Po modernizacji plac ma stać się miejscem spotkań i aktywności, chętnie odwiedzanym przez mieszkańców, a jednocześnie niczego utracić ze swojego historycznego dziedzictwa (vide podkreślenie pomnika Unii Lubelskiej).

Koszt inwestycji: ok. 40 000 000,00 PLN (wycena miasta)

Wartość dofinansowania: 30 000 000,00 PLN

Termin realizacji projektu: 2013–2014

Projektant: Biuro Architektoniczne IDEA s.c. – Urszula i Jacek Ciepiński, (wyłoniony w drodze konkursu)

Generalny wykonawca: jeszcze nie wyłoniony

Lokalizacja: Lublin, Stare Miasto

9.5.8 Podzamcze

Podzamcze to tereny dawnej dzielnicy żydowskiej, zrównanej z ziemią podczas II wojny światowej. Od września 1939 do lipca 1944 miasto znajdowało się pod okupacją niemiecką. W tym czasie Niemcy utworzyli tu obóz koncentracyjny – Majdanek oraz getto dla ludności żydowskiej. Podczas Holokaustu zginęło ok. 40 tys. lubelskich Żydów, stanowiących przed 1939 ponad 1/3 ludności miasta.

Ilustracja 102. Wizualizacja wygranej pracy konkursowej

Na mapie Lublina brak całego tzw. Miasta Żydowskiego, kompleksu budynków wokół zamku, czyli 3/4 zabudowań staromiejskich i całej dzielnica Wieniawa, zamieszkałej głównie przez Żydów.¹⁸² Obecnie to obszar mocno zaniedbany i nieuporządkowany, lecz dysponujący atrakcyjnym położeniem i ogromnym potencjałem. Temat tego obszaru jest poruszany od kilku lat, jednak dopiero w ostatnim czasie nabrał on realnych kształtów. W wyniku konkursu na modernizację tej dzielnicy wybrano koncepcję biura „Nova”, realizacja ma się rozpocząć na przełomie 2014/2015 roku. W projekcie zaplanowano tunel drogowy, w którym zniknąć miałyby aleja Solidarności. W chwili obecnej jest ona wyraźną granicą między Podzamczem i Starówką, stanowiąc jednocześnie barierę komunikacyjną, stosunkowo trudną do sforsowania. Budowa tunelu pozwoli zintegrować te dwa historyczne rejony, sama dzielnica ma zaś stać się atrakcyjnym obszarem i miejscem różnorodnych aktywności.

Koszt inwestycji: ok. 700 000 000 PLN (wycena miasta)

Wartość dofinansowania: jeszcze nie uzyskane.

Termin realizacji projektu: 2014–2020

Projektant (wyłoniony w drodze konkursu): P.A. Nova S.A. (Gliwice)

Generalny wykonawca: jeszcze nie wyłoniony

9.5.9. Tarasy Zamkowe

Tarasy Zamkowe to unikatowe połączenie centrum handlowo-rozrywkowego i publicznych, zielonych skwerów umieszczonych na dachu – symbioza funkcji usługowej i rekreacyjnej. W projekcie postawiono na wysokie standardy ekologiczne, które wbrew pozorom nie ograniczają, lecz wzbogacają koncepcję architektoniczną.

Obiekt, zlokalizowany w sąsiedztwie lubelskiego Zamku, będzie posiadał tylko jedną kondygnację naziemną i jednocześnie rozbudowaną część podziemną – celem tego zabiegu było niezakłócanie panoramy Starego Miasta. Całość, dzięki spokojnej, eleganckiej bryle zwieńczonej zielenią na dachu, dobrze wpisuje się stosunkowo trudny kontekst (Stare Miasto z jednej, a zaniedbane Podzamcze z drugiej strony), nie przytłaczając historycznego centrum i jednocześnie będąc impulsem do zmian w rejonie Podzamcza i Czwartku. Zielona powierzchnia dachu podzielona została na dwie części: ogólnodostępne „Ogrody na dachu” (5 tys. m² stref z uprawą intensywną: krzewy, drzewa oraz byliny) oraz „Zielone dachy”, niedostępne dla spacerujących (roślinność ekstensywna).

¹⁸² Międzynarodowe Centrum Kultury, Materiały z Międzynarodowej Konferencji, która odbyła się w Krakowie w dniach 25–26 czerwca 2007 roku, *Przywracanie pamięci. Rewitalizacja zabytkowych dzielnic żydowskich w miastach Europy Środkowej*, red. naukowa M. Murzyn-Kupisz, J. Purchla, MCK, Kraków 2008; B. Szmygin, *Czy można ochronić świat, który przestał istnieć? Dzielnica żydowska w Lublinie*, cyt. (...) *W przypadku rewitalizacji dzielnicy historycznej proces rewitalizacji można zatem określić następująco: „Rewitalizacja obszaru (dzielnicy) historycznego to proces realizujący cele rewitalizacji (poprawa parametrów funkcjonowania obszaru) oraz ochronę wartości zabytkowego obszaru”*.

Koncepcja centrum handlowego w tym rejonie narodziła się już kilkanaście lat temu, jednak z różnych przyczyn była odsuwana w czasie i ulegała zmianom (m.in. przesunięto lokalizację z Podzamcza – w związku z planami modernizacji). Ostatecznie, realizacja rozpoczęła się w 2012 roku, a na koniec roku 2014 zaplanowano otwarcie centrum.

Ilustracja 103. Wizualizacja projektu

Ilustracja 104. Zdjęcie z budowy – III 2014 r.

Koszt inwestycji: 500 000 000, 00 PLN

Inwestor: IMMOFINANZ Group (Austria)

Termin realizacji: październik 2012 – październik 2014

Projektant: Stelmach i Partnerzy, Biuro Architektoniczne sp. z o.o., ATP architekten:ingenievre

Powierzchnia całkowita: 104 000 m²

Generalny wykonawca: „Warbud” Warszawa

Lokalizacja: Aleja Tysiąclecia/Aleja Unii Lubelskiej

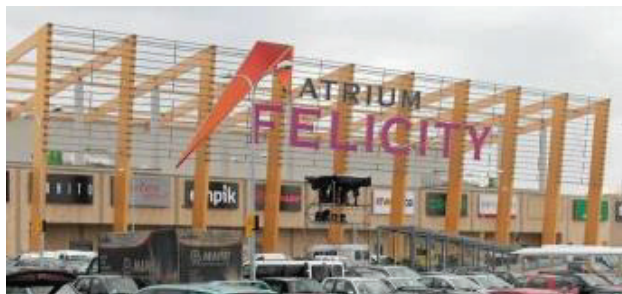
9.5.10. Centrum „Atrium Felicity”

Otwarte w marcu 2014 Atrium Felicity to największe centrum handlowe w Lublinie, zlokalizowane w przemysłowej dzielnicy Felin. Obiekt położony jest przy jednej z głównych arterii komunikacyjnych Lublina – al. Witosa, teren ten przylega do Specjalnej strefy Ekonomicznej, co znacznie podnosi atrakcyjność tej lokalizacji. Centrum oferuje 75 tys. m² powierzchni handlowej i 120 sklepów, stanowiąc jednocześnie miejsce pracy dla ok. 1200 osób, co jest szczególnie cenne w postindustrialnym regionie lubelskim. Koncepcja architektoniczna zakładała powstanie eleganckiej galerii handlowej, o klarownej organizacji przestrzennej,

ułatwiającej identyfikację. Całość zamknięto w stosunkowo prostą bryłę, której charakterystycznymi elementami są klasyczne portale i dźwigary z drewna klejonego. We wnętrzu identyfikację ułatwiają wewnętrzne place oraz charakterystyczne nazwy. Realizacji inwestycji towarzyszyło powstanie infrastruktury komunikacyjnej w okolicy, m.in. powstanie drogi Serwisowej, modernizacja skrzyżowania ulic Witosa i Grygowej oraz budowa ronda Pancerniaków/ Grygowej. To przykład kompleksowego działania i zarazem impuls do kolejnych inwestycji, które pociągną za sobą ożywienie dzielnicy i zmianę jej wizerunku. Niewątpliwą zaletą tej realizacji jest jej lokalizacja – w sąsiedztwie rejonu SSE. Dzięki temu posunięciu obiekt – o znacznej powierzchni i kubaturze, dominujący w otoczeniu – znalazł się w podobnym sobie sąsiedztwie (istniejącym lub planowanym), a nie wśród np. osiedla domów jednorodzinnych czy półrolnych pod miastem.

Ilustracja 105. Regionalne Centrum „Atrium FELICITY” w Lublinie. Wizualizacja – widok z lotu ptaka

Ilustracja 106. Regionalne Centrum „Atrium FELICITY” w Lublinie, otwarcie Centrum 20.03.2014 r.

To wzorcowa prawidłowość porządkowania miejskiej struktury. Budowa „Atrium Felicity” może być początkiem prężnego rozwoju lubelskiej SSE – m.in. dzięki bliskości zarówno centrum miasta, jak i lotniska w Świdniku. Taka

m.in. zakładów FSO boryka się z zastojem przemysłowym i bezrobociem (zwłaszcza na terenie dawnych robotniczych osiedli mieszkaniowych).

Koszt inwestycji: 130 000 000,00 EURO

Inwestor: Atrium Poland Realstate Management

Termin realizacji: 2006–2014-03-21

Projekt: Chapman-Taylor, Mofo Architekci

Wnętrza: Pierre-Paul Raoult i firma Blue Architecture

Powierzchnie terenu: 20 ha

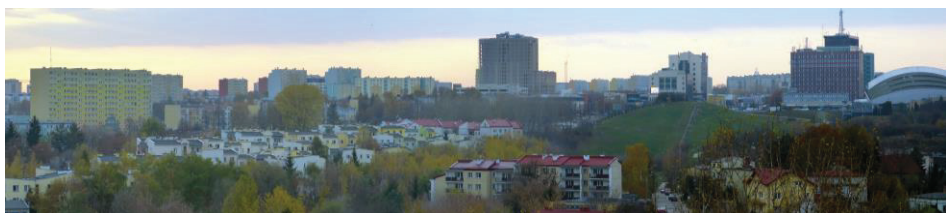
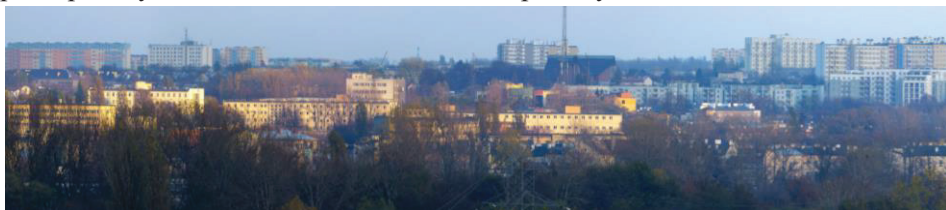
Powierzchnia całkowita obiektów: 172 000 m²

Generalny wykonawca: Strabag

Lokalizacja: al. Witosy i ul. Grygowej

10. Program ożywienia osiedli mieszkaniowych

Spuścizną Lublina po okresie realnego socjalizmu są liczne, rozegłe osiedla mieszkaniowe z tzw. wielkiej płyty. Monotonne, nierzadko niebezpieczne przestrzenie wymagają kompleksowej modernizacji i ożywienia – nie tylko poprzez odnawianie elewacji (często idące w parze z niekorzystną „styropianizacją”), lecz przez przemysłane działania architektoniczno-planistyczne.

Ilustracja 107. Panoramy Lublina z osiedlami mieszkalnymi

Dobrym pomysłem jest również partycypacja mieszkańców w procesie aktywizacji osiedla – pozwala ona na zaangażowanie użytkowników, którzy poczuć się dowartościowani i nawiązać osobistą relację ze swoim miejscem

zamieszkania. Szczególnej uwagi wymagają Tatary, Bronowice (os. Motor) i Czechów (osiedla: Moniuszki, Chopina, Lipińskiego, Nowowiejskiego, Szymanowskiego, Paderewskiego, Młodej Polski) – uznawane są za najbardziej potrzebujące zmian niebezpieczne, zaniedbane i nieprzyjazne.

Modernizacji powinny być również poddane osiedla znajdujące się w dzielnicach Wrotków, Rury (os. Ruta i Skarpa), Felin, Węglin (os. Świt, Błonie, Łęgi) i Czuby (os. Widok i Poręba).

Za stosunkowo dobrze zaprojektowane, przyjazne i wygodne do mieszkania uznawane są osiedla należące do Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, najstarszej spółdzielni w Lublinie (założonej w 1957 roku). Szczególnie osiedle Słowackiego autorstwa Oskara i Zofii Hansenów uznawane jest za wzorcowy przykład założenia zarazem modernistycznego, jak i w pełni humanistycznego. Mimo wielu zalet, osiedla LSM jednak również wymagają uzupełnienia, ożywienia i modernizacji, m.in. ze względu na niedostosowanie liczby usług do liczby mieszkańców, w chwili obecnej znacznie większej niż w latach 60. – choć w mniejszym stopniu niż przykłady wymienione wyżej.

Wśród problemów osiedli wymienić należy:

- os. Tatary – niski standard mieszkań, w efekcie migracja młodych poszukujących wygodniejszego lokum, starzenie się mieszkańców, bezrobocie, degradacja społeczna, zły stan techniczny obiektów;
- tereny SM Czechów – wady technologiczne budynków (konieczność licznych bieżących remontów, w efekcie zaniedbanie infrastruktury towarzyszącej), niedostateczna liczba usług, brak oferty rekreacyjnej i kulturalnej, problemy z infrastrukturą komunikacyjną (brak parkingów), bezrobocie, przestępczość;
- tereny RSM Motor (osiedla XXX-lecia, Niepodległości) – uciążliwości ruchu kołowego, zły stan techniczny budynków mieszkalnych i użytkowych, ciągów komunikacyjnych oraz małej infrastruktury, brak oferty rekreacyjnej, bezrobocie;
- Węglin – uboga oferta handlowa i rekreacyjna, zły stan techniczny obiektów, obniżająca się zamożność mieszkańców, uciążliwości komunikacyjne;
- tereny SM Czuby – niedobór miejsc pracy, niewydolne układy komunikacyjne, spadająca liczba podmiotów gospodarczych (brak konkurencyjności wobec wielkokubaturowych obiektów handlowych),
- LSM – problemy z infrastrukturą komunikacyjną, chaotyczna zabudowa przy ul. Zana

Sposobem na ożywienie osiedli jest uzupełnianie tkanki nowymi obiektami, głównie wielofunkcyjnymi wpisanymi w zastane otoczenie, współgrającymi z kontekstem, cechującymi się wysoką jakością architektury.

Ilustracja 108. Osiedla wymagające ożywienia

Podnoszą one jakość środowiska architektonicznego, poprzez interesującą formę, wyróżniającą się pozytywnie na tle monotonnego, nieciekawego otoczenia. Przykuwają uwagę i uatrakcyjniają krajobraz, wnoszą nową jakość, mogą się również stać ważnymi znakami w przestrzeni, charakteryzującymi poszczególne osiedla i odróżniającymi je od siebie – rodzajem „znacznika tożsamości”,¹⁸³ pozwalającego na kontrolę nad fragmentem przestrzeni i oswojenie jej.

Znaczniki takie to próba zdefiniowania siebie w danym miejscu, co w przypadku osiedli z „wielkiej płyty” jest stosunkowo trudne ze względu na ich rozmiar i monotonię – ciężko utożsamiać się z mierzącym kilkaset metrów blokiem.

Nowe obiekty, charakteryzujące się mniejszą skalą, umożliwiają nawiązywanie z nimi relacji. Obiekty takie w swojej idei zapewniają dostęp do rozmaitych funkcji, często o charakterze integrującym, sprzyjającym tworzeniu więzi społecznych – od zajęć związanych z hobby (kursy taneczne, plastyczne, gimnastyka) przez biblioteki, żłobki i przedszkola, po sale audyторыjne, umożliwiające różnorodne prelekcje. Mają szansę stać się „sercami osiedli”, tętniącymi życiem centrami, zarówno w kwestii architektonicznej, jak i społecznej. Obiekty takie mają także jeszcze jedną ważną cechę: zapewniają miejsca pracy, co w przypadku osiedli cechujących się wysokim poziomem bezrobocia (np. Tatary – efekt likwidacji FSO i zakładów DAEWO) jest szczególnie cenne.

¹⁸³ M. Dymnicka, *Od miejsca do nie-miejsca*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 36, Łódź 2011, s. 49.

Szanse, plany i możliwości dla osiedli mieszkaniowych to m.in.:

- os. Tatarzy – ożywiene gospodarcze na Zadębiu (inwestycje), wykorzystanie terenów dawnego dworca północnego PKS i PKP, poprawa warunków techniczno-przestrzennych i ekonomicznych funkcjonowania osiedla, poprawa bezpieczeństwa;
- tereny SM Czechów – poprawa infrastruktury komunikacyjnej, renowacja zabudowy, modernizacja przestrzeni publicznych, uzupełnienie zabudowy usługowej, rozbudowa oferty kulturalnej, poprawa bezpieczeństwa (walka z patologią);
- tereny RSM Motor – renowacja budynków mieszkalnych, modernizacja przestrzeni publicznych i obiektów usługowych, uzupełnianie oferty usługowej, poprawa zagospodarowania centrum osiedla, poprawa bezpieczeństwa;
- tereny SM Czuby – rozszerzenie oferty handlowo-usługowej, sportowo-rekreacyjnych, renowacja budynków mieszkalnych, rewaloryzacja przestrzeni publicznych;
- Węglin – uatrakcyjnienie i rozbudowa oferty handlowej i rekreacyjnej, renowacja budynków mieszkalnych, podniesienie jakości przestrzeni publicznych;
- LSM – modernizacja zabudowy usługowej przy ul. Zana, renowacja cennej architektury modernistycznej (os. Słowackiego), udrożnienie komunikacji, rozszerzenie oferty funkcjonalnej osiedli, poprawa jakości przestrzeni publicznych.

Lubelskie osiedla wielorodzinne to bardzo ważny element układu urbanistycznego – często generujący osobiste relacje i chęć prywatyzacji przestrzeni. Każdy użytkownik chce mieć swój własny fragment przestrzeni, co z kolei prowadzi do indywidualizacji i rozproszenia.

Efektom rozpraszania i prywatyzacji są rozpełzające się, amorficzne miasta,¹⁸⁴ będące znakiem rozpoznawczym urbanistyki XXI wieku. Zapobiec temu procesowi można właśnie poprzez modernizację i scalanie osiedli mieszkaniowych, a także przez rozwiązania komunikacyjne, dzięki którym miasto jest spójne i zwarte.

Ewa Rewers łączy prywatyzację z uzależnieniem od kultury konsumpcyjnej i mobilności wszelkiego rodzaju – nie tylko społecznej:

*Możemy to uzależnienie pokazać na przykładzie impulsu prywatyzacyjnego w budownictwie mieszkaniowym (wykraczającego poza ściśle ekonomiczne znaczenie, powiązanego z fragmentacją przestrzeni miejskich oraz indywidualizacją strategii życia w mieście), który przejawiał się jeszcze niedawno w Polsce przede wszystkim w dążeniu do życia we własnych domach położonych na dalekich przedmieściach, później wypieranych z pragnień przez grodzone osiedla, wreszcie zastąpiły go penthouse'y w centrach miast i poprzemysłowe lofty.*¹⁸⁵

¹⁸⁴ Tamże, s.5.

¹⁸⁵ E. Rewers, *Segregacja obcych ciał: porządek i wykluczenie*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 2(32)/2008, s.5–6.

11. Program rozwiązań komunikacyjnych scalających miasto

Komunikacja to „kręgosłup” miasta, łączący poszczególne dzielnice, biegnący od centrów po peryferia. Dobra komunikacja sprawia, że miasto jest kompaktowe i zwarte – wszędzie jest blisko, dojazd jest łatwy i bezproblemowy, komunikacja miejska atrakcyjna i popularna. Zwiększa się wówczas dostępność zarówno usług w centrum, jak i tych położonych na peryferiach – całe miasto ma się wówczas „pod ręką”, użytkownik nie musi ograniczać się do jednej dzielnicy (co niekiedy jest koniecznością z przyczyn czasowych).

Ilustracja 109. Budowa obwodnicy miasta Lublina. Stan – luty 2014 r.

Krótki i wygodny dojazd do pracy to niezaprzeczalny atut dla miasta, mogący przyciągnąć do niego nowych mieszkańców, którzy nie chcą tracić codziennie kilku godzin na stanie w korku. Podobnie komunikacja miejska: jeśli jest komfortowa, punktualna i dobrze zaplanowana, jest niezwykle cennym rodzajem transportu – pozwala odciążyć miasto, a zwłaszcza jego centrum, i ograniczyć liczbę samochodów. Przekłada się to zarówno na mniejsze korki i krótszy czas potrzebny na przemieszczanie się, jak i na komfort życia w mieście – niższy poziom hałasu i mniejszą ilość spalin.

Reprezentacyjne arterie komunikacyjne – szerokie aleje z pasem zieleni w środku, popularne deptaki, bulwary – porządkują układ przestrzenny i nadają mu rys regularności, ułatwiają także zorientowanie się w mieście. Również ciągi komunikacyjne przeznaczone dla pieszych – chodniki, deptaki, place – mają wpływ na krajobraz miasta i jego strukturę komunikacyjną. Ruch pieszych, zwłaszcza w centrum miast, to integralna część miejskiej tkanki – wtedy widać, że miasto żyje. W Lublinie możemy zaobserwować liczne problemy związane z komunikacją, zarówno w centrum jak i na obrzeżach, niektóre z nich dotyczą również obszaru całego miasta.

Jest to zarówno spuścizna po okresie PRL, jak i efekt rozwoju miasta pod kątem ilości samochodów i wzrostu odległości dzielącej peryferia od centrum. Osiedla mieszkaniowe, niekiedy zlokalizowane na peryferiach Lublina, borykają się z poważnymi problemami komunikacyjnymi: kwestią dojazdu do centrum miasta oraz niedostatkiem parkingów. Osiedla te, planowane w latach 60., 70. i 80. – kiedy to samochód był rarytatem dostępnym nielicznym – nie spełniają dzisiejszych standardów i wymagają zdecydowanych zmian w celu zapewnienia mieszkańcom miejsc parkingowych.

W chwili obecnej praktycznie każda rodzina posiada samochód (a nierzadko i dwa), więc ich liczba jest nieporównywalnie większa od tej, dla której zaprojektowano osiedla. Konieczne jest udrożnienie systemów komunikacyjnych osiedli, obecnie dosłownie „zastawionych” samochodami. Temat ten został zauważony przez Urząd Miasta Lublin, który przewidział poprawę komunikacji w programie aktywizacji osiedli mieszkaniowych – budowę i modernizację parkingów oraz udrożnienie i usprawnienie komunikacji zarówno wewnątrz osiedli, jak i na linii osiedla – centrum. Parkingi są także problemem śródmieścia Lublina. W związku z planowaną modernizacją placów Zamkowego i Katedralnego i usunięciem z nich parkingów, konieczne jest przeniesienie tej funkcji na inne miejsce, a najlepiej budowa parkingu podziemnego.

Najbardziej charakterystycznym elementem lubelskiej komunikacji miejskiej są trolejbusy – obecnie występują one tylko w trzech miastach w Polsce (Gdynia, Tychy i właśnie Lublin). Ich zaletą jest ekologiczność (dzięki zasilaniu prądem – czystym źródłem energii) oraz mobilność (w porównaniu do tramwaju są w stanie ominąć przeszkodę), nie bez znaczenia jest również bycie swoistym komunikacyjnym symbolem Lublina.

Miasto postanowiło rozwijać tę gałąź komunikacji miejskiej, rozpoczęto w tym celu budowę nowych linii, a także modernizację i uzupełnianie istniejących. Dzięki dofinansowaniu z Unii Europejskiej do 2015 roku powstanie ponad 26 km traktacji – m.in.: w dzielnicach Czuby, Za Cukrownią, Rury, Wrotków, Dziesiąta, Felin, a także w Śródmieściu, w związku z planowaną likwidacją traktacji na Starym Mieście.¹⁸⁶

Zgodnie ze Strategią Rozwoju Lublina na lata 2013–2020 jednym z celów miasta¹⁸⁷ jest *budowa wspólnego systemu komunikacyjnego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego (LOM)*. W ramach tego zadania planowane jest powstanie Zintegrowanego Intermodalnego Dworca (obejmującego główny dworzec kolejowy i autobusowy) stanowiącego zasadniczy węzeł transportu zbiorowego od

¹⁸⁶ Projekty współfinansowane ze środków europejskich, prezentacja ZTM Lublin, www.jest.org.pl, pl.wikipedia.org [dostęp: 7.03.2014]

¹⁸⁷ Zadanie w ramach Obszaru Rozwojowego A – „Otwartość”, pkt. A.4. *Budowanie więzi regionalnych i metropolitalnych*, działanie A.4.1 i zalecenie A.4.d. Za: *Strategia Rozwoju Lublina na lata 2013–2020*, Urząd Miasta Lublin, Załącznik nr 2 do Uchwały nr 693/XXVIII/2013 Rady Miasta Lublin z dnia 28 lutego 2013 r., s.33.

lokalnego, przez regionalny do międzynarodowego, a także rozwój systemu transportu publicznego w ramach LOM i budowa kolei metropolitalnej.

Planowane jest także polepszenie dostępności Lublina z zewnątrz, w tym rozwój sieci połączeń lotniczych i modernizacja dróg dojazdowych do miasta.¹⁸⁸ Pierwsze kroki w tym celu już podjęto – lotnisko w Świdniku działa stosunkowo prężnie, podróżni zaś mogą w wygodny i komfortowy sposób dostać się prosto na terminal – dzięki kolei łączącej go z centrum Lublina.

Przewidziane są także remonty dróg dojazdowych, zamknięcie obwodnicy miasta, a także poprawa infrastruktury kolejowej – wszystkie te działania mają na celu usprawnienie dotarcia do Lublina – czy to drogą samochodową, kolejową czy lotniczą. Wygodny i bezproblemowy dojazd do miasta bezpośrednio przełoży się na liczbę odwiedzających – zarówno w celach biznesowych, jak i turystycznych.

Lublin, jako dopiero powstająca metropolia, ma szanse uniknąć problemów dręczących metropole już istniejące – gigantycznych korków, wysokiego zanieczyszczenia powietrza i smogu, kłopotów z komunikacją pieszą i rowerową.

W tym celu konieczne jest położenie nacisku na infrastrukturę komunikacyjną – przede wszystkim na transport miejski, zarówno w kwestii tworzenia pasów przeznaczonych dla autobusów i trolejbusów, jak i zakupu nowego taboru. Kolejną kwestią jest budowa obwodnicy, która pozwala na usunięcie z miasta transportu tranzytowego. Zalecany jest również rozwój ścieżek rowerowych i pieszych, gdyż komunikacja rowerowa i piesza, zwłaszcza w obrębie ścisłego centrum, może znacznie odciążyć ulice.

Odpowiednie planowanie i zarządzanie infrastrukturą komunikacyjną może uczynić z Lublina metropolię na europejskim poziomie.

¹⁸⁸ Tamże, pkt. A.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej Lublina, s. 25.

ROZDZIAŁ V

PODSUMOWANIA I WNIOSKI KOŃCOWE

12. Podsumowanie

Miasta XXI wieku tracą spójność na rozmaite sposoby, m.in. przez brak planów miejscowych, suburbanizację, niekontrolowane rozrastanie się przedmieść i wadliwą strukturę zastaną (wieloletnie zaniedbania, opuszczone tereny przemysłowe, osiedla mieszkaniowe wymagające modernizacji i uzupełnienia). Brak spójności jest cechą bardzo niekorzystną – źle wpływa zarówno na wizerunek miasta, jak i na postrzeganie go przez mieszkańców, a w konsekwencji może powodować ich migrację do ośrodków uznawanych za bardziej zwarte (a co za tym idzie – przyjazne) i pustoszenie miast.

Konieczna jest nowa doktryna, wprowadzona w celu zatrzymania procesu utraty spójności i naprawienia negatywnych zmian, które już nastąpiły. W niniejszej publikacji zaproponowano autorską metodę zapobiegania dalszej utracie spójności – scalanie miasta poprzez architekturę. Nowopowstające obiekty zaliczane do „architektury integracyjnej” korzystnie wpływają na poprawę struktury przestrzennej miasta, sprawiając, że odzyskuje ono utraconą spójność i staje się zwarte. Obiekty te pełnią nie tylko klasyczne, przypisane im funkcje (usługową, edukacyjną, itd.) lecz również rozmaicie oddziałują na krajobraz miasta: uzupełniają pierzeje uliczne, scalają przestrzenie kampusów i osiedli, kształtują osie kompozycyjne, integrują otoczenie, wzbogacają program usługowy. Często takie obiekty są także pierwszym etapem zmiany wizerunku danej dzielnicy (np. o charakterze po przemysłowym), co pociąga za sobą jej modernizację i ożywienie; mogą być również motorem napędowym powstawania nowej dzielnicy. Ich oddziaływanie obejmuje także szerszą skalę: integrują miasto z regionem i krajem.

Szczególnym rodzajem architektury integracyjnej jest ta występująca w punktach „węzłowych”. Są to miejsca formalnie ważne, wyraźnie zaznaczające się na mapach miast – stąd i obiekty zlokalizowane w tych punktach mają dużą siłę oddziaływania i strategiczne położenie. Aktywizują one otoczenie, przyciągają do niego odwiedzających, są bodźcem do przemian wizerunkowych dzielnic. Do takich obiektów zaliczyć można m.in. Muzeum Sztuki Phaneo w Wolfsburgu, Kunsthaus w Grazu, Elbphilharmonie w Hamburgu, Operę w Oslo i Instytut Filmowy Eye w Amsterdamie.

Do architektury integracyjnej zaliczają się również przestrzenie publiczne, zwłaszcza miejskie place – miejsca spotkań i naturalnej integracji, uatrakcyjniające miejską tkankę. Do tego grona zaliczyć można Piccadilly Gardens w Manchesterze, Plac Incontro tra i Popoli w Settimo Milanese, a także lubelski Plac Litewski. Przestrzeń publiczna to także parki – miejsce rekreacji i wypoczynku, a także zielone „płuca” miast. Wzbogacone małą architekturą również mogą stać się miejscem integracji – przykładem może tu być Ogród Saski w Lublinie.

Liczne obiekty architektury integracyjnej występują w Lublinie, wielokuturowym mieście nazywanym „bramą Wschodu i Zachodu”. Miasto to boryka się

z problemem utraty spójności, m.in. w wyniku wieloletnich zaniedbań. Podejmowane są próby przeciwdziałania temu zjawisku, polegające m.in. na rozwijaniu uczelni wyższych, aktywizacji osiedli mieszkaniowych i uzupełnianiu ich o niezbędną infrastrukturę usługową, opracowaniu programu rozwiązań komunikacyjnych oraz uzupełnianiu struktury przestrzennej o nowe obiekty z nurtu „architektury integracyjnej”, które podnoszą jakość środowiska miejskiego i różnorodnie wpływają na swoje otoczenie. Wśród przykładów takiego działania można wymienić budowę Centrum Spotkania Kultur (w którym następować będzie integracja wielokulturowa), Centrum „Atrium Felicity” (które może pomóc w aktywizacji dzielnicy Felin) oraz Tarasów Zamkowych („bodziec” do modernizacji Podzamcza i okolic), a także Basenu Olimpijskiego i Stadionu Miejskiego (możliwy załazek nowej dzielnicy o charakterze sportowym).

Nie bez znaczenia jest również integracja miasta z regionem – w tym przypadku warto odnotowania są realizacje związane z komunikacją, mające na celu usprawnienie transportu (drogowego, kolejowego etc.) i umożliwienie łatwiejszego dostępu do miasta – w przypadku Lublina jest to m.in. budowa drogi ekspresowej S-17 oraz lotniska w Świdniku.

Szczególnym fragmentem miasta uniwersyteckiego są kampusy wyższych uczelni – miejsca naturalnej integracji. W Lublinie w ostatnich latach trzy uczelnie wzbogaciły się o interesujące obiekty, które poza funkcją stricte edukacyjną pełnią również rolę scalającą i integrującą, zarówno użytkowników, jak i przestrzeń kampusu. Są architektoniczno-integracyjnymi znakami współczesnych czasów.

Wprowadzenie nowych budynków o funkcji integrującej jest z kolei koniecznością w przypadku osiedli mieszkaniowych Lublina, szczególnie tych wzniesionych z tzw. wielkiej płyty. Często borykają się one z niedoborem obiektów o funkcji usługowej i ubogą ofertą kulturalno-rozrywkową, jak również z wizerunkiem zaniedbanej dzielnicy. Wielofunkcyjne centra osiedlowe pomogą zarówno w wizualnym odświeżeniu osiedli, jak i uzupełnią jego ofertę usługową oraz wpłyną pozytywnie na integrację mieszkańców. Te skutki mają kolosalne znaczenie dla przyszłości osiedli: zatrzymają obecnych mieszkańców i przyciągną nowych. Wszystkie te działania mają jeden długofalowy cel: sprawić, by miasto było zwarte i spójne, a co za tym idzie – przyjazne użytkownikom, w przypadku Lublina zaś dodatkowo – atrakcyjne i konkurencyjne względem innych polskich metropolii, mimo postindustrialnego dziedzictwa i dość peryferyjnego położenia.

Architektura integracyjna, uzupełniająca luki w strukturze przestrzennej miasta, atrakcyjna wizualnie i programowo, może być środkiem na przywracanie spójności miastom. Jest to działanie szczególnie potrzebne obecnie, w dobie niekontrolowanego rozprzestrzeniania się miast i utraty spójności.

13. Wnioski końcowe

Niniejsza praca ma na celu ukazanie obecnej sytuacji miasta – niekorzystnej ze względu na brak spójności – oraz sposobu na jej poprawienie poprzez architekturę. Autor, na przykładzie Lublina, analizuje modernizację wybranych fragmentów miasta oraz nowe lubelskie realizacje, które scalają strukturę przestrzenną miasta, przywracając mu utraconą spójność. Szczególną uwagę zwraca na tereny akademickie, jako miejsca integracji na różnych płaszczyznach. Proponuje również, po analizie prac uznanych autorytetów, autorską metodę scalania miasta poprzez obiekty architektoniczne o przemyślanej i świadomej formie, oraz definiuje pojęcie „architektury integracyjnej”.

Założona teza pracy głosiła, że świadome kształtowanie form architektonicznych, jest jednym z narzędzi możliwych do zastosowania by zatrzymać lub przynajmniej zminimalizować skutki procesu rozpraszania miast.

Autor potwierdza tę tezę, przytaczając przykłady obiektów kształtowanych świadomie i z poszanowaniem zastanego kontekstu, które wyraźnie scalają miejską tkankę. Wpływ tych obiektów na strukturę przestrzenną miasta jest niewątpliwie pozytywny – nie są tylko atrakcyjną bryłą przyciągającą uwagę, lecz także uzupełnieniem pierzei, dopełnieniem osi kompozycyjnej, elementem scalającym otoczenie.

Miasta XXI wieku coraz częściej borykają się z problemami dotyczącymi struktury przestrzennej: utratą spójności, niekontrolowanym rozrastaniem się, lukami w zabudowie, pogłębiającym się chaosem przestrzennym. Zatracają one ludzką skalę, stając się nieprzyjazną machiną, miastem-molochem, gdzie główną rolę odgrywa samochód. Mnożą się monotonne przedmieścia, rozległe dzielnice biedoty i niekończące się autostrady.

Konieczne jest przywrócenie priorytetu człowieka, mieszkańca-użytkownika i powrót do miasta przyjaznego, dostosowanego do ludzkich potrzeb.

Koniecznością jest przeciwdziałanie chaosowi przestrzennemu miast – w tym opracowywanie planów miejscowych, aktywizacja i przekształcanie dzielnic zaniedbanych, uzupełnianie luk w zabudowie poprzez wprowadzanie architektury kreowanej świadomie, szanującej kontekst. Kompleksowa realizacja tych działań zdecydowanie poprawi strukturę przestrzenną miast – przywróci im utraconą spójność i ludzki wymiar. Takie miasta staną się przyjazne dla użytkowników – a co za tym idzie będą przyciągać nowych mieszkańców i zatrzymywać ich.

Architektura integracyjna, kształtowana z rozmysłem, o wysokich walorach wizualnych i użytkowych, ma szczególne znaczenie w procesie scalania struktury przestrzennej miasta. To nie tylko uzupełnienie luki w zabudowie, brakujący „puzel” w układance – to symbol zmian. Może stać się początkiem prze-

kształceń miasta i dzielnicy, zmiany wizerunku, aktywizacji okolicy, a także charakterystycznym punktem na mapie miasta, jego współczesnym symbolem.

Jednym z miast wymagających scalania jest Lublin – borykający się z post-industrialnym dziedzictwem i utratą spójności, szukający pomysłu na siebie. Stopniowo realizowane są kolejne inwestycje, mające na celu zmianę wizerunku Lublina i podniesienie jego atrakcyjności, a także przywrócenie mu zwartej struktury przestrzennej. Podejmowane są także działania w celu ochrony dziedzictwa historycznego – zarówno tego materialnego, jak i niematerialnego, które może być znaczącą „kartą przetargową” miasta.

Świadomie zrealizowane formy „architektury integracyjnej” we wskazanych punktach „węzłowych” winny promieniować powodując pojawienie się inicjatyw „spójności – związku wewnątrz”, na przykład:

a) „PASAŻ MIEJSKI” – połączenie Starego Miasta (Serce Miasta) poprzez wydłużenie bezkolizyjne Krakowskiego Przedmieścia do końca Placu Litewskiego „Salonu Miasta” (planowane zmodernizowanie – Głównej Przeszlizni Miejskiej).

b) „TRAKT MIEJSKI” – połączenie „Starego Miasta” poprzez Podzamcze odrestaurowaną część miasta („Pamięć Miasta”) trakt wzdłuż wzgórza Zamkowego, oraz sylwetki Starego Miasta, Tarasów Zamkowych (zrealizowanych po drugiej stronie) – (poddany regułom konkursowym, objęty konkursem p u s t y pas komunikacyjny z uwzględnieniem nowej Galerii oraz aż do obecnego dworca kolejowego) z „Węzłem komunikacyjnym” (powołanie nowej struktury węzła) powiązanie komunikacji (skrzyżowania) „ponad regionalnej” – dworca kolei, „regionalnej”, dworca autobusowego, oraz „miejskiej, podmiejskiej, lokalnej”, dystrybucji sieci trolejbusu. Historyczne związanie „Serca Miasta” z regionem (poprzez dworce komunikacji).

c) „PONAD REGIONALNE RELACJE GOSPODARCZE” MIASTA – (w następnej dekadzie) rozważenie przesunięcia „Centrum Wystawienniczego – Targi Lublin” w rejon „Portu lotniczego w Świdniku” z lokalizacją związaną z obwodnicą Lublina „Trasą S-17” – super węzeł promocji rozwojowej – zasada lokalizacji Targów z masową dostępnością ponad regionalną stosowana jest w Europie. (np. Centrum Wystawiennicze w Bolonii, lokalizacja w takim „super węźle” – Włochy), Centrum Wystawiennicze w Lipsku (Niemcy-przeniesione poza miasto w 1996), Centrum Wystawiennicze w Mediolanie (Włochy – przeniesione poza miasto w 2007).

W *Zmianie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina* w 2011 roku, „wizja miasta”, autorzy sformułowali konieczną działalność skierowaną na zmianę wizerunku miasta, przywrócenie jego spójności i poprawę ładu przestrzennego (Aneks I. s. 160–161.):

Podstawowe przekształcenia miasta byłyby skierowane na poprawę jakości już istniejącej tkanki miejskiej – co jest o tyle uzasadnione, że skokowy rozwój

ilościowy miasta dokonał się już w latach 70. i 80. kosztem dbałości o spójność organizmu miejskiego.

Doprowadzenie świeżo zurbanizowanych terenów do stanu pełnowartościowej, wielofunkcyjnej tkanki urbanistycznej, z jednoczesnym likwidowaniem konsekwencji zaniedbań, wymaga zdecydowanych działań podejmowanych z determinacją równą tej, z jaką jeszcze niedawno budowano nowe osiedla.

Powyższy cytat sugeruje, iż spójność miasta jest obiektem zainteresowania nie tylko urbanistów, ale i władz Lublina. Współpraca samorządów, służb konserwatorskich i twórców (architektów, urbanistów, architektów krajobrazu) może skutkować harmonijnym rozwojem ośrodka miejskiego.

Lublin ma szansę zostać prężnie rozwijającą się europejską metropolią, z bogatą historią i wielokulturowym dziedzictwem, w której najważniejszy będzie człowiek, a samo miasto będzie przyjazne i zwarte.

ROZDZIAŁ VI

ANEKSY

SŁOWNIK POJĘĆ

BIBLIOGRAFIA

SPIS ILUSTRACJI I TABEL

STRESZCZENIA

14. Aneksy

Aneks I. Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublin.
Kierunki zagospodarowania przestrzennego, Załącznik nr 1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011 r. (wybrane fragmenty)¹⁸⁹

1. Metoda strategii przyjęta w opracowaniu studium

1.1. Strategia rozwoju a zagospodarowanie przestrzenne

Rozwój i zagospodarowanie przestrzenne miasta są wzajemnie sprzężone. Każde materialne działanie gospodarcze jest ważne przestrzennie. Praktycznie jednak najważniejsze są przedsięwzięcia inwestycyjne i kondycja ekonomiczna wszelkich użytkowników miasta. Te dwie cechy rozwoju gospodarczego bezpośrednio kształtują zagospodarowanie przestrzenne i dynamikę jego zmian. Z kolei zagospodarowanie przestrzenne jest jedną ze składowych cech rozwoju. Od sposobu zagospodarowania przestrzennego, w tym ładu przestrzennego, zależy sprawność funkcjonowania miasta.

Opracowanie studium wymaga więc podejścia aktywnego do rozwoju gospodarczego. Polega to na stworzeniu pewnej kompleksowej koncepcji rozwoju miasta, uwzględniającej wszystkie sfery motywów działania i mechanizm rynkowy, koegzystujący z gospodarką opartą na budżetach publicznych.

1.2. Metodyka opracowania

Metoda strategii w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta jest najczęściej stosowana w strategiach rozwoju lokalnego i regionalnego. W tym przypadku integruje zagadnienia wspomagania rozwoju z niezbędnymi przedsięwzięciami przekształceń w zagospodarowaniu przestrzennym. Integracja zagadnień rozwoju i zagospodarowania przestrzennego jest uzasadniona wieloma względami, w tym brakiem programów gospodarczych administracji państwowej na terenie miasta. Integracja koncepcji rozwoju i zagos-

¹⁸⁹ *Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin. Kierunki zagospodarowania przestrzennego Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011. Główny Projektant Zmian Studium: mgr inż. arch. Elżbieta Kraszewska z zespołem. Urząd Miasta Lublin. Wydział Planowania. Lubelska Pracownia Urbanistyczna. Lublin 2011, (fragmenty s. 9–100). 3.3. Wnioski końcowe. s. 224. Pojęcie rozwoju jakościowego, kluczowe dla tego opracowania, definiuje się tutaj jako długotrwały proces poprawy funkcjonowania i zagospodarowania miasta, zmierzający do wzrostu prestiżu miasta i rozwoju jego funkcji zewnętrznych oraz do poprawy jakości życia w mieście.*

podarowania przestrzennego w formie strategii jest także niezbicie uzasadniona koniecznością ścisłej koordynacji działań w obydwu sferach zagadnień. W przyszłości możliwe będą wszelkie modyfikacje metodyczne oraz odnoszące się do zakresu planowania strategicznego, prowadzonego przez administrację samorządową Lublina.

2. Wizja miasta

2.1. Poprawa wizerunku miasta

Lublin stoi przed wyzwaniem takiego przekształcenia swego wizerunku, by znaleźć się w grupie miast europejskich średniej wielkości, o bogatym dziedzictwie historycznym i dużej atrakcyjności kulturowej, które określa się obecnie terminem „miast drugiej szansy”, jako ośrodki wykorzystujące postindustrialny model rozwoju. Przykładami ośrodków są, m.in. Edynburg, York na Wyspach Brytyjskich, Nancy, Montpellier, Avinion we Francji, szereg średnich miast niemieckich, Toledo i Barcelona w Hiszpanii, czy Turku w Finlandii. Warunkiem takiego awansu Lublina jest przeniknięcie wszelkich działań rozwojowych świadomością wartości jego historii i respektu dla jego krajobrazu kulturowego.

Zachowanie historycznej zabudowy śródmieścia, która ma najistotniejsze znaczenie dla tożsamości może stać się jednym z istotnych walorów Lublina, nie tylko jako podstawy dla rozwoju turystyki, ale także jako czynnika budującego poczucie lokalnej wspólnoty interesów.

Podkreślić należy fakt, że pełnej rewaloryzacji zabudowy towarzyszyć winno zachowanie tradycyjnej wielofunkcyjności kamienic śródmiejskich – z zachowaniem połączenia funkcji komercyjnych i mieszkalnych, z dużym udziałem obiektów i lokali o funkcjach kulturalno-społecznych. Wszelkie nowe obiekty w śródmieściu powinny zostać dostosowane do tradycji budowlanej ich sąsiedztwa. Zmiany w śródmieściu obejmą więc raczej stan jakości zabudowy, oraz oczywiste uzupełnienia w lukach tkanki miejskiej, natomiast nie powinny zasadniczo zmienić skali i charakteru zabudowy. Obszary o znaczniejszych przekształceniach, które już obecnie można określić to: otoczenie nowopowstającej ul. Mościckiego, teren po między trasą WZ a wzgórzem Czwartek – ważny dla uporządkowania otoczenia Starego Miasta i dla jego funkcjonowania w układzie śródmiejskim, a przede wszystkim rejon Placu Dworcowego, gdzie brak jest istotnych ograniczeń konserwatorskich. Tu konieczność wprowadzenia zasadniczych zmian układu komunikacyjnego pozwala na wykształcenie enklawy nowej zabudowy o odmiennym, mniej historycznym charakterze przestrzennym – ale jej znaczenie dla prestiżu miasta będzie nadzwyczaj istotne.

Podstawowe przekształcenia miasta byłyby skierowane na poprawę jakości już istniejącej tkanki miejskiej – co jest o tyle uzasadnione, że skokowy rozwój ilości-

wy miasta dokonał się już w latach 70. i 80. kosztem dbałości o s p ó j n o ś ć o r g a n i z m u m i e j s k i e g o.

Doprowadzenie świeżo zurbanizowanych terenów do stanu pełnowartościowej, wielofunkcyjnej tkanki urbanistycznej, z jednoczesnym likwidowaniem konsekwencji zaniedbań, wymaga zdecydowanych działań podejmowanych z determinacją równą tej, z jaką jeszcze niedawno budowano nowe osiedla. Dodatkowym udogodnieniem dla realizacji takiej strategii jest wyhamowanie wzrostu ludności miasta, wynikające z tendencji demograficznych.

3. Kierunki rozwoju miasta Lublina

3.1. Cel generalny i warunkujące

Cel generalny:

- Wzrost rangi miasta na arenie krajowej i europejskiej

Cele warunkujące:

- Rozwój funkcji wyższego rzędu
- Poprawa standardów miasta
- Poprawa ładu przestrzennego

3.2. Dziedziny strategii i cele wiodące

3.2.1. Funkcje wyższego rzędu

3.2.1.3. Zakres programowania strategicznego w sferze usług wyższego rzędu

Program 1.1. ROZWÓJ OŚRODKA SZKOLNICTWA WYŻSZEGO. Lokalizacja programu. Sposoby uruchomienia programu

Program 1.2. REGIONALNE CENTRUM NAUKOWO-INNOWACYJNE „TECHNOPOL” (Regionalne Centrum Przedsiębiorczości Innowacyjnej – RCPI).

Związki z innymi programami w strategii rozwoju miasta

Program 1.3. ROZWÓJ I PODNOSZENIE STANDARDÓW LECZNICTWA ZAMKNIĘTEGO

Program 1.4. WIELOFUNKCYJNE CENTRUM KONGRESOWE

Program 1.5. URZĄD CELNY Funkcje programu

Program 1.6. MIĘDZYKRAJOWE TARGI LUBELSKIE (MTL) Funkcje (cele) programu

Program 1.7. ROZRACHUNKOWA IZBA BARTEROWA (RIB) Funkcje programu

Inne opracowania, w których uwzględnia się program RIB

Program 1.8. ROZWÓJ REGIONALNEGO WĘZŁA KOMUNIKACYJNEGO, w tym BUDOWA PORTU LOTNICZEGO

Program 1.9. ROZWÓJ I UDOSTĘPNIANIE TURYSTYCZNEGO SYSTEMU KOMUNIKACYJNEGO

3.2.2. Kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta

3.2.2.1. Cele wiodące:

Kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru miasta:

- zapewniające tworzenie optymalnych warunków funkcjonowania poszczególnych rodzajów działalności społecznej i gospodarczej,
- gwarantujące mobilność, elastyczność i sprawność funkcjonowania,
- zharmonizowane krajobrazowo ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym,
- ograniczające ekspansję miasta na tereny nieurbanizowane, z położeniem większego nacisku na przekształcanie, przebudowę i rewitalizację terenów już zainwestowanych,
- zapewniające ciągłość rozwoju i ewolucyjność przekształceń,
- zapewniające komplementarność funkcjonalną poszczególnych elementów struktury,
- zapewniające możliwość osiągnięcia celów etapowych i częściowych.

Uzupełnianie funkcji /brakujących/ na obszarze miasta

Dopełnienie struktury miasta w dwóch aspektach:

- uzupełnienie istniejącej, zdeterminowanej dotychczasowym planem, struktury wyodrębnionych funkcjonalnie obszarów o niezbędne, a nie zrealizowane dotychczas funkcje komplementarne, gwarantujące uzyskanie odpowiedniego standardu użytkowego i jakości przestrzeni,
- wprowadzenie do struktury miejskiej nowych jakościowo funkcji, odpowiadających oczekiwanej randze miasta.

Kształtowanie ładu ekologicznego

Kształtowanie struktury przestrzennej miasta podporządkowanej warunkom środowiska przyrodniczego, gwarantujące:

- zachowanie, wykorzystanie i uatrakcyjnienie jego wartości,
- wyeliminowanie funkcji kolizyjnych,
- wyeliminowanie zagrożeń wywołanych postępującą urbanizacją.

Kształtowanie przestrzenne warunków życia /ład społeczny/

Zapewnienie zrównoważonego przestrzennie i ilościowo rozwoju:

- miejsc pracy i zamieszkania,
- wypoczynku i rekreacji,
- usług podstawowych i bytowych o standardach użytkowych dostosowanych do skali potrzeb mieszkańców.

Poprawa ekonomiki zagospodarowania miasta /ład ekonomiczny/
Zapewnienie ciągłości przestrzennej kompleksowego zagospodarowania

poprzez:

- ustalenie hierarchii zadań inwestycyjnych gwarantujących racjonalny rozwój zrównoważony i funkcjonowanie struktury,
- wykorzystanie dotychczasowych przygotowanych planistycznie i infrastrukturalnie terenów,
- usprawnienie relacji powiązań między miejscami pracy, zamieszkania, usług i wypoczynku,
- porządkowanie struktury przestrzennej budownictwa mieszkaniowego w kontekście ekonomiki uzbrojenia terenu i infrastruktury społecznej.

Poprawa estetyki miasta

Kształtowanie pejzażu miasta, warunkujące uzyskanie harmonii oraz niepowtarzalnego, indywidualnego wyrazu przestrzennego, poprzez:

- wykorzystanie walorów istniejącego krajobrazu,
- wymóg wysokich walorów planistycznych, architektonicznych i estetycznych dla nowych elementów zagospodarowania,
- rewaloryzację zdegradowanego zagospodarowania.

3.2.2.3. Zakres programowy kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta

Strategia działań w zakresie kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta dotyczyć powinna dwóch generalnych grup programowych:

A – Programów o charakterze sanacyjnym,

B – Programów o charakterze rozwojowym.

Należy je odnieść do wyodrębnionych w granicach miasta obszarów o spójnej problematyce funkcjonalno-przestrzennej i niezbędnym zakresie skoordynowanych działań inwestycyjnych.

Problematyka programów sanacyjnych (A) obejmuje:

a) Rewitalizację zaniedbanych obszarów i zespołów mieszkaniowych, przewidzianych do adaptacji, w tym:

- rehabilitację zdegradowanej zabudowy mieszkaniowej
- poprawę standardów technicznych i użytkowych wielkopłytowej zabudowy wielorodzinnej,
- poprawę funkcjonowania zespołów zabudowy jednorodzinnej,

b) Reorganizację zespołów produkcyjno-składowych przy założeniu:

- uporządkowania i wyodrębnienia zespołów o spokojnym profilu,
- poprawy stanu technicznego, estetycznego i dostępności komunikacyjnej,
- eliminacji uciążliwości funkcji,

c) Rewitalizację Śródmieścia, przy założeniu:

- poprawy obsługi komunikacyjnej i zaplecza parkingowego,
- organizacji przestrzeni publicznych,
- rewaloryzacji zabudowy historycznej,
- poprawy warunków środowiska mieszkalnego,
- dostosowanie programu usługowego i produkcyjnego do bieżących potrzeb,

d) Uporządkowanie i doposażenie terenów otwartych zieleni ogólnodostępnej.

Problematyka programów rozwojowych (B) obejmuje:

a) Kształtowanie zróżnicowanych form środowiska mieszkalnego przy założeniu:

- utrzymania wyznaczonych kierunków rozwoju,
- dostosowania gabarytów i układu zabudowy do walorów krajobrazowych,
- równoległej realizacji komplementarnego programu wyposażenia i zagospodarowania osiedli.

b) Kształtowanie systemu usług podstawowych, przy założeniu koncentracji przestrzennej obiektów usługowych w ośrodkach o zróżnicowanym zasięgu obsługi,

c) Stymulowanie rozwoju usług ponadlokalnych o zróżnicowanym charakterze, przy założeniu:

- rozwinięcia i wzbogacenia programu funkcjonalnego,
- wytworzenia reprezentacyjnego centrum usługowego miasta,
- wykorzystania przewidzianych planem rezerw jako oferty rozwojowej.

d) Kształtowanie zespołów produkcyjno-składowych, przy założeniu:

- maksymalnego ograniczenia uciążliwości,
- zapewnienia sprawnej obsługi komunikacyjnej,

e) Kształtowanie otwartych terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, przy założeniu wykorzystania i uatrakcyjnienia walorów środowiska.

Zamieszczone programy działań na rzecz poprawy struktury funkcjonalnej i estetycznej przestrzeni miasta obejmują, w zasadzie kompleksowo, poszczególne tematy w sferze zagospodarowania przestrzennego. W trakcie wdrażania strategii rozwoju i zagospodarowania potrzebna jest konkretyzacja programów, w formie planów miejscowych i ich aktualizacji oraz odpowiadających im programów działań zawartych w opisach elementów programowych.

3.3. Program 2.1 Rozwój struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta

3.3.1. Funkcje i cele programu:

- Ukierunkowanie i etapowanie procesu urbanizacji w oparciu o przyjęte zasady ekonomiki zainwestowania oraz spójności przestrzennej i organizacyjnej zagospodarowania.

- Sformułowanie zasad i warunków działalności inwestycyjnej w wyodrębnionych obszarach problemowych oraz strefach wielofunkcyjnych.
- Zabezpieczenie prawno-organizacyjne rezerw rozwojowych dla poszczególnych sfer aktywności społeczno – gospodarczej miasta z wyodrębnieniem:
 - rezerw koniecznych – wynikających ze skonkretyzowanych programowo potrzeb inwestycyjnych,
 - rezerw potencjalnych stanowiących między innymi ofertę rozwojową dla funkcji o bliżej nieskonkretyzowanym zakresie i rodzaju, mogących bezkolizyjnie zaistnieć, wzbogacając strukturę miasta,
- Koordynacja programów częściowych i działowych.

3.3.2.Elementy programu

Zróżnicowane formy działalności inwestycyjnej tworzące tkankę urbanistyczną miasta zgeneralizowano w odniesieniu do dwóch podstawowych sfer aktywności społecznej mieszkańców:

- sfery aktywności zewnętrznej (sfera nauki i pracy), generującej rozwój,
- sfery aktywności wewnętrznej (sfera zamieszkania), stabilizującej rozwój.

Jednocześnie uwzględniono zarówno zróżnicowane i rosnące potrzeby mieszkańców, jak też potencjalne możliwości istniejącego środowiska naturalnego i kulturowego.

Proponowany program rozwoju przestrzeni zurbanizowanej, bazując na współzależności, tych dwóch decydujących o wielkości i randze miasta sfer współżycia społecznego – przewiduje organizację działań inwestycyjnych w wyodrębnionych obszarach:

a) intensywnych przekształceń przestrzennych z wydzieleniem:

- stref działalności społeczno-gospodarczej,
- stref zaplecza mieszkaniowego, oraz systemów obsługi technicznej miasta, w tym również sukcesywne przekształcanie terenów wojskowych, tj. poligonów na Czechowie i Majdanku, dla rozwoju funkcji miejskich.

b) ograniczonych przekształceń przestrzennych z wydzieleniem:

- strefy ogólnodostępnej zieleni,
- strefy gospodarki rolnej.

Program zakłada sformułowanie zakresu tzw.:

- rezerw koniecznych – niezbędnych dla skonkretyzowanego zakresu potrzeb inwestycyjnych i ustalonego programu funkcjonalnego, oraz
- rezerw potencjalnych "ofertowych" wynikających z naturalnej chłonności i wydolności struktury oraz możliwości ekonomicznych.

3.3.3. Lokalizacja programu

Program obejmuje obszar w granicach administracyjnych miasta.
Zakłada się:

- wytworzenie szkieletu urbanistycznego miasta obejmującego potencjalną strefę rozwoju największej aktywności społeczno-gospodarczej, ściśle związanego z podstawowym układem komunikacyjnym oraz głównymi kierunkami powiązań zewnętrznych, przy uwzględnieniu i połączeniu wykształconych, charakterystycznych zespołów funkcjonalnych (np. Śródmieście, kompleksy produkcyjne itp.),
- wyodrębnienie i wykorzystanie szkieletu morfologicznego (fizjograficznego) pozwalającego na utrzymanie, "otwarcie", uatrakcyjnienie i rozwinięcie strefy ogólnodostępnej zieleni z urządzeniami sportowo-rekreacyjnymi zgodnie z ustaleniami ESOCH,
- rozwinięcie systemu obsługi technicznej miasta na bazie istniejącego układu elementów i sieci zgodnie z programami branżowymi,
- utrzymanie dotychczasowych kierunków rozwojowych zaplecza mieszkalnospołeczno-socjalnego miasta przy założonej koncentracji przestrzennej działań inwestycyjnych w kolejnych etapach realizacji.

3.3.4. Ochrona środowiska kulturowego

3.3.4.1. Cel wiodący

Ochrona i kształtowanie środowiska kulturowego miasta Lublina, obejmujące między innymi zachowanie i zabezpieczenie przed zniszczeniem tegoż środowiska, a także ekspozycję oraz celowe wykorzystanie i społeczne udostępnienie jego elementów.

Środowisko kulturowe definiuje się tutaj jako całokształt dostępnego nam zasobu zjawisk kulturowych z obszaru miasta w całej jego historii, zawartego w przekazach materialnych i niematerialnych, tworzącego strukturę i krajobraz miasta, i przesądzającego o jego tożsamości i indywidualizmie, a wyrażającego się, między innymi przez:

- fizjograficzny kontekst miasta,
- obiekty archeologiczne i kulturowe warstwy podziemne,
- dzieła urbanistyki, architektury i sztuki ogrodowej oraz budownictwa,
- obiekty etnograficzne i ruralistyki,
- obiekty techniki i kultury materialnej,
- widoki sylwety miasta i jego elementów,
- dzieła sztuk plastycznych,
- pamiątki historyczne i wartości niematerialne,

- inne przedmioty, ruchome i nieruchome, zasługujące na trwałe zachowanie ze względu na ich znaczenie dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnej.

W pojęciu środowiska należy zawrzeć następujące elementy: treści historyczne, formę, funkcję i substancję. W odniesieniu do tegoż środowiska przez "kształtowanie" rozumieć należy konserwację, rewaloryzację (przez różne działania, jak np. integracja, rekonstrukcja, rekompozycja), rewitalizację oraz kreację.

3.3.4.2 Cele operacyjne:

a) Warunkujące

Jako cele operacyjne warunkujące wskazuje się:

- Odbudowę szacunku dla dziedzictwa kulturowego jako drogi podtrzymywania ciągłości tradycji i budowania poczucia tożsamości lokalnej i narodowej (np. budowa powszechnej świadomości społecznej, między innymi poprzez wskazywanie korzyści i szans płynących z ochrony, ale także wskazywanie barier i strat z tym związanych, demokratyzacja procesów ochrony).
- Rozwój badań naukowych nad historią miasta w oparciu o współpracę z lokalnymi ośrodkami naukowymi. Tworzenie systemowych rozwiązań ochrony i kształtowania środowiska kulturowego miasta Lublina (tworzenie warunków formalno-prawnych, ekonomicznych, organizacyjnych, społecznych, uwzględnienie między innymi instrumentów takich, jak: edukacja, promocja, partycypacja, lobbying, marketing środowiska kulturowego w ramach gospodarowania przestrzenią, itp.).
- Opracowanie i propagowanie metod wykorzystania tradycji jako podstawy zrównoważonego rozwoju miasta (między innymi metod ekonomicznej wyceny wartości krajobrazu, ekonomiczności wykorzystania terenów w tradycyjnych układach urbanistycznych, komplementarnej wielofunkcyjności tych układów, bezpośrednie i pośrednie wykorzystanie walorów środowiska kulturowego miasta w promocji działań na rzecz kapitału prywatnego, inwestującego, np. w turystykę w Lublinie).
- Pełniejsze zrozumienie szczególnej natury chronionego „dobra”, które nie jest nieożywionym przedmiotem, oglądanym tak, jak ogląda się dzieło sztuki w muzeum i zabytki w tradycyjnie pojętym mieście, lecz stanowi zamieszkaną scenę, mającą charakteryzować się tym, czego brak współczesnym miastom, a czego znów wymaga współczesna historia: harmonią życia mieszkańców z otaczającą ich architekturą, czyli pojednaniem człowieka z jego środowiskiem. (L. Benevolo).

b) Zasadnicze

Wśród celów operacyjnych zasadniczych wymienić należy następujące z nich:

- Ochrona zespołu Starego Miasta i Wzgórza Zamkowego z terenem dawnego Wielkiego Stawu Królewskiego, Czwartku, tzw. Grodziska z Białkowską Górą i Starą Kalinowszczyzną oraz Śródmieścia jako obszaru najwyższych wartości kulturowych. Ochrona widokowa sylwety miasta i jego elementów.
- Ochrona krajobrazu otwartego. Ochrona wartości kulturowych i krajobrazowych obszarów dawnych wsi, folwarków z założeniami dworsko-parkowymi, założeń małomiasteczkowych i osad w obrębie obecnych granic administracyjnych miasta.
- Kontynuacja wartościowych modeli ładu urbanistycznego, tworząca możliwości harmonijnego kształtowania krajobrazu miasta.
- Rekompozycja struktur urbanistycznych dysharmonijnych w stosunku do tradycyjnego krajobrazu kulturowego. Związanie lokalnych i ponadlokalnych wartości kulturowych Lublina ze strategiami rozwoju miasta i jego promocji.

3.3.4.3. Zakres programowania strategicznego

Działania strategiczne w dziedzinie ochrony dóbr kultury odnoszą się do całości problematyki tego rodzaju występującej w obecnych granicach administracyjnych Lublina. Przedstawione zostały w trzech podstawowych programach, dla których integralną częścią jest wzmiankowany załącznik graficzny Rys. 26A i Rys. 26B.

Miasto królewskie – pielęgnacja tożsamości. Program odnosi się do całości kształtu problematyki ochrony reliktyw obszaru miasta lokacyjnego zawierającego w sobie zarówno dokumenty kulturowe najwcześniejszego osadnictwa miejskiego i przedmiejskiego, jak i ewolucji tkanki urbanistycznej, w obrębie tego terenu, po czasy nam współczesne. Obszar ten jest desygнатem historycznej miejskości Lublina, a przez to także dowodem naszej tożsamości lokalnej.

Dawne sąsiedztwo – świadomość odrębności. Program dotyczy problematyki ochrony i kształtowania rozległych obszarów dawnych wsi i folwarków, o metrykach równie odległych jak rodowód miasta (od pocz. XIV wieku. po poł. wieku XV, a także XVIII wieku.), stanowiących w przeszłości jego bezpośrednie sąsiedztwo, w procesie dziejowym jego rozwoju włączonych w granice administracyjne. Na ich odrębną strukturę, a także odmienny krajobraz, składają się przede wszystkim relikty (ok. 20) siedlisk wsi wraz z rozłogami pól oraz pozostałości dawnych założeń dworsko-parkowych, ze śladami pól, ze wszystkimi dowodami ich przekształceń wynikającymi z procesów historycznych.

Miedzy historią a współczesnością – integracja przestrzeni. Program obejmuje swym obszarem tereny tzw. współczesnego rozwoju miasta, zwłaszcza w ostatnim pięćdziesięcioleciu. Rozwój Lublina, od początku XX stulecia, spowodował włączenie w proces urbanizacji terenów dawnych rozłogów miejskich i sąsiadujących z nimi wsi i folwarków. Na styku tych obszarów, i w ich bezpośrednim sąsiedz-

twie, nastąpiło nowe zagospodarowanie, nie zawsze harmonizujące z dawnym. Szczególne piętno wycisnęły w krajobrazie kulturowym działania urbanistyczne, związane z latami gospodarki sterowanej centralistycznie. Założenia ideologiczne sprzyjały ignorowaniu historycznych i kulturowych uwarunkowań na nowo zagospodarowywanych terenach miasta. Kreowany wówczas krajobraz kulturowy cechuje znaczny stopień dysharmonii z tradycyjnym.

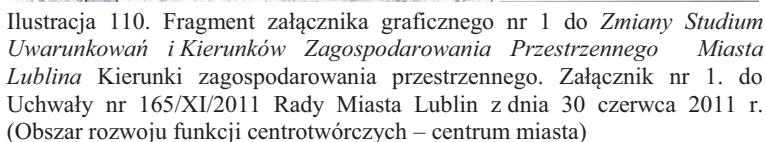
Generalnym celem programu jest rekompozycja zagospodarowania terenów o krajobrazie zdegradowanym. Także kontynuacja tych spośród współczesnych form układów urbanistycznych, które harmonijnie wpisują się swymi walorami w tradycyjny kontekst krajobrazowy, co winno integrować przestrzeń historycznego i współczesnego zagospodarowania miasta. Wzmiankowane wyżej programy, wraz ze wskazanymi strefami ochrony i kształtowania wartości kulturowych, określają strategię i tworzą dla niej strukturę realizacji celu wiodącego.

W ramach stref planistycznej ochrony konserwatorskiej obowiązują dotychczasowe obszary ochrony, wynikające z decyzji administracyjnych Służby Ochrony Zabytków podjętych na podstawie art. 4 i 5 ustawy z dnia 15. 02. 1962 r. (Dz. U. nr 10/1962, poz. 48 –z późn. zm.) o ochronie dóbr kultury. Ponadto w/w strefy zawierają obiekty i zespoły obiektów objęte ochroną w oparciu o podaną wyżej podstawę prawną, a także obiekty oraz zespoły obiektów, ewidencjonowane posiadające wartości jako dobra kultury. Wykaz w/w obszarów, zespołów obiektów i obiektów zawarto w *Katalogu zasobów kulturowych miasta Lublina*.

Ochrona widoku sylwety miasta w powiązaniu z ochroną i kształtowaniem krajobrazu dawnego Wielkiego Stawu Królewskiego i doliny rzeki Byszczy od strony pld.-zach. Jako terenów ekspozycji bierniej i czynnej dla zabytkowego zespołu staromiejskiego. Ochrona i kształtowanie przedpola widoków oraz bliskiego i dalekiego planu widoków. Uwzględnienie punktów, osi i ciągów widokowych ważnych z punktu widzenia wyżej wymienionej problematyki ochrony. Eliminacja, lub osłabianie oddziaływania, elementów dysharmonijnych w panoramie miasta.

W sylwecie historycznego miasta niewątpliwą dominantę stanowi bryła XIX w. Wieży Trynitarskiej. Wśród ważniejszych elementów składających się na kompozycję panoram miasta wymienić należy: od strony wschodniej – XV w. gmach kościoła św. Michała na Czwartku, XVII w. bryłę cerkwi prawosławnej, XIII w. donżon lubelskiego zamku i XIV w. zamkową kaplicę Św. Trójcy, dalej zespół zabudowań klasztoru dominikańskiego (XIV–XIX w.), gmach kościoła katedralnego (XIV–XX w.) i zespół zabudowań dawnego klasztoru oo. misjonarzy (XVIII w.), od strony południowej – zespół zabudowań dawnego klasztoru ss. Brygidek (XIV–XIX w.), zabudowania klasztoru oo. bernardynów (XV–XIX w.), d. szkoła Vetterów (XIX w.), wraz ze współczesnym Domem Księży Emerytów i wzmiankowany wyżej kościół katedralny, natomiast od strony północnej – donżon i kaplica, zespół zabudowań dominikańskich, gmach katedry, Brama Krakowska (XIV–XVIII w.) nowy Ratusz (XIX w.), zespół d. klasztoru brygidzkiego

Ochrona i kształtowanie krajobrazu otwartego we wschodniej części miasta, jako warunek prawidłowego zabezpieczania czynnej dalekiej ekspozycji, dla punktu widokowego w postaci wieży – donżona na Wzgórzu Zamkowym.

4.1. Scenariusze przyszłości

4.1.2. Scenariusz szans¹⁹⁰

Uwarunkowania zewnętrzne rozwoju miasta

Jego oparciem jest stopniowe urzeczywistnianie się dotychczasowego kursu polityki państwa, w tym polityki międzynarodowej oraz wewnętrznej polityki gospodarczej i przestrzennej. Ważnym uwarunkowaniem w tym zakresie jest aktywność władz regionalnych, zarówno w regionalnej polityce gospodarczej, jak też wewnątrz regionalnej polityce przestrzennej.

Postępujące procesy integracyjne Polski w ramach Unii Europejskiej i stopniowe (choćby powolne) nasilanie się współpracy gospodarczej z Ukrainą może tworzyć korzystny zewnętrzny „układ sił” aktywizujących zmiany gospodarcze w Lublinie. Znaczenie tej okoliczności może być wzięte poważnie pod uwagę w krajowej polityce gospodarczej i przestrzennej, co spowoduje wzrost pakietu programów rządowych dla Lublina. W programach wojewódzkich najważniejszą obecnie kwestią polityki przestrzennej jest tworzenie korzystnych warunków rozwoju aglomeracji lubelskiej, opierającej się poza jej centrum na układzie promienistym sześciu miast satelitarnych. Uruchomienie rozwoju aglomeracji lubelskiej może spowodować przesunięcie pewnego potencjału ekonomicznego z Lubelskiego zespołu miejskiego do ośrodków satelitarnych. Należy się spodziewać, że będzie to głównie potencjał inwestycyjny, związany z masowym budownictwem mieszkaniowym i z zakładaniem drobnej wytwórczości. W ośrodkach satelitarnych powinny być stworzone znaczące możliwości, nie tylko na jakościowe formy rozwoju, ale też na ich wzrost. Taki układ przestrzenny może odciążyć Lublin od zablokowania drobnymi inwestycjami mieszkaniowymi i usługowymi, tworząc warunki otwarcia na poprawę struktury przestrzennej miasta i na rozwój funkcji wyższego rzędu.

Procesy rozwojowe i tendencje zmian

Przebieg rozwoju miasta i poprawy ładu przestrzennego w jego obszarze, wynikający z przedstawionych uwarunkowań pozytywnych, w dużym stopniu opiera się na dwojakiego rodzaju osiągnięciach miasta w dwóch zasadniczych dziedzinach strategicznych, to jest w możliwości rozwoju i dywersyfikacji funkcji wyższego rzędu oraz w możliwościach realnego porządkowania struktury funkcjonalno-przestrzennej. Inne dziedziny będą istotnie od nich uzależnione. Międzynarodowe i krajowe otwarcie Lublina może wywołać ożywienie w kontaktach społecznych w tym wymiarze. Pozytywne tego efekty mogą przejawiać się

¹⁹⁰ *Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublin*, Kierunki zagospodarowania przestrzennego, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011. Główny Projektant Zmian Studium: mgr inż. arch. Elżbieta Kraszewska z zespołem. Urząd Miasta Lublin. Wydział Planowania, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, Lublin 2011, s. 231–232, 241.

w transferze kapitału, urozmaiceniu dziedzin i form rozwijającej się przedsiębiorczości, dyfuzji informacji, zdobywaniu nowych rynków przez miejscowych przedsiębiorców oraz w coraz bardziej urozmaiconym popycie konsumpcyjnym. Niezbędną cechą towarzyszącą otwarciu Lublina na szerokie zewnętrzne kontakty społeczne będzie poprawa warunków życia, w tym zamożności, standardów w usługach komercyjnych i świadczonych publicznie.

Scenariusz szans oparty na założeniach wzrostu międzynarodowego i krajowego znaczenia miasta wiąże się ze wzrostem rangi dóbr kultury, w tym głównie dóbr kultury materialnej. Powstaje więc poważna szansa na kompleksową rewaloryzację Starego Miasta i innych znaczących zabytków Lublina. W warunkach szans może wzrosnąć zainteresowanie firm zagospodarowaniem obiektów zabytkowych zgodnie z wymaganiami konserwatorskimi. Poprawa standardów miasta obejmuje przede wszystkim racjonalne zagospodarowanie terenów otwartych, w dużym stopniu poprawiających stan środowiska przyrodniczego i umożliwiających rekreację. Wzrost zamożności mieszkańców miasta wywoła popyt na różne formy rekreacji. Poprawa standardów w tym zakresie, zapoczątkowana w sferze publicznej, może włączyć mechanizm rynkowy w samoczynny rozwój usług rekreacyjnych dla mieszkańców i dla turystów. Obsługa komercyjna rekreacji, w tym turystyki może zajmować coraz poważniejszą pozycję w bazie ekonomicznej miasta, jako nowa dziedzina przedsiębiorczości. Baza ekonomiczna miasta powinna ulegać naturalnym przemianom strukturalnym, nie wymagając specjalnych – bezpośrednich oddziaływań strategicznych, w jego granicach. Wystarczy tworzenie dogodnych warunków intensywnego rozwoju przedsiębiorczości w tradycyjnych działach gospodarki rynkowej na terenach nowych ośrodków satelitarnych Lublina. Wówczas ich miejsce w znacznym stopniu mogą zająć nowe dziedziny sfery rynkowej. Generalnie, w Lublinie można oczekiwać wielostronnych przemian strukturalnych przedsiębiorczości jako bazy ekonomicznej miasta, zmierzających do spadku udziału przemysłu w liczbie miejsc pracy a wzrostu udziału różnych funkcji wyższego rzędu, w tym instytucji i firm pełniących funkcje obsługi przedsiębiorczości, administracji gospodarczej, oraz innych funkcji wyższego rzędu w dziedzinach takich jak: badania naukowe i szkolnictwo wyższe, kultura, obsługa kontaktów krajowych i międzynarodowych, systemy informacyjne, specjalistyczne usługi służby zdrowia, obsługa ruchu turystycznego i wielkich imprez sportowych, rozrywki i innych. Poza funkcjami wyższego rzędu coraz poważniejszą rolę w bazie ekonomicznej miasta będą odgrywały usługi lokalne, w tym usługi komunalne. Ich komercjalizacja i prywatyzacja zmierza już w tym kierunku. Urynkowienie gospodarki komunalnej miasta powinno być związane z poprawą ekonomiczną firm świadczących usługi w poszczególnych działach energetyki, gospodarki wodociągowo-kanalizacyjnej, oczyszczania miasta, komunikacji miejskiej i ewentualnie w innych – nowych dziedzinach.

Wizja rozwoju miasta

Zespolone działanie czynników zewnętrznych i wewnętrznych – stymulujących „organiczny rozwój” miasta powinno zmierzać w trzech zasadniczych kierunkach przemian jakościowych. Pierwszym kierunkiem są przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta, podwyższające znacznie jego standardy w zakresie funkcji obsługi lokalnej i standardy regulujące proporcje pomiędzy terenami otwartymi i obszarami zainwestowania miejskiego. Drugim kierunkiem długofalowych korzystnych przemian będzie wzrost znaczenia usług wyższego rzędu, znaczących w coraz większej skali, w tym krajowej i międzynarodowej (zwłaszcza na Ukrainie). Rozwój funkcji egzogenicznych będzie musiał być poprzedzony istotnym wzrostem zamożności miasta. Trzecim kierunkiem rozwoju będą względnie łatwe (w warunkach zamożności) przemiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej. W tej fazie będzie możliwa istotna poprawa wizerunku miasta.

Wnioski

Prawdopodobieństwo zaistnienia scenariusza kontaktów minimalnych można ocenić obecnie na stosunkowo niewielkie, nie przekraczające 10% – jego zaistnienie byłoby skutkiem nałożenia się niekorzystnych czynników zewnętrznych. Realizacja scenariusza maksymalnego rozwoju kontaktów zewnętrznych zależy natomiast nie tylko od czynników zewnętrznych, które kształtują się dość pomyślnie, ale także od gotowości całej społeczności lubelskiej do wykorzystania możliwości płynących z takiego otwarcia. Zakorzeniona przez dziesięciolecia niska ocena walorów miasta i regionu, przyzwyczajenie do rozwiązań o obniżonej jakości i niedowład aspiracji mogą stanowić istotną blokadę dla podjęcia trudniejszych zadań, zwłaszcza tych, które zakładają współpracę różnych podmiotów i nie opierają się na utrwalonych rutynach postępowania.

Porównanie tych obu skrajnych scenariuszy w obszarze priorytetów polityki lokalnej ukazuje znaczny obszar działań wspólnych dla obu scenariuszy. Dotyczy on przede wszystkim rehabilitacji obszarów już zurbanizowanych i modernizacji układu obsługi komunikacyjnej miasta, co wynika z potrzeby odrabiania zaległości rozwojowych.

4.2. Uwarunkowania jakościowe rozwoju miasta Lublina w związku z podniesieniem do rangi *Europolu*

Zakłada się ustalenie na obszarze miasta stref selektywnego rozwoju, w którym obowiązywać będą określone zasady gospodarowania zasobami i przestrzenią miejską. Strefy te podzielić można na trzy grupy tematyczne:

1. Strefy działań strategicznych i interwencyjnych ze strony władz samorządowych:

- strefy prowadzenia ofensywnej polityki gruntowej (scalenia, tworzenie i obrót zasobami, marketing w gospodarce gruntami),

- strefy rewitalizacji i rewitalizacji zdegradowanych terenów zainwestowania miejskiego,
- strefy intensywnych działań w zakresie obsługi i przygotowania technicznego terenów,
- strefy wskazane do objęcia opracowaniami planistycznymi,
- strefy różnego sposobu gospodarowania mieniem komunalnym,
- strefy wspierania i stymulowania procesów inwestycyjnych.

2. Strefy systemu ekologicznego i ochrony przyrody:

- strefy ochrony unikatowych walorów przyrodniczych i zasobów środowiska przyrodniczego,
- strefy zachowania ciągłości przestrzennej miejskiego systemu ekologicznego,
- strefy działań rewitalizacyjnych i interwencyjnych zmierzających do poprawy wykorzystania terenów otwartych i obszarów zieleni dla funkcji wypoczynku,
- strefy ochrony tożsamości przyrodniczej miasta.

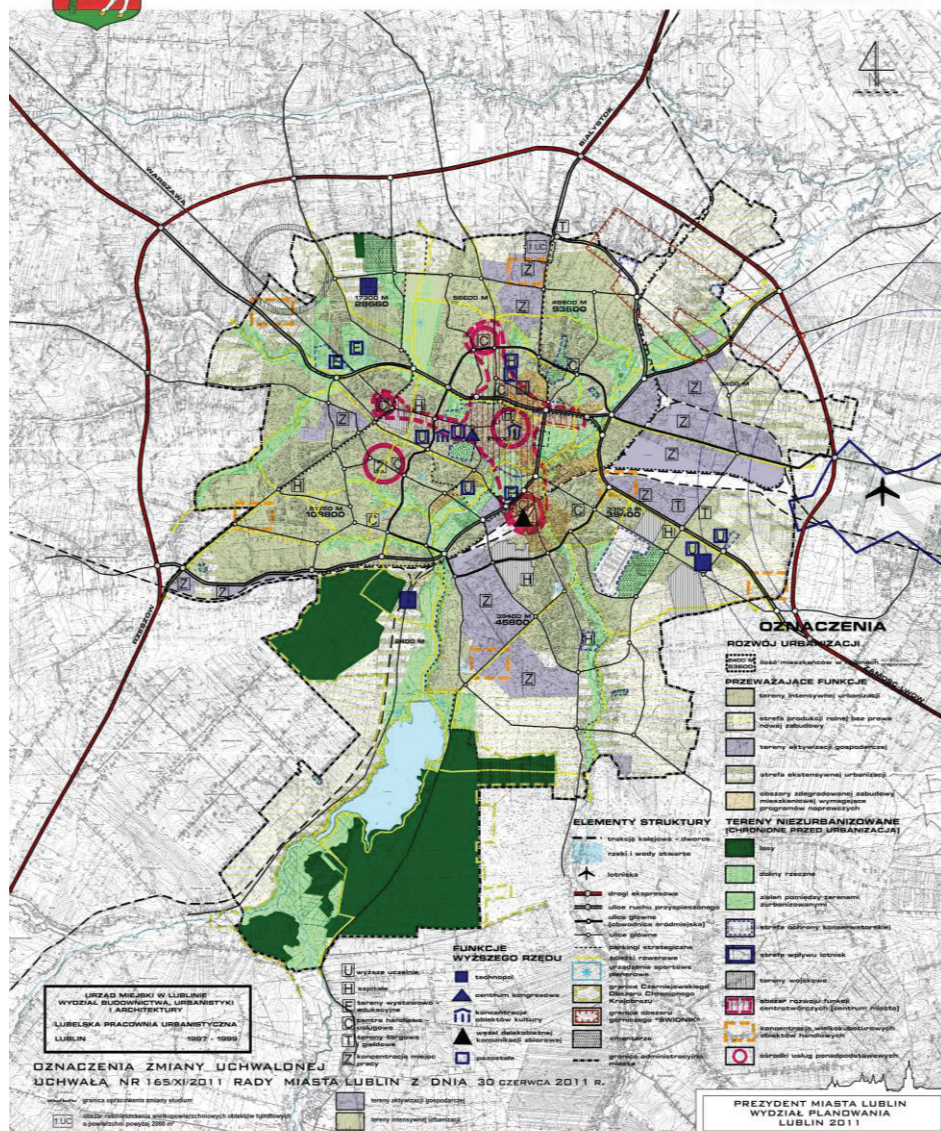
Wykaz obiektów wymagających objęcia ochroną prawną oraz zasobów środowiska przyrodniczego (wykaz na s. 270–273): rezerваты przyrody, wykaz pomników przyrody, użytki ekologiczne projektowane, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, parki istniejące, założenia ogrodowe (zachowane we fragmentach), ogrody klasztorne, cmentarze, ogrody dydaktyczne, lasy, źródła.

3. Strefy ochrony wartości kulturowych i krajobrazu miejskiego:

- strefy ochrony konserwatorskiej,
- strefy regulacji procesów urbanizacyjnych w celu ochrony, porządkowania i wzbogacania krajobrazu miejskiego,
- strefy widokowe,
- strefy, w których regulowana będzie intensywność wykorzystania terenu.

Problem zasobów kulturowych i ich ochrony są przedmiotem równoległego opracowania „Studium wartości kulturowego krajobrazu i środowiska miasta Lublina”. Szczegółowy wykaz obiektów i obszarów zawiera uaktualniony w 1999 roku „Katalog zasobów kulturowych miasta Lublina”.

SKALA 1:25000

Ilustracja 111. Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina. Kierunki zagospodarowania przestrzennego Załącznik nr 1. do Uchwały nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011 r. (załącznik graficzny)

Aneks II. Lublin miasto inspiracji¹⁹¹ Strategia Rozwoju Lublina na lata 2013–2020 (wybrany fragment)

1. Obszary inspiracji

Definiowanie Lublina jako „miasta inspiracji” wymaga wskazania zjawisk, które mogą dla miasta być takimi inspiracjami – płynącymi z zewnątrz lub będącymi „produktem” Lublina – i mogą stanowić punkt wyjścia zmian istotnych w przyszłości. Poniżej wymieniono te inspiracje, które są próbą inicjowania zmian i korygowania ogólnych trendów cywilizacyjnych i które jednocześnie określają ważne obszary życia miasta. Niektóre z nich są już częściowo realizowane w podjętych działaniach.

1.1. Tożsamość historyczna

Lublin od chwili założenia był świadkiem i miejscem ważnych wydarzeń historii państwa i narodu polskiego. Wśród nich ogromne znaczenie ma unia Polsko-Litewska z 1569 roku.

Lublin czerpiąc swą tożsamość z chrześcijańskiej tradycji pozostał otwarty wobec innych kultur, religii i narodów, stając się miejscem ich pokojowego współistnienia. Okupacja niemiecka przerwała to wielowiekowe dziedzictwo. Symbolem powrotu do poszanowania wartości stało się przesłanie błogosławionego Jan Pawła II, przez ćwierć wieku związanego z Lublinem, honorowego obywatela miasta. Wierność chrześcijańskiej tradycji i pamięć o wszystkich tych, którzy przed nami tworzyli Lublin, zobowiązuje nas do troski o jego dziedzictwo, zachowania go i przekazania kolejnym pokoleniom.

1.2. Rozwój zrównoważony

Zaspokajanie potrzeb obecnego pokolenia, tak by nie umniejszać szans przyszłych generacji na zaspokojenie ich potrzeb, jest sztuką współpracy na rzecz nierabunkowego wykorzystywania zasobów.

Szczegółowe stosowanie zasady rozwoju zrównoważonego wykracza poza zależności między gospodarką, społecznością i środowiskiem. Szanse na zaspokajanie potrzeb przyszłych pokoleń zależą od tego, jak kształtujemy potrzeby pokoleń obecnych. Władze miasta mają na to wpływ przez gospodarkę trudno odnawialnymi zasobami otoczenia materialnego i niematerialnego w takich obszarach jak przestrzeń, transport, zaufanie, kultura, pamięć, oferta usług publicznych itd. Strategia rekomenduje myślenie w kategoriach rozwoju zrównoważonego we

¹⁹¹ Lublin Miasto inspiracji. Strategia Rozwoju Lublina na lata 2013–2020. Załącznik nr 2. do Uchwały nr 693/XXVIII/2013 Rady Miasta Lublin z dnia 28 lutego 2013 r. (Inicjator Strategii i Głównych jej założeń: Prezydent Miasta Lublin – dr Krzysztof Żuk)

wszystkich możliwych kontekstach, by uniknąć ślepych uliczek rozwojowych i podatności miasta na destabilizację. Jednym z elementów składowych koncepcji rozwoju zrównoważonego jest także społeczna odpowiedzialność organizacji.

1.3. Zamożność i spełnienie

Równowaga między „być” i „mieć” to podstaw bytu każdego mieszkańca. Dla jednych głównym motorem lub brzegowym warunkiem egzystencji jest zamożność, a dla innych cele niematerialne. Dzięki temu miasto bogaci się w obu obszarach. Dyskusja na ten temat dotyczy najgłębszych przekonań mieszkańców. Dlatego ważne jest, aby nie traktować tych aspiracji na zasadzie dominacji jednej z opcji. Rozwój miasta zależy od symbiozy ludzi mających rozmaite motywacje. Rolą władz jest stwarzanie szans na ich spełnienie w możliwie najszerszym zakresie, począwszy od aktywizacji bezrobotnych i ułatwiania im powrotu na rynek pracy. Zadowolenie i duma z życia w Lublinie będą wynikać zarówno z zamożności mieszkańców, jak i z ich samorealizacji w innych dziedzinach.

1.4. Nowa wyobraźnia rozwoju

Szukamy systemu dokumentowania jakościowego wskaźników rozwoju. Obowiązujące dotychczas wskaźniki sukcesu rozwoju ilościowego przestają być użyteczne albo wręcz ukazują stan klęski. Kilometry budowanej drogi tracą sens, jeśli prowadzi ona w złym kierunku. Nieustanny wzrost nie jest możliwy, ale brak wzrostu nie musi oznaczać kryzysu. Alternatywnych obszarów rozwoju można szukać w dążeniu do równowagi dynamicznej, którą mierzy się zdolnością do stabilnego trwania i adaptacji. Inspiracji dostarcza też rozwój osobowy człowieka, w którym tryb progresywny łączy się z cyklicznym. Człowiek, niezależnie od epoki, rozwija odziedziczone dobra, ale też mierzy się z tymi samymi wyzwaniami przystosowawczymi związanymi z kolejnymi okresami życia.

1.5. Nowy urbanizm

Rozwiązania problemów nowoczesnych metropolii kryją się w tradycyjnych wzorcach miast „na Ludzką miarę”. Polska droga do efektywności struktury miejskiej powinna stać się próbą poszukiwania odpowiedzi na kryzys miast. Narastające problemy obsługi „rozlewających się” miast w połączeniu z rosnącymi kosztami transportu przesądzają o konieczności skrócenia „martwych przebiegów”. Odpowiedzią na nią jest koncepcja wielofunkcyjnej i policentrycznej sieci dzielnic, w których mieszkańcy są w mniejszym stopniu zmuszeni do codziennych dojazdów. „Nowy urbanizm” to poszukiwanie sposobów na ograniczenie coraz dotkliwszych kosztów ekonomicznych, ekologicznych i czasowych, wynikających z dotychczasowego rozwoju miast w oparciu o rozdzielanie przestrzeni o różnych funkcjach. Jest on także propozycją powrotu do tradycyjnej estetyki i funkcjonalności miast historycznych.

1.6. Nadzieje i zaufanie

Załamanie gospodarcze określa się mianem kryzysów zaufania, a niezadowolenie społeczne i procesy migracyjne wiąże się z brakiem nadziei na lepsze jutro. Nadzieja zwiększa zadowolenie z życia, sprzyja postawom innowacyjnym i proaktywnym. Termin „zarządzanie zaufaniem” wszedł już do słownika menedżerów. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby stał się opcją polityki miejskiej, gdyż mieszkańcy darzą zaufaniem miasto, które budzi nadzieję. Cechą charakterystyczną zaufania i nadziei jest to, że mają one duży potencjał twórczy, a nie zawsze wymagają wielkich inwestycji. Nadzieja i zaufanie tworzą niematerialną infrastrukturę miasta, dając jego mieszkańcom poczucie bezpieczeństwa i kontroli otoczenia oraz przyszłości.

1.7. Marka gospodarcza miasta

Lublin to centrum małej, kreatywnej przedsiębiorczości, która staje się istotnym motorem napędowym rozwoju dużego biznesu. Siłą Lublina jest inspiracja wynikająca ze styku kultury różnych środowisk, co pozwala na tworzenie nowych rozwiązań, projektów i modeli biznesowych, często zagospodarowujących wolną przestrzeń rynkową. Korzenie klimatu gospodarczego miasta kształtowało połączenie kultury Zachodu ze wschodnią duchowością i żyłką przedsiębiorczości żydowskich obywateli Lublina. Te tradycje znajdujemy w handlowej świetności okresu jagiellońskiego i rozkwicie przedsiębiorczości okresu międzywojennego. Dziś Lublin jest silny swoim kapitałem ludzkim, tkwiącym w młodych ludziach i zasobach kultury alternatywnej, która ma wpływ również na jego charakter biznesowy. W połączeniu z coraz prostszym i bardziej przyjaznym sposobem zakładania i prowadzenia biznesu może to uczynić Lublin trudnym do skopiowania poddostawcą globalnego łańcucha wartości.

1.8. „Miasto 2.0”

Przewagą konkurencyjną miasta jest jego zdolność do pozyskiwania, przetwarzania i udostępniania danych. Miasta zaczynają przypominać sieciowe systemy informatyczne. Wynika to z coraz dostępniejszej infrastruktury cyfrowej (czujniki, sieci, interfejsy), a także z faktu, że mieszkańcy oczekują od komunikacji miasto-mieszkańcy wysokiej funkcjonalności, znanej im na co dzień z nowych mediów. Myślenie o mieście w kategoriach produktu informacyjnego daje nowe możliwości jego monitoringu, diagnostyki i tworzenia usług publicznych. „Miasto 2.0” kreatywnie wykorzystuje nowe technologie cyfrowe, ale także podnosi efektywność standartowych rozwiązań i dowartościowuje każdą wiedzę o sobie, również tę tradycyjną lub pozyskiwaną analogowo, np. poprzez badania. „Miasto 2.0” nieustannie uczy się swojego rozwoju, który stara się inteligentnie projektować.

1.9. Dziedzictwo jako szansa

Przy odpowiednim zarządzaniu lokalne dziedzictwo może być dźwignią rozwoju miasta. Myślenie o dziedzictwie wyłącznie w kategoriach biernej konserwacji należy do przeszłości. Dziś dąży się do nadawania mu roli czynnika pozytywnych zmian w projektach przyszłości, aby dla kolejnych pokoleń miało oczywistą wartość, godną zachowania bez dodatkowych wyjaśnień. Można je wpisywać w plany gospodarcze, procesy rewitalizacyjne, politykę kulturalną i edukacyjną. W tym zakresie przed Lublinem stoi wiele możliwości działania w podążaniu za przykładem innych miast z kraju i zagranicy. Wymaga to jednocześnie podejścia aktywnego, kreatywnego i zintegrowanego.

1.10. 700-lecie lokacji Lublina

Rok 2017 jest wyjątkową szansą zintegrowania tożsamości miasta i wyznaczenia drogowskazu jego rozwoju dla kilku następnych pokoleń.

W 1317 roku Lublinowi został wszczepiony „kod genetyczny” europejskiej cywilizacji. Jej charakterystyczną cechą jest miejska obywatelskość, która obecnie przeżywa w Polsce swój renesans. Przyjęto wówczas zasady, według których zaczął następować rozwój przestrzenny miasta i jego kontakty ze światem. Dlatego 2017 rok może być datą symbolicznej „drugiej lokacji” miasta, która pozwoli połączyć i wnieść w kolejny wiek rozwoju Lublina naszą międzynarodową pozycję i dobrze pojętą lokalność, nasze dziedzictwo i wyobrażenie przyszłości. Możemy wtedy pokazać, jak wyobrażamy sobie Lublin pielęgnujący europejską tradycję, którego społeczność jest przygotowana do wejścia w nowy etap swojej historii.

1.11. Eksperyment i zabawa

Zabawa jest katalizatorem współczesnych rezerw rozwojowych. Nie da się realizować postępowej strategii w duchu myślenia rutynowego. Zeszlówieczne metody nauki wpajają strach przed oceną i krytyką, która w dorosłym życiu rodzi obawę przed eksperymentem i tłumi inicjatywę. Dlatego właśnie to, co nazywamy zabawą lub grą, skupia dziś uwagę uczonych i edukatorów na całym świecie. Poprzez zabawę testujemy realne sytuacje, ćwiczymy zdolności kognitywne, zarządzanie ryzykiem i podejmowanie decyzji, budowanie sensu i dążenia do doskonałości. Przeciwnieństwem zabawy nie jest praca czy powaga, lecz depresja. Pracę, w której odnajdujemy element zabawy, wykonujemy z pasją, pomysłowością i bez zmęczenia. O korzyściach z zabawy musimy pamiętać, jeśli Lublin ma być miastem ludzi młodych. Bo oni już to wiedzą.

1.12. Kultura szeroka

Kultura szeroka tworzy nowe trendy i kapitał społeczny, rozwija wiedzę i uczy przedsiębiorczości. Istnieje rozległy obszar działań określanych jako niszowe, amatorskie, alternatywne, „do it yourself”, nieformalne, fanowskie czy offowe. Mieszkańcy podejmują je spontanicznie i oddolnie, często na styku innych, formalnie zdefiniowanych dziedzin. Jest to bardzo cenna aktywność i dlatego podczas aplikowania o tytuł ESK 2016 ukuto dla niej nową nazwę: „kultura szeroka”.¹⁹² Daje ona każdemu obszar własnego, „prywatnego” rozwoju, ale jednocześnie zakłada kontakt z innymi ludźmi o podobnych zainteresowaniach i z mistrzami danej dziedziny. Dostosowuje się do różnych zasobów, miejsc i skal. Jest bliska, dostępna, włącza, uczy, zachęca do aktywności, pozwala każdemu niezależnie od wieku na radość uczestniczenia w tworzeniu.

1.13. Partycypacja społeczna

Mieszkańcy, którzy chcą brać czynny udział w kształtowaniu miasta, są jego niezastąpionym i niepodrabialnym kapitałem rozwojowym. Zasada partycypacji społecznej jest jedną z najważniejszych zmian w tradycyjnym pojmowaniu miasta, przy tym stanowi zjawisko na tyle innowacyjne i wielopoziomowe w praktyce samorządowej, że została wymieniona w niniejszej strategii w dwóch miejscach: tutaj i jako cel w obszarze A. Przyjazność. Obejmuje ona monitoring potrzeb mieszkańców, procedury planistyczne, konsultowanie wariantowych decyzji i otwartość na inicjatywy obywateli, ich wiedzę i doświadczenie. Wynika z zasad demokracji, ale wciąż jest trudna dla społeczeństwa wychodzącego z wieloletnich nawyków autorytaryzmu, myślenia proceduralnego i sektorowego. Polega na definiowaniu wspólnych interesów i warunków ich niesprzeczności oraz na partnerskim realizowaniu uzgodnionych zadań. Partycypacja społeczna jest metodą „cywilizowania egoizmów” na wspólnie użytkowanej przestrzeni.

1.14. Grupy kreatywne

Innowacje pojawiają się na styku różnych specjalności, żargonów, wyobraźni i wrażliwości. W każdym środowisku są osoby wyróżniające się aktywnością, kreatywnością, kompetencjami, ciekawością i zdolnością współpracy. Mogą to być studenci, naukowcy, biznesmeni, ale także społecznicy czy patrioci lokalni, niekoniecznie urodzeni liderzy czy przebojowi menadżerowie. Efektem twórczych spotkań takich osób ze środowisk o różnych specjalnościach są unikalne pomysły i nowe horyzonty myślenia. Wyzwaniem dla miasta jest zapewnić tej warstwie lokalnej społeczności jak najlepsze warunki samorealizacji i wzajemnej inspiracji.

¹⁹² M. Skrzypek (red.), *Kultura szeroka. Księga wyjścia*, Ośrodek Brama Grodzka Teatr NN, Lublin 2011.

Pomaga w tym tworzenie okazji do spotkań i współpracy w mieszanym składzie (np. metoda collaborative design),¹⁹³ edukacja i zapewnianie instytucjonalnego otoczenia gotowego na ryzyko wdrażania nowatorskich projektów.

1.15. Innowacje społeczne

W innowacjach społecznych stosunkowo mały wkład przekłada się na niewspółmiernie duże rezultaty: „więcej za mniej dla wielu”. Kwintesencją innowacji społecznych jest eksperymentowanie, twórcze wykorzystywanie lokalnych zasobów, włączanie dotychczas pomijanych grup społecznych czy partnerów instytucjonalnych lub biznesowych w proces zmiany społecznej, elastyczność procedur i otwartość na modyfikacje w procesie wdrażania oraz duży nacisk na budowanie i wykorzystywanie kultury kreatywnej. Tworzenie innowacji społecznych wymaga nieustannego wykorzystywania i przetwarzania lokalnych zasobów oraz kreowania warunków do nieskrępowanego poszukiwania, prototypowania i testowania nowych rozwiązań. Wspieranie innowacyjności społecznej to sposób na nową formę włączania środowiska akademickiego, partnerów społecznych, społeczności lokalnych czy biznesu w proces budowania miasta bardziej przyjaznego i efektywnego. Umożliwia wypracowywanie rozwiązań „szytych na miarę” realnych, lokalnych uwarunkowań, potrzeb i aspiracji.

1.16. Społeczna odpowiedzialność biznesu

Komisja Europejska zdefiniowała społeczną odpowiedzialność biznesu jako koncepcję, zgodnie z którą przedsiębiorstwa dobrowolnie uwzględniają społeczne interesy oraz ochronę środowiska we własnej działalności biznesowej oraz relacjach z interesariuszami. W koncepcji rozwoju zrównoważonego, który stanowi długoterminowy cel Unii Europejskiej, społeczna odpowiedzialność biznesu (CSR – Corporate Social Responsibility) jest narzędziem dla sektora prywatnego, odzwierciedlającym potrzebę wystąpienia w obronie wspólnych wartości i zwiększającym poczucie solidarności i jedności w Europie. Takie niematerialne aspekty prowadzenia działalności gospodarczej coraz częściej decydują we współczesnym świecie o przewadze konkurencyjnej firm, wpływając bezpośrednio na efektywność funkcjonowania przedsiębiorstw. W perspektywie przyszłych procesów depopulacyjnych prospołeczna postawa biznesu nabiera szczególnego znaczenia.

¹⁹³ Collaborative design, a także design thinking to terminy odnoszące się do nowoczesnych metod opracowywaniu nowych rozwiązań w grupach m. in. z uwzględnieniem ich interdyscyplinarnego składu, obserwacji zwyczajów użytkowników (lub ich udział w grupie) oraz tworzenia i testowania prototypów. W metodach tych dużą rolę odgrywa tzw. myślenie abdukcyjne (formułowanie wielu opcjonalnych rozwiązań jednego problemu) i lateralne (redefiniowanie problemu).

Aneks III. Lublin przegląd uczelni lubelskich – w aspekcie integracji

Za swoistą patronkę lubelskiej edukacji uznać można Marię Curie-Skłodowską, której ojciec pochodził z Lublina, dziadek zaś był zasłużonym lubelskim pedagogiem. W 1950 roku jej starsza córka, Irena, oraz zięć Fryderyk Joliot otrzymali doktoraty honoris causa UMCS. Ciekawym jest fakt, że budynek Gimnazjum Lubelskiego, któremu przez lata dyktował dziadek Marii, Józef Skłodowski, obecnie służy Uniwersytetowi jako Wydział Pedagogiki i Psychologii.

Wielokulturowy i barwny Lublin to doskonałe miejsce do studiowania. Piękne zabytki o bogatej i interesującej historii tworzą fascynujące tło, zaś sama atmosfera miasta – tolerancyjna i ekumeniczna – sprzyja zarówno pogłębianiu wiedzy, jak i nawiązywaniu kontaktów oraz współpracy, także międzynarodowej. Również oferta edukacyjna uczelni wyższych jest stosunkowo bogata, zwłaszcza jak na 300-tysięczne miasto. Kształcić się tu można na kierunkach humanistycznych, technicznych, medycznych i artystycznych.

Najstarszą uczelnią lubelską jest Katolicki Uniwersytet Lubelski, założony w 1918 roku. Do 1928 roku funkcjonował jako Uniwersytet Lubelski, w roku 2005 dodano człon „Jana Pawła II”. Początkowo mieścił się w obiektach seminarium duchownego, później przeniósł się do budynku poddominikańskiego przy Alejach Racławickich, obecnie w posiadaniu uczelni są trzy lokalizacje: kampus w centrum miasta (tu mieszczą się m.in. poddominikański Gmach Główny i Collegium Joannis Pauli II), dawny folwark w dzielnicy Konstantynów w południowej części miasta (z Wydziałem Matematyczno-Przyrodniczym, akademikami, halą sportową) oraz były koszary wojskowe w dzielnicy Majdanek (dziś budynki Wydziału Nauk Społecznych oraz Wydziału Filozofii). Obecnie posiada on 6 wydziałów, na których w roku 2011 kształciło się 15 734 studentów.¹⁹⁴

W roku 1944 utworzono Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – jako piąty uniwersytet w Polsce i zarazem świecką przeciwwagę dla KUL. Kompleks uczelni zlokalizowano w centrum miasta, zaś konkurs na jego zagospodarowanie wygrał Czesław Gawdzik, jest on również projektantem części budynków. Inni autorzy obiektów UMCS to m.in. Krystyna Tołłoczko-Różyska (domy studenckie), Stanisław Fijałkowski (rektorat) i Tadeusz Witkowski (biblioteka główna). W chwili obecnej większość budynków uczelni nadal mieści się na terenie tego modernistycznego kampusu, uzupełnianego w miarę potrzeb nowymi obiektami, poza tym UMCS posiada zabytkowe pałace w centrum Lublina przy Placu Litewskim (Wydział Politologii) i ul. Narutowicza (Wydział Pedagogiki i Psychologii). W roku akademickim 2012/2013 UMCS posiadał 11 wydziałów na których łącznie studiowało 26 661 osób. W roku 1950 z UMCS wydzielono fakultety: Lekarski i Farmaceutyczny, które dały podstawę Akademii Lekarskiej, obecnie Uni-

¹⁹⁴ *Szkoły wyższe i ich finanse w 2011 r.*, Główny Urząd Statystyczny, 2012, s. 110.

wersytetowi Medycznemu. W centrum Lublina uczelnia posiada trzy budynki: Collegium Novum (przy Al. Raławickich), Collegium Medicum (przy ul. Radziwiłłowskiej) i Collegium Maximum (od kwietnia 2013 przy ul. Staszica, dawniej Collegium Pharmaceuticum). Większa część budynków znajduje się w północnej części miasta, gdzie wybudowano Miasteczko Akademickie UM, zwane Chodźkowem (od ul. dra Witolda Chodźki). Tam znajdują się m.in. Collegium Pathologicum, Collegium Universum, oraz nowo wybudowane i przeniesione z ul. Staszica Collegium Pharmaceuticum (od listopada 2010), a także domy studenckie i hala sportowa. W chwili obecnej Uniwersytet posiada 4 wydziały – dwa Lekarskie, Farmaceutyczny oraz Pielęgniarstwa i Nauk o Zdrowiu -na których studiuje 7 358 osób

W 1955 roku wyodrębniono z UMCS Wydziały: Rolny, Weterynaryjny i Zootechniczny, które stały się podwalinami najpierw Wyższej Szkoły Rolniczej, następnie Akademii, a obecnie – od 2008 roku – Uniwersytetu Przyrodniczego. UP mieści się w dwóch zasadniczych lokalizacjach: w okolicach dzielnicy Felin (wschodnia część miasta – tam mieści się Wydział Biologii i Hodowli Zwierząt, gospodarstwa hodowlane i dwa domy studenckie) oraz na południe od Miasteczka Akademickiego UMCS (okolice ul. Głębokiej, ul. Uniwersyteckiej i ul. Raabego) – tam znajdują się główne budynki uczelni – Rektorat, Biblioteka Główna, większość wydziałów, kliniki weterynaryjne i hale sportowe. Nieopodal, w Miasteczku Akademickim UMCS, mieszczą się trzy domy studenckie (Cebion, Dodek i Eskulap). Część budynków Uniwersytetu znajdują się także przy ul. Skromnej (Wydział Nauk o Żywności i Biotechnologii), a także w centrum miasta (przy ul. Leszczyńskiego i Lubartowskiej). W chwili obecnej na 6 wydziałach w Lublinie i jednym zamiejscowym w Zamościu studiuje 10 762 studentów.

W 1953 roku powołano do życia Wieczorową Szkołę Inżynierską; w roku 1965 zmieniono człon „Wieczorową” na „Wyższą”, zaś w 1977 roku uczelnię przekształcono w Politechnikę Lubelską. W roku 1966 rozpoczęto tworzenie kampusu przy ulicy Nadbystrzyckiej, gdzie do dziś mieści się główna siedziba uczelni. Modernistyczne założenie to dzieło Jerzego Androsiuka, Stanisława Fijałkowskiego oraz Rity i Tadeusza Nowakowskich. W chwili obecnej całość tworzą liczne budynki powstałe w różnych okresach - obiekty wydziałów, domy studenckie, kluby, hala sportowa oraz nowopowstałe Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. W posiadaniu Politechniki znajduje się również dawny Pałac Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej. W chwili obecnej Politechnika kształci 10 100 studentów na 6 wydziałach.

Kampusy lubelskich uczelni to przestrzeń wyjątkowa – miejsce świadomej integracji: społecznej i przestrzennej, wielofunkcyjnego scalania w wielokulturowym regionie. To miejsca, w których integrują się ludzie – nierzadko pochodzący z różnych miast, krajów czy nawet kontynentów, wyznający różne religie, reprezentujący różne grupy społeczne, będący w różnym wieku. Razem tworzą spójną społeczność uczelni, należącą do jednej wspólnoty. To również miejsce, gdzie łączy się tradycja z nowoczesnością – również w architekturze, a także miejsce twórczej

pracy i wprowadzania nowych idei. W efekcie kampusy są miejscami tętniącymi życiem, a nowe obiekty wnoszone na ich terenie wzbogacają krajobraz miasta, podnoszą jakość jego architektury i scalają – zarówno przestrzennie, jak i społecznie.

Aneks IV. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. Wpływ na integrację – aspekt społeczny

INTEGRACJA POKOLENIOWA

Ilustracja 112. Egzamin z rysunku

Obiekt łączy studentów i pracowników, młodszych i starszych zafascynowanych architekturą. Wszyscy się czują tam swobodnie, to „ich miejsce” – tu się uczą, tu pracują, biorą udział w konferencjach, oglądają wystawy, prezentują swoje dzieła. Nie ma ograniczeń wiekowych – wszystkie pokolenia interesujące się architekturą znajdą tutaj swoje miejsce. We Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury, jako obiekcie uczelnianym, naturalna jest relacja nauczyciel – uczeń bądź mistrz – adepty, jednak dzięki pokoleniowej integracji ten rozdział czasem się zaciera.

Nad rozmaitymi aktywnościami nierzadko współpracuje profesor ze studentem – nad wspólną wystawą, projektem konkursowym, naukowym artykułem czy konferencją. Studenci są motywowani i zachęceni do działania wykraczającego poza podstawowe zajęcia kierunkowe, zaś ci wyróżniający się zawsze są doceniani, choćby poprzez prezentację najlepszych projektów studenckich. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury to miejsce przyjazne dla każdego użytkownika, bez względu na wiek czy stopień naukowy.

INTEGRACJA ŚRODOWISKOWA

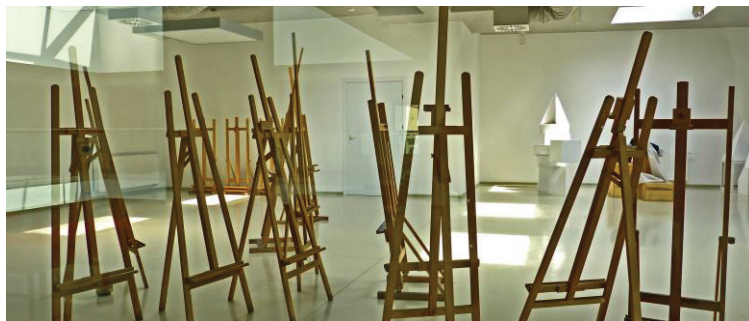

Ilustracja 113. Przestrzeń integrująca środowisko

We Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury następuje integracja środowiska architektonicznego, a także nawiązanie relacji z innymi środowiskami, np. budowlanym czy konserwatorskim, jak również artystycznym.

Już podczas powstawania budynku miała miejsce naturalna integracja różnych środowisk – wielobranżowy projekt wymagał ścisłej współpracy architektów, konstruktorów, instalatorów i wykonawców – a dzięki różnorodnym wydarzeniom organizowanym w obiekcie jest ona kontynuowana. Również środowisko stricte architektoniczne, połączone ideą wzniesienia obiektu przeznaczonego dla kształcenia młodych adeptów tej sztuki, nadal jest z nim związane – poprzez planowane spotkania, warsztaty czy konferencje.

INTEGRACJA INTERDYSCYPLINARNA

Ilustracja 114. Przestrzeń integrująca sztukę z techniką

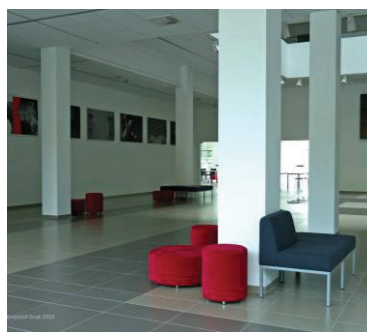
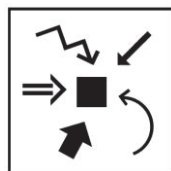
W obiekcie Centrum swoje miejsce znalazły różne dziedziny nauki związane z architekturą, od sztuki, przez konstrukcję, budownictwo po historię, nastąpiła więc integracja różnych dyscyplin. Interdyscyplinarność kierunku – łączącego sztukę z techniką – znalazła swoje odbicie w interdyscyplinarności samego budynku, w którym mieszczą się m.in. specjalistyczne pracownie

rysunku czy rzeźby, a także ogólne sale ćwiczeniowe, sam obiekt zaś połączony jest ze skrzydłem przeznaczonym dla kierunku Budownictwo.

Obie części: „architektoniczna” – nowa – i „budowlana” – istniejąca, razem tworzą spójną całość, pomimo dzielącej je różnicy wieku. Fizycznie połączone są wspólną klatką schodową, umożliwiającą wygodną komunikację pracownikom i studentom.

Mimo znacznych różnic programowo-ideowych, obydwa kierunki – architektura i budownictwo – współistnieją harmonijnie, nierzadko wzajemnie się uzupełniając, choć zapewne nieobca jest studentom nutka konstruktywnej i motywującej rywalizacji.

INTEGRACJA WIELOKIERUNKOWA

Ilustracja 115. Przestrzeń wystawiennicza – integracja wielokierunkowa

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury łączy różne kierunki działania – kształcenie, badania naukowe, działalność kulturalną (wystawy, ekspozycje), społeczną. Oprócz działań bieżących, jak zaspokojenie braków lokalowych kierunku Architektura i Urbanistyka, przewidziane są również długofalowe efekty powstania obiektu – jak choćby podniesienie prestiżu i atrakcyjności Politechniki Lubelskiej. Działalność wpływa również na wzrost poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców regionu, a w efekcie na aktywizację zawodową i tworzenie nowych miejsc pracy.

W niedalekiej przyszłości Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury może mieć również znaczący wpływ na rozwój gospodarczy regionu lubelskiego: dzięki wykształceniu nowego pokolenia architektów – część z nich z pewnością podejmie pracę w Lublinie lub okolicach. Skutkować to będzie wzrostem aktywności tego środowiska, wzrostem konkurencyjności, a w efekcie np. większymi projektami – których podejmą się projektanci z regionu lubelskiego, a nie z zagranicy.

Nie bez znaczenia będzie również wpływ nowych architektów na środowisko miejskie – ich projekty mają szansę podnieść jego jakość, zaś świadomość architektoniczna – uratować wiele istniejących budynków przed niekorzystnymi zmianami. Dzięki różnym kierunkom działania Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury nie jest obiektem „zamkniętym”, przeznaczonym wyłącznie na

działalność dydaktyczną, pełni również funkcję kulturalną i naukową (sympozja, otwarte wykłady itp.).

INTEGRACJA WIELOKULTUROWA

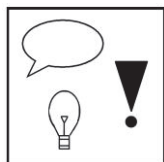
Ilustracja 116. Wnętrze obiektu sprzyja integracji wielokulturowej.

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury zlokalizowane jest w Lublinie – w mieście położonym na styku różnych kultur, co przenosi się na wielokulturowość samego obiektu. Następuje tu spotkanie tradycji rzymsko- i greckokatolickich, prawosławnej oraz żydowskich, pielęgnowane jest również wspólne dziedzictwo – np. poprzez organizację tematycznych wystaw czy dobór tematów prac studenckich (z możliwością prezentacji najlepszych projektów – ekspozycja w patio).

Lublin położony jest w ważnym miejscu na mapie Europy – mówi się, że jest „bramą wschodu i zachodu” i „centrum spotkań”. Region lubelski stał się kolebką wielokulturowości między innymi ze względu na swoje położenie geograficzne – znajdował się na skraju polskich ziem etnicznych, stanowił znaczący ośrodek handlu położony na skrzyżowaniu ważnych szlaków kupieckich. W tym regionie wiele narodów przez tysiąclecie kształtowało kulturową tożsamość obecnego pogranicza Wspólnoty Europejskiej, gdzie podstawowym elementem współistnienia była i jest współcześnie tolerancja. Chyba w żadnym z naszych miast nie krzyżowało się tyle wierzeń, stylów i kultur, co w Lublinie. Ukształtowało to charakter miasta, które tolerancję i rozumienie innych łączy z patriotyzmem, posiadając jednocześnie szczególną siłę wchłaniania nowych idei i ludzi bez zmiany „swego charakteru”.

Także dziś w Lublinie mieszkają się kultury i wyznania – nie tylko te spotykane od wieków, ale i nowe: w środowisku akademickim można spotkać przykładowo Nigeryjczyków, Włochów, Niemców, Hindusów i obywateli Pakistanu. Znaczna część z nich wraca jednak po studiach z powrotem do swoich krajów, tylko niektórzy decydują się zostać w Polsce na stałe. We Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury następuje integracja wielokultur, wyznań i tradycji; to tu obywatele różnych krajów zgodnie pracują nad wspólnym projektem, wyznawcy różnych religii wspólnie zwiedzają wystawę, mówiący różnymi językami razem się uczą.

INTEGRACJA INICJATYW

Ilustracja 117. Przestrzeń wiedzy i integracja inicjatyw.

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury to miejsce rodzenia się inicjatyw i pomysłów – zarówno studenckich, jak i naukowych; miejsce koncentracji aktywności. Inicjatywy te mogą się łączyć, przenikać, uzupełniać, stając się magnesem przyciągającym do Centrum – a w efekcie zachęcać do aktywnego uczestnictwa i częstych powrotów.

Kolokwialnie można ten obiekt określić jako „kocioł aktywności”, w którym mieszkają się rozmaite „aktywne” składniki, czasami z różnych dziedzin, lecz zawsze zgodnie współistniejące. Pierwsze inicjatywy już się pojawiły; był to m.in. pomysł zaangażowania studentów w proces powstawania obiektu przeprowadzono kilka konkursów, np. na projekt umywalki i sufitów podwieszanych, których uczestnikami byli młodzi adepci architektury, a w których główną nagrodą była realizacja projektu w budynku Centrum – bardzo cenne wyróżnienie dla początkującego twórcy.

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury to miejsce stworzone z myślą o studentach – nie tylko w kwestii naukowo-dydaktycznej, ale i społecznej. Życie studenckie koncentruje się w wielofunkcyjnym patio, które śmiało można określić sercem budynku; dodatkowo na V piętrze zlokalizowano specjalną przestrzeń przeznaczoną dla studentów (stoliki z krzesłami, ploter, ksero), gdzie mogą w komfortie spędzać czas między zajęciami i przygotowywać się do nich. Studenci mogą również (np. poprzez różnorodne koła naukowe) wpływać na to, co się w Centrum dzieje – np. organizować wystawy, prezentacje prac studenckich, konkursy, konferencje.

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury jest otwarte na tego typu pomysły i wspiera działalność środowisk studenckich.

15. Słownik pojęć

AKTYWNOŚĆ

- (*activity; activitè; Aktivität*). Czynny stan jakiegoś obiektu wyrażający się bądź wywoływaniem przezeń zmian w otoczeniu, bądź w jego położeniu w stosunku do otoczenia, bądź też w procesach zachodzących wewnątrz obiektu. W znaczeniu psychologicznym a. może być zewnętrzna (zachowanie się) albo wewnętrzna (odbiór i przetwarzanie informacji) [Szewczuk 1979] Przejawem ludzkiej natury jest czynność.¹⁹⁵

ARCHETYP

- (*archetype, archètype, Archetyp*) Oryginalny model, pierwszy uformowany, pierwotny typ, obraz, wyobrażenie. Wg C. G. Junga prastary wzorzec, odziedziczona nieświadoma idea lub obraz, będący składnikiem zbiorowej nieświadomości, wspólny wszystkim ludziom. Sam jest niezmienny, nie podlega przemianom historycznym, jego aktualizacjami są symbole i obrazy archetypowe.¹⁹⁶

ARCHITEKTURA

- to “sztuka i technika projektowania i budowania, którą odróżnić należy od umiejętności związanych z budownictwem. Tak jak w przypadku innych rodzajów sztuki, praktykowanie architektury obejmuje zarówno cele estetyczne jak i praktyczne. Cele te można rozróżnić, lecz nie można ich rozdzielić. W zależności od dzieła, większy nacisk może być położony na jeden lub drugi z tych celów. Tym samym, z jednej strony występują struktury czysto funkcjonalne (choć mogą mieć pewne cechy estetyczne, celowo lub nie), z drugiej strony występują struktury czysto dekoracyjne, nieposiadające żadnych funkcji praktycznych.”¹⁹⁷

ARCHITEKTURA INTEGRACYJNA

- jej funkcja i forma daje poczucie użytkownikom o łączności z regionem, krajem, światem; jest wyznacznikiem postępu wiedzy, komunikacji, łączności, jednocześnie umacniając pozycję „bycia u siebie” – potwierdza usytuowanie w pozycji międzynarodowego oddziaływania.¹⁹⁸

¹⁹⁵ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury, podręcznik dla studentów architektury*, PK, Pracownia Architektury Środowiskowej A6 WAPK, Kraków 2007, s. 8.

¹⁹⁶ Tamże, s.10

¹⁹⁷ *The New Encyclopaedia Britannica*, 1993.

¹⁹⁸ J. Wrań, *Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta – na przykładzie Lublina*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, 2014, s. 53.

- jest miejscem spotkań (planowanych i spontanicznych), nawiązywania kontaktów, przełamywania barier, a w dalszym etapie rozmów, wymiany myśli i poglądów. To miejsce, do którego się wraca, bo szybko staje się oswojone, a użytkownik łatwo się w niej odnajduje.¹⁹⁹
- nawiązuje relację z użytkownikiem, który ma wpływ na jej kształt i wygląd. Dzięki użytkownikowi obiekt może zmieniać się zarówno z zewnątrz (np. poprzez innowacyjne elewacje – żaluzje, łamacze światła itd.), jak i wewnątrz (np. przez ruchome przesłony i ścianki, które pozwalają na wydzielanie mniejszych pomieszczeń).²⁰⁰
- to taka, w której każdy użytkownik czuje się swobodnie, „jak u siebie”. To architektura związana z kontekstem miejsca, wpasowana w tradycję, dzięki czemu jest dla użytkownika naturalna, łatwo akceptowalna, przyjmowana jako „coś swojego”.²⁰¹
- to przestrzeń społeczna (wg podziału Edwarda Halla),²⁰² która skłania ludzi do trzymania się razem, do rozmowy, do kontaktowania się i do wydłużania tego kontaktu. Ludzie czują się w niej komfortowo i bezpiecznie, integrują się, skracają odległości między sobą.²⁰³
- jest to również przestrzeń na pół trwała, gdyż może ulegać zmianom, może być zorganizowana przez człowieka, np. poprzez ustawienie mebli. Ma jednocześnie cechy przestrzeni trwałej (np. czerpanie z zakorzenionych wzorców) i przestrzeni nie trwałej (zmiany).²⁰⁴

ARCHITEKTURA MIASTOTWÓRCZA

- to taka, która (...) buduje wspólnotowość, wzmacnia integrację mieszkających w mieście ludzi (...) jest to architektura która umiejętnie wykorzystuje odczucia i emocje, potrafi je uruchomić.²⁰⁵

DOKTRYNA HARMONIJNEGO ROZWOJU MIAST

- działania niosące zmiany w przestrzeni miasta nie mogą swą intensywnością wyjść poza przyjęty dla niego poziom, ustalany w procesie ustawicznego planowania i projektowania urbanisty-

¹⁹⁹ Tamże, s. 53

²⁰⁰ Tamże.

²⁰¹ Tamże.

²⁰² E. Hall, *Ukryty wymiar*, PIW, 1976, s.5.

²⁰³ J. Wrańa, *Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta – na przykładzie Lublina*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2014.

²⁰⁴ Tamże, s. 53.

²⁰⁵ Tamże.

²⁰⁵ E. Kuryłowicz, *Miasto jako przedmiot badań architektury*, [w:] B. Jałowiecki (red.) *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

cznego jako harmonijny związek między środowiskiem zbudowanym i naturalnym oraz pomiędzy nimi obydwooma a potrzebami ekonomicznymi i socjalnymi mieszkańców.²⁰⁶

DZIEDZICTWO KULTURY

- to zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju, oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego dowodzenia prawd i upamiętnienia wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej.²⁰⁷

EMOCJA

- (*emotion, affect, émotion, affect, Emotion, Gefühl, Affekt*) Całkowita, bezpośrednia, bezwarunkowa reakcja indywidualnego organizmu (np. złość, radość, strach); wzrost pobudzenia w połączeniu ze zmianami psychofizjologicznymi, np. zmianami w elektrycznej aktywności mózgu (efekty centralne), w napięciu i tonice mięśni (efekty motoryczne), w organach sensorycznych. Także: etykieta pola badań naukowych, zajmującego się różnymi środowiskowymi, fizjologicznymi i poznawczymi czynnikami, które leżą u podstaw tych subiektywnych doświadczeń. W architekturze: główny składnik ludzkiej percepcji zbudowanego otoczenia.²⁰⁸

GENIUS LOCI

- [duch miejsca](*spirit of place; esprit du lieu; Geist des Ortes, Ortsgeist*). Zespół właściwości (cech), które nadają określonej części środowiska człowieka miejscu, np. mieszkaniu, domowi, osiedlu czy miastu, indywidualną, unikalną jakość. G.L. jest to „żywa zależność między obserwatorem i środowiskiem, osobą i miejscem”.²⁰⁹ Inaczej: atrybut tożsamości miejsca obejmujący topografię, wygląd, funkcje ekonomiczne, aktywności społeczne i szczególne znaczenia wyprowadzone z przeszłych wydarzeń

²⁰⁶ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka*, Między-uczelniarne Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, s. 29–30.

²⁰⁷ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, Kraków 2001, t.I, rozdz.1

²⁰⁸ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 25.

²⁰⁹ Tamże [Za:] E. Relph, *Place and Placelessness*, Pion Ltd., London 1976.

i obecnych sytuacji. Synergiczna (a nie prosta) suma tych składników. G. L. może przetrwać pomimo głębokich zmian w podstawowych składnikach tożsamości miejsca, np. nawet fizycznych atrybutów przestrzeni. Por. także: całość, synergia.²¹⁰

IDEA

- To myśl, wyobrażenie, pojęcie, koncepcja, pomysł; idea architektoniczna to zasadnicza myśl przewodnia twórczości architektonicznej, np. ideą gotyku była twórczość na chwałę bożą, a jedną z idei modernizmu – funkcjonalizm²¹¹

INTEGRACJA

- Etymologicznie słowo „integracja” wywodzi się z języka łacińskiego; istnieje kilka potencjalnych słów źródłowych: *integratio* – „odnowienie”, *integrare* – „odnawiać”, „odtworzyć”; *integer* „nietknięty, cały”(por. *dezintegracja*)
- słowniki definiują integrację następująco:
Słownik Języka Polskiego PWN – jako proces tworzenia się całości z części, dodatkowo wyróżniając znaczenie ekonomiczne: jako proces gospodarczy polegający na scalaniu przedsiębiorstw, działów gospodarki lub gospodarek poszczególnych krajów, *Słownik Wyrazów Obcych PWN* – jako zespalanie się elementów w całość, również wyróżniając znaczenie ekonomiczne, a dodatkowo definiując integrację społeczną – proces scalania się, zespalania zachodzący na różnych szczeblach społecznej; *Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny* – integracja to tworzenie całości z części, włączenie jakiegoś elementu w całość, jednocześnie jakichś, osób, grup, instytucji, regionów, państw itd.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1975.

INTERPRETACJA

- (*Interpretation*) Nadawanie przypisywanego znaczenia. I. nie musi być i zwykle nie jest identyczna z kodowaniem. W architekturze: jednym z ważnych problemów jest fakt, że znaczenia świadomie kodowane przez twórcę (architekta) nie są zauważane lub bywają w inny sposób dekodowane przez odbiorcę.²¹²

²¹⁰ Tamże.

²¹¹ K. Pawłowska, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996, s. 5.

²¹² J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury, podręcznik dla studentów architektury*, PK, Pracownia Architektury Środowiskowej A6 WAPK, Kraków 2007, s. 40.

INTUICJA

- (*intuition; intuition; Intuition, Intuieren*). Akt bezpośredniego poznania przedmiotów zmysłami (i. empiryczna) lub istoty rzeczy (i. intelektualna). W psychologii: pojawiające się w sposób nagły w świadomości – przekonanie jako wynik podświadomych procesów porządkowania i przetwarzania nagromadzonej wiedzy i doświadczeń.²¹³
- Także przeczucie, odgadywanie. W projektowaniu: nie poprzedzone rozumowaniem wyczucie praw, związków i zależności.²¹⁴

KANON

- (łac.*canon*-prawidło) schemat, przypis z gr. *Kanon* – miara, wzorzec, zasada, wzór, reguła, norma ogólnie przyjęta, na gruncie logiki tzw. Kanony Milla (...) służący do wykrywania związków przyczynowych na podstawie obserwacji faktów jednostkowych,²¹⁵
- w sztuce – wzór, reguła artystyczna np. (...) w architekturze (...) reguła dotycząca (...) kompozycji dzieła,²¹⁶
- ogólnie przyjęta norma, obowiązujący wzór, tradycyjny wzorzec (w odniesieniu do etyki, estetyki, logiki i teorii poznania),
- reguła artystyczna, najczęściej zasada wzajemnych proporcji lub układu kompozycji²¹⁷ (w odniesieniu do sztuk plastycznych, architektury etc.).

KANON MIEJSCA

- zespół czynników składających się na formę krajobrazu danego miejsca (wnętrza), decydujących o jego wyrazie i mających swoją aktualną lub źródłowo udokumentowaną postać percypowaną przez człowieka. Czynniki te są często historycznie nawarstwione i powinny stanowić podstawę do określenia reguł badania i działania w zakresie ochrony i kształtowaniu formy architektoniczno-krajobrazowej danego miejsca (wnętrza).²¹⁸

²¹³ Tamże, s.40, [Za:] A. Podsiad, Z. Więckowski, *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, IW PAX, Warszawa 1983.

²¹⁴ Tamże s. 40, [Za:] J. Pieter, *Słownik psychologiczny*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1983.

²¹⁵ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości wybranych obszarów chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 35.

²¹⁶ Tamże, [Za:] *Słownik Wyrazów Obcych PWN*, Warszawa 1969, s. 399.

²¹⁷ Tamże, [Za:] *Encyklopedia Powszechna*, Warszawa 1969, s. 455, [w:] *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1997, t. 3, s. 258.

²¹⁸ Z. Myczkowski: *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, Materiały z Konferencji Naukowej Kongres Kultury Polskiej 2000, „Architektura i dobra kultury. Tożsamość i kontynuacja tradycji”, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000, s. 45.

KAPITAŁ KULTUROWY

- obejmuje dobra kultury, które są przedmiotem obrotu w globalnym społeczeństwie: wiedzę, umiejętność, kreatywność, a) może mieć formę materialną: obrazy, płyty z nagraniami muzycznymi, przedmioty modne i luksusowe, b) może mieć formę niematerialną – umiejętności, pomysły, innowacyjność, wykształcenie, itp.
- kapitał kulturowy miasta – potencjał ekonomiczny jako zasoby miejskie będące efektem wielowiekowej akumulacji dziedzictwa kulturowego.²¹⁹

KOD

- reguła przyporządkowania wiadomościom (np. literze) odpowiednich sygnałów, które mają postać ciągu złożonego z sygnałów elementarnych.²²⁰
- (*code; Kode, Code*) Umowa społeczna, zbiór reguł służących do transponowania komunikatu z jednego systemu znaków na inny. W architekturze: pojęcie używane jest w odniesieniu do form przestrzennych o znaczeniu kulturowym. W związku z tym mówi się o popularnym, stosującym tradycyjne, „powszechnie zrozumiałe” formy (kolumny, tympanony, łuki) i elitarnym, stosującym abstrakcyjne lub nowo zaprojektowane, wymagającym orientacji w aktualnych tendencjach w sztuce (architekturze) i rozumiałym tylko dla architekta i konesera sztuki. Według Ch. Jenkinsa postmodernizm jest określony przez dążenie do podwójnego tj. zarazem popularnego jak i elitarnego kodowania.²²¹

KODOWANIE

- [en] (*coding; codage; Codierung, Kodieren, Kodifizierung*). Przyporządkowywanie informacjom odpowiednich sygnałów według kodu.²²²

KOMPONENTY WIEDZY PRZESTRZENNEJ²²³

- Deklaratywny – odnosi się do wiedzy o obiektach i miejscach wraz ze znaczeniem, jakie one dla nas mają.

²¹⁹ [Za:] W. Bonenberg, *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej 2007, nr 10, Pojęcie kapitału kulturowego zostało sformułowane przez Pierre Bourdieu dla zdefiniowania wartości kulturowych, które ludzie zdobywają (często bardzo dużym wysiłkiem), aby odnieść sukces w życiu zawodowym i społecznym. Por.: P. Bourdieu. 1998. *Teoria obiektów kulturowych*, tłum. A. Zawadzki.

²²⁰ [Za:] *Encyklopedia PWN*, 1982 s. 350.

²²¹ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 46.

²²² Tamże s. 46.

²²³ K. Świeżewska, *Mikrointerwencje jako alternatywne narzędzia rewitalizacji współczesnych miast, V.1.5. Jak uczymy się miasta?* Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011, Warszawa 2011., s. 109. [Za:] G. R. Gollledge, J. R. Stimson, *Spatial Behavior – A Geographic Perspective*, The Guilford Press, New York&London 1997.

- Proceduralny – umożliwiający nam przejście od jednego elementu do drugiego. Poruszamy się „znanymi drogami”. Wiemy na przykład, że aby dojechać z domu do pracy trzeba wsiąść w dany tramwaj i przejechać powiedzmy 12 przystanków.
- Relacyjny – zawiera w sobie informację o wzajemnych stosunkach przestrzennych między miejscami i obiektami. Potrafimy na wiele sposobów dojść z jednego punktu do drugiego. Komponent relacyjny dotyczy najczęściej przetrzeni nam najbliższej – naszej okolicy, osiedla. Im więcej obiektów znamy na danym obszarze, tym łatwiej określić nam relację przestrzenną między dwoma z nich.²²⁴

KONOTACJA

- (*connotation; connotation; Konnotation, Mitbezeichnung, [Neben] bedeutung*). Uczuciowy stosunek do treści wyrazu lub znaczenia przedmiotu, znak itp. K. odnosi się do emocjonalnych „aliktowów”, do sposobu, w jaki forma i znaczenie są subiektywnie doświadczane. Na przykład niektórzy ludzie mogą uważać, że dany budynek jest „brzydką szkołą”, inny „ładnym domkiem”, jeszcze inny „tym blokiem”. K. odpowiada na pytania takie jak: „na ile mi się to podoba?”.²²⁵

KONURBACJA

- konurbacja to aglomeracja policentryczna bez miasta wiodącego, powstała w wyniku połączenia się miast o podobnej wielkości i znaczeniu – przynajmniej trzy mają zbliżoną wielkość demograficzną i potencjał gospodarczy. Podstawową cechą odróżniającą układy monocentryczne od policentrycznych jest charakter działających sił miastotwórczych. W przypadku aglomeracji monocentrycznych są to z reguły siły dośrodkowe, w przypadku układów policentrycznych (zwłaszcza w modelowej postaci konurbacji) uwidaczniają się zaś głównie miastotwórcze siły odśrodkowe.
- początki konurbacji wiążą się z obszarami górniczo-przemysłowymi. Rozwój przemysłu fabrycznego, który lokował się w pobliżu miejsc wydobywania surowców, wywołał konieczność zatrudnienia bardzo dużej ilości pracowników, którzy względów logistycznych i finansowych musieli mieszkać w pobliżu miejsca pracy.²²⁶

²²⁴ K. Świeżewska, *Mikrointerwencje jako alternatywne narzędzia rewitalizacji współczesnych miast, V.1.5. Jak uczymy się miasta?* Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011, Warszawa 2011., s. 109. [Za:] G. R. Gollledge, J. R. Stimson, *Spatial Behavior – A Geographic Perspective*, The Guilford Press, New York&London 1997.

²²⁵ Tamże s. 47.

²²⁶ J. Wrana, *Konurbacje – pokojowe współistnienie czy droga donikąd?*, pod red. J. Gyurkovich, A. Kantarek, M. Gyurkovich, A. Wójcik, Monografia 454 z. 4, Kraków 2014, s.181.

KONTEKST

- łac. *contextus* – związek, łączność, zależność; wg *Słownika Języka polskiego PWN*:²²⁷
 1. fragment tekstu potrzebny do dokładnego rozumienia danych wyrazów lub wyrażeń
 2. zespół czynników współistniejących, powiązanych
 3. zespół jednostek językowych, które stanowią otoczenie danej jednostki
 4. zespół odniesień niezbędnych do zrozumienia utworu literackiego, dzieła naukowego itp.²²⁸
- w semantyce kontekst oznacza związek słowa lub wypowiedzi z większą całością, szerszą wypowiedzią.²²⁹
- W architekturze to zależność od otoczenia oraz jego wpływ na odbiór danego budynku – inaczej wygląda i czyta się wieżowiec wśród innych wieżowców, inaczej zaś w otoczeniu parterowych domów. Widać mocną analogię do kontekstu językowego – można bowiem porównać budynek do określonego słowa, zaś jego bezpośrednie sąsiedztwo do wyrazów poprzedzających go i następujących po nim. Ta metafora pozwala jasno ukazać, jak ważną sprawą jest kontekst w architekturze.²³⁰

KONTEKST MIEJSCA

- są miejsca, które tworzą kontekst wymagający twórczej kontynuacji takie, w których autor realizuje całkowicie nową ideę, tworzy zaczątek nowej wartości i kontekst dla następców. Istotne jest, aby autor nowego dzieła poznał kontekst miejsca i oceniając go jako bezwartościowy, robił to świadomie. Żeby decyzje podejmowane były wynikiem wiedzy, talentu i wrażliwości, a nie braku wiedzy i arogancji. Z całą pewnością można posłużyć się zasadą *primum non nocere*.²³¹ Architekci szanują w swej twórczości wartości zastane, dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe i dbają o ich zachowanie i rozwój. Dążą do podnoszenia jakości życia i zamieszkiwania oraz jakości środowiska i otoczenia, w sposób nienaruszający ich równowagi, działając z przekonaniem, że efekty ich pracy służą szeroko pojętym interesom wszystkich, którzy mogą oczekiwać pożytku i zadowolenia z nich.²³²

²²⁷ <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/B3A1ABC9827A8607C12565E9004C8D1A.php>

²²⁸ <http://sjp.pwn.pl/slownik/2473490/kontekst> [dostęp: 12.04.2014]

²²⁹ http://www.wiedza24h.pl/pojecie/467/kontekst_semantyka_definicja.html [dostęp: 12.04.2014]

²³⁰ J. Wrana, A. Fitta, *Architektura a kontekst miejsca*, Wydawnictwo Wydziału Budownictwa i Architektury PL „Budownictwo i Architektura”, 11(2) 2012, s. 5–13.

²³¹ G. Schneider-Skalska, *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, „Czasopismo Techniczne” PK, nr 15/2008, s. 155.

²³² Izba Architektów Rzeczypospolitej Polskiej, Kodeks etyki zawodowej, s. 3.

KONTEKST HISTORYCZNY

- sposoby postępowania z dziedzictwem historycznym:
 - arogancja – polegająca na negacji, likwidacji, niszczeniu i wymazywaniu z pamięci elementów historii,
 - bierna tolerancja – obojętność wobec dziedzictwa historycznego, akceptacja jego istnienia z pominięciem ochrony, skazywanie na powolną śmierć,
 - akceptacja, dostrzeganie wartości obiektu architektonicznego w środowisku kulturowym, objęcie ochroną prawną, modernizacją, konserwacją, dbałość o właściwy stan techniczny,
 - kontynuacja, dostrzeganie wybitnych wartości dawnego obiektu w środowisku architektoniczno-urbanistycznym połączone z twórczym kultywowaniem jego elementów oraz charakteru w nowych obiektach.²³³

KAPITAŁ KULTUROWY

- Kapitał kulturowy obejmuje dobra kultury, które są przedmiotem w globalnym społeczeństwie: wiedzę, umiejętność, kreatywność. Zasadniczą cechą kapitału kulturowego jest to, że może on być zamieniony na kapitał ekonomiczny.
- Zasoby te, będące efektem wielowiekowej akumulacji dziedzictwa kulturowego, można przekształcić w kapitał rozwojowy. Kultura i ekonomia stają się elementami coraz bardziej powiązanymi i współzależnymi. Dawne postrzeganie kultury w mieście jako funkcji generującej koszty i wymagającej subsydiowania, zostało zastąpione podejściem upatrującym w kulturze źródła zysków, napędzającego gospodarkę miejską.²³⁴

KRAJOBRAZ KULTUROWY – TRADYCYJNY

- to obszar o postaci historycznej powstałej w wyniku działalności człowieka, którego zewnętrzny wygląd stanowi świadectwo rozwoju cywilizacyjnego w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej. Cechuje go różnorodność walorów historycznych i estetycznych oraz różny stopień zachowania ww. walorów.²³⁵

KRAJOBRAZ MIEJSKI

- narastający przez stulecia kontur formy miasta na tle krajobrazowym, tworzący wnętrza krajobrazowe w różnym stopniu atrak-

²³³ A. Niezabitowski, *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, T. 29, 1997. s. 121–122.

²³⁴ W. Bonenberg, *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Politechniki Poznańskiej, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007, s. 11–12.

²³⁵ Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 111.

cyjne dla odbiorców. Sztuka kompozycji urbanistycznej potrafi wyeksponować takie wartości jak malowniczość, niepowtarzalność, nastrój..., piękno architektury, urok placów i ulic, kameralna skala, interesująca kompozycja urbanistyczna, detal architektoniczny, kontakt z wodą i zielenią.²³⁶

KRAJOBRAZ ZABYTKOWY

- to krajobraz kulturowy – tradycyjny chroniony lub wskazany do objęcia ochroną.²³⁷ Formami ochrony są: rezerваты kulturowo-krajobrazowe, parki kulturowo-krajobrazowe, strefy ochrony konserwatorsko-krajobrazowej.²³⁸

KREACJA

- akt tworzenia czegoś, zwykle dzieła sztuki; też wytwór tej czynności.²³⁹

KREATYWNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

- łącząca systematycznie indywidualną pracę artystyczną malarzy, grafików, designerów, projektantów mody, muzyków, poetów, ze zorganizowaną w formie przedsiębiorstw (czasem dużych koncernów) działalnością filmową, wydawniczą czy telewizyjną.²⁴⁰

KREACJA TREŚCI

- rozumiana jako nadawanie miejscu treści, jakiej nie miało dotąd. Warunkiem takiego działania jest użycie treści istotnej dla społeczności i stworzenie dla niej odpowiednich nośników. Treść nadana danemu miejscu może być zaczerpnięta ze zbioru znaczeń stanowiących kulturowe dziedzictwo, może także być w swej istocie nowa.²⁴¹

KULTURA

- całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, gromadzony, utrwalany i stale wzbogacany w ciągu jej dziejów; poziom rozwoju społeczeństw, grup i jednostek w danej epoce historycznej uwarunkowany jest stopniem opanowania sił przy-

²³⁶ [Za:] W. Bonenberg, *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, 2007, nr 10.

²³⁷ Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 111.

²³⁸ Tamże, s. 112.

²³⁹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

²⁴⁰ [Za:] W. Bonenberg, *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, 2007, nr 10.

²⁴¹ E. Małachowicz (współpraca Maciej Małachowicz), *Konserwacja i rewitalizacja architektury w środowisku kulturowym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2007, s. 76

rody, stanem wiedzy i twórczości artystycznej oraz formami współżycia społecznego.²⁴²

- kultura obejmuje to wszystko co w zachowaniu się i wyposażeniu członków społeczeństw ludzkich stanowi rezultat zbiorowej działalności.
- mówi się także o kulturze jako o tym, co w zachowaniu się ludzi jest wyuczone – w odróżnieniu od tego, co biologicznie odziedziczone.

KULTURA MIEJSCA

- zmaterializowana ciągłość historyczna mająca swój zaktualizowany wątek (osobowość), zatem wyraz *istotowo dobrej postawy (śląd długotrwałej miłości)* człowieka utrwalonej w tym miejscu (...) wyrazem najdoskonalszym kultury miejsca byłoby zapewne jego piękno (określane przez C. K. Norwida jako: *kształt miłości*, a postrzegane też w innym układzie odniesienia jako *wyraz prawdy*).²⁴³

ŁAD PRZESTRZENNY

- podstawą ładu w makrownętrzu miasta²⁴⁴ jest zdefiniowana i formalnie określona jego granica. Jej trwałość osiągana jest dzięki sztuce równowagi między porządkiem kulturowym wnętrza a warunkami naturalnymi otoczenia. Ów wewnętrzny porządek, „w którym przyroda zostaje usunięta na plan ostatni, a górują niepodzielnie dzieła techniczne ręki ludzkiej”²⁴⁵, musi być budowany z elementów materialnych, ale i opierać się na strukturach niematerialnych tworzących psychosferę środowiska miasta. Budowa taka, której zasady są na ogół mniej eksponowane w współczesnych przedsięwzięciach inwestycyjnych, dzięki uwzględnieniu danych człowiekowi wrodzonych skłonności percepcyjnych pozwoli tworzyć w środowisku kulturowym trwałe łądy, którego wciąż niedoścignionym wzorem jest łąd panujący w naturze.²⁴⁶
- Fundamentem ładu przestrzeni miasta jest *w n ę t r z e*, a więc takie uformowanie elementów, które daje wrażenie zorganizowanej całości, a nie sumy składników – dowolnie powiększanej.²⁴⁷

²⁴² Tamże, [za:] *Wielka Encyklopedia Powszechna*.

²⁴³ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 111.

²⁴⁴ A. Böhm, *O budowie i synergii wnętrza urbanistycznych*, Monografia, PK 1981, s. 169.

²⁴⁵ T. Tołwiński, *Urbanistyka*, t. 3. Warszawa 1963.

²⁴⁶ Tamże 169

²⁴⁷ Tamże 172.

- analizując wagę architektury w tworzeniu obrazu miasta nie możemy zapominać, że w większym jeszcze stopniu zależy on od jakości przestrzeni miejskich, w których dzieła architektury są lokowane i w których tworzy się przestrzenne związki między nimi, czyli od tego, co od lat nazywamy kompozycją urbanistyczną, tworzącą ład przestrzenny. Wiemy nie od dziś, że ów ład przestrzenny rodzi się najpewniej jako wynik realizacji wielkich miejskich zespołów.²⁴⁸

MIASTO

- podstawową przyczyną zakładania i rozwoju miast była naturalna tendencja do tworzenia się organizacji społecznych umożliwiających zwiększanie efektywności pracy ludzkiej. W różnych okresach historycznych, formacjach gospodarczych oraz regionach geograficznych miasta różniły się funkcjami, wielkością i formą.²⁴⁹
- Paradoksalnie jednak tylko miasta zdolne waloryzować własną specyfikę i przenosić do gospodarki i lokalnych społeczności efekty sukcesów osiągniętych dzięki roli odgrywanej wskali krajowej lub międzynarodowej są w stanie zapoczątkować prawdziwe i trwałe warunki rozwoju.²⁵⁰
- (town), w najogólniejszym znaczeniu to zbiór lub agregacja zamieszkałych domów większy niż wieś. Staroangielskie *tun* (średnioangielskie *toun*) początkowo oznaczało płot lub zagrodę, porównaj z niem. *zaun*, ogrodzenie, płot, zatem ogrodzone miejsce. Szkocki i północny angielski używają tego słowa na określenie zagrody z zabudowaniami, co odpowiada słowu farma i jest zbliżone do islandzkiego *tun*, gospodarstwo rolne, dom mieszkalny. Pokrewna forma celtycka oznaczająca twierdzę, pojawia się w celtyckim i irlandzkim jako *dun*, a w walijskim *din*, forteca, grodzisko (porównaj z walijskim *dinas*, miasteczko). Forma znana z wielu zlatynizowanych nazw miejsc, np. *Lugdunum*, *Augustodunum*, itd. „Town” nie jest słowem zdefiniowanym jeśli chodzi o prawo angielskie. Na potrzeby władz lokalnych są terminy: „borough” (miasto), dystrykt miejski i wiejski, lecz wiele dystryktów miejskich ma cechy wiejskie, a podział jest czysto administracyjny.²⁵¹

²⁴⁸ S. Gzell, *Miasto zwarte. Problem terenów granicznych*, Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011. Warszawa 2011.

²⁴⁹ Nowa encyklopedia powszechna, PWN 1996, t. 4. s. 186.

²⁵⁰ A. Spaziente, *O złożoności analizy urbanistycznej*, [w:] Praca zbiorowa, *Elementy analizy urbanistycznej*, PK, Kraków 1998, s.25.

²⁵¹ *The New Encyclopaedia Britannica*, 1993.

- (city) (przez fr. *cite*, z łac. *civitas*). W Wielkiej Brytanii (Zjednoczonym Królestwie), ściśle rzecz biorąc, „city” (miasto) jest tytułem nadawanym tym miastom, które z powodu swojej wysokiej pozycji (np. siedziby biskupie lub wielkie centra przemysłowe), uzyskały prawo do takiego tytułu poprzez jego tradycyjne użycie lub też dzięki Karcie Królewskiej. W Wielkiej Brytanii „city” nie musi posiadać władz miejskich rozbudowanych bardziej niż w jakimkolwiek innym zwykłym mieście (borough), w zasadzie nie musi posiadać władz miejskich wcale (np. Ely). Natomiast w Stanach Zjednoczonych i Koloniach Brytyjskich, oficjalne nadanie tytułu „city” zależy od rodzaju i zakresu przywilejów miejskich posiadanych przez władze miejskie, a statut jest nadawany aby podnieść rangę miasta z małego (town) do dużego (city). Zarówno we Francji jak i w Anglii słowo to jest używane w celu wyróżnienia historycznych centrów niektórych miast, np. *Cite* w Paryżu, czy „square mile” pod władzą lorda burmistrza czyli „City of London”. Jednakże w codziennym użyciu słowo to nie implikuje nic ponad niejasną ideę dotyczącą rozmiaru oraz godności. Dość swobodnie nadaje się ten tytuł wszelkim większym centrom ludności. Tym samym, podczas gdy formalnie „the City of London” jest niewielkie, Londyn jest słusznie opisywany jako największe „city” (miasto) świata. W Stanach Zjednoczonych użycie tego słowa jest jeszcze bardziej swobodne i każde miasto, niezależnie od tego czy formalnie posiada status „city” czy nie, jest zazwyczaj tak nazywane, a jego rozmiar i ranga mają niewielkie znaczenie.²⁵²
- miasto, które jest przedmiotem rozważań w niniejszej książce, powinno być rozumiane jako architektura. Przez architekturę rozumiem nie tylko wizualny obraz miasta i sumę jego różnych elementów architektonicznych – architekturę widzę także jako konstrukcję, budowlę miasta na przestrzeni czasu.²⁵³
- jeżeli pomiędzy domami, ulicami i grupami mieszkańców zaistniały krótkotrwałe relacje, to ludzie mogliby zniszczyć domy, dzielnice, zniszczyć miasto i na tym samym terenie inne miasto według innego planu odbudować, ale jeśli kamienie da się „przesadzić”, to nie tak łatwo jest zmienić stosunki, powiązania, które powstały między ludźmi i kamieniami. Jeśli jakaś grupa ludzi żyje długo w miejscu, do

²⁵² Tamże.

²⁵³ A. Rossi, *The Architecture of the City*. The MIT Press, Cambridge, Londyn 1982, s. 21.

którego się przyzwyczaiła, to ku niemu zwraca się nie tylko ich sposób poruszania się, lecz także zwracają się ku niemu również ich myśli w następstwie materialnych obrazów kreowanych przez zewnętrzne obiekty.²⁵⁴

- to wielokrotnie przełamane spojrzenie połyskującej, mieniającej się, grającej kolorami poezji.²⁵⁵
- jest organizmem żywym, który rozwija się dobrze lub źle, zawsze ma jednak do spełnienia pewną określoną rolę na obszarze regionu albo kraju.²⁵⁶
- jest obiektem natury i podmiotem kultury, jednostki i grupy, marzeń i przeżyć, jest ono po prostu humanitarne.²⁵⁷
- o statusie miasta decyduje, w powszechnym odbiorze, jego obraz. Ta suma subiektywnych spojrzeń mieszkańców i przyjezdnych może miasto degradować, może też podnosić jego znaczenie ponad wartość obliczoną, na przykład, w statystyczny sposób. Nie powinno to nas dziwić. Z obrazem miasta łączy pojęcie jego tożsamości kulturowej, w tym przestrzennej-urbanistycznej i architektonicznej.²⁵⁸

MIEJSCE

- zbiór wszystkich punktów płaszczyzny lub przestrzeni, mających pewną wspólną własność, zamknięta i uczłowieczona przestrzeń staje się miejscem. Życie człowieka jest dialektycznym ruchem między bezpiecznym schronieniem a przygodą, przywiązaniem a wolnością. W otwartej przestrzeni można intensywnie odczuć walory miejsca, a w samotności zaciśnogo miejsca ogrom rozciągającej się poza nim przestrzeni staje się dominującą,²⁵⁹
- na miejsce składają się następujące czynniki: pojęcia, działania i atrybuty fizyczne, pozostaje ono kategorią centralną dla analiz antropologicznych i psychologicznych,²⁶⁰
- miejsce zawiera istotne konteksty, które proces kreacyjny determinują. W żadnej innej dziedzinie sztuki nie występuje tak wiele kontekstów jak w architekturze,²⁶¹

²⁵⁴ Tamże.

²⁵⁵ Tamże.

²⁵⁶ W. Czamecki, *Planowanie miast i osiedli*. PWN, Warszawa 1965. s. 10.

²⁵⁷ C. Lévi-Strauss, *Antropologia strukturalna*. PIW, Warszawa 1970, s. 201–235.

²⁵⁸ S. Gzell, *Miasto zwarte. Problem terenów granicznych*. Urbanistyka. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011. Warszawa 2011. I. 2. *Potrzeba ochrony miasta europejskiego*, s. 3.

²⁵⁹ YiFu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa 1976.

²⁶⁰ J. Gądecki, *Architektura i tożsamość. Rzecz o antropologii architektury*, Wyd. Rolewski, Nowa Wieś 2005, s. 29.

²⁶¹ Z. Gądek, *Architektura miejsca*, Kraków 1996, s. 9.

- interesujące są właśnie te aspekty architektury, które wynikają z tożsamości i tej części przestrzeni, z którą w danym przypadku mamy do czynienia. Taka część przestrzeni o określonej tożsamości to właśnie miejsce – ograniczone, określone, specyficzne,²⁶²
- jest to rezultat zależności między atrybutami fizycznymi danej przestrzeni a aktywnościami i koncepcjami, które ludzie z nią wiążą,²⁶³
- jest zawsze ograniczone, zostało stworzone przez człowieka i dostosowane do jego specjalnych zamierzeń,²⁶⁴
- stanowi podstawowy element przestrzeni egzystencjalnej człowieka.²⁶⁵

MIEJSKA PRZESTRZEŃ KULTURY

- statyczny, ukształtowany przez lata potencjał kulturowy i instytucje związane z pełnieniem funkcji kulturalnych.²⁶⁶

MIEJSKA PRZESTRZEŃ KREATYWNA

- nowe, innowacyjne przedsięwzięcia w mieście związane z twórczością, pomysłem, dziełem, z aktywną ingerencją w strukturę przestrzenną miejsca.²⁶⁷

NOWE PLANOWANIE

- określa te zmiany w urbanistyce, które zmierzają do dywersyfikacji przestrzeni w zgodzie z rosnącym zapotrzebowaniem na owo zróżnicowanie.²⁶⁸

NOWA GEOGRAFIA MIAST

- początek jej leży w powstawaniu elektronicznych sieci komunikacyjnych i wielkich, ponadnarodowych korporacji, a także w tym, że produkcja podstawowego dobra, jakim jest dziś informacja, w zasadzie nie potrzebuje miasta.²⁶⁹

NOWI OBYWATELE

- w wielu krajach faktem jest istnienie wieloetnicznych społeczeństw, w Polsce też (...). Bogate kraje z przewagą starzejącej się

²⁶² K. Pawłowska, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996.

²⁶³ D. Canter, *The Psychology of Place*, [w:] Architectural Press, London 1997.

²⁶⁴ O. F. Bollnow, *Mensch und Raum*, Stuttgart 1963.

²⁶⁵ Ch. Norberg-Schulz, *Existence, Space and Architecture*, Studio Vista, London 1971.

²⁶⁶ [Za:] W. Bonenberg, *Miejska przestrzeń kreatywna*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, 2007, nr 10.

²⁶⁷ Tamże.

²⁶⁸ S. Gzell, *Nowe Planowanie – integracja kwestii projektowych, ekonomicznych, środowiskowych i społecznych w nowej filozofii planowania rozwoju miast*, [w:] P. Lorens (red), *System zarządzania przestrzenią miast*, Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, 2002.

²⁶⁹ Tamże.

ludności i mające niski przyrost naturalny muszą, dla utrzymania standardu życia, liczyć na młodych i dynamicznych przybyszów z zagranicy.²⁷⁰

NOWY LIBERALIZM

- trzeba przypomnieć, że dostarczycielem kapitału może być praktycznie każdy jego właściciel, bo ma prawo lokowania go w dowolnym miejscu na świecie, tam gdzie osiągnie najwyższy zysk.²⁷¹

NOWA SAMORZĄDNOŚĆ

- ogólna definicja tego pojęcia mówi, że to demokratycznie zorganizowany system zarządzania, poprzez który mieszkańcy działają kolektywnie w skaliokalnej w celu zwiększenia dobrobytu, zaspokojenia wspólnych potrzeb oraz zapewnienia sprawiedliwości społecznej.²⁷²

NOWA PARTYCYPACJA

- w rezultacie dotychczasowych procedur, co jest wynikiem nadmiernej instytucjonalizacji kontaktów władzy z obywatelami, na lokalnych szczeblach zarządzania zaczęto odrzucać intelektualną omnipotencję państwa na rzecz wiedzy o potrzebach miast (...). Dziś społeczna partycypacja oznacza odpowiedzialność lokalnej społeczności za decyzje, jakie podejmuje korzystając z demokratycznych mechanizmów. To umacnianie demokracji, poczucie obywatelstwa, przynależność do miejsca i łągodzenie różnicowań społecznych.²⁷³

OBRAZ

- (*image, image, Bild*) Sposób, w jaki przedmiot jest dany w spostrzeżeniu, wyobrażeniu, przypomnieniu. Termin wywodzi się z łaciny, gdzie wiąże się z naśladowaniem (imitacją) i większość zastosowań w psychologii, zarówno przedawnionych, jak i obecnych, obraca się wokół tego pojęcia; stąd powszechnymi synonimami o. są: podobieństwo, kopia, reprodukcja, duplikat itd.²⁷⁴

OCHRONA TREŚCI

- zapisanych w krajobrazie dotyczy tych spośród nich, które stanowią wartość niematerialną, zatem element kulturowego

²⁷⁰ Tamże.

²⁷¹ Tamże.

²⁷² Tamże.

²⁷³ Tamże.

²⁷⁴ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 71.

dziedzictwa. Czynność ochrony odnosi się przy tym zarówno do samej treści i ma wówczas na celu ocalenie jej przed zapomnieniem (akcentowanie jej istnienia, roli jaką pełni), jak i do jej nośników znaków.²⁷⁵

PARTYCYPACJA

- (*participation, participation, Partizipation*) Aktywne branie udziału w grze, grupie, eksperymencie badawczym itp., dynamiczna charakterystyka złożonej aktywności; interakcja twarzą w twarz grupy ludzi uznających za wspólny pewien zespół ważnych dla wszystkich wartości, które są powodem tego, że osoby te znalazły się razem. W architekturze: w latach 70. zarysował się wyraźny ruch w stronę bezpośredniego wciągnięcia społeczeństwa w określanie przeznaczonego dlań fizycznego środowiska. Partycypacja w projektowaniu powstaje tam, gdzie użytkownik jest wciągnięty w proces podejmowania decyzji projektowych.²⁷⁶

PERCEPCJA

- czyli spostrzeganie jako pojęcie głównie stosowane w dziedzinie psychologii oznacza złożony proces poznawczy, w wyniku którego w umyśle człowieka powstaje obraz rzeczywistości. Percepcja nie jest biernym odwzorowywaniem rzeczywistości, lecz aktywnym twórczym procesem, którego istota polega na organizowaniu w „sensowne” całości materiału dostarczonego przez zmysły; przetwarzanie informacji odbieranej z narządów zmysłów odbywa się na 2 poziomach: sensoryczno-motorycznym (w odniesieniu do całości przestrzenno-czasowych) i semantyczno-operacyjnym (w odniesieniu do przedmiotów i znaków). W percypowaniu zasadniczą rolę odgrywają wytworzone na podstawie uprzedniego doświadczenia wewnętrzne wzorce (reprezentacje, znaki poznawcze) rzeczywistości, służące jako swoiste hipotezy podlegające weryfikacji w miarę napływu nowych danych. Dzięki temu percepcja jest raczej procesem identyfikowania niż biernego rejestrowania, wykraczającym poza dostarczone informacje.²⁷⁷

²⁷⁵ K. Dąbrowska-Budziło, *Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie*, Kraków 2002.

²⁷⁶ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 75.

²⁷⁷ *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1997, t. 5 P-S, s. 974, z powołaniem się na: K. Skarżyńska, *Spostrzeganie ludzi*, Warszawa 1981; *Psychologia spostrzegania społecznego*, red. M. Lewicka, J. Trzebiński, Warszawa 1985.

PRZESTRZEŃ OSOBISTA

- (*personal space, espace personnel, persönlicher Raum*). Obszar bezpośrednio otaczający jednostkę; jego rozmiar zależny jest od czynników: chwilowych (towarzystwo, nastrój itp.) lub stałych (wymiary fizyczne, tradycje kulturowe itp.).²⁷⁸

PRZESTRZEŃ ARCHITEKTONICZNA

- jest polem kreacji: obejmuje wszystkie elementy przestrzeni, które człowiek może przekształcać i tworzyć, jest konkretyzacją przestrzeni egzystencjonalnej.²⁷⁹ Jej elementami są: miejsce i węzeł, droga i oś, strefa i dzielnica.²⁸⁰
- Czego zatem powinniśmy wymagać od przestrzeni architektonicznej, by człowiek mógł wciąż nazywać się istotą ludzką? – przede wszystkim musimy wymagać dającej się przedstawić struktury, oferującej bogate możliwości identyfikacji. W wieloznacznej, złożonej lecz zorganizowanej przestrzeni architektonicznej widzimy zatem alternatywę dla śmiertelnej idei mobilności i dezintegracji.²⁸¹

PRZESTRZEŃ EGZYSTENCJONALNA

- to nowa jakość uzyskana z połączenia indywidualnej percepcji ze schematami przestrzennymi.²⁸² Wyróżnia się dwa rodzaje p.e.: prywatną i publiczną.²⁸³ Elementami p.e. są: centrum i miejsce, kierunek i droga, teren i strefa.²⁸⁴
- określa te zmiany w urbanistyce, które zmierzają do dywersyfikacji przestrzeni w zgodzie z rosnącym zapotrzebowaniem na owo zróżnicowanie.²⁸⁵

REGIONALIZM

- to kultura danego regionu, zespół cech charakterystycznych dla danego obszaru w odniesieniu do osadnictwa i architektury.²⁸⁶ Obecnie jeden z głównych kierunków we współczesnej archi-

²⁷⁸ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 84.

²⁷⁹ Ch. Norberg-Schulz, *Bycie, przestrzeń i architektura*, Murator, Warszawa 2000.

²⁸⁰ J. Gądecki, *Architektura i tożsamość. Rzecz o antropologii architektury*, Wyd. Rolewski, Nowa Wieś 2005, s. 54.

²⁸¹ Ch. Norberg-Schulz, *Bycie, przestrzeń i architektura*, Murator, Warszawa 2000.

²⁸² Tamże.

²⁸³ J. Gądecki, *Architektura i tożsamość. Rzecz o antropologii architektury*, Wyd. Rolewski, Nowa Wieś 2005, s. 32.

²⁸⁴ Tamże, s. 54.

²⁸⁵ S. Gzell, *Nowe Planowanie – integracja kwestii projektowych, ekonomicznych, środowiskowych i społecznych w nowej filozofii planowania rozwoju miast*, [w:] P. Lorens (red), *System zarządzania przestrzenią miast*, Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, 2002.

²⁸⁶ Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003, s. 193.

tekturze europejskiej i światowej,²⁸⁷ w Polsce (niesłusznie) zwykle kojarzony z terenami wiejskimi.

REWALORYZACJA TREŚCI

- tkwiących w danym miejscu również może dotyczyć samej istoty treści lub jej nośników. W pierwszym ujęciu chodzi o przywrócenie w świadomości ludzkiej szacunku dla danej treści, np. obcych religii, czy kultur, względnie ujawnienie prawdziwej treści związanej z danym miejscem, a celowo utajonej.²⁸⁸

ROZPRASZANIE SIĘ MIAST

- (*urban sprawl*, która to nazwa używana jest i w polskiej literaturze) określa się czasem eufemistycznie jako suburbanizację. Ta techniczna nazwa sugerująca, że mamy doczynienia jedynie z budową pewnej ilości domów pod miastem (czyli poza miastem) nie określa istoty problemu: to nie jest budowa nowych osiedli pod lub poza miastem, to jest przenoszenie miasta w inne miejsce przez osoby, które chcą to robić dla własnej korzyści, bo zapewnia im to wolność dominacji liberalnej doktryny w gospodarce. W wyniku tych działań zanika obraz miasta tradycyjnego który uważamy ciągle za rodzaj znaku identyfikacyjnego, za przestrzenną ekspresję miejskiej tożsamości.²⁸⁹
- rozpraszanie się miast i powstawanie coraz to nowych megalopolis jest skutkiem dominacji doktryny liberalnej (może neoliberalnej) w gospodarce, wykorzystującej hasła o „lepszym mieszkaniu w zielonym habitacie” dla realizacji celu, jakim jest maksymalizacja zysków osób i organizacji związanych z budową owych jakoby lepszych mieszkań.²⁹⁰

SEMIOLOGIA

- (*semiology*, *semiologie*, *Semiologie*) Ogólna teoria znaków w terminologii europejskiej; nauka badająca użycie znaków w obrębie życia społecznego, stanowi część psychologii społecznej.²⁹¹

²⁸⁷ Tamże, s. 198.

²⁸⁸ Ch. Norberg-Schulz, *Bycie, przestrzeń i architektura*, Murator, Warszawa 2000.

²⁸⁹ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania*, *Reurbanization: Preconditions*, *Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, s. 10.

²⁹⁰ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania*, *Reurbanization: Preconditions*, *Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. *Uwarunkowania planistyczne*. 1.1. *Miasto po 2008 roku – kierunki badań a wiarygodność prognozy*, s. 21; R. Florida, *The Rise of the Creative Class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, NY, Basic Book, 2004.

²⁹¹ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 95.

SKŁADNIKI TOŻSAMOŚCI MIEJSCA

I. Uwarunkowania kulturowo-cywilizacyjne.²⁹²

- archeologiczne-prehistoryczne (za Myczkowskim Z.) w ujęciu przyjętym jako: tradycja i kultura miejsca – epoki i okresy przedhistoryczne, a wśród nich: epoka kamienia (gdy nie jest możliwe ustalenie dokładniejszej chronologii), następnie: paleolit, mezolit, neolit, epoka brązu oraz okresy: okres halszacki, okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich, okres wędrowek ludów, pradzieje (gdy nie jest możliwe ustalenie dokładniejszej chronologii), wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytne w ujęciu przyjętym jako: kanon miejsca; obozowisko jaskiniowe, obozowisko, osada, wieś, miasto, grodzisko, zamczysko, budowla rezydencjonalna (dom, dwór, pałac), pracownia lub obiekt produkcyjny, obiekt militarny, urządzenie lub obiekt komunikacyjny, budowla lub obiekt kultowy, cmentarzysko (płaskie, kurhanowe, ciałopalne, szkieletowe), ślad osadnictwa oraz inne określenia, np. skarb, moneta;
- etnograficzne (za Myczkowskim Z.) w ujęciu przyjętym jako: tradycja i kultura miejsca – tradycje, twórcy ludowi, wpływy obce, mniejszości narodowe w ujęciu przyjętym jako: kanon miejsca – architektura ludowa, obiekty przemysłu i techniki ludowej, sztuka ludowa, rękodzieło, rzemiosło i zajęcia ludności;
- architektoniczne (za Myczkowskim Z.) w ujęciu przyjętym jako: tradycja i kultura miejsca – obiekty istniejące oraz nie istniejące analizowane wg następujących składników: treść obiektu (wyróżniona w kategoriach obiektów), nawarstwienia (fazy historyczne, z uwzględnieniem „ducha miejsca” i ducha czasu”), znaczenie (aspekt zarówno tradycyjny, mityczny, jak i *sensu stricto* semiotyczny), dawne i obecne funkcje użytkowe (ujęte w kategoriach obiektów) w ujęciu przyjętym jako: kanon miejsca – forma (postać) obiektu ujęta w prezentowanych poniżej kategoriach (w przypisach).²⁹³

²⁹² [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, s. 61–69.

²⁹³ Tamże, s. 64. *Analiza tego składnika tożsamości miejsca służy prezentacji bogatego zasobu obiektów stanowiących dobro kultury i podlegających między innymi ochronie konserwatorskiej indywidualnie bądź w ramach ochrony zespołów zabytkowych (...). Kategorie obiektów budownictwa i architektury: 1. Zespoły, obiekty kultowe, 2. Działa obronne, 3. Zespoły rezydencjonalne, 4. Folwarki, 5. Obiekty komunalne, 6. Zespoły i obiekty uzdrowiskowe, 7. Obiekty przemysłowe, 8. Obiekty mieszkalne, 9. Obiekty gospodarcze, 10. Mała architektura.*

II. Uwarunkowania historyczne:

- historyczne składniki tożsamości miejsca (za Myczkowskim Z.):
 - a) pierwszy zapis: jest to pierwsza datowana informacja z zachowanych źródeł, potwierdzająca istnienie osady. Podaje się tu konkretną datę, ze źródeł historycznych bezpośrednich, po uprzednim jej zweryfikowaniu (...),²⁹⁴
 - b) nazwy: ważnych danych dostarczają badania toponomastyczne;²⁹⁵ wyróżniamy kilka typów nazw,²⁹⁶
 - c) własność,²⁹⁷
 - d) przywilej lokacyjny: lokacja była pierwszym urzędowym rozplanowaniem osady i wywierała decydujący wpływ na jej późniejszy rozwój przestrzenny,²⁹⁸
 - e) granice: nadawały pewnemu obszarowi charakter jednostki, w obrębie której nikt prócz właściciela nie miał wpływu, były nietykalne.²⁹⁹

²⁹⁴ Tamże s. 79.

²⁹⁵ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, Przy braku wspomnianych wyżej badań szczegółowych, zwłaszcza osadniczych, wykorzystujemy przede wszystkim materiały Pracowni Słownika Historyczno-geograficznego PAN – kartoteki i inne zasoby, źródła pozwalające na retrogresywną ich interpretację, s. 79.

²⁹⁶ Tamże, *Typy nazwy (typologicznie nazwę)*. Przy jej ustalaniu korzystamy przede wszystkim z opracowań onomastycznych (...).

a) nazwy patronimiczne należą do nazw bardzo starych. Są utworzone od nazw osobowych dwuczłonowych i skróconych, od nazw przezwiskowych, od nazw osobowych chrześcijańskich czy niemieckich, od nazw osobowych niejasnych.

b) nazwy dzierżawne także są nazwami starymi. Podobnie jak nazwy patronimiczne są urobione od nazw osobowych dwuczłonowych i skróconych, od nazw osobowych przezwiskowych, od nazw osobowych chrześcijańskich, od nazw osobowych niemieckich, wreszcie od nazw osobowych niejasnych.

c) nazwy służebne (zawodowe) wykształciły się w okresie wczesno średniowiecznym i są ściśle powiązane z prawem książęcym. Nazwy te pochodzą od zawodów, które wykonywała ludność książęca osadzona na wyznaczonym terenie.

d) nazwy kulturowe są stosunkowo młode. Ilustrują one np. kolonizację na prawie niemieckim, (...) dzieło rąk ludzkich (Kopalnie, Kuźnie), gospodarkę rolną i leśną; odzwierciedlają wierzenia, upamiętniają jakieś ważne wydarzenia, istnienie instytucji kościelnych. Spotykamy także nazwy żartobliwe (Ładna Panna).

e) nazwy topograficzne urabiano od naturalnych obiektów geograficznych, fauny, flory, cech gruntu, położenia, od nazw rzek i gór.

f) nazwy etniczne pochodziły od ludzi osiadłych na danym terenie, od określenia ludzi z jakiej miejscowości, od nazw narodowościowych.

g) nazwy obce, przede wszystkim nazwy niemieckie, które pojawiają się podczas akcji kolonizacji na prawie niemieckim.

h) nazwy zdrobniałe są w zasadzie młode. Dodatki: Mały, Mniejszy, Nowy; czy końcówki, -ówka, -ówek.

i) nazwy inne (nazwy ciemne) to te, których pochodzenia nie da się objaśnić.

²⁹⁷ Tamże, s. 80.

²⁹⁸ Tamże, s. 80.

²⁹⁹ [Za:] Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, *Pierwsze rozgraniczenia (tzw. Ujazdu lub ochodzy) dokonywał panujący (...). Z czasem zaczęto posługiwać się mapami, a wytyczanie granic zlecono biegłym geometrom. W dobie rozbiorowej wytyczanie granic administracyjnych znalazło się w rękach władz.*

III. Uwarunkowania tradycyjne:³⁰⁰

- tradycyjne składniki tożsamości miejsca (za Myczkowskim Z.):
 - a) tradycje: ma za zadanie przedstawienie tradycji np. strój, charakter budownictwa, elementy zdobnictwa, zwyczaje, obrzędy itp., które mają znaczenie dla tożsamości kulturowej: narodowej, regionalnej czy lokalnej. Charakterystyczne, powszechne w danej miejscowości umiejętności i zajęcia ludności, które miały i mają wpływ na życie społeczności lokalnej);
 - b) powtarzające się (dawniej czy obecnie) cyklicznie i mające warsztaty i produkcja artystyczna: istnienie w danej miejscowości warsztatu artystycznego oraz tradycji produkcji przedmiotów artystycznych).
 - c) wierzenia, objawienia: są wypełniane na podstawie źródeł, potwierdzających zaistnienie zjawiska. Hasło wierzenia niesie za sobą w tym przypadku także treści religijne, np. kult świętych;
 - d) legendy: wymienia się legendy, związane z daną miejscowością, postacią historyczną, miejscem, wydarzeniem, które można potwierdzić w źródłach czy opracowaniach);
 - e) uroczystości i ceremonie mające miejsce w danej miejscowości, znaczenie dla tożsamości kulturowej lokalnej.

SPOŁECZEŃSTWO WIEDZY

- społeczeństwo wiedzy to termin określający sytuację, w której generowanie, dystrybucja, wykorzystywanie, integracja informacji są istotnymi czynnikami rozwoju społecznego. Ma on wiele odniesień obejmujących gospodarkę, politykę, kulturę, naukę, oświatę, obyczajowość, zachowanie. Wiele terminów związanych z tym pojęciem na stałe weszło do powszechnego użycia: mówi się o gospodarce opartej na wiedzy, społeczeństwie telematycznym, społeczeństwie sieciowym, społeczeństwie postprzemysłowym.³⁰¹

SPUŚCIZNA KULTUROWA

- „spuścizną są ślady i skutki obcego panowania: obiekty architektury, pomniki, fałszywe przedstawianie i upamiętnianie wydarzeń związanych z naszą cywilizacją i kulturą, spuścizną niewoli, zaborów, okupacji i obcej ideologii”.³⁰²

³⁰⁰ Tamże, s. 81.

³⁰¹ A. Bonenberg, *Architektura społeczeństwa informacyjnego – interpretacje współczesnych procesów społecznych i kulturowych*, „Czasopismo Techniczne” PK, Zeszyt 2-A/2010, Kraków 2010, s. 25–32.

³⁰² J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, Kraków 2001, t. 1, rozdz. 1

SWOJSKOŚĆ

- to cecha lub zestaw cech, które sprawiają, że między człowiekiem (lub grupą ludzi) a miejscem oraz pomiędzy ludźmi wspólnie zamieszkującymi określone miejsce mogą nawiązywać się emocjonalne związki przynależności i przywiązania, których konsekwencją bywa wyróżnianie tego miejsca większym zainteresowaniem, chęcią decydowania o jego losach, aktywna dbałość o jego – stan.³⁰³ W odróżnieniu od „regionalizmu” nie jest kojarzona głównie z terenami wiejskimi. Wg słownika swojski to: krajowy, rodzimy, własny, swój, taki do którego się przywykło (...).³⁰⁴ Podstawowy sposób uzyskania architektury swojskiej to kontynuacja tradycji.³⁰⁵

SYNERGIA

- termin R.B. Fullera na określenie zjawiska ponadsumatywności; całość (suma synergiczna) stanowi większą wartość niż suma arytmetyczna części składowych; przykładem w architekturze jest *genius loci*.³⁰⁶
- będzie wtedy i tylko wtedy, gdy podmioty działające, jeśli współdziałają, osiągną więcej niż jeśli działają każdy z osobna.³⁰⁷
- Każdy powstający obiekt architektoniczny staje elementem większej całości, a więc ulicy, miasta, regionu i właśnie łą c z e n i e przestrzeni stało się piętą Achillesową współczesnych koncepcji i realizacji.
- W przeciwieństwie do p o d z i a ł u , doprowadzonego metodami naukowymi niemal do perfekcji (czego abstrakcyjnym symbolem może być rozbitcie atomu), łą c z e n i e elementów przestrzeni kulturowej jest działaniem wyrwykowym.³⁰⁸
- A zatem podejmiemy próbę rozwiązywania przestrzennych problemów naszego życia w obrębie danych nam wnętrz, zakładając że nie ma „zewnątrza”, wygodnego lamusa niewygodnych spraw (...). Celem niniejszej pracy niech więc będzie odnalezienie genezy tych przesłanek w architekturze, które zmierzają do łą c z e n i a przestrzeni i konfrontacja ich ze współczesnymi potrzebami. Warunkiem jednak jest, aby z połączenia oddzielnych dotąd składników powstała kompozycja reprezentująca wartość większą

³⁰³ K. Pawłowska, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996, s. 6.

³⁰⁴ Tamże, s.6, [Za:] *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, PWN, Warszawa 1992, t. 3.

³⁰⁵ Tamże, s. 11.

³⁰⁶ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s.100–101.

³⁰⁷ [Za:] *Mala encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, PWN, Warszawa 1978.

³⁰⁸ A. Böhm, *O budowie i synergii wnętrz urbanistycznych*, Monografia, PK 1981, s. 5.

niż wynik zwykłego dodawania. Dopiero takie właśnie połączenie nazywa się *s y n e r g i ą*.³⁰⁹

- stosunek człowieka do przestrzeni zawarty jest między dwoma przeciwstawnymi działaniami, a mianowicie: podziałem i łączeniem. Treścią podziału jest dobro części. Treścią łączenia jest dobro całości. W odróżnieniu od wszystkich innych sztuk, które mogą tworzyć całości same w sobie, architektura działa wyłącznie przez dodawanie lub ujmowanie części w stosunku do uprzednio danych całości. Tym samym architektura polega wyłącznie na stałym i ciągłym kontynuowaniu istniejących układów. Architekt nie zaczyna swego dzieła od początku budując nową formę, ale zawsze zaczyna pracę nad formą która już istnieje.³¹⁰

ŚRODOWISKO KULTUROWE CZŁOWIEKA

- przekształcone otoczenie (przyroda) oraz dzieła rąk (kultura materialna) i umysłu (kultura duchowa) (...) wartości społeczne i przeżycia estetyczne związane z „dobrami kultury”, w postaci dzieł urbanistyki, architektury i plastyki.

TOŻSAMOŚĆ

- stosunek zachodzący między każdym przedmiotem a nim samym, identyczność, równość,³¹¹
- najgłębsza zależność zachodząca między percypowanym przez człowieka krajobrazem (otoczeniem) wraz z jego historycznie nawarstwionymi elementami: treścią (kulturą, edycją miejsca) i formą kanonem miejsca),
- szukanie znaków odrębności, konwencja narodowego „spirit of the place”, odwaga bycia sobą w architekturze,³¹²
- 1. W badaniu osobowości: istota osoby, ciągłość siebie, wewnętrzne subiektywne pojęcie samego siebie jako jednostki.
2. W logice: taka zależność dwu lub więcej elementów, że w sylogizmie każdy może być zastąpiony bez zmiany prawdziwości wyrażenia.
3. W nieco luźniejszym znaczeniu „głęboka” zależność między elementami, która istnieje mimo zewnętrznego braku podobieństwa.

³⁰⁹ Tamże.

³¹⁰ Tamże. [Za:] J. Żórawski, *O budowie formy architektonicznej*, Arkady, Warszawa 1962.

³¹¹ *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1997, t. 6, s. 433.

³¹² K. Kucza-Kuczyński, *O tożsamości*, „Architekt” nr 4, 2000, s. 8, (...) w cywilizowanym kraju tożsamość istnieje zawsze, nie tylko w architekturze, bo jest ona sposobem bycia a nie modą (...) odwaga bycia sobą w architekturze.

4. W teorii Piageta: taki stan świadomości że relacja opisana w 3. rzeczywiście zachodzi. Klasycznym przykładem tego jest przypadek dziecka, które jest świadome, że płyn zachowuje swoją „Głęboką” t., nawet, jeśli przechodzi różne przekształcenia, np. przy przelewaniu z jednego pojemnika do innego o różnym kształcie.³¹³

TRADYCJA

- przekazywane z pokolenia na pokolenie treści kulturowe (...) otoczone pietyzmem w danej zbiorowości społecznej (...) w danym okresie historycznym. (...) Tradycja nie jest identyczna z całokształtem dziedzictwa kulturowego (...), a obejmuje tylko zjawiska i treści kulturowe przeszłości wyróżniane przez pewne grupy społeczne lub całe narody (...) jako społecznie doniosłe dla teraźniejszości i przyszłości,³¹⁴
- jest jednym z głównych sposobów włączania przeszłości i jej treści kulturowych do aktualnej świadomości społecznej (...) powoływanie się na określone tradycje stanowi istotny czynnik samo określania się grup (...) narodów i społeczeństw (...) przez tradycję narodową (...) włączają one do świadomości narodowej dziedzictwo przeszłości,³¹⁵
- przekazywanie z pokolenia na pokolenie obyczajów, przekonań, zasad, wierzeń, sposobów myślenia, odczuwania, postępowania, wydarzeń z przeszłości traktowanych jako historia (choć nie sprawdzalnych), umiejętności artystycznych, rzemieślniczych itd.; przekazany przez przodków obyczaj, wierzenie, zasada itd. W wielu religiach ustne podanie będące drugim, obok pisma świętych, źródłem wiedzy religijnej a. objawienia, jak w kościele rzymsko-katolickim i prawosławnym tradycja obok Biblii, w przeciwieństwie do protestantyzmu, uznającego Biblię za jedyne źródło objawienia; w islamie Sunna obok Koranu; z łac. *traditio* „przekazywanie”.³¹⁶

³¹³ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s.104.

³¹⁴ *Wielka Encyklopedia Powszechna*, t. 11, PWN, Warszawa 1968.

³¹⁵ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, s. 33; *Nowa Encyklopedia Powszechna* t. 6, Warszawa 1997, s. 434, z powołaniem m. in. na takich autorów, jak: E. Shils, *Tradition* Chicago 1981, J. Szacki, *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1971, J. Kurczewska, J. Szacki, *Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 1984.

³¹⁶ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003, s. 1328.

TRADYCJA MIEJSCA

- część tradycji zbiorowości, która uwidacznia się w krajobrazie kulturowym, czyli tradycje architektoniczne, urbanistyczne i wszystkie inne związane z zagospodarowaniem przestrzeni.³¹⁷

TRADYCJA I KULTURA MIEJSCA

- zespół czynników związanych z całokształtem nawarstwień historycznych (materialnych i niematerialnych) danego miejsca, mających swój aktualny wyraz w krajobrazie. Stanowią one podstawowy składnik tożsamości miejsca jako obszaru i wnętrza krajobrazowego percypowanego przez człowieka.³¹⁸

TRWAŁY ROZWÓJ

- [...powszechnie: zrównoważony rozwój, „ekorozwój”] (*sustainable development; développement durable; nachhaltige Entwicklung*). Rozwój odpowiadający potrzebom dnia dzisiejszego, który nie ogranicza zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb (Światowa Komisja na rzecz Środowiska i Rozwoju ONZ, 1987). Zgodnie z hasłem ekologów „nie odziedziczyliśmy Ziemi po naszych przodkach, my ją pożyczylismy od naszych dzieci”, dlatego rozwój gospodarczy i społeczny nie mogą się odbywać kosztem środowiska przyrodniczego. Twierdzeniem t. r. jest: podobnie jak system gospodarczy ma uwzględniać aspekty społeczne i ekonomiczne, tak system społeczny i ekologiczny ma uwzględniać aspekty ekonomiczne.³¹⁹

TWÓRCZOŚĆ

- (*creativity; créativité; Kreativität*). Działanie nacechowane nowością (oryginalnością) i wkładem energii umysłowej, mające doniosłe skutki.

UCZUCIE

- (*feeling; sentiment; Gefühl*). Świadome zjawisko psychiczne zabarwiające percepcję.³²⁰ Trwa po ustaniu bodźca, dłużej niż emocja.

³¹⁷ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, s. 33; K. Pawłowska, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996.

³¹⁸ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, s. 34.

³¹⁹ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 104.

³²⁰ Tamże, s. 105.

URBANISTYKA

- Nauka, szuka i umiejętność kreowania ładu przestrzennego; proces społeczny i kulturowy który stał się symptomem współczesnej cywilizacji.³²¹

UŻYTECZNOŚĆ

- (*utility; utilit; Nützlichkeit; Brauchbarkeit*). Przydatność określonego elementu, jego subiektywna wartość; cecha przedmiotu polegająca na tym, że ów przedmiot jest jednym z elementów lub warunków jakiegoś skutecznego czynu.³²²

WALENCJA

- (*valence; Valenz; Aufforderungscharakter*). Inaczej wartościowość. Siła, zdolność przyciągania (w. pozytywna) lub odpychania (w. negatywna) osobnika przez jakiś „obszar” środowiska psychologicznego.³²³

WARTOŚĆ

- (*value; valeur; Wert*). Cecha przedmiotu w relacji do podmiotu, jego potrzeb, dążeń i zainteresowań; zainteresowanie jakie człowiek ma dla danego przedmiotu.³²⁴ Pojęcie związane z systemem wartości, zwykle odmiennym i charakterystycznym dla każdego pokolenia.

WNĘTRZE³²⁵

- to materialna przestrzeń, fizycznie i percepcyjnie ograniczona (podstawa, ściany obiektywne i subiektywne itd.) posiada swoją „wymiarowość”: materialną (długość, szerokość, wysokość) i niematerialną (czas).
- fundament ładu w przestrzeni miasta jest *w n ę t r z e*, a więc takie uformowanie elementów, które daje wrażenie zorganizowanej całości, a nie sumy składników – dowolnie powiększanej. Działanie w kontekście urbanistycznym sprzyja wielości form, gdyż raczej eliminuje pokusy tworzenia monokultury, bowiem autorzy nie dysponują zbyt dużymi całościami przestrzennymi dla nowego ukształtowania.³²⁶

³²¹ S. Juchnowicz, *Urbanistyka jako narzędzie kształtowania kultury i tożsamości*, Materiały z Konferencji Naukowej Kongres Kultury Polskiej 2000, Architektura i dobra kultury. Tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000, s. 127.

³²² J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 106, [Za:] T. Pszczołowski.

³²³ Tamże, s. 107.

³²⁴ Tamże, s. 107.

³²⁵ [Za:] Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK 2003, s. 53.

³²⁶ Tamże, s. 172

- Forma wnętrza ucieleśnia jego treść. Korelacyjny stosunek tych pojęć nie dopuszcza dowolnych przekształceń.³²⁷

ZANIECHANIA

- a) do dziś w wielu miastach nie przewyżczono podziału na obszary „stare” i „młode”,
b) nie zmieniła się przestrzenna segregacja ludności starej,
c) w miastach narastają zróżnicowania społeczno-przestrzenne,
d) można mówić o niedostosowaniu systemu edukacyjnego do rosnącego zapotrzebowania na lepiej przygotowaną siłę roboczą,
e) zarzucono regulowanie konfliktów w mieście przy pomocy polityki mieszkaniowej.³²⁸

ZNACZENIE

- (*meaning, signified, signifié, Bedeutung*). Treść znaku, językowa lub inna; realizacja określonego pojęcia. W semiologii architektury z. służy do klasyfikacji i analizy wszystkich czynników, które poprzedzały rzeczywiste uformowanie dzieła architektury, takich jak intencje, aspiracje, smak danej epoki. Rozróżnia się znaczenie nadawane (przez nadawcę, np. architekta) oraz odczytywane (przed odbiorcą). Por. interpretacja.³²⁹

ZNAK

- (*sign, signe, Zeichen*) Rzecz, cecha lub zjawisko połączone związkiem przyczynowym z inną rzeczą, cechą lub zjawiskiem w sposób naturalny lub konwencjonalny. Znak składa się z oznacznika (formy; materialnego pośrednika) oraz znaczenia.³³⁰

³²⁷ Tamże. s. 172.

³²⁸ S. Gzell, *Reurbanizacja: Uwarunkowania, Reurbanization: Preconditions, Urbanistyka*, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2010, Warszawa 2010, Rozdział 1. Uwarunkowania planistyczne.1.1. Miasto po 2008 roku – kierunki badań a wiarygodność prognozy, s. 19.

³²⁹ J. K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury*, PK, Kraków 2007, s. 117.

³³⁰ Tamże, s. 117.

16. Bibliografia

- Agajew M., *Baku – wizja przyszłości miasta*, „Czasopismo Techniczne” PK, z 1-A/2012, Kraków 2012.
- Alexander Ch., *Notes on the Synthesis of Form*, Harvard University Press 1964.
- Alexander Ch., *A City is not a Tree*, Arch. Forum, nr 4, 1965.
- Alexander Ch., Ishikawa S., Coffin C., Angel S., *Houses Generated by Patterns*, Berkeley 1969.
- Alexander Ch., *Język wzorców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- Arnheim R., *Sztuka i percepcja wzrokowa*, Wydawnictwo Artystyczne i filmowe, Warszawa 1978. (Polskie wydanie).
- An Urbanizing world. Global report on Human Settlements*. United Nation Centre for Human Settlements (UNCHS), Habitat – Oxford University Press, 2000.
- Anderson P., *The Architecture of Interpretation*. Columbia University in The City of New York, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation. 2007.
- Antoniades A. C., *Poetics of Architecture. Theory of design*, New York 1990.
- Arct Z., *Projektowanie architektoniczne zakładów przemysłowych*, Warszawa 1974.
- „Architektura-Murator”, nr 11/2011, 4/2012, 7/2012, 3/2013, Murator S.A.
- Arnold D., *Buildin in Egypt, Pharaonic Stone Masonry*, Oxford University Press, New York 1991.
- Ashworth G. J., *Heritage planning: conservation as the management of urban change*, Geo Pers, Groningen, The Netherlands 1991.
- Ashworth G. J., *Heritage planning: an Approach to Managing Historic Cities* [w:] *Managing Historic Cities*; Z. Zuziak (etal. eds.), International Cultural Centre, Kraków 1993.
- Ashworth G. J., *Realisable potential but hidden problems: a heritage tale from five Central European cities* [w:] J. Purchla (ed), *The Historical Metropolis: A hidden Potential*, International Cultural Centre, Kraków 1996.
- Ave G., *Urban Planning and Strategic Urban Marketing in Europe* [w:] Ave G., Corsico F., (eds): *Marketing Urbano in Europe*; Torino Incontra, Turyn 1994.
- Bańka A., *Psychologiczna struktura projektowa środowiska. Studium przestrzeni architektonicznej*, Wyd. PP, Rozprawa nr 155, Poznań 1985.
- Barek R., *Targowisko – przestrzeń niezbędna w środowisku zamieszkania*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Bardzińska-Bonenberg W., *Modernizm obiektów przemysłowych z lat 1960–1970 w Polsce*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008A.
- Bartkowicz B., *Wpływ funkcji wypoczynku na kształtowanie struktury przestrzennej miast*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Monografia 33, Kraków 1985.
- Bartkowicz B., *Przemiany funkcjonalne i przestrzenne miast na tle współczesnych uwarunkowań ekonomiczno – społecznych Polski* [w:] *Transformacja struktury miejskiej jako efekt zmian gospodarczych i wzrostu wymiany narodowej*, materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Instytutu Projektowania Miast i Regionów, listopad 1996, Kraków.
- Battaino C., *Architektura i spójność w kontekście skażenia*. „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Bauman Z., *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, PWN, Warszawa 2000.

- Bec U., *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2002.
- Bellet C., Liop J. M., *Miradas a otros espacios urbanos: las ciudades intermedias*, Geo Critica/Scripta Nova, Revista electronica de geografia y ciencias sociales, Barcelona, University of Barcelona, vol. VIII, No 165, Barcelona 2004.
- Biegański P., *Architektura – sztuka kształtowania przestrzeni*, Wyd. Artyst. i Filmowe, Warszawa 1974.
- Bielawska-Roepke P., *Podejście zintegrowane i partycypacja w rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich*, [w:] *Zmieniając miasto-wokół teorii i praktyki rewitalizacji*, praca zbiorowa pod red. M. Kowalewskiego, FTA, Poznań 2008
- Bieliński P., *Starożytny Bliski Wschód – Od początków gospodarki rolniczej do wprowadzenia pisma*, PWN, Warszawa 1985.
- Billert A., *Planowanie przestrzenne a polityka. „Trzecia droga” do „trzeciego świata”?* [w:] T. Ossowicz, T. Zipper (red.), *Urbanistyka w działaniu. Teoria i praktyka*. Biblioteka urbanisty, t. 9, Urbanistyka, Warszawa 2006.
- Błazy R., *Tradycja a współczesna przestrzeń publiczna. Problem spotkania w przestrzeni*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Bogdanowski J., *Architektura krajobrazu*, Kraków 1968.
- Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Ossolineum, Kraków 1976.
- Bogdanowski J., Böhm A., Dąbrowska-Budzillo K., *Z badań i studiów nad projektami krajobrazu miejskiego*, Teka Kom. Urb. i Arch. O/PAN w Krakowie, t. XIXVI, 1993–1994.
- Bojar H., Wojakowski D., Sadowski A. (red.), *Pogranicze. Studia społeczne*, t. 14, numer specjalny, szczególnie: Sadowski A., *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pograniczna*, Lis A., *Ku „nowemu” pograniczu: zagadnienia granicy i inności w rozważaniach nad współczesnym pograniczem*. Białystok 2008,
- Bolay J., Pedrazzini Y., *Ville intermediaires, environnemet et developement durable*, Document de travail de la DDC 11/99, Berno 1999.
- Bonenberg A., *Architektura społeczeństwa informatycznego – interpretacje współczesnych procesów społecznych i kulturowych*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010
- Bonenberg W., *Mapy emocjonalne jako metoda diagnozy przestrzeni publicznych – na przykładzie miasta Poznania*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010
- Bonenberg W., *Architektura jako marka miasta na przykładzie aglomeracji poznańskiej*, „Czasopismo Techniczne” PK, 1-A/1/2012, Kraków 2012.
- Bonenberg W., *Miejska przestrzeń kreatywna*, „Zeszyty Naukowe PP”, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007.
- Bonenberg W., *Uwagi na temat zapisu architektury*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Bonenberg W., Gawłowski T., *Zastosowanie rachunku ograniczeń rozmytych do opisu kompozycji architektonicznej*, Zeszyty Naukowe PŚL., Architektura nr 799, Gliwice, Wydawnictwo PŚL.
- Booth P., Boyle R., *See Glasgow, see culture* [w:] Bianchini F. (ed.et. al), *Cultural policy and urban regeneration*, Machester Universit

- Böhm A., *Struktura przestrzenna dydaktyki szkoły wyższej na tle rozwoju technologii kształcenia*, praca doktorska, promotor: Witold Cęckiewicz, PK, Kraków 1976.
- Böhm A., *Krajobraz miejski – podsumowanie*, Zbiór referatów na VIII majową sesję naukową, PAN, Kraków 1980.
- Böhm A., *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Monografia nr 6, Wyd. PK, Kraków 1981.
- Böhm A., *Architektura krajobrazu -jej początki i rozwój*, Wyd. PK, Kraków 1994.
- Bovene L., Magati M., Mora E., Rovati G. (eds.) (2002), *Intraprendere cultura. Rinnovare la città*, Milano 2002.
- Bryce J., *Modern Democracies*, Macmillan, New York, 1931.
- Burksza W. J., *Wymiary antropologicznego poznania kultury*, Poznań 1992.
- Burchard J., *Design and Urban Beauty in the Central City [w:] The Metropolitan Enigma – J. Q. Wilson* (red) Cambridge, Massachusetts, Howard University Press.
- Capello R., *Industrial Enterprises and Economics Space: the Network Paradigm*, „European Planning Studies”, nr 4 (4), 1996.
- Carr S., Francis M., Rivlin L.G. Stone A. M., *Public Space*, Cambridge University Press 1992.
- Carrthers M., *Dlaczego ludzie mają kultury*, Warszawa 1994.
- Castells M., *Kwestia miejska*, PWN, Warszawa 1982.
- Cęckiewicz W., *Architektura współczesna. Ewolucja i kryzys podstawowych wartości*, w: *Prace polskich architektów na tle kierunków twórczych w architekturze i urbanistyce w latach 1945-1995*, t. 2, PK Kraków 1995.
- Chermayeff S., Alexander Ch., *Community and Privacy: Toward a New Architecture of Humanism*, Anchor Books, 1965.
- Childe V. G., *The Urban Revolution*, *Town Planning Review*, XXI: 3-17, 1950.
- Childe G., *Acient Dwellings at Skara Brae*, Orkney, Edinburg 1950.
- Chmielewski J.M., *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza P W, Warszawa 2001.
- Chmielewski J.M., *Szkoła projektowania urbanistycznego na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, nr4/2011
- Cruz Teddy, *Tijuana case study. Tactics of invasion: manufactured sites*, „Architectural Design” nr 5, 2005.
- Chwalibóg K., *Berlińskie notatki -odcinek trzeci*, „Architekt” nr 5 (17)/2001
- Cibis J., Olejko W., *Architektura modernistyczna – równość wobec idei*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008A, 196–202.
- Ciechanowski P., *Berlin – globalna metropolia? Między mitem a rzeczywistością*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 1(5)/2001, Warszawa 2001.
- Cisek E., *Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*, „Czasopismo Techniczne PK”, zeszyt 15, 6-A/ 2008, Kraków 2008
- Cisek E., *Współczesne Oslo – „serce miasta” na granicy gór i morza*, „Czasopismo Techniczne PK”, z. 2-A/2008, Kraków 2008
- Constant A., Nottmeyer O., Zimmermann K.F., *Cultural integration in Europe*, „Discussion Papers“ nr 964, Deutsches Institut für Wirtschaft-sforschung, Berlin 2009.
- Cullen G., *Obraz miasta (The Consize Townscape)*, Ośrodek “Brama Grodzka – Teatr N”, Lublin 2011.

- Cygan Z., *Innowacyjne zarządzanie w społeczeństwie wiedzy* (cz. 1), „Wiadomości projektanta budownictwa”, nr 10, Warszawa 2005.
- Czarnecki W., *Planowanie miast i osiedli*, PWN, t. I, Warszawa 1965.
- Dąbrowska-Budziło K., *Treść krajobrazowej kompozycji - jej warstwa znaczeniowa. Przestrzeń i FORMA*. 12. s. 431- 456. Szczecin.
- Denieul F., *Historic Metropolis. A need for a clear strategy*, [w:] J. Purchla (ed): *The Historical Metropolis: A Hidden Potential*, International Cultural Centre, Kraków 1996.
- Design in context*, NSW Heritage Office & Royal Australian Institute of Architects, 2005.
- Dewey, J., *Szkoła a społeczeństwo*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Duany A., Plater-Zyberk E., *Town and Town -Making Principles*, Rizzoli, Nowy Jork 1992.
- Duany A., Sorlien S., Wright Wiliam, *The smartCode*, The Town Paper Publisher, 2003.
- Duany A., Roberts P., Talen E., *a General Theory of Urbanism – Towards a System of Assessment*, Duany Plater-Zyberk & Company, 2014.
- Dymnicka M., *Od miejsca do nie-miejsca*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 36, Łódź 2011
- Eco U., *Dzielo otwarte*, PIW, Warszawa 1973.
- Eco U., *Historia piękna*, Dom Wydawniczy REBIS sp. z o.o., Poznań 2007.
- Edwards B., *University Architecture*, S Press, Londyn – Nowy Jork 2000.
- Europe's cities. Community measures in Urban areas*, European Commision, Office for official publications of the European Communities, Luksemburg 1999.
- Frazer J., *An Evolutionary Architecture (Themes 7)*, Architectural Association, London 1995.
- Feinstein S., Campbell S., (red), *Readings in Urban Theory*, Blackwell, Oxford 1996.
- Fikus M., *Integracja czyli współkształtowanie przestrzeni miejsca*, „Nowoczesność w architekturze – integracja, identyfikacja, innowacja”, monografia pod red. J. Witeczka. PŚI, WA. Gliwice 20.06.2013.
- Fikus M., *Przestrzeń w zapisach architekta*, Agencja Wydawnicza „Zebra”, Poznań-Kraków 1999.
- Florida R., *The Rise of the Creative Class. Ad How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, New York 2000.
- Foster M., (red.), *The Principles of Architecture. Style, Structure and Design*. Phaidon Press Limited, Oxford 1983.
- Franck K. A., Stevens Q. (red), *Loose space*, Routledge, New York 2007.
- Frankhauser P., *Fractal Geometry of Urban Patterns and their Morphogenesis*, Besancon Universite de Franche-Comt. 1997.
- Franta A., *Przestrzeń publiczna jako scena interakcji i komunikacji teatru życia codziennego*, Zeszyty Naukowe 9/01, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury PK, Kraków 2002.
- Franta A., *Kultura miasta*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/1/2008, Kraków 2008.
- Franta A., *Jak kreować „Nasze miejsca” – o potrzebie etyki współdziałania synergicznego*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2010, Kraków 2010.

- Freadstone M., Lash S., Robertson R. (eds.) *Global Identities*, Londyn 1995.
- Friedman K., *Restructuring the City: Thoughts on Urban Patterns in the Information Society*, Stockholm, SIFS 1996.
- Frysztański K., *Między przestrzenią a publicznością miejską*, [w:] Jałowiecki B., Majer M., Szczepański M. S., (red), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Scholar Warszawa 2005.
- Fukuyama F., *Koniec historii*, Wyd. Zys i Ska, Poznań 1996.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław 1997.
- Gaita R., *Nauczanie jako powołanie*, Res Publica Nowa, Nr 10, Warszawa 1994.
- Garreau J., *Cities on the Edge* [w:] *Architecture* (US), Dec. 1991.
- Gasidło K., *Poszukiwanie tożsamości przestrzennej miast przemysłowych*. Materiały konferencji naukowej. PSz, Szczecin 2000.
- Gawlikowski A., *Ulica w strukturze miasta*, Centralny Ośrodek Badawczo-rozwojowy Budownictwa Ogólnego, Warszawa 1989, oraz Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1992.
- Geddes P., *Cities in evolution*, Williams & Norgate, Londyn 1913.
- Gehl J., *Life between buildings*, Kopenhaga 2006.
- Gehl J. & Gemzøe L., *New City Spaces*, Kopenhaga 2006.
- Gehl J. & Gemzøe L., *Public Space-Public Life*, Danish Architectural Press, 4. Kopenhaga 2004.
- Gehl J., Kaes S., Sondehagen S. B. S., *New City Life*, Kopenhaga 2004.
- Giedion S., *The Beginnings of Architecture*, New York 1964.
- Giedion S., *Przestrzeń, czas i architektura*. Polskie wydanie PWN, Warszawa 1968.
- Glasmeier A.K., *Territory-based Regional Development Policy and Planning in a Learning Economy: the Case of "Real service Centres" in Industrial Districts*, „European Urban and Regional Studies”, nr 6 (1), 2002.
- Gołaczewska M., *Zarys estetyki*, Warszawa 1983.
- Gössel P., Leuthäuser G., *Architektura XX wieku*, 2006 TASCHEN GmbH, Hohenzollerning 53, D-50672 Köln.
- Gratz R. B., *The Living City*, Simon and Schuster, New York 1989.
- Gregotti V., *L'urban au futur: continuités et discontinuités*, [w:] 49 IFHP World Congress, Rzym, 2-5 października 2005.
- Grudziński A., *Audytoria dydaktyczne*, praca habilitacyjna, Wyd. Instytutu Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1979.
- Guirand P., *Semiologia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1974.
- Gutteny M., *Les Baux de Provence*, Editions du Boumian, Monaco 1993.
- Gyrkovich J., *Przyszłość przeszłości*, Zeszyty Naukowe 9/01, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury PK, Kraków 2002.
- Gyrkovich J., *Architektura wczoraj dziś, jutro -pomiędzy pięknem a oryginalnością*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Gyrkovich J., *W poszukiwaniu miejskości – przestrzeń przyjazna*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Gyrkovich J., *Miasto bez serca*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/ 2008, Kraków 2008.

- Gyurkovich J., *Znaczenie współczesnych transformacji obszarów miejskich dla globalnych procesów urbanizacji*, „Czasopismo Techniczne” PK, 1-A/1/2012, Kraków 2012.
- Gyurkovich M., *22@Barcelona – miasto cywilizacji wiedzy*, „Czasopismo Techniczne” PK, zeszyt 13, 4-A/2012, Kraków 2012.
- Gzell S., *Determinanty rozwoju miast polskich - na przełomie wieków* [w:] Kochanowski M. (ed) *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*, PAN, Biuletyn KPZK, z. 175, Warszawa 1996.
- Gzell S., *Peryferia -przerwany dialog miasta z otoczeniem*, Zeszyty Naukowe 9/01, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury PK, Kraków 2002.
- Gzell S., „*Duch miejsca a duch czasu – pole konfliktu i porozumienia w dzisiejszym mieście*”, w: „Architektura”, *Bezgłośny przekaz głośnych emocji. Integracyjna rola miejsc duchowych w miastach XXI wieku.*, program Soiritual Places UIA, Warszawa 2007.
- Gzell S., *Przestrzeń miejska bez właściwości*, „Czasopismo Techniczne” PK, zeszyt 2-A/1/2008, Kraków 2008.
- Gzell S., *Dzieło a doktryna*, „Czasopismo Techniczne” PK. z.15, Architektura z. 6-A, Kraków 2008.
- Gzell S., *Na co nam architektura? Po co nam urbanistyka?*, Politechnika Poznańska 2010.
- Gzell S., *Neomonumentalizm: wielka siostra Europa*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Gzell S., *Reurbanizacja: Uwarunkowania;Reurbanization: Preconditions*, Urbanista, Warszawa 2010.
- Gzell S., *Miastotwórcza roli transportu w teorii urbanistyki*, „Czasopismo Techniczne” PK, zeszyt 3, 1-A/1/2010, Kraków 2010.
- Gzell S., *Na co nam architektura? Po co nam urbanistyka?*, [w:] *Doktor Honoris Causa Politechniki Poznańskiej*, Poznań 2010.
- Gzell S., *Międzynarodowe osiągnięcia polskiej urbanistyki*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, nr 3/2011.
- Gzell S., Wośko-Czeranowska A., Majewska A., Świeżewska K., *Miasto zwarte. Problem terenów granicznych*, Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe –Rok 2011, Akapit-DTP, Warszawa 2011.
- Gzell S., *Suburbanizacja a projektowe strategie urbanistyczne*, Urbanista 2011.
- Gzell S., *Miasto zwarte. Problemy terenów granicznych*, Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011, Akapit-DTP, Warszawa 2011
- Haar S., *Schools for Cities: Urban Strategies*, National Endowment for the – Art Series on Design, Princeton Architectural Press, Nowy Jork 2003.
- Haduch M. Haduch B., *Oko Teneryfy*, „Architektura&Biznes”, nr 5/2009, Kraków 2000.
- Hansen D. *Miasto w mieście. Powrót do architektury*, „Czasopismo Techniczne” PK, *Przyszłość miasta – miasta przyszłości* 1-A/1/2012, Kraków 2012
- Hall E.T., *Bezgłośny język*, PIW, Warszawa 1987.
- Hassler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., *Cultural heritage and sustainable development in SUIT*, SUIT Position Paper (3) – wrzesień 2002.

- Haughton G., *Developing Sustainable Urban Development Models*, „Cities” vol. 14, nr 4, 1997.
- Healy P., Nabarro R. (eds), *Property Development in a Changing Context*, Gover, 1990.
- Helenowska-Peschke M., *Interaktywność - nowa filozofia architektury*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 7-A/2, Kraków 2010.
- Herbert Z., *Barbarzyńca w ogrodzie*, Narodowe Centrum Kultury, Fundacja Zeszytów Literackich, Warszawa 2004.
- Hopkins A. G., *Globalization in World History*, Promlisco, Londyn 2002.
- Humanistyczne oblicze miasta*, praca zbiorowa pod red. naukową D. Jędrzejczyka, UW, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2004.
- Iglicka K. (red.), *Integracja czy dyskryminacja. Polskie wyzwania u progu wielokulturowości*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1972.
- Ingarden R., *Spór o istnienie świata*. T. I, Wyd. 3, PWN, Warszawa 1987.
- Iwanicka K., Karwińska A., *Cywilizacja przeciw wspólnotom kulturowym*, Odra nr 10, 1985.
- Jacobs J., *The Death and Life of Great American Cities, The Failure of Town Planning*, Pelican, 1961.
- Jałowiecki B., *Człowiek w przestrzeni miasta*, ŚIN, Katowice 1980.
- Jałowiecki B., *Proces waloryzacji przestrzeni miejskiej*, [w:] Pióro Z. (red.) *Przestrzeń i społeczeństwo*, K i W, Warszawa 1982.
- Jałowiecki B., *Berlin Potsdamer Platz – integracja i dezintegracja metropolii*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 4(18)/2004, Warszawa 2004
- Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Januszkiewicz Krystyna, *Ikony XXI wieku. Global City Center, Penang, Malezja*, Archivolta 2(58)2013.
- Jasiński A., *Wielkomiejski dylemat – przestrzeń publiczna czy przestrzeń bezpieczna*, „Przestrzeń i Forma” nr 12, Szczecin
- Jarnecki M., *Wielokulturowość jako atut i atrakcja turystyczna*, Turystyka kulturowa. Nr 10/2011.
- Jaroszewska-Brudnicka R., *Wybrane procesy i zjawiska kształtujące współczesne oblicze miasta*, „Czasopismo Techniczne” PK, *Przyszłość miasta – miasta przyszłości* 1-A/1/2012, Kraków 2012
- Jencks Ch., *Mouvements modernes en architecture*, P. Mardega – editor, z serii: Architecture + Recherches, liege 1973.
- Jencks Ch., *Architektura postmodernistyczna*, Warszawa 1987.
- Jencks Ch., *Late-Modern Architecture and Other Essays*, Academy Editions, 1980.(wydanie w języku polskim *Architektura późnego modernizmu*, ARKADY, Warszawa 1989,- posłowie Kosiński W.)
- Jencks Ch., *Le Corbusier – tragizm współczesnej architektury*, WAiF, Warszawa 1982.
- Jencks Ch., *The Architecture of the Jumping Universe*, Rizzoli, New York 1997.
- Jewtuchowicz A., *Strategie rozwoju dużych miast i ich wpływ na proces trans-formacji gospodarki* [w:] R. Domański (red) *Strategie rozwoju wielkich miast*.
- Jodidio P., *Architecture now!* 6, Taschen, Hong Kong, Köln, London, Los Angeles, Madrid, Paris, Tokyo 2009.

- Juchnowicz S., *Śródmieścia miast polskich (Studia nad kształtowaniem i rozwojem centrów)*, Ossolineum, Wrocław 1971.
- Juzwa N., *Planowanie i programowanie obiektów międzyuczelnianych w układzie rozproszonym na przykładzie ośrodka szkół wyższych w Katowicach*, rozprawa doktorska wykonana pod kierunkiem prof. zw.arch. Zygmunta Majerskiego, Maszynopis, Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Śląskiej, Gliwice 1976.
- Kadłuczka A., *Przekształcanie przestrzeni historycznej a traktat Witruwiusza*, „Czasopismo Techniczne” PK, Zeszyt 7/2009, Kraków 2009.
- Kalinowski W., *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*, wyd. UMK, Toruń 1966
- Kalitko K., *Architektura między materialnością i wirtualnością*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005.
- Kantarek A. A., *Pytanie o więź i współobecność*, Zeszyty Naukowe 9/01, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury PK, Kraków 2002
- Kazuoki O., *Urban Ecomuseum movements in japan a sustainable community through amuseological way*. [w:] *Urban Fetures: continuities and discontinuities*, Rzym, 2-5 października 2005.
- Każde miejsce opowiada swoją historię*, praca zbiorowa pod red. M. Konopki i E. Pustoła-Kozłowskiej, Agrolinia, Poznań 2001.
- Keeble D., Wilkinson F., *Collective Learning and Knowledge Development in the Evolution of Regional Clusters of Hight Technology SMSEs in Europe*, “Regional Studies” nr 33 (4), 1999.
- Keller S., *Community. Pursuing the Dream, living the Reality*, Princeton and Oxford 2003.
- Kempen R., *The Academic Formulations: Explanations For the Partitioned City*. In: Peter Marcuse und Roland van Kempen: *Of States and Cities. The Partitioning of Urban Space*. Oxford University Press, New York 2002.
- Kenyon M. K., *Digging up Jericho*, Ernest Benn Limited, London 1957.
- Kiciński A., *Zszywanie rozdartego miasta*, Kongres Architektury Polskiej, Gdańsk 1998.
- King A. D., *Spaces of Global Cultures, Architekture Urbanism, Identity*, London–New York, Routledge 2004.
- Klimaszewski M., *Geomorfologia*, PWN, Warszawa 1995.
- Kłockowski J., *Unia Lubelska. Lublin Miasto Unii*. Wyd. Idea MEDIA, Lublin 1999.
- Kochanowska D., *Przyszłość przestrzeni publicznej miast w Polsce światło oceny obecnych zagrożeń*, Zeszyty Naukowe 9/01, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury PK, Kraków 2002.
- Kołątaj H., *Stan oświecenia w Polsce*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1975.
- Kosiński W., *Architektura dzisiaj na niewidzialnej granicy, między niezmierną przeszłością i nieznana przyszłością*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.

- Kosiński W., *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej”, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007.
- Kosiński W., *Kontekst i kontrast*, „Czasopismo Techniczne” PK, Zeszyt 15/2008 Kraków.
- Kosiński W., *Miasto w mieście – wzniosłość, paranoja i banal*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2004, Kraków 2004.
- Kosiński W., *Miasto 2000 Plus*, „Czasopismo Techniczne” PK, 1-A/1/2012, Kraków 2012.
- Kołakowski M., *Odzyskane miasto – rozmowa z Janem Gehlem i Larsem Gemzøe*, Architektura & Biznes nr 11/ 2007.
- Komorowski J., *Marketing miejski i jego znaczenie we współczesnym rozwoju miasta*, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, Prace z zakresu gospodarki przestrzennej, ser. I, nr 206 Poznań 1993.
- Kotarbiński A., *O ideologii i ideowości w architekturze i urbanistyce*, Arkady, Warszawa 1985.
- Kowalewski A., *Władza publiczna i rozwój miast*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej”, nr 10, Architektura i Urbanistyka, Poznań 2007.
- Koziński S., *Koncepcja zabudowy miasta*, Arkady, Warszawa 1974.
- Kozłowski D., *Architektura dziś albo Miasta Nieśmiertelnych*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, „Czasopismo Techniczne” PK, Z. 15/2009, Architektura Z.6-A, Kraków 2009.
- Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku*, praca zbiorowa pod. red. A. Böhma, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa 1996.
- Kristiansen K., *Europe before History*, University Press, Cambridge 1998.
- Krzyżanowska E., *Miasto jako wzorzec dla ogólnodostępnych przestrzeni budynków uniwersyteckich na wybranych przykładach*, rozprawa doktorska wykonana pod kierunkiem prof. zw. arch. Sławomira Gzella, Maszynopis, Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2004.
- Kucza-Kuczyński K., *Fenomen pogranicza jako miejsce spotkania innego*, II Międzynarodowa Konferencja Naukowa – Architektura kultur lokalnych pogranicza, Zakład Architektury Kultur lokalnych, Wydział Architektury PB, Białystok–Vilnius 2–4 X 2009.
- Kucza-Kuczyński K., *Zasady modernizacji szkół wyższych*, praca habilitacyjna, Warszawa 1988.
- Kudrewicz J., *Fraktale i chaos*, Warszawa 1993, 1996.
- Kuran T., Sandholm W. H., *Cultural Integration and Its Discontents*, Duke University, Durham 2007.
- Kupiec-Hyla D., *Zasady lokalizacji i kształtowania funkcjonalno-przestrzennego zespołów audytoryjnych wyższych uczelni technicznych*, praca doktorska, promotor: Witold Cęckiewicz, Politechnika Krakowska, Kraków 1987.
- Kurek J., *Potrzeba i sens innowacji we współczesnej architekturze*, artykuł na VII Międzynarodową Konferencję Naukową „Nowoczesność w architekturze-integracja, identyfikacja, innowacja”, PŚI, WA. Gliwice 2013.

- Kymlicka W., *Multiculturalism: success, failure, and the future*, Migration Policy Institute, Waszyngton 2002.
- Lange M., *Potsdamer Platz – „serce” Berlina*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 3-A/2008, Kraków 2008
- Le Corbusier, *„Propos d'Urbanisme”*, Éditions Bourrellier et Cie., Paryż 1946; wyd. angielskie: *“Concerning Town Planning”*, Yale University Press, New Haven 1948.
- Le Corbusier, *W stronę architektury*, Fundacja Centrum Architektury, Warszawa 2012.
- Lenartowicz K., *O psychologii architektury, Próba inwentaryzacji badań, zakres przedmiotowy i wpływ na architekturę*, Wyd. PK, Monografia 138, Kraków 1992
- Lenartowicz K., *Tożsamość architektury – tożsamość architekta*, Kongres Kultury Polskiej, Kraków 2000.
- Lewandowski M., *Centrum Kultury w Baku*, „Architektura – Murator”, nr 2/20.
- Leśniewski N., *Miasto i jego miejsca. Próba ujęcia radykalno-hermeneutycznego*, [w:] A. Zeidler -Janiszewska (red.), *Pisanie miasta – czytanie miasta*, Fundacja Humaniora, Poznań 1997.
- Libura H., *Percepcja przestrzeni miejskiej*, Wyd. UW, Warszawa 1990.
- Lisik A., *Strukturalizm otwarty. Studium metodyczno-projektowe otwartych struktur architektonicznych*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Nr 17, Gliwice 1991.
- Lorens P., Załuski D., *Obszary poprzemysłowe – problemy restrukturyzacyjne* [w:] Kochanowski M., (ed.) *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*, KPZK PAN, z. 175, Warszawa 1996.
- Lorens P., *Rewitalizacja miast. Planowanie i realizacja*, Politechnika Gdańska, Wydział Architektury, Gdańsk 2010.
- Losantos A., Santos Quartino D., Vranckx B., *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc, Warszawa 2008.
- Lublin w dziejach i kulturze Polski, red. T. Radzik, A. Witusik, Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział: Krajowa Agencja Wydawnicza, Lublin 1997.
- Lublin. *Wieloletni plan inwestycyjny na lata 2009-2015* (załącznik do uchwały nr 467/XXV/2008 Rady Miasta Lublin z dnia 16 października 2008 r.
- Lublin *miasto inspiracji. Strategia rozwoju miasta Lublin. Część pierwsza – diagnoza stanu wyjściowego*, wrzesień 2008 (aktualizacja Strategii dla Miasta Lublina zaakceptowanej przez Radę Miasta w roku 2005).
- Lynch K., *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Mass, 1960.
- Lynch K., *A Theory of Good City Form*, Cambridge, Mass, 1981.
- Lynch K., *Obraz miasta*, Wydawnictwo Archivolta , Kraków 2011.
- Łapa E. *Przekształcanie placów publicznych jako próba zatrzymania mieszkańców w zabytkowym śródmieściu Graz*, „Czasopismo Techniczne” PK, *Przyszłość miasta-miasta przyszłości* 1-A/1/2012. Kraków 2012
- Łotocki Ł., *Integracja i dyskryminacja - krajobraz 2009*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.
- Makowska B., *Tendencje w kształtowaniu powierzchni współczesnych form architektonicznych*, Teka Kom. Archi., UrbaN. i Stud. Krajobr., PAN, Lublin 2008
- Malinga N., *Eco – miasta XXI wieku. Chiny Światowym liderem*, Archivolta 2(58) 2013 s. 35–41.
- Maclean D., *Changing Places, Engaging People*, JRF, York 1997.

- Małachowicz E., *Ochrona środowiska kulturowego*, t. 1, Warszawa 1988.
- Mayer P., *Historia sztuki europejskiej*, T. 1, PWN, Warszawa 1973.
- Misiągiewicz M., *O poszukiwaniu „duszy” miejskich przestrzeni*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Montgomery J., *Cultural Quarters as Mechanism for Urban Regeneration. A Review of Four Cultural Quarters in the UK, Ireland and Australia (Planning Institute of Australia National Congress, Adelaide 2003)*.
- Morgan K., *The Learning Region: Institutions, Innovations and Regional Renewal*, „Regional Studies”, nr 31 (5), 1997.
- Mumford L., *The Culture of Cities*, Londyn 1945.
- Mumford L., *The City in History*, Nowy Jork 1961.
- Mumford L., *Roots of Contemporary American Architecture*, Dover Publications, Inc., New York 1972.
- Niezabitowski A., *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teka Komisji Urb. i Arch., T. 29, Kraków 1997.
- Niezabitowski A., *O budowie przestrzennej dzieła architektury*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej Nr 628, Gliwice 1979.
- Niezabitowski A., *On spatial structure of the work of architecture: The methodological of the description, analysis and systematic of spatial arrangements*. Gliwice: Silesia University of Technology Press. 1979.
- Niezabitowski A., *Środowisko zamieszkania a potrzeby psychiczne człowieka – wybrane uwagi o metodyce badań*, Teka Kom. Urb. i Arch. O/PAN w Krakowie, t. 24, 1990.
- Niezabitowski A., *Proceedings from the Conference of Spatial Analysis Environment Behavior Studies: Morphotectonics: The linguistic Model of the Analysis of Spatial Arrangements in Architecture and Urban Planning*. Eindhoven: Eindhoven Technical University, 1995.
- Niezabitowski A., *The visual description of spatial structure of the built environment: Basic descriptive categories*, IAPS Bulletin, 20/2002.
- Niezabitowski A., *Visual character of the built environment as a tool for the description analysis and comparison of architectural objects*. Journal of Applied Psychology, 18, 2004.
- Niezabitowski A., *Architectonics - a system of exploring architectural form in spatial categories*. Archnet – IJAR, International Journal of Architectural Research – Volume 3, Issue 2, July 2009.
- Nadolny A., *Memory architecture. We may live without it, but we cannot remember without it*, Zeszyty Naukowe PP, Architektura i Urbanistyka, Zeszyt nr 17, Poznań 2009.
- Nadolny A., Brzózka M., Peter Eisenman i Jaques Derrida, *Pomiędzy Architekturą a filozofią*, Archivolta nr 4/2009.
- Nadolny A., *Architektura nowoczesna jako uzupełnienie śródmiejskiej zabudowy z przełomu XIX i XX wieku na przykładzie Poznania*, rozdział w monografii *Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod redakcją J. Witczka, Politechnika Śląska, Gliwice 2010.

- Nadolny A., *Zmienność centrów miast według Alexandra na przykładzie Poznania, Krakowa i Warszawy w XIX i XX wieku*, [w:] *Zmieniając miasto – wokół teorii i praktyki rewitalizacji*, praca zbiorowa pod red. M. Kowalewskiego, FTA, Poznań 2008.
- Nadolny A., *Rewitalizacja urbanistyczna wobec zagrożeń terrorystycznych. Próba zdefiniowania zjawiska*, „Czasopismo Techniczne” PK, 3-A/2012, Kraków 2012.
- Nesbitt K., (Edited by), *Theorizing a New Agenda for Architecture. An Anthology of Architectural Theory 1865-1995*, Princeton Architectural Press, New York 1999.
- Norbert-Schulz Ch., *Meaning In Western Architecture*, New York Rizzoli 1975; Studio Vista, London 1993.
- Norberg-Schulz Ch., *Bycie, przestrzeń i architektura*. Wydawnictwo „Murator”, Warszawa 2000.
- Norberg-Schulz Ch., „Genius loci” – *Toward a Phenomenology of Architecture*, Academy Editions, London 1980.
- Norberg-Schulz Ch., *The Use of Place*, „Research Magazine”, Oslo 1995.
- Nowa Karta Ateńska, *Zapewnienie kontaktu ze starannie utrzymanymi elementami kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa to podstawa kształtowania wizerunku miasta przyjaznego dla jego mieszkańców. Wizja miast XXI wieku*, La Nouvelle Charte d’Athenes 2003, Alinea, Firenze, Lizbona 2003.
- Nowakowski M., *Centrum miasta: teoria, projekty, realizacja*, Arkady, Warszawa 1990.
- Nowicka M., *Europa jako wspólna przestrzeń społeczna – metodologiczne kwestie badania społeczeństwa i integracji społecznej w Europie na przykładzie mobilności społecznej*, „Studia europejskie” nr 3/2007.
- Noworól A., *Uwarunkowania projektów rewitalizacji wynikające z zarządzania rozwojem lokalnym*, „Czasopismo Techniczne” PK, 3-A/2012, Kraków 2012.
- Oates J., Oates D., *Rise of civilization*, Oxford 1976.
- Oblicza wschodu w kulturze polskiej*, praca zbiorowa pod red. G. Kotlarskiego i M. Figury. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1999.
- Odyjas E., *Architektoniczne utopie jako źródło innowacji*, artykuł na VII Międzynarodową Konferencję Naukową „Nowoczesność w architekturze – integracja, identyfikacja, innowacja”, monografia pod red. J. Witczka. PŚL, Gliwice 2013.
- Ossowicz T., Zipser T. (red), *Urbanistyka w działaniu. Teoria i praktyka*. Biblioteka urbanisty, t. 9, Urbanista, Warszawa 2006.
- Ostrowski W., *Wprowadzenie do historii budowy miast – Ludzie i środowisko*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.
- Overmeyer K., *Urban pioneers: Temporary Use and Urban Development in Berlin*, Senatsverwaltung für Stadtentwicklung Berlin, Jovis Verlag GmbH, Berlin 2007.
- Paczowski B., *Zobaczyć*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2005.
- Palej A., *Miasta cywilizacji informacyjnej – poszukiwanie równowagi między światem fizycznym a wirtualnym*, Monografia 294, PK, Kraków 2003.
- Palej A., *Postsuburbia – miasta o nowych „Sercach”*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Palen J., London B. (eds.), *Gentrification, Displacement and Neighborhood. Revi-talisation*, New York 1995.

- Pallado J., *Innowacyjna architektura jako czynnik integrujący tkankę miejską*, „Nowoczesność w architekturze – integracja, identyfikacja, innowacja”, monografia pod red. J. Witeczka. Politechnika Śląska, Gliwice 20.06.2013.
- Paszkowski Z., *Restrukturyzacja miasta historycznego, jako metoda jego współczesnego kształtowania na przykładzie Starego Miasta w Szczecinie*, PSz, WBiA, IAI PP, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2008.
- Pawłowska K., *Idea swojskości miasta*, Wyd. PK, Kraków 2001.
- Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1996.
- Pawłowska K., *Percepcja krajobrazu kulturowego - raport z badań* [w:] *III Forum Architektury Krajobrazu*, praca zbiorowa pod red. P. Wolskiego, SGGW, Warszawa 2000.
- Pawłowska K., *Związek człowieka z miejscem – próba interpretacji zjawiska odrębności terytorialnej w architekturze*, Teki Kom. Urb. i Arch. O/PAN w Krakowie, t. 21, 1987.
- Pawłowski K., *Tony Garnier -pionier urbanistyki nowoczesnej*, PWN, Łódź 1972.
- Pazder D., *Společne zagadnienia kreacji i odnowy przestrzeni miejskiej*, Teki Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008B..
- Petelenz M., *Integracja przestrzenna zespołów zabudowy – działania formalne i praktyka*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 1-A/2007, Kraków 2007.
- Pęckowska A., *Systemowy model struktury zabudowy wyższych uczelni*, Monografia 37, praca doktorska, promotor: Witold Cęckiewicz, PK, Kraków 1985.
- Petryshyn H., *Fasada nadmorska Oslo: koncepcja projektowa a materiały budowlane*, „Czasopismo Techniczne” PK, zeszyt 11, 2-A/1/2011, Kraków 2011.
- Piaget J., *Studies in reflecting abstraction*, Psychology Press, Hove 2000.
- Rewers E., *Postpolis, wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*. Universitas, Kraków 2005.
- Rewers E., *Segregacja obcych ciał: porządek i wykluczenie*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 2(32)/2008
- Podręcznik rewitalizacji: zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji*, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa 2003.
- Postacie narodów a współczesność*, praca zbiorowa pod red. K. Gawlikowskiego, PIW, Warszawa 1990.
- Prawelska-Skrzypek G., Pawłowska K., *Krajobraz miasta w świadomości społecznej* [w:] *Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku* (praca zbior. Pod red. A. Böhma), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Studia i Materiały 13(25), Warszawa 1996.
- Prior A., *The Revitalization of the Glasgow City Centre* [w:] Zuziak Z. (i in. ed), *Managing Historic City*, International Cultural Centre, Kraków 1993.
- Program Rewitalizacji dla Lublina* (czerwiec 2009), aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji przyjętego uchwałą Rady Miasta Lublin nr 742/XXXI /2005 wraz z późniejszymi zmianami.
- Pun-Cheng L., *A New Face-entily Concept for Modeling Urban Morphology*, „URISA Jurnal”, vol. 12, No. 3.

- Purchla J., (ed) *The Historical Metropolis: A hidden Potential*, International Conference 26-29 May 1996, International Cultural Centre, Kraków 1996.
- Racoń-Leja K., *Transformacje społeczne wobec zmieniającej się struktury przestrzeni publicznych*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Rapoport A., *The Mutual Interaction of People and Their Built Environment*. The Hague, Paris 1976.
- Roberts P. *The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration*, in: Peter Roberts und Hugh Sykes: *Urban Regeneration A Hadbook*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Rossi A., *The architecture of the City*. The MIT Press, New York 1984.
- Rudofsky B., *Architecture without Architects*, Museum of Modern Art, New York 1964, 1977.
- Rykwert J., *On Adam's House in Paradise. The Idea of the Primitive Hut in Architectural History*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1981.
- Rykwert J., *The First Moderns. The Architects of the Eighteenth Century*, MIT Press Cambridge, Mass. 1980.
- Rykwert J., *The Idea of a Town. The Antropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1988.
- Rykwert J., *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast. (The Seduction of Place. The History and Future of the City)*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2013.
- Rzegocińska-Tyżuk B., *Wybrane zagadnienia roli wyższych uczelni w kształtowaniu przestrzennym miast i regionów*, praca doktorska, promotor: Witold Cęckiewicz, PK, Kraków 1979.
- Rzegocińska-Tyżuk B., *Fenomen ulicy głównej „Serca Miasta”- wybrane przykłady*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Sabel Ch.F., *A Measure of Federalism: Assessing Manufacturing Technology Centers*, „Research Policy”, Vol. 25, 1996.
- Samujłło J., *Struktura przestrzenna wyższych uczelni*, Warszawa 1976.
- Santos D., *Innovation and Territory. Which Strategies to Promote Regional Innovation System in Portugal?*, „European Urban and Regional Studies”, nr 7(2), 2000.
- Sapsed J., Gann D., Marshall N., Salter A., *From here to eternity? The practice of knowledge transfer in dispersed and colocated project organisations*, „European Planning Studies”, nr 13, 2005.
- Saarinén E., *The City, its Growth, it's Decay, it's Future*, Cambridge, Mass.: MIT. Press, 1966.
- Schneider-Skalska G., *Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego – wybrane zagadnienia*, Mografia 307, PK, Kraków 2004.
- Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Schneider-Skalska G., *Jakość miejskiego środowiska zamieszkania – zagrożenia i szanse*. Czasopismo Techniczne.PK. Przyszłość miasta – miasta przyszłości 1-A/1/2012.Kraków 2012
- „Scriptores” nr 29 (zespół 22), *Pamięć, Miejsce, Obecność, Rozmowy o kulturze przestrzeni*, Wydawca: Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, Lublin 2005.

- Scully V., *Architecture, the Natural and the Manmade*, St. Martin's Press, New York 1991.
- Seruga W., Wyżykowski., *The process of transforming and modernizing the existing structure of Polish city centre* [w:] "Ekistics", vol. 49, nr 297, Nov./Dec. 1982.
- Seruga W., *Architektura-urbanistyka – krajobraz. Idea trzech jedności*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK, Materiały konferencyjne 2000.
- Seruga W., *Kreacja a kontekst urbanistyczny*, Zeszyty Naukowe Instytutu Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury PK., Materiały konferencyjne 6/99 23-24.04.Kraków 1999.
- Setkowicz P., *Architektura kultury versus architektura cywilizacji*, „Czasopismo Techniczne” PK, 11-A/2005, Kraków 2005.
- Shokouhi M., Javid M., Fahimeh Yari F., Hossien S., *Analysis of Field Oriented Urban Planning and Architecture with Emphasis on Application of New Technologies in the Era of Globalization*, „International Journal of Applied Science and Technology” vol. 2 no. 3 , marzec 2012.
- Siestrzejewska M., *Pojęcie tożsamości przestrzennej miasta*, Teki Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2008B.
- Sinning H., F. Scholles, *Weiter gehende Formen der Partizipation in der Stadtplanung*, „Dietrich Fürst und Frank Scholles: Handbuch Theorien – Methoden der Raum- und Umweltplanung“, Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur, Handbücher zum Umweltschutz, Dortmund 2001.
- Skalski K., *Humanistyka a projektowanie*, Arkady, Warszawa 1990.
- Skiba M., *Rozmyte miary przestrzeni miejskiej – w poszukiwaniu piękna*, „Czasopismo Techniczne” PK, Zeszyt 13/2007.
- Smith N., *The New Urban Frontier. Gentrification and the Revanchist City*, Londyn–Nowy Jork 1996.
- Smagacz M., *Rewitalizacja – o tęsknocie za utopią*, [w:] *Zmieniając miasto – wokół teorii i praktyki rewitalizacji*, praca zbiorowa pod red. M. Kowalewskiego, FTA, Poznań 2008.
- Smardon R. C., Palmer J. F., Felleman J. P., (red.) *Foundation for Visual Project Analysis*, A Wiley-Interscience Publication JOHN WILEY & SONS, New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore 1986.
- Sołtysik A., *Integracja - obiekty zabytkowe a potrzeby współczesności*, artykuł na VII Międzynarodową Konferencję Naukową „Nowoczesność w architekturze – integracja, identyfikacja, innowacja”, Politechnika Śląska, Gliwice 20.06.2013.
- Sosnowska M., *Modernizm powojenny na przykładzie wybranych Lubelskich Spółdzielczych osiedli Mieszkaniowych z lat 60. i 70. XX wieku*, Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008B, 203-211.
- Spaziant A., *O złożoności analizy urbanistycznej*, [w:] *Elementy analizy urbanistycznej*, Kraków 1998.
- Sowa K., *Miasto – Środowisko – Mieszkanie*, Wyd. PK, Kraków 1988.
- Stamps A.E., *Psychology and the aesthetics of the built environment*, Kluwer Academic Publishers, London/Boston 2000.
- Stanek Ł., *Postmodernizm jest prawie w porządku*, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa 2012.

- Stangel M., *Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehl*, „Architektura”, nr 2/2009.
- Stangel M., *Międzynarodowo o placu Litewskim*, „Architektura”, nr 2/2009.
- Staruch M., *Struktura organizacyjna a kształtowanie przestrzenne wyższych uczelni*, praca doktorska, promotor: Witold Cęckiewicz, Politechnika Krakowska, Kraków 1976.
- Strange, S. *Who are EU? Ambiguities in the concept of competitiveness*, “Journal of Common Market Studies”, nr 36 (2), 1998.
- Sroka-Bizoń M., *Architektura definiowana geometrią?*, „Czasopismo Techniczne” PK, zeszyt 10-A/2008, Kraków 2010
- Szmidt B. *Ład przestrzeni. Kanon*, Warszawa 1998.
- Szmigiel K., *Współpraca międzynarodowa w regionie peryferyjnym – na przykładzie województwa lubelskiego*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1(15)/2004, Warszawa 2004.
- Szmygin B., *Czy można chronić świat, który przestał istnieć? Dzielnica żydowska w Lublinie*, [w:] Murzyn-Kupisz M., Purchla J. (red. naukowa), *Przywracanie pamięci. Rewitalizacja zabytkowych dzielnic żydowskich w miastach Europy Środkowej*, MCK, Kraków 2008.
- Szmygin B., *Zabytek architektury jako znak (w krajobrazie). Próba zastosowania semiotyki do analizy*, maszynopis pracy doktorskiej w bibliotece PK, Lublin 1990.
- Szymski A. M., Długopolski R., *Degradacja publicznej przestrzeni miasta jako wynik braku poczucia tożsamości kulturowej jego mieszkańców*, Zeszyty Naukowe 9/01, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury PK, Kraków 2002
- Szymski A. M., *GENIUS LOCI – czyli o odkrywaniu i na nowo definiowaniu znaczeń w istniejącej przestrzeni miejskiej (trzy przykłady)*, „Czasopismo Techniczne” PK, z. 15, Architektura z. 6-A, Kraków 2008.
- Sumień T., *Kreacja i percepcja architektury miasta*, Instytut Gospodarki przestrzennej i Komunalnej, Warszawa 1989.
- Śliwa M. (red.), *Strategie dla kultury. Kultura dla rozwoju*, Małopolski Instytut Kultury, Kraków 2011.
- Świeżewska K., *Mikrointerwencje jako alternatywne narzędzia rewitalizacji współczesnych miast*, [w:] Gzell S., Wośko-Czeranowska A., Majewska A.,
- Świeżewska K., *Miasto zwarte. Problem terenów granicznych* Urbanistyka, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe – Rok 2011, Akapit-DTP, Warszawa 2011
- Taczewski T., *Architektura Szkoły Wyższej*, Politechnika Śląska, Monografia, Gliwice 2009.
- Taczewski T., *W kierunku miasta wiedzy*, rozdział w monografii *Nowoczesność w architekturze. Transformacja, Technologia, Tożsamość*, monografia pod redakcją J. Witeczka, Politechnika Śląska, Gliwice 2012. .
- Tatarkiewicz W., *Droga przez estetykę*, PWN, Warszawa 1972.
- Tatarkiewicz W., *A history of Six Ideas: an Essay in Aesthetics*, Blackwell 1990.
- Tatarkiewicz W., *Estetyka nowożytna*. Arkady, Warszawa 1991.
- Temple P., Barnett R., *Higher Education Space: Future Directions. Planning for Higher Education*, „The Journal of the Society for the College & University Planning”, Nr 36(1), Ann Arbor 2007.
- Thomas M., *Urban revitalization and Cultural Development* [w:] Z. Zuziak (and others eds.) *Managing Historic City*, International Cultural Centre, Kraków 1993.

- Tobolczyk S., *Elementy koordynacji projektowej laboratoriów naukowo-badawczych*, praca habilitacyjna, Warszawa 1969.
- Tobolczyk M., *Narodziny Architektury, Wstęp do ontogenezy architektury*, PWN, Warszawa 2000.
- Toczydłowska I. A., *Czytelność kodu*, „Czasopismo Techniczne” PK, Z. 15, 7-A/2010/2, Kraków 2010
- Toffler A., *Szok przyszłości*, PIW, Warszawa 1974.
- Toffler A., *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1986.
- Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60. i 70. XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, 277-286.
- Tołwiński T., *Urbanistyka*, T.I. Trzaska, Evert, Michalski. Warszawa 1947.
- Tomczak M., *Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej*, „Architektura & Biznes” nr 1/2009.
- Tuan Yi-Fu, *Geography, Phenomenology and the Study of Human Nature*, *The Canadian Geographer*, nr 15, 1971.
- Tuan Yi-Fu, *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa 1987.
- Turner P. V., *Campus: an american plannig tradition*. Cambridge, M.I.T. Press 1984.
- Urbański J., *Odzyskać miasto. Samowolne osadnictwo, skłoting, anarchitektura*, Oficyna Wydawnicza”Bractwo Trojka”, Poznań 2005.
- Urząd Miasta w Lublinie, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Lubelska Pracownia Urbanistyczna: a) *Plac Litewski – wytyczne urbanistyczne*, Lublin 2009, b) *Plac Litewski w Lublinie, Studium architektoniczno krajobrazowe*, Lublin 2000, c) *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina*, Lublin 1997–1999.
- Venturi R., *Complexity and Contradiction in Architecture*, Nowy Jork 1966.
- Wallis A., *Socjologia wielkiego miasta*, PWN, Warszawa 1967.
- Wallis A., *Słowo wstępne*, [w:] E.T. Hall, *Ukryty wymiar*, PIW, Warszawa 1974.
- Wantuch-Matla D., *Pretekst kontekstu*, „Archivolta” 1/2011.
- Wantuch-Matla D., *Stymulująca rola miejskich przestrzeni publicznych*. Przestrzeń i FORMA. 12. Szczecin. s. 373–384.
- Waszczyszyn E., *Szpital w „Sercu Miasta”*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2A/ 2008, Kraków 2008.
- Wdowiarz-Bilska M., *Tech Gate - „Serce Donau City: Park Technologiczny w Centrum Miasta*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Wdowiarz-Bilska M., *Od miasta naukowego do smart city*, „Czasopismo Techniczne” PK, 1-A/2/2012, Kraków 2012.
- Weber R., *On the Aesthetics of Architecture. A Psychological Approach to Structure and the Order of Perceived Architectural Space*, Avebury, Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore, Sydney 1997.
- Wehle-Strzelecka S., *Problemy komunikacji w kształtowaniu struktur wyższych uczelni*, praca doktorska, promotor: Witold Cęckiewicz, Politechnika Krakowska, Kraków 1978.
- Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1974.
- Wejchert K., *Elementy krystalizujące i ich rola w strukturze miast polskich*, [w:] *Przyszłość a jutro miasta*, Warszawa 1977.

- Wejchert K., *Przestrzeń wokół nas*, Fibak Noma Press, Katowice 1993.
- Węclawowicz-Bilska E., „*Serce miasta*”, *Uzdrowiska, Technopolis*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Węclawowicz-Bilska E., *Miasto przyszłości – tendencje, koncepcje, realizacje*, „Czasopismo Techniczne” PK, 1-A/2/2012, Kraków 2012.
- Węclawowicz-Bilska E., *Współczesne tendencje rewitalizacji miast europejskich*, „Czasopismo Techniczne” PK, 3-A/2012, Kraków 2012.
- Węclawowicz-Gyurkovich E., *Kościół „Sercem Miasta”*, „Czasopismo Techniczne” PK, 2-A/2008, Kraków 2008.
- Węclawowicz-Gyurkovich E., *Przyszłość w miastach przyszłości*, „Czasopismo Techniczne” PK, 1-A/2/2012, Kraków 2012.
- Whyte W. H., *“The Social Life of Small Urban Spaces”*, D.C.: Conservation Foundation, Waszyngton 1980.
- Witkowski W. *Lublin Trybunalski*, (w:) *Lublin w dziejach i kulturze Polski*. red. T. Radzik, A. A. Witusik, Lublin 1997.
- Witruwiusz: *O architekturze ksiąg dziesięć*. Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.
- Wojciechowski K., *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, Wyd. UMCS, Lublin 1986.
- Wisłocka I., *Awangardowa architektura polska 1918-1939*, Arkady, Warszawa 1968.
- Wisłocka I., *Dom i miasto jutra*, Arkady, Warszawa 1971.
- Wojtuszek M., Dworak I., *Znaczenie identyfikacji obiektu dla jego trwania. „Nowoczesność w architekturze integracja, identyfikacja, innowacja”*, Politechnika Śląska, WA. Gliwice. 2013.
- Wójcik Z., *Wojny kozackie w dawnej Polsce. Dzieje narodu i państwa polskiego*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1989..
- Wrana J., *Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych. TEKA Kom. Arch. Urban. i Stud. Kraj. PAN O/Lublin 2006*
- Wrana J., *Centrum miasta integrujące życie mieszkańców – odzyskanie lokalnej tożsamości*, „Czasopismo Techniczne PK”, 4-A/2008, Kraków 2008.
- Wrana J., *Przywracanie przestrzeni publicznej mieszkańcom miasta*, rozdział w monografii *Nowoczesność w architekturze*, pod redakcją J. Witeczka, Politechnika Śląska, WA Gliwice 2009.
- Wrana J., *Architektura -zrozumiały komunikat przestrzenny*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Wrana J., *Tożsamość miejsca - kryterium w projektowaniu architektonicznym*, monografia, Politechnika Lubelska, Lublin 2011
- Wrana J., *Eseje o tożsamości miejsca*, monografia, Politechnika Lubelska, Lublin 2012
- Wrana J., Fitta A., *The innovative solutions in new building for education architects in Lublin*, Wydawnictwo Wydziału Budownictwa i Architektury PL „Budownictwo I Architektura” 12 (4) 2013 Lublin 2013.
- Wrana J., Fitta A., *Sobieski Palace in Lublin after the assessmet of the existing condition. Restoration and modernization project*, „Civil and Environmental Engineering Reports” 8/2013, Zielona Góra 2013.
- Wrana J., Jarocka-Mikrut A., *Cultural relics preserved on a global market exemplified by an academic city*. International Journal of arts and sciences. University Publications , Harvard USA 2014.

- Wrana J., *Konurbacje – pokojowe współlistnienie czy droga donikąd?*, rozdział w monografii *Przyszłość miast – miasto przyszłości*, red. Gyurkovich J., Kantarek A., Gyurkovich M., Wójcik A., Monografia 454 z. 4, Kraków 2014.
- Wyżykowski A., *Przekształcenia struktur śródmiejskich - metoda prac badawczych i projektowych*, TKUiA, T. XVI, Kraków 1982.
- Wyżykowski A., *Decision Making for the Conservation of Historic Centres: Town Planning and Architectural Problems* [w:] Z. Zuziak (and other eds.) *Managing Historic Cities*, International Cultural Centre, Kraków 1993.
- Zaborska-Jagiełło A., *Kreatywne środowisko jako katalizator rewitalizacji*, „Czasopismo Techniczne” PK, 3-A/2012, Kraków 2012.
- Zachariasz A., *Ogród publiczny w Centrum Miasta – przemiany funkcji i formy*, „Czasopismo Techniczne PK”, 4-A/2008, Kraków 2008.
- Zachariasz A., *Obrazy pamięci wyrazem tożsamości miejsc. Niematerialne wartości krajobrazu kulturowego*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 15, PTG, Sosnowiec 2011.
- Zadbyr-Jamróż A., *Innowacyjność w architekturze a kształtowanie tkanki miasta*, artykuł na VII Międzynarodową Konferencję Naukową „Nowoczesność w architekturze – integracja, identyfikacja, innowacja”, Politechnika Śląska, Gliwice 20.06.2013.
- Zevi B., *Architecture as Space*, H Press, New York.
- Zętar J., *Architektura sakralna Lubelszczyzny jako przejaw wielokulturowych tradycji regionu*. Teka Kom.Arch.Urb. Stud. Krajobr. OL .PAN, 2007.
- Ziobrowski Z., *Mierniki jakości przestrzeni miejskiej*, wyd. IGPiK, Krakow 1992.
- Ziobrowski Z., *Gospodarowanie przestrzeni w Polsce w świetle spójności z Unią Europejską – uwarunkowania, kierunki zmian*, [w:] „Problemy rozwoju miast”, Kwartalnik Naukowy ½, Kraków 2007.
- Ziółkowski M., *Claude Lévi-Straussa koncepcja kultury próba rekonstrukcji*, *Studia Socjologiczne*, t. XXIX, z. 4.63, 1976.
- Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle*, PWN, Warszawa 1965.
- Zipser T., *Modele symulacyjne wzrostu miast oparte na modelu procesu wyboru celów*, *Przegląd Geograficzny*, t. 44.
- Zmieniając miasto – wokół teorii i praktyki rewitalizacji*, praca zbiorowa pod red. M. Kowalewskiego, FTA, Poznań 2008.
- Zuk W., Roger C., *Kinetic Architecture*, Van Nostrand Reinhold Company 1970.
- Zuziak Z. K., *Managing Historic Cities: New Challenges for Urban Planning* [w:] Chatterji M., Domański R., (eds): *Urban and Regional Management in Countries in Transition*, PWN, ser. Studia Regionalia, vol. 5, Warszawa 1996.
- Zuziak Z.K., *Od architektury do urbanistyki i od urbanistyki do architektury*, „Czasopismo Techniczne” PK, 7-A/2010, Kraków 2010.
- Zuziak Z. K., *Rewitalizacja a policentryczność*, [w:] Lorens P., (red.) *Rewitalizacja miast w Polsce, Pierwsze doświadczenia*, Wyd. Urbanista, Warszawa 2007.
- Zuziak Z. K., *Rewitalizacja a urbanistyka strategiczna*, [w:] Lenartowicz J.K., Maciąg D. (red.), *Konferencja Regentif, Rewitalizacja miast poprzez regenerację terenów przemysłowych: innowacja i dobra praktyka*, materiały konferencyjne, PK, Kraków, 30 maja–1 czerwca 2007.

- Zuziak Z. K., *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Seria Architektura, 236, Kraków 1998.
- Zuziak Z. K., *Serca metropolii*, „Czasopismo Techniczne” PK, 4-A/2008, Kraków 2008.
- Zuziak Z. K., *Rewitalizacja miasta i teoria urbanistyki*, „Czasopismo Techniczne” PK, 3-A/2012 Kraków 2012.
- Żychowska M.J., *Modernizm prowincjonalny*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008.
- Żyłka J., *Problemy renowacji miast w Polsce – projekt ustawy a doświadczenia europejskie* [w:] *Instrumenty urbanistyki renowacyjnej we Francji: Możliwości i ograniczenia ich zastosowania w Polsce*, materiały z konferencji IGPIK Oddz. Kraków, 21-22 kwietnia 1997, Kraków 1997.
- Yoshinobu A., *Exterior Design in Architecture*, Van Nostrand Reinhold Company 1970.

17. Spis ilustracji

Ilustracja 1.	Charakterystyczna sylweta Carcassonne z murami obronnymi, w głębi nowe miasto.....	29
Ilustracja 2.	Widok Przemyśla z lotu ptaka	29
Ilustracja 3.	Ulice wielkich miast: Chicago, Amsterdam, Tokio, Londyn	35
Ilustracja 4.	Mexico City – model zniszczonego przez Hiszpanów pod wodzą Hermana Cortésa (1521–1522) azteckiego miasta Tenochtitlan, umieszczony przed boczną elewacją Katedry (barok-klasycystyczny 1563–1567) usytuowanej na głównym placu miasta – Plaza de la Costitution. Mexico City obecnie jedno z największych miast świata, „mega-miasto”, które zostało zbudowanego na gruzach zniszczonego azteckiego miasta	36
Ilustracja 5.	Klasyczne amerykańskie przedmieście – kwintesencja monotonii	37
Ilustracja 6.	Dzielnice biedoty, oblegające „megamiasta”	37
Ilustracja 7.	Lublin. Przyjęte strefy polityki przestrzennej.....	57
Ilustracja 8.	Lublin – mapa przedstawiająca miejsca utraty spójności miasta (warstwy zapisu pamięci 1939–2013).....	60
Ilustracja 9.	Centrum – fragment miasta. Wnioskowany schemat zamierzeń scalających. Proces scalania miasta poprzez nowe obiekty kubaturowe o znaczących walorach architektonicznych o znaczeniu węzłowym, która poprzez aktywny jej zdefiniowany walor wynikający z poszanowania kontekstu miejsca powinna tworzyć we wnętrzach synergiczne związki i otwiera przestrzeń dla następców, wzbogacając wizerunek miasta (zał. graficzny nr 1 do Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina)	61
Ilustracja 10.	„Fasada nadmorska Oslo” – czyli Fjord City z Gmachem Narodowej Opery i Baletu.....	65
Ilustracja 11.	Sony Center projektu Helmuta Jahna	67
Ilustracja 12.	Daimler Chrysler, projektu Renzo Piano i Richarda Rogersa ...	67
Ilustracja 13.	Budynek Kanclerza, projektu Axela Schultes’a	67
Ilustracja 14.	Centrum Nauki Phaneo, proj. Zaha Hadid.....	69
Ilustracja 15.	HafenCity-Masterplan (model) Kees Christiaanse, ASTOC	70
Ilustracja 16.	Sumatra Erick van Egeraat Überseeboulevard	70
Ilustracja 17.	Elbphilharmonie (Elphi), Herzog & de Meuron 2017	71
Ilustracja 18.	Rewitalizacja byłych magazynów portowych – obecnie obiekty użyteczności publicznej (biura, hotele)	71
Ilustracja 19.	Empire Riverside Hotel, Bard-Nocht-Straße 97, David Chipperfield 2007 (pięciogwiazdkowy hotel – 20 pięter) i budynek handlowo-biurowy (pow. 110 000 m ²)	72

Ilustracja 20.	Bogenallee Wohnen, Bogenallee 10–12, Blauroom Architekten 2003. Adaptacja istniejącego budynku biurowego z 1970 r. na mieszkania (niedaleko słynnej dzielnicy bloków Brindel).....	72
Ilustracja 21.	Centrum Kultury im. Hajdara Alijewa, proj. Zaha Hadid.....	73
Ilustracja 22.	Instytut Filmowy Eye proj. Delugan Meissl Associated Architects – na terenach po przemysłowych nad rzeką Ij.	74
Ilustracja 23.	Graz. Kunsthaus, proj. Peter Cook, Colin Founier	75
Ilustracja 24.	Forum 2004 Exhibition and Assembly Building, proj. Herzog & De Meuron.	77
Ilustracja 25.	Torre Zero Diagonal, arch. Eric Massip-Bosch, EMBA_Estudi Massip Bosch Arquitectes, 2001.	77
Ilustracja 26.	Muzeum Literatury Współczesnej, David Chipperfield 2003–2005	78
Ilustracja 27.	Szklano-żeliwna zewnętrzna klatka schodowa (Comber Mill Village).....	79
Ilustracja 28.	Widok na nadbudowany apartament (Comber Mill Village) ..	79
Ilustracja 29.	Kuchnia apartamentu (Comber Mill Village).....	79
Ilustracja 30.	Elewacja północna Comber Mill Village	79
Ilustracja 31.	Królewskie Generalne Archiwum Nawarry, Rafael Moneo, 1996	81
Ilustracja 32.	Ratusz Miejski – rozbudowa o nowe skrzydło, Archea Associati, 2007	82
Ilustracja 33.	Plac Incontro tra i Popoli, De Amicis Architetti, 1997.....	83
Ilustracja 34.	Manchester, Piccadilly Gardens, EDAW	84
Ilustracja 35.	Rycina przedstawiająca średniowieczny Lublin.....	89
Ilustracja 36.	Z lewej wejście do budynku Urzędu Miasta, w głębi wejście na Stare Miasto z Placu Łokietka przez Bramę Krakowską.....	90
Ilustracja 37.	Plac Łokietka, po prawej budynek Urzędu Miasta Lublin, w głębi deptak miejski „Krakowskie Przedmieście” prowadzący do Placu Litewskiego	90
Ilustracja 38.	Wieża Trynitarzka (widok ze Starego Miasta).....	91
Ilustracja 39.	Brama Grodzka (widok ze Starego Miasta).....	91
Ilustracja 40.	Brama Krakowska (widok od	91
Ilustracja 41.	Plac Łokietka przed Bramą Krakowską zabudowaniami Starego Miasta.....	91
Ilustracja 42.	Dzielnice Lublina.	92
Ilustracja 43.	Mapa inwestycji realizowanych w Lublinie w latach 2002–2014 ..	99
Ilustracja 44.	Mapa Inwestycji integrujących Lublin z regionem i krajem ...	101
Ilustracja 45.	Trasa S-17 – jej lubelski odcinek	102
Ilustracja 46.	Lotnisko w Świdniku k/Lublina	103
Ilustracja 47.	Centrum wystawiennicze – Targi Lublin	104
Ilustracja 48.	Mapa Lublina z zaznaczonymi obiektami i kampusami uczelni..	105

Ilustracja 49.	Model kampusu Politechniki Lubelskiej (w części środkowej przy głównym wjeździe na kampus – rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe skrzydło WICA – „Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury” dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka)	106
Ilustracja 50.	Mapa kampusu Politechniki Lubelskiej	107
Ilustracja 51.	Widok obiektu od strony Rektoratu.....	109
Ilustracja 52.	Widok obiektu z terenu kampusu od strony Wydziału Inżynierii Środowiska	109
Ilustracja 53.	Estetyka elewacji – żaluzje sterowane elektronicznie	109
Ilustracja 54.	Widok obiektu z terenu kampusu od strony Wydziału Zarządzania.....	109
Ilustracja 55.	Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury w Lublinie – schematy funkcji integrujących	110
Ilustracja 56.	Obiekt integrujący przestrzeń kampusu	111
Ilustracja 57.	Obiekt integruje się z otoczeniem „Prowadzi z nim dialog” ...	111
Ilustracja 58.	Obiekt wypełnia i integruje pierzeję ul. Nadbystrzyckiej	112
Ilustracja 59.	Poziom Katedr, Pracowni i Zakładów: integracja kształcenia	113
Ilustracja 60.	Sytuacja:	115
Ilustracja 61.	Rzut pierwszego piętra:	115
Ilustracja 62.	Przekrój A – A.....	115
Ilustracja 63.	Obiekt integruje przestrzeń kampusu	116
Ilustracja 64.	Przestrzeń dla integracji.....	116
Ilustracja 65.	Sytuacja	117
Ilustracja 66.	Obiekt wyznacza i integruje pierzeję kampusu	118
Ilustracja 67.	Przestrzeń otwarta integrująca użytkowników	118
Ilustracja 68.	Główny deptak miasta. Istniejący deptak od Bramy Krakowskiej do Placu Litewskiego.....	119
Ilustracja 69.	Planowane przedłużenie deptaku do końca Placu Litewskiego (zaakceptowany wniosek Warsztatów z 2008)	119
Ilustracja 70.	Wybrane place i parki Lublina	121
Ilustracja 71.	W centralnym miejscu: budynek Trybunału Koronnego na Rynku Starego Miasta	121
Ilustracja 72.	Plac Litewski w zimowej aurze w 2008 rok.....	123
Ilustracja 73.	Prof. Jan Gehl podczas warsztatów w Trybunale Koronnym	123
Ilustracja 74.	Projekt zespołu włoskiego (Mediolan) – najbardziej innowacyjny	123
Ilustracja 75.	Wystawa prac uczestników warsztatów przed budynkiem Ratusza	123
Ilustracja 76.	Po wykonaniu analizy komunikacyjnej Śródmieścia – wyłączenie ruchu kołowego i przedłużenie traktu pieszego od Starego Miasta do końca Placu Litewskiego.....	124

Ilustracja 77.	Zachowanie trójpodzielności Placu dla funkcji „przeszłość – teraźniejszość – przyszłość”, z możliwością usytuowania funkcji całorocznej pod płytą placu, z neutralnym akcentem wejściowym na Placu Litewskim	124
Ilustracja 78.	Plac Katedralny	125
Ilustracja 79.	Plac po Farze.	125
Ilustracja 80.	Pasaż do Placu Rybnego.....	125
Ilustracja 81.	Plac Zamkowy	125
Ilustracja 82.	Ogród Saski w Śródmieściu Lublina po rewaloryzacji, miejsce zatrzymania w ogrodzie	126
Ilustracja 83.	Muszla koncertowa z widownią w Ogrodzie Saskim.....	126
Ilustracja 84.	Mapa inwestycji scalających (integrujących) przestrzeń miasta.....	127
Ilustracja 85.	Panorama Starego Miasta – po pierwszym okresie renowacji	129
Ilustracja 86.	Stare Miasto w Lublinie, stan na koniec roku 2013	129
Ilustracja 87.	Obiekt po renowacji	130
Ilustracja 88.	Obiekt po renowacji (wnętrze)	131
Ilustracja 89.	Teatr im. J. Osterwy – elewacja frontowa	131
Ilustracja 90.	Wnętrze teatru – hol wejściowy	131
Ilustracja 91.	Projekt Centrum w realizacji – Elewacje.....	133
Ilustracja 92.	Wizualizacja Centrum	133
Ilustracja 93.	Zdjęcia z budowy, stan – marzec 2014.....	133
Ilustracja 94.	Wizualizacja stadionu.....	134
Ilustracja 95.	Stadion – stan zaawansowanie realizacji – Grudzień 2013	134
Ilustracja 96.	Stadion – stan zaawansowanie realizacji – Luty 2014	134
Ilustracja 97.	Widok ogólny kompleksu (animacja komputerowa).....	135
Ilustracja 98.	Realizacja (stan na koniec 2013 r.).....	135
Ilustracja 99.	Plac Litewski (stan na koniec 2013 roku) – przestrzeń publiczna historycznego centrum Lublina	136
Ilustracja 100.	Pomnik Unii Polsko-Litewskiej.....	136
Ilustracja 101.	Wizualizacja Placu	136
Ilustracja 102.	Wizualizacja wygranej pracy konkursowej.	137
Ilustracja 103.	Wizualizacja projektu	139
Ilustracja 104.	Zdjęcie z budowy – III 2014.....	139
Ilustracja 105.	Regionalne Centrum „Atrium FELICITY” w Lublinie. Wizualizacja – widok z lotu ptaka	140
Ilustracja 106.	Regionalne Centrum „Atrium FELICITY” w Lublinie, otwarcie Centrum 20.03.2014 r.....	140
Ilustracja 107.	Panoramy Lublina z osiedlami mieszkalnymi	141
Ilustracja 108.	Osiedla wymagające ożywienia.....	143
Ilustracja 109.	Budowa obwodnicy miasta Lublina. Stan – Luty 2014 r.	145

Ilustracja 110. Fragment załącznika graficznego nr 1 do <i>Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina</i> Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Załącznik nr 1. do Uchwały nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011 r. (Obszar rozwoju funkcji centrotwórczych – centrum miasta)	170
Ilustracja 111. Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina. Kierunki zagospodarowania przestrzennego Załącznik nr 1. do Uchwały nr 165/XI/2011 Rady Miasta Lublin z dnia 30 czerwca 2011 r. (załącznik graficzny)	175
Ilustracja 112. Egzamin z rysunku	184
Ilustracja 113. Przestrzeń integrująca środowisko.	185
Ilustracja 114. Przestrzeń integrująca sztukę z techniką	185
Ilustracja 115. Przestrzeń wystawiennicza – integracja wielokierunkowa	186
Ilustracja 116. Wnętrze obiektu sprzyja integracji wielokulturowej.	187
Ilustracja 117. Przestrzeń wiedzy i integracja inicjatyw.	188

ŹRÓDŁA ILUSTRACJI

Zdjęcia i opracowania z własnych zasobów autora z wyjątkiem:

„Architektura – Murator” – il. 10, 14, 21, 24, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67
budimex.pl – il. 92; chaupa.bloog.pl – il. 5; dziennikwschodni.pl – il. 101, 103, 105
iaacblog.com – il. 6; Jarocka-Mikrut A. – il. 89, 90; Losantos A., Santos Quartino D.,
Vranckx B., *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Tmc,
Warszawa 2008 – il. 33, 34; lubelskiesfery.pl – il. 71; lublin.gazeta.pl – 97;
lublin.uw.gov.pl – il. 45; Michałowski R., lublin.gazeta.pl – il. 87; mmlublin.pl – il. 92
„MATERIA” – il. 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32; muratorplus.pl – il. 46;
polskalokalna.pl – il. 88; przemysl.pl – il. 2; ronet.pl – il. 102; skozl.lublin.pl – il. 35
strims.com – il. 1; ubranity.pl – il. 91; wikimedia.com – il. 45; *Zmiana Studium
Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania (...)* – il. 110, 111

18. Spis tabel

Tabela 1. Wybranych inwestycji w Lublinie w latach 2002–2014	98
Tabela 2. Inwestycje integrujące z regionem	101
Tabela 3. Analiza porównawcza inwestycji Uczelni.....	106
Tabela 4. Zestawienie Placów w Śródmieściu Lublina.....	120
Tabela 5. Inwestycje scalające (intergrujące) przestrzeń miasta.....	128

19. Streszczenie

Niniejsza praca porusza ważny i aktualny temat utraty spójności przez miasta oraz propozycję naprawy zaistniałej sytuacji, a także zapobiegania jej w przyszłości.

Autor nakreśla zarys rozwoju i idei miast, genezę integracji (scalania, wypełniania) oraz rolę i znaczenie architektury dla wizerunku miasta i jego kompozycji. Przedstawia analizę możliwych przyczyn utraty spójności współczesnego miasta, – m.in. zastaną wadliwą strukturę przestrzenną miast – niechciane dziedzictwo po epoce socjalizmu, suburbanizację, brak planów miejscowych

Proponuje również, po analizie prac uznanych autorytetów, autorską metodę scalania miejskiej struktury przestrzennej poprzez świadome kształtowanie form architektonicznych, ich rosnące znaczenie w tworzeniu związków „synergii” oraz definiuje spoiwo – „architekturę integracyjną”.

Receptą na utratę spójności jest scalanie miasta poprzez architekturę o przemyślanej i świadomej formie. Nowopowstające obiekty zaliczane do „architektury integracyjnej” korzystnie wpływają na poprawę obrazu miasta, sprawiając, że miasto odzyskuje spójność i staje się zwarte. Pełnią one nie tylko klasyczne, przypisane im funkcje (usługową, edukacyjną itd.) lecz również rozmaicie oddziałują na krajobraz miasta: uzupełniają pierzeje uliczne, scalają przestrzenie kampusów i osiedli, kształtują osie kompozycyjne, integrują otoczenie, wzbogacają program usługowy.

Autor analizuje wybrane przykłady z Europy i świata, szczególną uwagę zwracając na Lublin – miasto o wielowiekowej, bogatej i barwnej historii, obecnie borykające się z postindustrialnym dziedzictwem, ale jednocześnie odznaczające się dużym potencjałem i dążące do zmiany wizerunku. Lublin odzyskuje utraconą spójność właśnie poprzez architekturę: stał się miejscem realizowania wielu interesujących inwestycji, które scalają miasto. Autor dzieli je na trzy grupy: inwestycje integrujące miasto z regionem (m.in. lotnisko w Świdniku), inwestycje integracyjne wyższych uczelni (Politechniki Lubelskiej, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej) oraz inwestycje o charakterze publicznym, scalające miasto – place, parki i budynki. Analizuje również program ożywienia lubelskich osiedli, które wymagają modernizacji i uzupełnienia nowymi obiektami, oraz programu scalania miasta poprzez rozwiązania komunikacyjne.

Całość pracy uzupełniają aneksy, dotyczące m.in. społecznego aspektu integracji we Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury Politechniki Lubelskiej oraz Strategii Rozwoju Miasta Lublina, a także słownik pojęć oraz bibliografia, spis ilustracji i tabel.

20. Summary

The work deals with a very important and current problem of the loss of integrity in cities. It also contains a suggestions on the present situation improvement and preventing the problem in the future.

The author provides an outline of the development and the concept of cities. He describes the integration origin (merging, filling), and the role and meaning of architecture in city image and city composition. The author analyses possible reasons for integrity loss in contemporary cities, among others: the present faulty spatial structure of cities – unwanted heritage from socialism, suburbanisation, and the lack of zoning plans.

Having analysed the works of distinguished authorities, the author suggests his own method of integrating urban spatial structure via conscious creation of architectural forms, and their increasing significance in the forming of “synergy” relations. The “integration architecture” is defined as the binder.

City integration via conscious and well-thought architectural forms is a remedy for the loss of city integrity. The created buildings, which are a part of “integration architecture” influence the image of a city in a beneficial way. As a consequence, cities regain their integrity and become coherent. Their functions are not only the classic ones (services, education, etc.) since, in various ways, they also influence city landscapes. They complete street frontages, integrate campuses and housing estates, create composition axes, integrate surroundings, and enrich the services.

The author analyses some examples from Europe and the rest of the world, devoting special attention to Lublin – a centuries-old city with rich and fascinating history, nowadays facing its post-industrial heritage. Yet the city with enormous potential, which pursues the goal to change its image. Lublin is regaining its lost integrity through architecture: it has become a place where a number of noteworthy city integrating projects have been realized.

The author divides them into three groups: investments that integrate the city with the region (among others: the airport in Świdnik), university integration investments (Lublin University of Technology, the John Paul II Catholic University of Lublin and Maria Curie Skłodowska University) and public investments integrating the city – squares, parks and buildings. The author also analyses the plan of reviving the housing estates in Lublin, as they require modernisation and addition of new objects. One more aspect analysed is the plan of the city integration via communication solutions.

The whole work is supplemented with annexes concerning, among others, social aspect of integration in Eastern Innovation Centre for Architecture of Lublin University of Technology and Strategia Rozwoju Miasta Lublina (Lublin Development Strategy), and a glossary.

21. Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit berührt das wichtige und aktuelle Thema des Verlusts der Kohäsion von Städten und liefert ein Angebot zur Verbesserung der bestehenden Situation sowie der Vorbeugung in der Zukunft.

Der Autor stellt eine Übersicht der Entwicklung und Idee der Stadt, Integrationsgenese (Vereinigung und Ergänzung) sowie die Rolle und Bedeutung der Architektur für das Stadtbild und ihre Komposition dar. Er stellt eine Analyse der möglichen Ursachen des Kohäsionsverlusts der gegenwärtigen Stadt vor – also mangelhafte Raumsituation – das ungewollte Erbe des Sozialismus, Suburbanisierung und Mangel an Ortsplänen.

Nach der Analyse der anerkannten Autoritäten schlägt der Autor auch seine eigene Methode vor, die städtische Raumstruktur durch bewusste Gestaltung von architektonischen Formen zu vereinen, erkennt ihre steigende Bedeutung bei der Bildung der „Synergie“ an und definiert ein Bindemittel – „Integrationsarchitektur“.

Eine Lösung für den Verlust der Stadtkohäsion ist, die Städte durch die Architektur in überlegter und bewusster Form zu vereinen. Die neugebauten Objekte, die zur „Integrationsarchitektur“ gezählt werden, leisten einen positiven Beitrag zur Besserung des Stadtbildes, indem sie verursachen, dass die Stadt ihre Kohäsion wiederbekommt und in sich geschlossen wirkt. Diese Objekte üben nicht nur die ihnen zugeschriebenen Funktionen (Dienstleistungs- und Bildungsfunktion usw.) aus, sondern haben auch einen unterschiedlichen Einfluss auf die Stadtlandschaft, d.h. sie ergänzen die Straßenfronten, vereinen die Campus- und Siedlungsgebiete, gestalten Kompositionsachsen, integrieren die Umgebung und bereichern das Dienstleistungsprogramm.

Der Autor analysiert die gewählten Beispiele aus Europa und der Welt, wobei eine besondere Aufmerksamkeit auf Lublin liegt – also der Stadt mit der Jahrhunderte alten, reichen und bunten Geschichte, die heute mit dem postindustriellen Erbe umgehen muss und sich gleichzeitig durch ein großes Potenzial auszeichnet und die Imageänderung anstrebt. Lublin bekommt seine verlorene Kohäsion durch Architektur wieder: es wurde ein Ort der Umsetzung vieler interessanter Investitionen, die die Stadt vereinen. Der Autor teilt sie in drei Gruppen ein: die Investitionen, die die Stadt in die Region integrieren (u. a. Flughafen in Świdnik), Integrationsinvestitionen der Hochschulen (Technische Universität Lublin, Katholische Universität Lublin „Johannes Paul II.“ und Marie Curie-Skłodowska Universität Lublin) sowie öffentliche Investitionen, die die Stadt vereinen – Plätze, Parks und Gebäude. Er analysiert auch ein Aufwertungsprogramm der Lubliner Siedlungen, die einer Modernisierung und Ergänzung mit neuen Objekten bedürfen, sowie ein Programm der Stadtvereinigung, das durch verkehrsplanerische Lösungen realisiert wird. Die Arbeit ergänzen Anhänge, die u.a. Änderung des Studiums der Bedingungen und Richtungen des Raumordnungsplans von Lublin, Lublin 2011, die Entwicklungsstrategie der Stadt Lublin in den Jahren 2013–2020, Überblick der Lubliner Hochschulen im Hinblick auf Integration und Sozialaspekt der Integration bei dem Östlichen Innovationszentrum für Architektur der Technischen Universität Lublin sowie ein Glossar umfassen.

22. Résumé

Le présent ouvrage aborde un thème important et actuel de la perte de cohésion par les villes; elle présente la proposition de remédier à cette situation, ainsi que de la prévenir dans l'avenir. L'auteur évoque l'esquisse du développement et de l'idée de villes, la genèse de l'intégration (de la consolidation, de l'aménagement), ainsi que le rôle et l'importance de l'architecture pour l'image de la ville et pour sa composition. Il présente l'analyse des causes possibles de la perte de cohésion par la ville contemporaine – entre autres, structure spatiale défectueuse des villes – patrimoine indésirable de l'époque de socialisme, suburbanisme, manque de plans locaux. Après avoir analysé les travaux des autorités reconnues, il propose également sa propre méthode de consolider la structure spatiale de la ville par le modelage conscient des formes architecturales ; il souligne leur rôle de plus en plus important dans la création des liaisons de type synergique ; il définit le motlien « architecture intégrante ».

La consolidation de la ville par l'architecture raisonnable et consciente constitue le remède pour la perte de cohésion. Les ouvrages étant actuellement en construction et représentant « l'architecture intégrante » ont un impact positif sur l'amélioration de l'image de ville en contribuant à ce que la ville retrouve sa cohésion et devienne compacte. Ils remplissent non seulement les fonctions classiques, leur attribuées (fonctions de service, éducatives, etc.), mais aussi ils influent d'une manière différente sur le paysage urbain : ils complètent les façades de rue, consolident les espaces des campus et des quartiers, forment les axes de composition, intègrent l'entourage, enrichissent le programme de service.

L'auteur fait une analyse des exemples choisis de l'Europe et du monde entier, en se concentrant surtout sur Lublin – ville ayant une histoire pluricentenaire, riche et intéressante, qui rencontre actuellement des problèmes avec le patrimoine de l'époque postindustrielle, mais qui présente également un grand potentiel et vise le changement de son image. Lublin retrouve sa cohésion perdue exactement grâce à l'architecture : c'est un lieu où plusieurs investissements intéressants qui consolident la ville sont réalisés. L'auteur les divise en trois groupes : investissements intégrant la ville et la région (entre autres l'aéroport à Świdnik), investissements d'intégration initiés par les établissements d'enseignement supérieur (la Polytechnique de Lublin, l'Université Catholique de Lublin et l'Université Marie Curie-Skłodowska) et investissements ayant un caractère public et consolidant la ville : places, parcs et bâtiments. L'auteur analyse aussi le programme d'animation des quartiers de Lublin qui ont besoin d'être modernisés et complétés par de nouveaux ouvrages et qui nécessitent également un programme spécial de consolidation de la ville par la mise en œuvre des solutions de communication. L'ouvrage est complété par les annexes concernant, entre autres, le Changement de l'Étude des conditions et des directions de l'aménagement de l'espace de la ville de Lublin. Lublin 2011, la Stratégie de Développement de la ville de Lublin 2013–2020, la Révision des Établissements d'Enseignement Supérieur de Lublin sous l'aspect de l'intégration et l'aspect social de l'intégration dans le Centre Oriental de l'Architecture Innovante de la Polytechnique de Lublin, ainsi que par le Dictionnaire des notions.

23. Riassunto

Il presente studio esamina un rilevante argomento di grande attualità, relativo alla perdita di coesione delle città nonché presenta proposte per porrerimedio all'attuale situazione e per prevenirne la perpetuazione in futuro.

L'autore delinea il profilo dello sviluppo e dell'idea della città, la genesi di integrazione (fusione, riempimento), e il ruolo e l'importanza dell'architettura per l'immagine della città e per la sua composizione. Inoltre, presenta l'analisi delle possibili cause della perdita di coesione della città moderna, tra le quali menziona la già esistente, difettosa struttura spaziale delle città - lascito indesiderato dell'epoca socialista, la suburbanizzazione e la mancanza di piani regolatori locali.

Eseguita l'analisi delle opere degli autori più rinomati in questo campo, l'autore propone un metodo originale per unire la struttura spaziale urbana attraverso la consapevole sagomatura delle forme architettoniche, ne sottolinea l'importanza nella creazione dei rapporti di "sinergia" nonché definisce il collante dello spazio urbano, ovvero "l'architettura d'integrazione".

Ricetta per la perdita di coesione è la fusione dello spazio urbano attraverso l'architettura caratterizzata da una forma studiata e consapevole. Nuove costruzioni che appartengono alla categoria dell'"architettura di integrazione" contribuiscono a migliorare l'immagine della città, rendendola più coesa e compatta. Esse svolgono non solo le tradizionali funzioni loro assegnate (di servizio, d'istruzione, ecc.), ma incidono anche in vari modi sul paesaggio della città: completano le facciate delle strade, integrano spazi dei campus e dei quartieri, formano gli assi compositivi, integrano l'ambiente, arricchiscono il programma di servizi.

L'autore sottopone all'analisi gli esempi scelti, provenienti dall'Europa e dal mondo, prestando una particolare attenzione a Lublino, la città che vanta una storia lunga, ricca e variopinta: oggi è alle prese con il retaggio post-industriale ma al tempo stesso si distingue per un grande potenziale che ha e per l'aspirazione al cambiamento d'immagine. Lublino recupera la coesione persa proprio attraverso l'architettura: è diventato un luogo di realizzazione di molti investimenti interessanti che integrano la città. L'autore li divide in tre seguenti gruppi: investimenti volti a integrare la città con la regione (tra gli altri l'aeroporto di Swidnik), investimenti d'integrazione delle università (Politecnico di Lublino, Università Cattolica di Lublino, Università di Maria Curie Skłodowska) e investimenti pubblici che integrano la città, ovvero piazze, parchi e nuove costruzioni. Analizza inoltre il programma di recupero di complessi residenziali di Lublino che richiedono la modernizzazione e l'aggiunta di nuove strutture nonché l'adottamento del programma di integrazione della città attraverso soluzioni di trasporto urbano.

L'intero studio viene completato dalle appendici che illustrano, fra l'altro, l'aspetto sociale di integrazione, presente nel Centro Innovativo Orientale di Architettura del Politecnico di Lublino e nella Strategia di Sviluppo della Città di Lublino. L'opera viene inoltre corredata con il glossario di termini.

Recenzje:

W podsumowaniu stwierdzam, że monografia pt. „Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina” Pana dr. inż. arch. Jana Wrany jest znaczącą pozycją naukową przydatną zarówno dla teorii, jak i praktyki architektonicznej i urbanistycznej, ponieważ zawiera istotne wartości poznawcze w zakresie kształtowania struktur przestrzennych miasta. Świadczy też o ugruntowanej wiedzy i dojrzałości naukowej Autora.

Prof. zw. dr hab. inż. arch. Wacław Seruga, PK

Przedstawiony do recenzji manuskrypt monografii pt. „Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina” stanowi cenne przedsięwzięcie naukowe w kontekście aktualnie prowadzonej dyskusji na temat kryzysu miasta jako jednolitej, zintegrowanej struktury przestrzennej o jasno sprecyzowanym i – co najważniejsze – dającym się kontrolować procesie jego dalszego rozwoju.

Prof. zw. dr hab. inż. arch. Adam Maria Szymski, ZUTSz.

W podsumowaniu stwierdzam, iż opiniowana książka stanowi wartościowy i oryginalny wkład w rozwój architektury i urbanistyki jako dyscyplin naukowych i tworzy teoretyczną podstawę dla interdyscyplinarnych działań praktycznych zmierzających do zrównoważonego rozwoju współczesnych miast. Publikacja Pana dr. inż. arch. Jana Wrany, jest ukoronowaniem Jego cennej aktywności naukowej, edukacyjnej, zawodowej – aktywnie działającego architekta – oraz społecznej.

Prof. nadzw. dr hab. inż. arch. Marta Tobolczyk, PW